

Dr. A.L.

Constandse

Internationale

De jaren *politiek*

der *sinds 1945*

verleugening

Dr. A. L. CONSTANDSE

DE JAREN DER VERLEUGENING

Internationale politiek sinds 1945

Dr. A. L. CONSTANDSE

DE JAREN DER VERLEUGENING

Internationale politiek sinds 1945

Ontwerp door A. J. O. Oude

Waar het deze uitgave niet worden vermenigvuldigd en/of
openbaar gemaakt kan worden, wordt het, tenzij anderszins
hier of op welke andere wijze ook anderszins vermeld
schrijft de uitgeverij van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form by print,
photograph, microfilm or any other means without written
permission from the publisher.

Uitgeverij de Arbeiders

Copyright © 1972 by LI

Deur: Tulp-Exels

DR. A. L. CONRAN

DE JAREN
DER VERLEUGENING

Internationale politiek 1945-1975

ISBN 90 254 2043 5

1975

INHOUD

Inleiding 9

Bronnen van de koude oorlog 13

De nieuwe supermogendheden 13

De mythologie der Duitsers 17

De NATO: macht der militairen 24

Wedloop in bewapening 29

Fatale feiten 34

Nieuw Duits gevaar? 38

Rijken en armen 40

Het Watergate der presidenten 45

Het dilemma der Sowjet-Unie 50

De rode Russen 50

Vervreemding door de staat 53

De dissidenten 59

Fictief marxisme 63

Latijns Amerika: genadeloos geweld 68

Gulden beloften 68

De utopisten 74

Een trieste realiteit 77

Het alziend oog 82

De glorie der contrarevolutie 88

Democratie in Zuid-Amerika 92

Brazilië: een sub-imperium 97

Cuba en Chili 101

Het explosieve Midden-Oosten 106

Intocht der Amerikanen 106

De verovering van Iran 111

Het bloed der naties 117

Een dreigende petroleumoorlog 122

Het Palestijnse drama 128

De verstrooide natie 134

De schaduw van Nasser 139

Rebellie van het Verre Oosten 147

Het nieuwe China 147

Van guerilla tot macht 150

De culturele revolutie 155

Een cynische broederstrijd 161

Tragedie in Indo-China 166

Modern barbarisme 170

Politiek van de leugen 175

Het wapen der hypocrisie 180

De weg naar Peking 182

Het Chinese raadsel 184

Afrika: de tweede kolonisatie 188

Einde van het Empire 188

Kolonisatie 'in vrijheid' 191

Kongolees intermezzo 195

Het wezen der apartheid 200

Verenigde blanken 205

De voorbeeldige Amin 207

Vrienden van het Westen 210

Frankrijk: een taai ongerief 213

De vrijheid der zeeën 217

Exploitatie der oceanen 217

Amerikaanse binnensee 221

Wanklanken in het Atlantisch concert 227

De Indische Oceaan 232

De jaren van geweld 236

Index 239

De prestatie van Amerika in deze eeuw is met niets te vergelijken wat zijn gevoel voor verantwoordelijkheid aangaat, zijn edelmoedigheid, zijn scheppingskracht en zijn progressieve daden.

President Nixon, 20 januari 1973

De structuur van de macht is ongevoelig voor de catastrofe van de honger.

Alan Berg, Dir. Wereldbank, 1973

Mensen maken is gemakkelijk; mensen doden is gemakkelijk. Waar maken we ons dan druk om?

Stanislaw Jerzy Lec, Pools satiricus

INLEIDING

Dit boek beoogt allereerst een kroniek te zijn van het wereldgebeuren na 1945, met dien verstande dat daarvan de hoofdlijnen zijn geschetst in verscheidene delen der wereld. Slechts in zoverre kan men spreken van een *alternatieve* geschiedschrijving als aandacht wordt gevraagd voor verschijnselen die naar de achtergrond plegen te worden geschoven of zelfs onvermeld blijven in de geijkte voorstelling van zaken die men gewoonlijk in conformistische kranten en periodieken kon aantreffen. Maar dit werk is geen essay over 'de leugen in de politiek', al komen er heel wat gevallen van leugenachtigheid in voor. Zulk een thema is overigens onuitputtelijk. De vermaarde Amerikaanse commentator I. F. Stone heeft gezegd: 'Ik neem aan dat een politicus liegt, tenzij het tegendeel bewezen is'. Niet alleen om leugens te ontmaskeren, maar ook om geheime diensten te ontluisteren zijn er de laatste jaren in de Verenigde Staten (waar de wereldpolitiek zich concentreert) opmerkelijke boeken verschenen. We noemen daarvan de cyclus rondom het Watergateschandaal, het drama van Vietnam, de misdrijven van de CIA en de valse voorlichting van de pers. Vermeld moeten dus worden de *Pentagon Papers*, waaraan de namen zijn verbonden van Daniel Ellsberg en Neil Sheehan (1971); *Watergate*, een overzicht van een team van de *Sunday Times* (1973); *The CIA and the cult of intelligence* van Victor Marchetti en John D. Marks (1974); *Inside the Company*, het CIA-dagboek van Philip Agee (1975) en niet te vergeten *The politics of lying* van David Wise (1973) – alle geschriften met onschatbaar materiaal.

Dit boek, hoewel gebaseerd op de realiteit van het Amerikaanse imperialisme, is ook niet uitsluitend aan dit verschijnsel gewijd. Bekend geworden zijn op dit gebied *The Age of Imperialism* van Harry Magdoff (1969) en *The Enemy* van Felix Greene (1970) of *L'Empire américain* van Claude Julien (1968), die ook de uitholling

der burgerlijke democratie en haar onwaarachtigheid heeft geschetst in zijn *Le suicide des démocraties* (1972).

Het boek dat voor u ligt is echter, zoals gezegd, geschreven als een kritisch 'geschiedenisboek' waarin de *verleugening* niet tot leidraad is genomen, maar eenvoudig overal naar voren springt in de gebezigde *ideologieën*, voornamelijk vervalsingen van de realiteit, waarin ze echter een politieke functie van grote betekenis vervullen. De bedrieglijkheid van de westerse terminologie blijkt hieruit dat het woord *vrede*: overwinning betekent; *vrijheid*: particuliere exploitatie; *democratie*: kapitalisme of zelfs semi-feodalisme en . . . dictatuur; *gelijkheid*: klassenverschillen en kolonisatie; *rechtvaardigheid*: dat de rijke landen moeten kunnen beschikken over de grondstoffen van de arme volken. Het woord *communisme* is volslagen magisch geworden en het tekent verbeteringen tegenstellingen. In het Westen beduidt het: tirannie, moord, armoede. In de Sowjet-Unie de verwezenlijking van een marxistische utopie, terwijl men daar veeleer te doen heeft met een variatie van het Saintsimonisme, een hiërarchisch opgebouwde Welfare State; in China verstaat men er een ideologie onder die de nadruk legt op de gelijkheid en gebruikt wordt als wapen tegen de Sowjet-Unie, terwijl een elitair geleid patriottisme in het oog valt. De ontwaarding en uitholling van ideeën zijn een zo beproefde en door bevoorrechte intellectuelen uitgewerkte 'wetenschap' geworden, dat men nauwelijks meer verwonderd is als politicologen, sociologen en psychologen te werk worden gesteld als demagogen.

Een der oorzaken van de indoctrinatie ligt in de verbreiding van de middelen tot massale communicatie, welke media de primitieve preken en de catechisatie voor jongeren geleidelijk hebben vervangen. De vatbaarheid voor de verbreide voorstellingen en ideeën heeft de regerende of heersende minderheden ertoe bewogen de pers, de radio en de televisie zodanig te controleren dat de geijkte beeldvorming kon worden verzekerd. In de meeste gevallen was het niet eens zo, dat de daarvoor benodigde deskundigen daarvoor onder druk moesten worden gesteld: ze behoorden door hun opleiding, hun karakter, hun

driftleven of hun directe belangen tot de veilige sfeer van regeringen of multinationals.

Er werd in de democratieën een marge gelaten voor afwijkende meningen, die zelfs aan invloed konden winnen, en ook het dusgenaamde communisme was geenszins bewegingloos, zodat dynamiek niet ontbrak. Maar in hoeveel opzichten golden adagia, die veel scepticisme en zelfs pessimisme uitdrukten zoals: 'De ideologie der heersende klasse is de heersende ideologie' (van Marx!); 'Democratie is: zeggen wat je wilt en doen wat je gezegd wordt'; 'Kritische intellectuelen kunnen gelijk hebben, maar niet de macht om gelijk te krijgen'; 'De repressieve tolerantie wekt de indruk van vrijheid, terwijl ze onschadelijke vrijheden toelaat' (naar Marcuse) en zo voort. Men zou ook, gezien de vele flagrante leugens in de politieke propaganda, een maxime van Laroche foucauld kunnen aanhalen: 'De huichelarij is een eerbetoon van de ondeugd aan de deugd', waardoor het woord dat deugdzaamheid aanduidt in overeenstemming lijkt te zijn met een schijn van werkelijkheid. Waarop het dan aankomt is het geloof aan een sociale of politieke mythe, gesuggereerd op veel meer wijzen dan voorheen in een kerk mogelijk was.

Maar dit boek toont ook aan, dat de censuur niet onfeilbaar werkt en dat de geschiedenis zelf tenslotte de werkelijkheid onthult. Men denke aan de ontluistering der vervalsingen van het Witte Huis en de val van Nixon; aan de weerlegging van propagandistische leugens in Indo-China; aan de uiteindelijke overwinning van Fidel Castro; aan de onhoudbaarheid van fascisme en kolonialisme in Portugal; en aan vele vormen van evolutie elders. De contrarevoluties mogen vele successen hebben geboekt, zij vormden het bewijs voor de aanwezigheid van de voorwaarden voor even zovele revoluties. De verleugeningen die uit de geschetste geschiedenis naar voren komen bestemmen haar tijdelijke, maar niet haar uiteindelijke loop. Dit doet de levende, lijdende en strijdende mensheid, hoezeer ook bedreigd door verwoestende wapenen.

BRONNEN VAN DE KOUDE OORLOG

De nieuwe supermogendheden

Toen de Tweede Wereldoorlog ten einde was, bleek de reorganisatie van de wereld even moeilijk als na de val van Napoleon en de nederlaag van het Duitse keizerrijk. De machtsverhoudingen waren grondig gewijzigd, maar niet het 'patroon' van de internationale politiek. En evenmin het wezen van de ideologie. Ook nu hadden de zeemogendheden gezegevierd, zoals in 1815 en in 1918. Zij hadden propaganda gemaakt met de burgerlijke democratie, de vrijheid der zeeën, de culturele emancipatie, ook als ze in de koloniën of afhankelijke gebieden autoritaire regimes en niet zelden barbaarse gevechtsmethoden hadden ingevoerd. De Verenigde Staten waren door veroveringsoorlogen groot geworden: eerst de expansie naar het Westen, ten koste van de Indianen; en nadat de Grote Oceaan was bereikt eindigde daarmee niet de uitbreiding van macht en invloed. In 1867 kochten ze Alaska van de Russische tsaar (voor 7,2 miljoen dollar!) en de Hawaii-Eilanden werden omstreeks 1870 een protectoraat; in 1898 werden ze geannexeerd. In datzelfde jaar werden de Filippijnen veroverd op Spanje, dat ook Cuba en Puerto Rico aan de Verenigde Staten moest prijsgeven. Naar het zuiden werden de voorheen Franse gebieden langs de Mississippi gekocht in 1803, in 1819 bezetten de Verenigde Staten ook Florida en in 1845 annexeerden ze Texas, dat aan Mexico toebehoorde. En na een oorlog met dit land, dat een derde van zijn grondgebied moest afstaan, gingen in 1848 ook Nieuw-Mexico, Arizona en California over in Noordamerikaanse handen. In de periode na 1898, toen (in 1903) in Panama een protectoraat werd geschapen, werd heel Midden-Amerika een invloedssfeer van de Verenigde Staten en na de Eerste Wereldoorlog vrijwel heel Zuid-Amerika. Maar voor miljoenen landverhuizers waren de Verenigde Staten het land der vrijheid. Ze waren

reeds na de Eerste Wereldoorlog de machtigste maritieme mogendheid geworden en in 1945 oogstten ze daarvan de baten. Zowel de Grote als de Atlantische Oceaan lag nu onder hun controle, de Indische Oceaan moest automatisch volgen, om niet te spreken van de Middellandse Zee. In Washington was de macht geconcentreerd van de opvolgers der Britten.

Maar overigens was het 'patroon' der internationale politiek niet gewijzigd. Toen Engeland in de Victoriaanse tijd de meeste zeeën beheerste, was dit mogelijk door zijn toenmaals ongewone industriële vermogen, zijn uitgebreide handel, de internationale rol van het pond sterling en de investering van miljarden in overzeese gebieden. Twee kostbare oorlogen hadden dit Groot-Brittannië onttroond en de middelpuntvliedende krachten van het Empire en het Commonwealth hadden daartoe bijgedragen. Maar in beginsel werd zijn politieke credo overgenomen door de Amerikanen. Zij hebben op hun beurt als eerste doel gesteld te voorkomen dat de grootste landmogendheid een geheel continent aan zich zou onderwerpen of het zou controleren. In de tijd van de Engelse hegemonie hebben de Britten op het continent steeds bondgenoten gezocht en gevonden tegen de toenmaals krachtigste landmogendheden: het Frankrijk van Lodewijk XIV en Napoleon, het tsaristische Rusland (van 1815 tot 1907), Duitsland (van 1904 tot 1945) en nu weer . . . Rusland, de verreweg overwegende staat in Europa en zelfs in Midden-Azië. Ook als Rusland nog tsaristisch zou zijn geweest en zijn gezag opnieuw had uitgebreid over Oost-Europa en de Balkan, zou de botsing met de Angelsaksers onvermijdelijk zijn geweest. Er kwam nu bij, dat de Sowjet-Unie een bedreiging vormde voor het beginsel van het particuliere eigendom der produktiemiddelen en 'free enterprise', en dat ze grote gebieden afgrendelde voor de westerse exploitatie van grondstoffen en markten. Aangezien ook toen nog het Russische regime autoritair was en absolutistisch, kon de tegenstelling van vrije en liberale wereld tegenover een dictatoriaal geregeerd collectivistisch blok worden gehandhaafd. Met dit verschil, dat voor de Amerikanen het 'continent' niet meer

betekende Europa alleen, maar Eurazië, hoewel dienaangaande moet worden opgemerkt dat ook in de periode van 1815 tot 1907 Britten en Russen elkaar in heel Azië hadden dwars gezeten! Maar meer dan hun Engelse voorgangers zagen de Amerikanen zich geroepen rond het rijk der Russen een kordon te slaan van globale omvang: een keten van bases in West- en Zuid-Europa, het Midden-Oosten, Zuidoost-Azië en het Verre Oosten. Met de militaire steunpunten in Latijns Amerika en Afrika smeedden de Verenigde Staten 3400 buitenlandse bases.

Van deze militaire gordel was de NATO-alliantie een onmisbaar onderdeel. Het was dus een fictie te veronderstellen dat de Amerikanen het deel van West-Europa dat er lid van was, wel eens zouden kunnen ontruimen ('aan zijn lot zouden overlaten'), want in de modernste opvatting van de 'balance of power' behoorden de NATO-landen tot het systeem ter afgrendeling van de denkbare Sowjet-expansie. Wat hier werd beschermd was de 'mondiale' macht van de Verenigde Staten, de in 1975 tweehonderd miljard dollar die er waren belegd of er rondzwierven, en waarvan de Europese bezitters moesten trachten de waarde enigszins te handhaven – een waarde die sinds 1971 was gedaald met 35%. Het was het constateren van een realiteit te zeggen dat er een ongekend Amerikaans imperialisme bestond en dat dit zich militair-economisch manifesteerde in de gehele wereld. Te zeggen dat dit bouw- en bolwerk in het defensief was kon men een dwaling, een overdrijving of een leugen noemen: het was het machtigste rijk na 1945. Toch is de gehele ideologie van het Westen gebaseerd op de stelling, dat de Atlantische wereld werd bedreigd en zich zwaar moest bewapenen om behoed te worden voor een Russische aanval.

De werkelijke positie van de Sovjet-Unie was geenszins een grondslag voor een dergelijke uitdaging of krachtmeting. Ze had haar industrieel vermogen met enorme offers en een zwaar drukkende dictatuur opgebouwd, en de daarvoor nodige investering was gelukt op kosten van de boeren en arbeiders. Dit viel nauwelijks te rechtvaardigen op grond van een overhaaste socialisering volgens het

marxistische model, dat een voldoende macht van een industrieel proletariaat als voorwaarde stelde voor het communisme, dat nog geschapen moest worden. Het enige doorslaggevende motief kon patriottisch zijn, de verdediging van het socialistische vaderland, van 'het socialisme in één land'. En tastbaar was de bedreiging daarvan. Maar de Eerste Wereldoorlog en de revolutie hadden het land twintig jaar achteruit geschopt: men kon pas omstreeks 1934 weer vooruitgaan. Toen kwam in 1941 de Hitleriaanse overval, waardoor 20 000 kleinere en grotere steden werden verwoest en waarschijnlijk 20 miljoen mensen de dood vonden. Alles moest worden opgeofferd aan de oorlogvoering. Na de strijd in het Westen kwam drie maanden later het in Amerika zo vurig begeerde deelnemen aan de strijd tegen Japan. Doordat dit land begin augustus 1945 aan het einde van zijn krachten was en oorlogsmoede, stootten de Russen snel door in Mantsjoerije.

Nu hadden de Amerikanen haast om Japan tot capitulatie te dwingen: ze wierpen hun atoombommen op Hiroshima en Nagasaki, zonder daarin de Russen te kennen en, naar later bleek, ook als waarschuwing aan de Sowjet-Unie. De afwikkeling van de oorlog en de vredesregeling werden in het Verre Oosten vervolgens een uitsluitend Amerikaanse aangelegenheid. Moskou werd er angstvallig buiten gehouden; het kon zich aansluiten bij de vredesakkoorden van 1951 (in San Francisco) of niet. Japan werd een Amerikaanse satelliet tegen het Aziatische vasteland van Russen en Chinezen. En tot 1949 had de Sowjet-Unie geen atoombommen, terwijl zij in de verdere wedstrijd tot vervaardiging van kernwapens, die enorme kapitalen, industrieel vermogen en kennis eisten, steeds in het nadeel bleef. Het wekken van een voortdurende angst voor een Russische overval, het veroorzaken van een paniekstemming over de beweerde 'subversie' van een communistische colonne in het Westen (en 'communist' was volgens de aanhangers van de invloedrijke ketterjager McCarthy iedereen die vrijzinnig dacht en niet hysterisch was) was de motor die nodig werd geacht om de bewa-
pening tot het uiterste op te voeren. Met name onder

president Eisenhower (1953-1961) kwam de psychologische oorlogvoering op gang, het aanwakkeren van vrees in het Westen en het afschrikken van de Russen. Minister Dulles lanceerde de leuzen van 'roll-back', het terugdrijven van de Sowjet-Unie, en van 'brinkmanship,' het durven gaan tot aan de rand van de afgrond, om de noodtoestand te suggereren die een geweldige militaire inspanning nodig zou maken. De pathologische sfeer van de koude oorlog bleef dertig jaar lang, meer of minder intensief, bestaan in naam van de vrijheid en de democratie, die juist door deze agressieve massale campagne werden bedreigd. Nooit werd verklaard, dat er een militair evenwicht was bereikt, de nagestreefde 'balance of power'. Altijd heette het Westen een achterstand te hebben, terwijl het steeds een voorsprong had wat de werkelijke wapens aangaat: de nucleaire projectielen. En nimmer werd toegegeven, dat de wederzijdse 'overkill' monsterachtig was geworden. Om de maat vol te maken behoorden de westerse staten op alle terreinen overwegend te zijn, zodat ook de conventionele bewapening tot de uiterste hoogte werd opgevoerd. Deze laatste, waardeloos in een conflict met kernwapens, bleek goed gebruikt te kunnen worden in de binnenlandse contrarevolutionaire strijd (Laos, Brazilië, Chili bijv.) en in oorlogen van het koloniale type, zoals in Vietnam.

De mythologie der Duitsers

Welke verschijningsvorm kreeg deze politiek in Europa? Nadat in 1945 het Duitse rijk onvoorwaardelijk had gecapituleerd, kwam de soevereiniteit over de bezette gebieden in handen van de overwinnaars. Maar noch in Jalta (begin 1945), noch in Potsdam (zomer 1945) zijn er afspraken gemaakt over een definitieve verdeling van het Derde Rijk. Een vaag akkoord over invloedssferen is wel bereikt tussen Stalin en Churchill, toen deze laatste zich in oktober 1944 in Moskou bevond. Het resultaat daarvan is

geweest dat Joegoslavië slechts 'voor vijftig procent' een Russische invloedssfeer zou worden en dat de Sowjet-Unie geen aanspraak maakte op de controle over Griekenland, waar aan het einde van 1944 de Britten dan ook tussenbeide kwamen. Er bestond echter geen twijfel dat de Sowjet-Unie geen inmenging zou dulden in Polen, Hongarije, Roemenië en Bulgarije. Een apart geval vormde Tsjechoslowakije: het gaf nog ten tijde van Benesj al de garantie een bondgenootschap met Moskou te zullen handhaven tegen een eventueel nieuw Duits gevaar. De Russische troepen trokken zich na 1945 spoedig uit dit land terug en het was de panisch geworden angst voor 'desertie van Praag' die leidde tot de bezetting van 1968, een psychologisch verzwakkende en ideologisch fatale blunder. Des te meer omdat Praag al eerder oorzaak was geworden van een schokkende interventie. In 1948 greep de Communistische Partij, die bij verkiezingen 40% der stemmen had verworven en belangrijke posten in de regering bekleedde (Gottwald was premier) de volstrekte macht, waarna zij het land zoveel mogelijk afgrendelde van het Westen.

Wat echter Duitsland aangaat gingen niet de Russen uit van de bedoeling deze staat voor immer te verdelen. Het moest een aantal gebieden afstaan: Koningsbergen en zijn omgeving aan de Sowjet-Unie, met algemeen goedvinden, zodat daarover nooit is getwist; de gewesten ten oosten van de Oder-Neisse-lijn aan het nieuwe Polen. Dienaangaande is later door het Westen vreselijk gechicaneerd en de Duitsers mochten op het standpunt staan, dat deze streken slechts tijdelijk 'onder Poolse voogdij' stonden. Dit was onzin. Te Potsdam waren er meningsverschillen over de territoriale schadeloosstelling aan Polen, maar die betroffen geringe stroken. Zo was het de vraag of Stettin Duits zou blijven of niet, en of de Görlitzer of de Glatzer Neisse het zuidelijk deel van de nieuwe grens moest vormen. Dit kleine probleem werd tot later verschoven. Maar in feite werd de Oder-Neisse-lijn, door Stalin voorgesteld en door de Fransen (niet in Potsdam vertegenwoordigd) onderschreven, ook gebillijkt door Amerikanen en Britten. Wanneer ze de bedoelde Duitse provincies hadden beschouwd

als door Polen bezette gebieden, hadden ze ook Polen (evenals Frankrijk) moeten toelaten, als vijfde bezetter van Duits gebied, tot de geallieerde controleraad. De Anglo-Amerikanen hebben dit afgewezen. Zij hebben de desbetreffende gebieden onvoorwaardelijk overgelaten aan Polen, zonder recht op westerse inmenging of medezeggenschap, en ze stemden in met de verdrijving uit Polen, Tsjecho-Slowakije en Hongarije van Duitse bevolkingsgroepen naar de door hen bezette zones. Weliswaar moest dit alles in een definitief vredesverdrag worden opgenomen, maar dat zou aan de voldongen feiten niets meer kunnen veranderen. Het was een vervalsing van de akkoorden later te zeggen, dat Polen eigenlijk geen recht had op zijn nieuwe grenzen.

Wat er van het Duitse rijk was overgebleven moest worden ontwapend, geneutraliseerd en 'gedenazificeerd.' Dit nu is in Potsdam overeengekomen en het gold ook voor Oostenrijk, dat weer uit het Reich zou worden uitgesneden. Ten aanzien van Oostenrijk is dit beleid doorgevoerd: het werd in 1955 weer soeverein, op voorwaarde dat het zich niet bij enig militair blok zou aansluiten en zijn bewapening zou beperken tot hetgeen nodig was voor grensbewaking en handhaving der orde, ook om te voorkomen dat nationaal-socialisten weer aan de macht zouden komen. De Russen hebben aanvankelijk aangestuurd op een soortgelijke ontwikkeling in Duitsland. Er kwamen, evenals in Oostenrijk, vier bezettingszones. Wenen werd als hoofdstad verdeeld in vier sectoren en zo geschiedde ook met Berlijn. Het lag diep in de Russische zone. Als de Sowjet-Unie aanstonds zou hebben gestreefd naar een blijvende verdeling van Duitsland, zou zij nooit hebben ingestemd met de legering van Amerikaanse, Britse en Franse troepen in het hart van haar bezettingsgebied. Dat West-Berlijn onder de bescherming kwam te liggen van het Westen was het gevolg van een geweldige Russische misrekening, of van een slimme machinatie der Anglo-Amerikanen.

Op 9 mei 1945 zei Stalin: 'De Sowjet-Unie viert de overwinning, hoewel ze er niet op uit is Duitsland in stukken te slaan of te vernietigen.' Op 30 juli 1945 vergaderde voor

het eerst de geallieerde controleraad in Berlijn. De Russen wilden zo spoedig mogelijk vertegenwoordigende organen van Duitsers toestaan om hun medewerking te verkrijgen voor een Duits-Russische verzoening. In hun eigen zone lieten ze al in juni een communistische en een socialistische partij toe (die in de SED weldra moesten fuseren) en daarna twee burgerlijke partijen, van liberaal-democraten en christen-democraten, die bleven bestaan, zij het als dienstbare bondgenoten van de SED. Op drie conferenties van ministers der Grote Vier was het de Sowjet-Unie die aandrong op het behoud van het Duitsland dat – na de genoemde amputaties – was bezet. En op de vierde conferentie in Moskou (maart-april 1947) kwam Molotow met het volgende voorstel: 1. het instellen van centrale Duitse organen; 2. het opstellen van een voorlopige democratische grondwet, met medewerking van Duitse vertegenwoordigers uit de gewesten, evenals van partijen, vakbonden en antifascistische organisaties; 3. verkiezingen voor een voorlopige Duitse regering; 4. goedkeuring der grondwet door het volk.

Waardoor was het niet mogelijk het oorlogsbondgenootschap te handhaven en een gemeenschappelijke voogdij te blijven uitoefenen over een ontwapend en neutraal Duitsland? Om te beginnen was Frankrijk zo gekant tegen herstel van algemeen-Duitse politieke organen en partijen, dat het op 7 augustus 1945 daarover al zijn veto uitsprak. De Gaulle rekende op een versplintering van Duitsland, op annexatie van het Saargebied en op blijvende Franse controle over de zuidelijke bezettingszone. Maar natuurlijk had Frankrijk nooit de doorslag kunnen geven. De Amerikanen en Britten wilden geen herstel van het Reich, als daarin de Russen konden meepraten over het Ruhrgebied en de Noordzee-havens. De tactiek van 'roll-back,' waarmee de Amerikaanse minister Dulles in 1953 op de proppen kwam, bestond in feite al in de tijd van president Truman. Zij had tot gevolg dat de Sowjet-Unie geweerd moest worden uit West- en Zuid-Europa. De door Moskou verlangde schadevergoeding van tien miljard dollar zou voor 26% uit de westelijke zones moeten komen (de eis

zelf was al gehalveerd), maar na het zenden van moeizaam gedemonteerde machines staakten de Amerikanen in december 1947 elke verdere schadeloosstelling aan Moskou uit hun zone. Er kwam nog wat uit de Britse zone, maar dat was evenmin van veel waarde. Toen in West-Duitsland in 1948 ernstige onrust, stakingen en onlusten ontstonden, werd elke demontage stopgezet. De Russen gingen daarmee in de Oostzone nog door. Maar de oproerige protesten van 1953 leidden ertoe, dat de Sowjet-Unie van 1 jan. 1954 af de Oostduitsers ontsloeg van het verder betalen van schadeloosstellingen, in welke vorm ook.

Het Westen wilde zo snel mogelijk zijn bezette zones kapitalistisch herstellen. Het wilde stellig de eenheid van het Reich, maar dan door aanhechting van de Sowjetzone bij het Westen, onder exclusief Atlantisch gezag en binnen de westerse economie. Vandaar in 1949, toen de Bondsrepubliek werd geschapen, de stelling dat deze de enige wet-tige staat zou zijn, terwijl Oost-Duitsland steeds 'bezette Sowjetzone' werd genoemd. In deze trant kreeg de Bondsrepubliek – waarvan overigens de grenzen duidelijk waren afgebakend – het recht 'te spreken namens alle Duitsers.' Ook dertig jaar later, ondanks verdragen die in de verhouding tot Oost-Duitsland en Polen ontspanning moesten brengen, ondanks de-facto-aanvaarding van het bestaan van twee Duitse staten, werd de fictie gehandhaafd dat de DDR eigenlijk clandestien was: de Bondsrepubliek maakte er aanspraak op dat alle Oostduitsers die de DDR verlieten, onder haar jurisdictie vielen en van haar bescherming konden vragen.

In juni 1948 begon de definitieve splitsing van het Duitse rijk, door een stap van het Westen. Dit voerde in zijn drie zones – en in West-Berlijn – een geldzuivering door, zodat de wankelende rijksmark werd vervangen door een stabiele Duitse mark. De hoofdstad werd in twee stukken gedeeld: een zwaar gesubsidieerde rijke westelijke sector en een behoeftige oostelijke. De smokkelarij en de wederzijdse intriges (er werkten in West-Berlijn wel honderd spionageclubs, de oostelijke propaganda joeg de westelijke bezetters de stuipen op het lijf) verscherpten de situatie. De

Russische blokkade van West-Berlijn, in de winter van 1948-1949, werkte als een boemerang en moest door de Sowjet-Unie zonder succes en met zwaar prestigeverlies worden beëindigd. Het deed er nu niet veel meer toe, wie de deling van Duitsland en Berlijn zou voltrekken. Maar opgemerkt moet worden dat het Westen daartoe het initiatief nam: het schiep op 23 mei 1949 de Bondsrepubliek. Pas op 7 oktober van dat jaar riep de Sowjet-Unie toen de DDR in het leven. De twee staten werden gesticht door soevereine bezetters, die geleidelijk hun rechten overdroegen op de nieuwe republieken, maar nooit alle. Een belangwekkend probleem bleven de 'servituten' vormen op de nieuwe staten, waar de vroegere bezetters verregaande militaire rechten handhaafden. Nader bezien was er niet wezenlijk een einde gekomen aan de bezetting, want de troepen der overwinnaars bleven zich eigenmachtig en buiten jurisdictie van de Duitsers bewegen. Ze hielden een duidelijke binnenlandse taak: elke vorm van subversie die gericht kon zijn tegen de bezetters, moest voorkomen of gestraft kunnen worden. In het Handvest der Verenigde Naties was trouwens (artikel 107) de bepaling opgenomen, dat de VN zich niet mochten bemoeien met interventie der overwinnaars in hun Duitse zones. Toen op 18 september 1973 beide republieken werden toegelaten tot de VN, ging men daarop niet dieper in. Natuurlijk bleef West-Berlijn ook officieel bezet gebied, buiten de VN, hoewel de Bondsrepubliek het recht bleef opeisen ook 'namens West-Berlijn te spreken.'

Afgezien van het feit dat de nieuwe Duitse staten niet wezenlijk soeverein werden, gunden ze elkaar in hun wederzijdse handel ook ongewone voorrechten. Aan de toelating tot de VN was een 'basisverdrag' tussen de twee republieken voorafgegaan. En wat schreef later de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (31 aug. 1973) daarover? 'De twee Duitse staten bevestigen in het basisverdrag dat ze elkaar ook in de toekomst niet als "derde landen" willen behandelen, dat wil zeggen dat de warenruil zonder douanerechten en invoerheffingen zal plaatsvinden. En het (Westduitse) Constitutionele Hof heeft in zijn oordeel over

het verdrag nadrukkelijk naar voren gebracht dat de DDR reeds dáárdoor geen buitenland kan zijn, omdat de intern-Duitse handel geen buitenlandse, maar binnenlandse handel is.' In de buitenmuur van de sinds 1958 functionerende Europese Economische Gemeenschap zat dus een enorm gat, want aan de oostelijke grenzen van de Bondsrepubliek gold het buitentarief van de EEG niet! Waarschijnlijk hield aldus het Westen altijd nog een voorwendsel open om de DDR eventueel op te eisen, terwijl de DDR economisch belang had bij het 'gat,' omdat de onderlinge Duitse handel zeer uitgebreid was en . . . door West-Duitsland werd gefinancierd!

Ook in 1975 vond men in de Bondsrepubliek nog de atlasen waarin het Reich de grenzen had van 1937, dus vóór de aanhechting van Oostenrijk. De DDR werd toen nog Sowjetzone genoemd en het westen van Polen een gebied onder Poolse 'Verwaltung.' Het motief was dat er nog steeds geen vrede was gesloten met het Reich, dat door Hitler naar de ondergang was gevoerd. Maar dat Reich bestond allang niet meer, het was in 1945 opgeheven door de onvoorwaardelijke capitulatie en in 1949 vervangen door twee republieken die nooit oorlog hadden gevoerd. Was West-Duitsland een legale staat, dan was de DDR dat ook. Maar dertig jaar lang was de fictie gehandhaafd dat alleen de regering te Bonn wettig was, dat ze het recht had Oost-Duitsland te annexeren. Aan deze mythe waren mede de vergiftiging van de sfeer in Europa, de hysterische koude oorlog, de Westduitse revanchegeest van lieden als Franz-Josef Strauss en de 'roll-back'-mentaliteit van vele NATO-generaals te wijten geweest. En ook na dertig jaar werd het communistische spook te voorschijn gehaald, telkens als de koude oorlog weer moest worden aangewakkerd ter wille van de wedloop in bewapening.

Het was Winston Churchill die het eerst de Verenigde Staten opwekte een militaire alliantie te vormen met de West-europese landen en West-Duitsland daarin als beschermeling op te nemen. In zijn anti-Russische redevoeringen te Fulton (Verenigde Staten) in maart 1946 en te Zürich in september 1946, zag hij de Sowjet-Unie niet als ernstig geschokte mogendheid, die allereerst haar positie in Oost-Europa (een 'barrière') wilde consolideren, maar als een agressieve landmogendheid, zoals in het verleden Frankrijk en Duitsland dat waren geweest. Natuurlijk had de Sowjet-Unie (ondanks haar ideologie) wel expansief kunnen zijn, maar ze was industrieel zwak, had grote moeite met het beheren van haar invloedssfeer en was – wat de feiten bewezen – in het defensief. Dat volgens de communisten eens hun idealen in de ganse wereld zouden overwinnen, hield geen verband met het beleid van hun staat. Ook dat had de historie aangetoond: de buitenlandse politiek van Moskou was het gevolg geweest van een voortdurend opportunistisch laveren om buiten een oorlog met een der grootste mogendheden te blijven. Vandaar bijvoorbeeld de tijdelijke neutraliteits- en vriendschapsverdragen met Duitsland (1939-1941) en Japan (1941-1945), die in elk geval een adempauze betekenden, al vloekten ze toen met de marxistische opvatting dat een staat in handen van communisten de wereldrevolutie moest dienen. Maar voor Churchill behoorde de haat, die voortkomt uit angst, van Hitler te worden overgedragen op Stalin, van nazi-Duitsland op de Sowjet-Unie. En dat is dertig jaar zo gebleven en door een groot deel van de Atlantische intelligentsia ijverig ondersteund, tot heil van de wanstaltige wedloop der bewapening, die men heeft leren kennen.

In het begin van 1947 bleek president Truman gewonnen voor de opvattingen van Churchill. Voordat in maart 1947 in Moskou de vierde conferentie over het Duitse vraagstuk begon, verklaarde Truman dat Griekenland en Turkije door 'het internationale communisme' werden bedreigd en onder de Amerikaanse protectie vielen, omdat

de Britten niet meer bij machte waren deze landen voldoende hulp te bieden. Op 5 juni van dat jaar ontwierp zijn minister van Buitenlandse Zaken en gewezen stafchef Marshall te Harvard zijn voorstel tot het financieren van een Europees herstelplan. De Sowjet-Unie zag hierin een poging om Oost-Europa met Amerikaanse dollars naar het Westen te lokken. Ze begon op een paniekerige manier haar invloedssfeer af te sluiten door er stalinistische groepen aan de macht te brengen, welk proces in 1948 werd voltooid: in Oost-Berlijn, Warschau, Praag, Boedapest, Boekarest en Sofia. Het averechtse gevolg van de druk op Joegoslavië om zich in dit blok te integreren was dat in hetzelfde jaar het land van Tito rebelleerde en uit de Cominform werd gestoten.

In dat beslissende jaar 1948 bestond er een militaire overeenkomst tussen de Verenigde Staten en Engeland, met speciale akkoorden inzake het gezamenlijk ontwikkelen van kernwapens, waarbij de Britten geheel in de schaduw kwamen te staan van hun bondgenoten. Er was ook sinds 1904 een Entente Cordiale tussen Groot-Brittannië en Frankrijk, hoewel danig gehavend door de onderbreking tijdens het pro-Duitse regime van Pétain (1940-1944) en de vele ruzies met De Gaulle. Men kan zich nauwelijks een voorstelling vormen van de angststemming die van 1946 af werd gewekt jegens de Russen. De Britse minister Bevin bewerkte toen dat op 17 maart 1948 in Brussel een verdrag werd gesloten voor allerlei vormen van samenwerking en 'collectieve zelfverdediging' tussen Engeland, Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg. Dit was het voorspel van de NATO, waarin op 4 april 1949 deze vijf plus de Verenigde Staten, Canada, IJsland, Noorwegen, Denemarken, Portugal en Italië werden opgenomen. Een typische alliantie van zeemogendheden met continentale randstaten, in 1952 uitgebreid met Griekenland en Turkije. Maar een belangrijk doel was West-Duitsland weer te bewapenen. Zeven weken na de schepping van de NATO werd de Westduitse Bondsrepubliek in het leven geroepen als een typische vazalstaat. In 1952 werd gepoogd een Europese Defensie-Gemeenschap te vormen tussen de zes landen die

in 1951 al de Kolen- en Staal-Gemeenschap hadden gesticht: Frankrijk, Italië, West-Duitsland en Benelux. Door het verzet van het Franse parlement mislukte dit plan in 1954. Het was toen premier Mendès-France aan wie de onpopulaire taak toeviel een oplossing te vinden voor de herbewapening van de Bondsrepubliek. In 1955 werd een Westeuropese Unie gevormd van de zes genoemde continentale landen met Engeland. Deze Unie moest erop toezien dat West-Duitsland geen ABC-wapens zou vervaardigen (atomische, bacteriologische en chemische strijdmiddelen), al ging het daar wel mee oefenen! Na deze door Parijs verkregen 'geruststelling' stond het toe, dat de Bondsrepubliek op 5 mei 1955 lid werd van de NATO. Ook ditmaal was het Westen de Russen een flinke slag voor, want toen pas (14 mei 1955) werd tegen de NATO het pact van Warschau opgericht, waarin de DDR kon worden geïntegreerd. In het hart van de Oostduitse republiek lag echter West-Berlijn, onder de bescherming van de NATO. Vergeefs probeerde Chroestsjow in de periode van 1958 tot 1961 (die eindigde met de bouw van de Berlijnse muur) in ruil voor een garantie inzake de onafhankelijkheid van West-Berlijn het vertrek te verkrijgen van alle vreemde troepen uit dit stadsdeel. Maar de Westduitse regeringen, die mentaal de verloren oorlog tegen de Sowjet-Unie konden voortzetten, zagen in West-Berlijn 'een bom om de DDR te laten springen' en een lokkende etalage van Atlantische rijkdom. Ook socialisten als Schumacher en Willy Brandt (in de oorlog verzetsstrijder in Noorwegen) lieten zich toen door hun begrijpelijke afkeer van het dictatoriale communisme verleiden tot deelneming aan een uiterst gevaarlijke verscherping der internationale spanningen. Ter ere van Brandt moet worden gezegd, dat hij er – ondanks grote tegenstand – in slaagde in 1972 een normalisering te bereiken in de verhouding tussen de twee Duitse republieken, waarmee ontspanning in de betrekkingen met Polen, Tsjecho-Slowakije en de Sowjet-Unie mogelijkerwijze kon samengaan.

Maar de bittere tegenstelling tussen de NATO en het pact van Warschau heeft geleid tot voortzetting van een matelo-

ze wedloop in bewapening. Aanvankelijk dacht men vooral aan de voorbereiding op een conventionele oorlog. In 1952 besloot de NATO in Lissabon tot de vorming van 85 divisies met 4000 vliegtuigen en sterke zeestrijdkrachten. Maar ze waren onbetaalbaar en ook niet samen te stellen. Bovendien kwam men tot de conclusie dat in een klassieke oorlog Oost-Europa niet verslagen kon worden, doordat het over een enorm achterland beschikt en zijn troepen steeds kan hergroeperen. Wat Napoleon en Hitler ervoeren kon ook zeer wel de NATO overkomen. Omgekeerd wordt een westelijk leger kapotgedrukt tegen de zeestranden, als het in de smalle strook van het Westen waarin het moet opereren, wordt teruggedreven. De Duitse overste Carl-Gideon von Claer schreef in *Der Spiegel* (31 juli 1967) dat in een conventionele oorlog de Oosteuropese strijdkrachten binnen vier dagen aan de Rijn zouden staan en enige dagen later aan de Noordzee.

Maar toen was de NATO reeds tien jaar geconcentreerd op het onmiddellijke gebruik van kernwapens: op elke aanval zou zij antwoorden met een 'massale vergelding'. Allereerst met tactische atoombommen, met een vernietigingskracht, viermaal zo groot als de bom die in 1945 op Hirosjima was geworpen. In 1959 kwamen daarvoor de raketten naar Europa: de Honest John, Mace, Matador, Sergeant, Pershing, die aan deze kernbommen een reikwijdte gaven van 40 tot 1500 kilometer.

In 1972 lagen van deze tactische kernprojectielen er 300 in Nederland, in 1975 reeds 700, en in heel West-Europa 7000. Ook was de Starfighter F 104, geschikt voor 'nucleaire taken,' in Amerika aangekocht. Het heette dat de bedoeling van tactische kernwapens was de landstrijdkrachten te ondersteunen. Maar doelwit zou niet minder het gebied zijn achter het vijandelijke front. Zo zou natuurlijk de escalatie onvermijdelijk worden: de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie moesten dan elkaar wel met strategische, intercontinentale kernkoppen bestoken. Op dit terrein hadden de Amerikanen een steeds grotere voorsprong. In 1973 steeg hun aantal gerichte kernkoppen (waarvan één raket er meerdere kon vervoeren) tot 7040, terwijl

de Sowjet-Unie tot niet meer dan 2260 kwam. In 1975 bedroeg de Amerikaanse voorraad het viervoudige van die der Sowjet-Unie.

Dit nam niet weg dat de secretaris-generaal van de NATO, mr. Joseph Luns, als gewezen Nederlands minister van Buitenlandse Zaken ook al beschuldigd van het vervalsen der realiteit (inzake Nieuw-Guinea!) bij het 25-jarig bestaan van de NATO (o.a. op 7 juni 1974), sprak van 'erosie van onze defensie' en over de geringe waarde van de Nederlandse soldaten 'met haren tot op de knieën, die niet willen groeten en meer willen verdienen dan menig ander.' Daartegenover zong hij de lof der Turken, die blijkbaar waren getraind in het vechten met de bajonet. Wat betekende echter zo'n conventioneel leger in het atomische tijdvak? De heer Luns repte van 'ernstige sociale spanningen' en actie tegen dreigende 'ondermijning van binnenuit.' 'En daardoor ontstaat het gevaar dat de structuur van de maatschappij, de principes waar men zo vele eeuwen in geloofde, werden aangetast.' Wat had dit te maken met de NATO? Anderen zeiden onomwonden dat de NATO geschikt was als instrument tegen 'subversie,' aangezien deze een vorm zou zijn van 'indirecte agressie.' Dat thema kende men reeds uit Vietnam: een authentieke sociale revolutie werd gedoodverfd als 'agressie van Noord-Vietnam,' waarna de Amerikanen oorlog begonnen te voeren met de daarvoor aanwezige geperfectioneerde klassieke wapens, waarvan overigens de uitwerking niet onderdeed voor die van atoombommen.

Van de NATO-leden trachtte alleen Frankrijk zich wat onafhankelijker te gedragen. In maart 1966 trad het uit de organisatie van de NATO: niet uit de alliantie. Het verzekerde zijn bondgenoten van de gemeenschappelijke verdediging tegen een aanvaller. Maar het wilde in vreedstijd zijn strijdkrachten niet onder het commando plaatsen van een Amerikaanse opperbevelhebber, noch ook zijn bewapening laten bepalen door het overwicht van Washington in de alliantie. Vandaar de voorliefde voor de ontwikkeling van eigen kernwapens, die in elk land (Verenigde Staten, Engeland) onder nationale controle staan en door niemand

worden 'ingebracht.' Maar de Fransen waren niet bij machte — zo ze al wilden — verandering te brengen in het 'oost-west-patroon.'

De sinds 1947 ingeslagen weg moest óf doodlopen in een voortdurende, enerverende en steeds geweldiger wederzijdse afschrikking, óf (wat helaas waarschijnlijker was) in het doorbreken van de 'balance of power' door een der supermogendheden, als die een volstreekte superioriteit zou hebben gekregen. Dan was het gevaar levensgroot, dat deze staat een definitieve, eerste slag zou toebrengen om te worden verlost van de nachtmerrie dat de ander dit zou doen.

Wedloop in bewapening

Toen Kissinger, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, in oktober 1974 een bezoek bracht aan Moskou (om een onderhoud van de nieuwe president Ford met de Sowjetleider Brezjnev voor te bereiden in Wladiwostok) bracht hij dreigend het nieuwste snufje mee op het gebied der offensieve bewapening. Op 24 oktober was het de Amerikanen gelukt uit een reuzenvliegtuig van het type C-5 een raket te lanceren. Op een hoogte van 6000 meter werd deze uitgeworpen aan een parachute. Het monster (type Minuteman I) daalde tot 2400 meter, werd dan actief, vloog op eigen kracht weer tot 6000 meter omhoog en vervolgens horizontaal verder. De Franse *Monde* (27-28 oktober) meende dat dit soort bewapening volgens de zogenaamde SALT-overeenkomsten van 1972 en 1974 eigenlijk verboden was, omdat ze oncontroleerbaar was voor de 1300 kunstmanen die van beide zijden in omloop waren om te spioneren. En de Britse *Observer* van die datum meende, dat de lancering een waarschuwing was aan het adres der Sowjet-Unie, dat de Verenigde Staten klaarstonden een nieuwe serie wapens te ontwikkelen. Men moest wel bezield zijn met een ongewoon optimisme om te menen, dat deze nooit gebruikt zouden worden: waarom wer-

den ze dan ontwikkeld?

Ook de uitbreiding van de NATO-taak tot het Midden-Oosten, de Zuidatlantische gebieden en de Indische Oceaan scheen onstuitbaar. De Amerikanen maken geen onderscheid tussen wapens voor henzelf, de NATO of voor hun vazallen. Hun bases en voorraden in Europa werden in september 1970 gebruikt om koning Hoessein van Jordanië te steunen in zijn bloedige strijd, om de Arabische Palestijnen aan zich te onderwerpen, uit te drijven of te doden, en in oktober 1973 om Israël van oorlogsmateriaal te voorzien, totdat de luchtbrug via de Azoren was opgebouwd. In oktober 1972 besloot de NATO-raad in het geheim opdracht te geven aan het opperbevel in Amerika (Saclant, in Norfolk) voorstellen te doen inzake de wenselijkheid van het optreden in het zuidelijk deel van de Atlantische Oceaan, in strijd met het verdrag dat de Kreeftskierkring als limiet stelt voor de NATO-bemoeiingen. In november 1972 kwam een desbetreffend voorstel in de zogenaamde NATO-assemblee, waar het door Amerikanen en o.a. door de Nederlander Koudijs warm werd aanbevolen. Een maand later zei Luns, in Brussel in de NATO-raad, dat men aandacht zou schenken aan de uitgedrukte wensen . . . die reeds in het geheim waren vervuld, door patrouille-vaarten waarbij o.a. ook Nederlandse schepen waren betrokken. Toen minister Vredeling in 1973 aan het bewind kwam, ontdekte hij dat er geheime afspraken waren gemaakt voor zulke bewakingstochten rond de Kaap. Leugens overall. Op 13 mei 1974 werd dit tenslotte in het NATO-hoofdkwartier te Brussel erkend, maar afgedaan als 'een interne militaire zaak.' Vragen van de Kamerleden Coppes en De Vries waren daarvan op 22 mei het gevolg. Inschakeling van de Zuidafrikaanse oorlogshaven Simonstad, waar de Britten over faciliteiten beschikten, moest van zulk een clandestiene uitbreiding van de werkingssfeer der NATO wel het gevolg zijn. In maart 1974 hadden drie Amerikaanse professoren een rapport samengesteld voor de ontkoloniseringscommissie van de assemblee der V.N. Daaruit bleek 'dat Saclant al uitging van de veronderstelling dat de Portugese bases in Afrika en de havens van

Zuid-Afrika ter beschikking stonden van de zee- en luchtvloot van de NATO. Als het operatieschema op papier staat, zal worden bekeken welke NATO-staten eenheden beschikbaar willen of kunnen stellen.' Op 12 mei schreef de Britse *Observer* dat boven Mozambique luchtpatrouilles actief waren, geleid door Amerikaanse, Britse en Zuidafrikaanse officieren.

De toenemende wedloop in bewapening werd overigens verborgen achter een rookgordijn van gesprekken over beperking van de strijdkrachten en haar gewelddadige middelen. Een topconferentie in Genève, die geen enkel gevolg had, bracht in 1955 Eisenhower, Eden, Boelganin en Faure bijeen, maar het jaar daarna (oorlog om het Suezkanaal, opstand in Hongarije) deed de koude oorlog fel herleven. In 1958 vond een conferentie plaats van de drie kernmogendheden over de mogelijkheid proefnemingen in de atmosfeer te stoppen. In 1959, als de NATO haar tienjarig bestaan viert, vraagt de NATO-commandant Norstad echter meer troepen en raketten. De NATO verwerpt elk 'disengagement' (de demilitarisering van een bepaald gebied in Midden-Europa) en verlangt dat een aanvaardbaar voorstel tot 'ontspanning' zal bijdragen tot de hereniging van Duitsland, d.w.z. tot annexatie van 'de Sowjetzone,' die volgens de westelijke opvattingen geen staat is, maar een aan West-Duitsland ontruikt gebied: de 'rollback'-theorie van de Amerikaanse minister Dulles, al is deze op 24 mei 1959 gestorven. In september 1959 brengt de Sowjet-leider Chroestsjow een bezoek aan de Verenigde Staten, dat leidt tot het besluit een topconferentie over ontwapening te organiseren in Parijs. Maar als daar in mei 1960 Eisenhower, Chroestsjow, De Gaulle en Macmillan samenkomen, wordt bekend dat in de Sowjet-Unie een Amerikaans spionagevliegtuig (U-2) is neergehaald en dat sinds 1952 op deze wijze het Sowjetluchtruim systematisch geschonden is. Niet alleen de topconferentie mislukt, omdat Eisenhower geen verontschuldiging aanbiedt, maar ook een in Genève bijeengekomen conferentie van tien landen om over ontwapening te spreken. De bouw van de Berlijnse muur in de zomer van 1961,

waardoor – na de verdeling van Duitsland – ook Berlijn definitief in twee stukken uiteenvalt, verhoogt de spanningen nog meer. Tot overmaat van ramp dreigt de Cubacrisis van oktober 1962 de wereld in een derde wereldoorlog te storten. Het is achteraf nog een wonder – gezien de hysterische opwinding in Amerika over de aanwezigheid van Sowjetraketten op Cuba – dat Kennedy en Chroest-sjow erin slagen een compromis te bereiken. De Russen halen hun raketten, volgens hen slechts defensieve wapenen in handen van Fidel Castro, terug en de Verenigde Staten zeggen toe, dat zij geen militaire invasie in Cuba (zoals in april 1961) meer zullen ondernemen. Dit heeft tot gevolg dat de ontwapeningsconferentie in Genève, met nu 18 leden die Oost-Europa en de Atlantische wereld vertegenwoordigen, kan herleven tot een overigens schimmig bestaan zonder gevolgen. Van groter betekenis wordt geacht, dat in augustus 1963 een akkoord tot stand komt, om geen kernproeven meer te nemen in de atmosfeer. De Verenigde Staten, Engeland en de Sowjet-Unie hebben zich daaraan gehouden, niet echter Frankrijk (eerste kernproef in de Sahara, februari 1960) noch China (oktober 1964) noch India (in 1974), terwijl in de Verenigde Staten, de Sowjet-Unie en Engeland de aantallen ondergrondse explosies na 1963 veel talrijker zijn geworden dan de bovengrondse voordien. De ontwikkeling van kernwapens is ongestoord voortgegaan. Al in 1967 liepen er geruchten, dat Israël over een atoombom beschikte, door het benutten van plutonium, het giftige en explosieve 'afvalproduct' dat vrijkomt bij het produceren van kernenergie uit uranium. En Israël bezat twee reactoren, een van Franse en een andere van Amerikaanse herkomst. In 1974 was men er zeker van dat Israël minstens twee of drie atoombommen bezat. Op weg naar het vervaardigen van deze wapens waren toen Canada, Brazilië, Argentinië, Zuid-Afrika, Australië en Japan (dat er zich op liet voorstaan zelfs de vrijheid te hebben ze te vervaardigen, al wilde het dat nog niet doen), terwijl het voor West-Duitsland zeer gemakkelijk zou zijn een kernmogendheid te worden.

In juli 1968 hadden de Amerikanen, Britten en Russen

een overeenkomst gesloten inzake 'non-proliferatie': de belofte geen materiaal of kennis te verschaffen aan andere landen waardoor deze hun eigen kernbommen konden vervaardigen. De Sowjet-Unie, die al in 1959 had geweigerd aan China de middelen te leveren om kernmogendheid te worden, verwachtte van dit akkoord in elk geval dat Washington zou voorkomen, dat de Westduitse Bondsrepubliek de eigenmachtige beschikking zou krijgen over atoomwapens. De verbreiding van zulke projectielen over andere landen werd aldus echter niet verhinderd. Conferenties sleepten moeizaam hun bestaan voort. In Genève periodieke bijeenkomsten van de achttien oost- en westlanden. In mei 1969 nodigde Finland (aangemoedigd door het oostblok) alle Europese landen en zelfs de Verenigde Staten en Canada uit om een conferentie te beleggen over Europese Veiligheid en Samenwerking, waarbij het wegvallen van het 'ijzeren gordijn' wel het hoofddoel was. Economische, politieke en culturele contacten zouden de uitwisseling van goederen, personen en gedachten behoren te bevorderen, waarbij het Westen sterk de nadruk legde op het toegankelijk maken van Oost-Europa voor westerse opvattingen en in de ogen van de communisten contrarevolutionaire ideeën. Wat de handel aangaat, deze kon door zo'n conferentie nauwelijks worden uitgebreid: hij steeg fantastisch, en vooral toen in het Westen zich in 1971 de eerste tekenen voordeden van een grote economische crisis waardoor het oostblok niet rechtstreeks werd getroffen. Juist de communistische wereld bood een groot en nieuw afzetgebied, en zelfs de mogelijkheid deel te nemen aan investeringen voor het produceren van energie, grondstoffen en waren, die de Atlantische wereld nodig had. Dit betekende echter geenszins dat (zoals in Washington en Moskou gaarne werd gesuggereerd) de koude oorlog tot het verleden zou behoren. Hij woedde voort. De Europese Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking kon enig succes boeken. Maar een andere reeks – sinds 1968 gehouden – besprekingen over Wederzijdse en Evenwichtige Beperving van de Strijdkrachten (in het Amerikaanse jargon: MBRF) liep zich te pletter op de feiten: de onstuimige vermeerdering van

de militaire macht. Wat daarnaast kwam mocht nauwelijks een naam hebben, al heette het SALT: besprekingen over de beperking van strategische kernwapens. Dat zijn de atoombommen, door vliegtuigen of raketten verplaatst, die rechtstreeks van de Verenigde Staten op de Sowjet-Unie worden gelanceerd of omgekeerd. Daaromtrent kwam in 1972 een akkoord tot stand: de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie mochten ieder twee centra beschermen met antiraketten, van elk honderd apparaten. Voor het overige werden de aantallen raketten die ieder bezat bevroren.

Maar geheel open bleef de vraag, hoeveel kernkoppen elk van die raketten kon vervoeren. In 1974 werd een nieuw akkoord gesloten. Elke partij zou het laten bij één centrum, dat beveiligd zou worden door raketten die raketten moesten onderscheppen. Deze vorm van verdediging had kennelijk afgedaan. Hij was uiterst duur en onbetrouwbaar. De deskundigen waren overgestapt op één methode: de beslissende aanval, waartegenover de verdediging machteloos was. En waarom het ging was eenvoudig: hoe schakelt men bij de eerste aanval (*first strike*) de vijand uit? Men moet dan zijn vuurwerk niet verknoeien aan het vermoorden van enige tientallen miljoenen burgers, maar de militaire bases van de tegenstander pogen te vernietigen. Dat daarbij ook miljoenen civiele stakkerds doodvallen of levenslang verminkt voortleven, is voor de strategen bijzaak. Er zijn natuurlijk ook gevallen waarin men grote bevolkingscentra moet uitroeien en dat is een zaak van de 'countercity strategy.' Maar de 'counterforce strategy' is gericht op het vernietigen van militaire concentratiepunten. De vijand kan dan niet meer antwoorden, de totale zegepraal is verzekerd.

Fatale feiten

Sedert 1945 hebben de Amerikanen een grote voorsprong gehad op de Russen wat hun bewapening aangaat. Het industriële vermogen van de Verenigde Staten, gevoed en ge-

handhaafd door de exploitatie van de hulpbronnen van Canada en Zuid-Amerika, van Afrika en belangrijke gedeelten van Azië, versterkt door de winstgevende export van industriële voortbrengselen en levensmiddelen, machtig uitgebreid door Amerikaanse, maar tevens multinationale ondernemingen met hun duizenden filialen op het westelijke continent en overzee, die reusachtige kapitalen vormen en winsten maken . . . deze economische macht was weergaloos. Ze werd ondersteund door een militaire capaciteit die de beheersing van de zeeën en van de afhankelijke gebieden moest verzekeren. De Amerikanen verzonnen derhalve zelf de theorie, dat zij geroepen waren de rol van politieagent in de wereld te spelen overal op te treden als scheidsrechter om de orde op aarde te handhaven. Deze aanspraken behoeften nooit te worden bewezen: ze werden in het Westen vanzelfsprekend geacht. De macht van de sterkste gold als recht, naar primitieve oerzeden een onschokbare waarheid. In deze buitgemaakte wereld waren beschermelingen, die werden verwend, en slachtoffers, die werden gemarteld. Gewoonlijk werden de laatsten zonder veel rumoer afgevoerd naar de onderwereld, zoals de politieke tegenstanders in Guatemala, de Dominicaanse Republiek, Chili (en de meeste andere landen van Latijns-Amerika), Zaïre, Marokko, Ethiopië, Perzië, Thailand, de Filippijnen, Japan . . . en zo verder. Maar er waren gebeurtenissen die kennelijk manipulaties waren van de Duivel: Cuba, Indo-China, Portugal . . . Als de neurotische maniakken van het Pentagon, door angsten en driften bewogen, daaraan dachten konden ze slechts op één manier reageren: tonen dat zij, wat geweld aangaat, superieur waren. Met Gods hulp dan, dat wel.

Wat de massale vernietiging aangaat kwam de Sowjet-Unie met haar mogelijkheden steeds achteraan, een soort menselijk tekort. De Verenigde Staten hadden de atoombom in 1945, de Russen pas in 1949. En zo ging het ook met de waterstofbom. Daartegenover kwamen de Amerikanen op één terrein in het nadeel: dat was op het gebied van de raketten. Nu was daarvoor een redelijke verklaring. De Amerikanen bezaten militaire bases in een kring rond

de Sowjet-Unie en China, en men kon gerust spreken van een omsingeling. Teneinde van de steunpunten in Europa en Azië de communistische landen te bestoken kon men volstaan met raketten met een middelgrote reikwijdte. De Sowjet-Unie echter moest om Noord-Amerika te kunnen treffen, proberen raketten voor de lange afstand te fabriceren. Op 4 oktober 1957 zond de Sowjet-Unie de eerste kunstmaan, een 'aardsatelliet,' de Spoetnik, de ruimte in. Op 3 november een tweede raket met een hond, tot een hoogte van 1500 kilometer boven de aarde. In januari 1959 volgde een raket met twee bestanddelen, die rond de maan vloog, de Loenik. En tot ontzetting van de Amerikanen werd vervolgens de eerste mens (Gagarin) met een ruimtevaartuig in de atmosfeer en de stratosfeer geschoten, gevolgd door Titov, die zeventien maal rond de aarde vloog. Weliswaar gelukte het de Amerikanen om in 1958 hun eerste kunstmaan, de Explorer, te lanceren en vervolgens konden ze trots zijn op de prestaties der technologen die successievelijk Shepard, Glenn en Cooper in het heelal wierpen. Maar er moest een achterstand worden ingehaald wat de constructie aangaat van raketten: er was een 'missile-gap.' Toen in januari 1961 Kennedy president werd, was zijn eerste zorg deze nalatigheid weg te werken. De militaire betekenis van de ruimtevaart was manifest.

Het resultaat was te voorspellen: op dit terrein moest de Sowjet-Unie het onderspit delven. Niettemin ging men lange tijd uit van de veronderstelling dat bij een nucleair conflict de twee partijen elkaar vrijwel konden verwoesten. Zo ontstond de theorie dat men wellicht een krachtmeting met kernwapens kon uitstellen, als zich een botsing voordeed tussen de supermogendheden. En op 9 mei 1967 aanvaardde de NATO-raad de mogelijkheid van een 'buigzaam antwoord,' de *flexible response*: men zou de agressor moeten antwoorden met de krijgsmiddelen die hij zelf had gebruikt, maar met één reserve: de reactie moest een graad gewelddadiger zijn dan de uitdaging, opdat de vijand niet kon hopen voordeel te putten uit zijn optreden. Het was echter duidelijk dat hier sprake was van *escalatie*: men antwoordt spoedig op een conventionele aanval met tacti-

sche kernwapens en op deze laatste met strategische nucleaire bommen. Snel verzeilt men dan in een intercontinentale kernoorlog. Wie echter zal dat afwachten? Zeer wel denkbaar bleef de dreiging van een preventieve oorlog. In het NATO-jargon heette deze *first strike*: het ondernemen van een vernietigende aanval met kernwapens die door de vijand niet meer kan worden beantwoord, doordat zijn voornaamste raketten en vliegtuigen al onmiddellijk zouden worden vernield. Er moest worden voorkomen, dat hij nog kon beschikken over een *second strike capacity*. Opmerkelijk is dat bij alle theorieën werd uitgegaan van de stelling, dat de Sowjet-Unie (en waarom dan?) tot de aanval zou overgaan. Deze hypothese was nodig voor het opbouwen van een *first strike capacity*.

Dit stadium nu hebben de Amerikanen bereikt in 1975, na dertig jaar van proeven met kernwapens. In de eerste plaats door hun kwantitatieve voorsprong, gevolg van hun enorme industriële capaciteit. In 1973 sprak men al van een drievoudig vermogen in vergelijking met de Sowjet-Unie: 7040 tegen 2170 kernkoppen voor strategische, intercontinentale raketten. (Dus afgezien van de 'tactische' atoombommen ten dienste van de legers, afgezien van allerlei kleine nucleaire explosieven, de 'mininukes.') Maar hun grootste aanwinst was de MIRV: een geleide raket, voorzien van kernkoppen die als projectielen achtereenvolgens op verscheidene doelen gericht kunnen worden. Het 'bevrozen' van de aantallen intercontinentale raketten is dus van ondergeschikt belang, als men elk van die raketten kan voorzien van steeds meer kernbommen. In 1974 begonnen de Russen pas dergelijke veelkoppige raketten te ontwikkelen, toen de Amerikanen al in de tweede fase van de evolutie waren: van de MIRV tot de MARV, waarbij de moederraket kernbommen lanceert die evenzeer bestuurd (geleid) kunnen worden als de raket zelf. In dat jaar gewaagde men (o.a. vermeld in het SIPRI-Yearbook, Stockholm, gewijd aan strategische studies, gepubliceerd in 1975) van een nog grotere Amerikaanse voorsprong. Het aantal strategische kernkoppen van de Sowjet-Unie werd op 2360 geschat. De Amerikaanse 'warheads' op 9260,

namelijk 4500 geïnstalleerd op intercontinentale raketten, 800 bestemd om door vliegtuigen van het type B-52 en B-1 te worden vervoerd en 4960 gemonteerd op 41 door atoomkracht voortbewogen onderzeeërs. Natuurlijk zouden ook de Russen een aantal nucleaire onderzeeërs bouwen. Om die te vernietigen hebben de Verenigde Staten op de begroting van 1975 ongeveer 4 miljard dollar uitgetrokken voor nader onderzoek en uitbreiding van het arsenaal ten bate van de 'anti-submarine-warfare.'

Nieuw Duits gevaar?

Deze ontwikkeling van de krijgskunst kon natuurlijk niet nalaten haar invloed te doen gelden op de politiek. In Europa deed zich een mogelijkheid voor te profiteren van het enorme Amerikaanse overwicht om te proberen door dreigementen de Russen te verdrijven uit Oost-Europa en hen in de daarop volgende fase te dwingen hun grondstoffen en energiebronnen ter beschikking te stellen van het Westen. De politiek om zulk een afpersing te verwerkelijken was reeds in 1966 bepleit door de Franse generaal André Beaufre, die na 1970 een bijzondere aandacht verwierf. In zijn *Stratégie de l'action* had hij de 'indirecte oorlog' gepropageerd om van een 'positie van kracht' uit concessies af te dwingen. Hij liet na voldoende te onderzoeken in hoeverre de tegenstander nog liever ten onder zou gaan dan zich over te geven. De zelfmoordtendensen zijn in onze tijd veelvuldig aanwezig. Niet alleen bij individuen voor wie het leven ondraaglijk is geworden en die o.a. terroristen worden; niet alleen bij beangstigde grootkapitalisten en neurotische militairen die door de 'bedreiging van het communisme' zinneloos reageren op de realiteit, maar ook bij zwakkere collectiviteiten die verrassend zouden kunnen antwoorden op de westerse machtsontplooiing.

Maar Beaufre vertrouwt op het succes van de chantage en hij is overtuigd dat West-Europa zelf moet beschikken over een arsenaal van eigen kernwapens, op basis van

de Franse en Engelse atoombommen, en natuurlijk met Duitse medewerking. Dankbaar gebruik heeft daarvan de reactionaire Beierse politicus Franz-Josef Strauss gemaakt. Toegepast op Duitse verhoudingen betekent deze theorie dat binnen bereik zou komen wat Adenauer altijd heeft gewild: de annexatie van Oost-Duitsland. Er zou dan wel sprake zijn van een volksstemming: maar als die gehouden kon worden was de krachtmeting natuurlijk al beslist. Nu was Strauss niet de eerste de beste. Hij was in de kabinetten die werden beheerst door de christen-democraten (CDU) minister van Defensie en van Financiën geweest. In de eerste functie had hij de nieuwe Wehrmacht helpen opbouwen. In 1958 had hij al gezegd dat de Bundeswehr moest beschikken over eigen kernwapens. In een verhandeling over 'Herausforderung und Antwort' (een afgezaagde titel!) zette hij jaren later uiteen, dat men de 'totale krijgskunst' kon toepassen zonder een oorlog te ontketenen (*Kriegskunst im Frieden*) door een verenigde Europese krijgsmacht te scheppen, het plan dat in 1954 was mislukt. Men moet de Oosteuropese satellieten tot zich trekken door daar het verzet tegen Moskou te voeden en te organiseren, zodat er nationale opstanden ontstaan. Dan moet men de Russen dreigen met een kernoorlog als zij Oost-Europa niet verlaten. West-Europa behoort dan een nucleaire *Grossmacht* in een Europees *Grossraum* (typische termen van de nazi's!) te worden om wraak te nemen voor de geleden nederlaag. Ditmaal echter zou de aanval plaats vinden in naam van de *Freiheitlichdemokratische Ordnung des Westens* tegenover de *Totalitärkommunistische Ordnung des Ostens*, die elkaar zouden uitsluiten.

Wat nu de methode betreft om aan de macht te komen heeft Strauss de christelijke leiders in een bijeenkomst te Sonthofen (waarover *Der Spiegel* van 10 maart 1975 bijzonderheden gaf) de raad gegeven, de verwachte ontbindende gevolgen van de economische crisis goed te benutten: de toestand moet erger worden, het volk moet dieper zinken. De rechterzijde moet dan de socialistisch-liberale regering ervan beschuldigen, de welvaart en eigendom te vernietigen en te heulen met de verwoesters der natie,

zoals de Baader-Meinhof-Gruppe. Men moet betogen dat school, pers, radio en televisie in handen zijn van gangsters die Europa willen uitleveren aan de Sowjet-Unie.

In de groeiende verwarring kan de CDU dan aan de macht komen. 'En als we dan aan de macht zijn maken we zodanig schoon schip dat voor de rest van deze eeuw niemand van de (rode) bandieten het meer aandurft nog een bek open te doen.' In naam van de democratie kon men een nieuw fascisme verwerklijken. Dat streven kwam van een man die de leider was van de Beierse katholieken en zich kandidaat stelde voor het kanselierschap van de Bondsrepubliek! Maar hij stond niet alleen. Een van zijn geestverwanten had een bezoek gebracht aan de Chileense tiran Pinochet en verlangde dat aan hem de 45 miljoen mark zouden worden overgemaakt die indertijd waren bestemd voor het democratische Chili van Allende. Hij werd woedend toen minister Hans Matthöfer daarop antwoordde: 'De regering van Pinochet bestaat voor mij niet: dat is een bende moordenaars.'

Hoe was het mogelijk dat zulke politici in naam der democratie het fascisme konden voorbereiden? Waarschijnlijk door de verburgerlijking van de Atlantische naties: hun welstand in verhouding tot de arme volkeren; hun vrijheden zolang die het systeem niet in gevaar brachten; hun bereidheid zulke vrijheden prijs te geven voor 'wet en orde' om hun voorrechten te beschermen; hun grote angst die positie te verliezen. Men wilde niet horen verkondigen dat de betrekkelijke welvaart berustte op de exploitatie van de Derde Wereld, die arm was door de concentratie van macht en kapitaal in het Westen. En vandaar het koloniserende gevoel van superioriteit der massa's in het neokapitalisme.

Rijken en armen

Het steeds terugkerende thema van de westerse multinationale ondernemingen is, dat zij zoveel werk en welvaart

verschaffen aan de arme bevolkingen van de Derde Wereld. In mei 1973 werd van de zijde van Unilever betoogd dat er in Zuid-Afrika niet werd gediscrimineerd naar 'ras,' dat wil dus zeggen: naar kleur. 'Gelijk loon voor gelijk werk.' Maar de bestbetaalde arbeid is daar gereserveerd voor de blanken, die als werknemers gemiddeld twee-en-een-half maal zoveel verdienen als gekleurden, terwijl zij alleen behoren tot de vermogende bezitters van kapitaal. Eenzelfde verdeling vindt men tussen de Atlantische en de arme volkeren. De topman van Unilever, ir. Klijnstra, meende dat 'het stelsel van de particuliere onderneming, dat er in geslaagd is de materiële behoeften te bevredigen, evenzeer kan bijdragen om te voorzien in de behoefte aan een groter welzijn... Ook voor de ontwikkelingslanden geloof ik dat ons economisch systeem, gebaseerd op het particuliere initiatief, het best in staat zal zijn de extra-miljoenen mensen te voeden, te kleden en te huisvesten.' Maar de macht der internationale concerns hangt af van de exploitatie der Derde Wereld, die verreweg de meeste grondstoffen en grond voor plantages moet leveren, maar zeer arm is. Als de handel voordelig zou zijn voor de ontwikkelingslanden, zouden deze welvarend zijn. Als men echter het gemiddelde inkomen per hoofd van de Verenigde Staten als uitgangspunt neemt, zijn er veertig volken die wel zijn opgenomen in de internationale economie, maar waar het gemiddelde inkomen nog geen vijf procent uitmaakt van dat der Amerikanen. Onthullend zijn de gegevens die Felix Greene (in zijn boek *The Enemy*, 1970) dienaangaande heeft verzameld over 'het uitplunderen van de armen.' De industriële landen gebruikten toen 99% van de kopra, 85% van de cacao, 78% van de suiker, 93% van de petroleum, 86% van de tin, 58% van het koper dat afkomstig is uit de technisch achtergebleven landen. Eén miljard mensen, dertig procent van de wereldbevolking, was ondervoed. Als het Westen in zulke gebieden kapitaal investeert, aldus Greene, wordt dit binnen vier of zes jaar terugverdiend. In Latijns Amerika werden soms winsten gemaakt van 30% per jaar. De kapitalen hopen zich op in de Atlantische wereld: de afhankelijke naties

hadden daaraan in 1970 een schuld van 200 miljard gulden. Maar namens Unilever werd er gezegd: 'Dit stelsel heeft getoond dat het mogelijk is, ondanks de problemen van de groeiende bevolking, een ongekend welvaartspeil te bereiken.' In de vorige eeuw zei men van het Mexicaanse volk: 'Een bedelaar op een zilveren berg.' Het zilver werd gewonnen voor het buitenland, de bedelaar bleef . . . bedelen.

— Het is voornamelijk de ordeloze en redeloze verdeling der produktiviteit in de wereld, bestuurd door het nog steeds koloniserende Westen, die verantwoordelijk is voor massale ellende. Op de voedselconferentie der Verenigde Naties in Rome (november 1974) werd verklaard dat de arme volken, 70% van alle aardbewoners, slechts 40% voort konden brengen van alle voedsel. Gebrek aan kapitaal, aan kennis, aan technische mogelijkheden (alle ruimschoots voorhanden in de Atlantische wereld) had tot gevolg dat de 30% bevoorrechten konden beschikken over 60% der levensmiddelen, dus per hoofd 3,5 maal zoveel als in de arme naties. Die volken hebben echter voor de welvarende landen zeer waardevolle grondstoffen, vetten en vruchten geproduceerd, tegen lage prijzen, en zij hebben hun arbeid goedkoop geleverd. Het Westen beschikte daartoe over de medeplichtigheid van de heersende kasten in de Derde Wereld, de contrarevolutionaire stadhouders van buitenlandse ondernemers en militairen. Deze vazallen zorgden ook voor het overmaken van de renten en aflossingen (omstreeks 1970 geschat op 20 miljard gulden per jaar) van enorme leningen waarvan de baten voor het volk uiterst gering geweest waren.

— Nu waren in die jaren na 1970 bedragen als 20 miljard gulden voor de behoeftige volken formidabel. Maar voor het Westen en voor de overal heersende klassen en kasten waren ze nog gering. Want op de armoe der massa's was een systeem gebouwd waarin elk jaar 500 miljard gulden werd uitgegeven voor de bewapening, waarvan 200 miljard gulden alleen in de Verenigde Staten. Daar bestonden overigens ook schrijnende klasses tegenstellingen: aangewezen op de liefdadigheid en lage uitkeringen waren in

1974 niet minder dan twee miljoen blanke huisvaders en vijf miljoen kostwinners uit de kringen van de negers, de Portoricanen en de uit Mexico afkomstige mestiezen of Indianen. Tot de zeer slecht bedeelde groepen behoorden 25 miljoen mensen, ook in tijden van hoogconjunctuur. Maar de overige ruim 200 miljoen genoten van een levenspeil dat naar internationale maatstaf ongekend kon worden genoemd. De psychische gevolgen daarvan waren overigens ontstellend: een gevoel van superioriteit, dat desnoods met de wapens moest worden gehandhaafd: de angst dat de aanvoer van grondstoffen, genotmiddelen en energiebronnen, en de export van produkten zouden worden afgesneden door anti-Amerikaanse revoluties; de koortsachtige inspanningen om de zeeën te blijven beheersen; een blinde wreedheid jegens vijanden, die de hegemonie bedreigden, met name in Latijns Amerika en Indo-China. En dit alles ter verdediging der cultuur, der vrijheid en der democratie!

In Rome nu was gezegd dat men jaarlijks 13 miljard gulden nodig zou hebben voor investeringen om in de daaropvolgende tien jaar verdere hongersnoden te voorkomen, vooral in het noorden van Zwart Afrika en Ethiopië, in Midden-Azië (India, Bangla Desj) en in het grotendeels verwoeste Indo-China. Door 3% te bezuinigen op de bewapening had men dit bedrag bijeen kunnen brengen. Maar de Amerikaanse minister Henry Kissinger zegde toen 65 miljoen dollar toe, nog geen 175 miljoen gulden, voor... een onderzoek naar de oorzaken van de honger! Tegelijk koppelde hij deze zaak aan de hoge olieprijs, die het voedsel op de wereldmarkt duurder maakten, en eiste van de petroleum-producerende landen bijzondere offers. Daarvan zou de westerse industrie natuurlijk weer het meest profiteren. De Sjah van Perzië, zelf toch een vriend van het Westen, merkte daarbij op dat in 1973 zijn land voor een vat ruwe olie 7 dollar kreeg, maar dat de oliemaatschappijen daar direct 10 dollar van maakten. Aan het einde van 1974 werd dit laatste bedrag – ook met het oog op de daverende inflatie van de dollar – toen als basis genomen door de producerende staten. Maar de Verenigde Staten, de machtige beschermers van de multinationale onderne-

mingen (die ook rechtstreeks worden bediend door de CIA) beschouwden zichzelf als de vrije en willekeurige, door God zelf begunstigde beheerders van het vermogen der mensheid. En dus van haar welzijn. Vrijheid van optreden in de ganse wereld heette dan democratie, in binnenlandse verhoudingen het 'vrije spel der krachten,' op basis van de eigendomsverhoudingen. In zulk een spel moesten de bezitlozen altijd het onderspit delven.

Maar het menselijk vernuft staat voor niets. En Henry Kissinger heeft (begin juni 1974) in een 'officiële' rede de ideologie van het Westen voortreffelijk geschetst. Hij keerde zich tegen de opstandigheid van de arme volken, zelfs tegen de aanspraken van de heersende kasten dier naties, omdat ze geheel afhankelijk zouden zijn van de rijke landen: een variatie van het thema dat de arbeiders God op hun blote knieën mogen danken dat hij hun patroons heeft gegeven, omdat ze anders zouden verhongeren. Kissinger zei dus: 'Indien de zwakken hun toevlucht nemen tot het uitoefenen van pressie, zullen zij dit doen met gevaar voor de welvaart van de gehele wereld. Dan wekken ze dus wanhoop op.' Niet het rijke Westen zou wanhoop oproepen, maar eventueel verzet der armen! Verbetering, aldus de minister, kan alleen plaatsvinden met de hulp van bloeiende hoog-ontwikkelde landen. Er zijn volgens Kissinger geen twee werelden. 'Aan het denkbeeld van het rijke noorden en het arme zuiden is de bodem ingeslagen . . . We zijn allen betrokken bij een gemeenschappelijke onderneming.' Hij betoogde vervolgens dat de Derde Wereld de kapitalistische ondernemingen moest binnenhalen en aldus moest binnentreden in 'een open en zich uitbreidende wereld-economie, waar men kan verwachten grotere markten, kapitaal en officiële hulp aan te treffen.'

Soms echter treedt een 'enfant terrible' op in besloten kring. En in mei 1973 had zo generaal Creighton Adams, toen stafchef van het Amerikaanse leger, openlijk gezegd waarom het eigenlijk ging, namelijk 'om de problemen die voortkomen uit het feit dat de Verenigde Staten meer en meer behoefte hebben aan afzetgebieden, grondstoffen en vooral energiebronnen die zich buiten hun grondgebied be-

vinden,' omdat de 'globale hegemonie' (schoon woord voor wereldheerschappij) van de Verenigde Staten niet mag worden aangetast. 'We worden met onzekerheden geconfronteerd en daartegenover hebben we strijdkrachten nodig.' Een fraaie illustratie van het geweld als economische macht, welke macht overigens even dringend een ideologie nodig heeft. Maar die wordt door de generaal in dit besloten gezelschap verwaarloosd. 'We moeten hulp verlenen aan bevriende regimes en alle pogingen verijdelen van revolutionairen om die regeringen omver te werpen.' Daarom heeft Washington 'geenszins afgezien van het verzekeren van het voortbestaan van talrijke autoritaire regimes in Latijns Amerika, Afrika en Azië.'

Het Watergate der presidenten

De internationale gebeurtenissen der laatste dertig jaar zijn nauw verbonden met de historie van de presidenten van de Verenigde Staten, niet onjuist 'de nieuwe cesaren' genoemd. Zulk een staatshoofd is tegelijk (voor vier, vaak voor acht jaar) onafzetbaar premier, opperbevelhebber, verantwoordelijk voor het buitenlandse beleid en het eventuele gebruik van kernwapens. Hij beschikt over een veto-recht ten aanzien van wetten van het Congres, een veto dat slechts met tweederde der stemmen ongedaan kan worden gemaakt, en hij is tevens leider van de partij die hem kandidaat heeft gesteld. Hij kan (ook na de War Power Act van 1973) zonder oorlogsverklaring van het Congres de vijandelijkheden openen tegenover een ander land, als hij meent dat dit nodig is voor het beschermen van de Amerikaanse burgers en strijdkrachten. En hij heeft nog vele andere rechten, zoals bij benoemingen van een groot aantal functionarissen.

Na 1945 nu hebben ze zich allen gemerkt door een bepaald beleid. Truman (1945-1953) was verantwoordelijk voor de 'containment' van het communisme en de daarmee verbonden 'koude oorlog.' Eisenhower (1953-1961)

was het voor de poging tot 'roll back' van Russische en Chinese machten en hij bereidde de invasie voor in Cuba. John Kennedy (jan. 1961-nov. 1963) moest een oplossing zoeken voor de Cubacrisis in 1962, nadat de invasie was mislukt, en hij legde de grondslag voor de geweldige uitbreiding van de ruimtevaart en de bouw van raketten met kernkoppen. Zijn dood is een raadsel gebleven: niemand neemt meer aan dat de onnozele Lee Oswald met zijn gebrekkige geweer hem heeft vermoord, omdat hij zich voor zijn mislukkingen wilde wreken op een vertegenwoordiger van het gezag. Heeft de geheime dienst, de CIA, er de hand in gehad? Kennedy leefde in onmin met haar leiding die hem inzake Cuba vals had voorgelicht, zodat hij 'hoofden liet rollen.' En de contrarevolutionaire Cubanen, die zich in de Verenigde Staten hadden gevestigd (meer dan 650 000!) en die vele agenten leverden voor de CIA, vergaven hem nooit dat hij de Sowjet-Unie had beloofd Cuba niet te zullen aanvallen als de Russen daar geen raketten stationeerden. In 1968 werd echter ook zijn broer Robert vermoord en er moeten meer veten zijn uitgevochten.

Lyndon B. Johnson (1963-1969) raakte zo diep verstrikt in de ouderwets koloniale oorlog in Indo-China, voorbereid door drie van zijn voorgangers, dat hij ondanks de grofste leugens geen uitweg kon vinden uit dit bloedige labyrint. En Richard Milhous Nixon (1969-1974), die bij de verkiezingen had beloofd vrede in Indo-China te zullen verwezenlijken, werd verantwoordelijk voor de meedogenloze bombardementen op Vietnam en de invasie (in 1970) in Cambodja, waardoor een vreedzaam en neutraal volk in een barbaarse hel werd geworpen. Hij werd echter ook geconfronteerd met een verscherping van de problemen in het Midden-Oosten, veroorzaakt door de Arabisch-Israëliëse tegenstelling en de eisen van de olieproducerende landen. Maar geen enkele van zijn hier genoemde voorgangers werd afgezet, zoals Nixon overkwam. Deze moest echter het veld niet ruimen wegens zijn harde imperialistische beleid, maar omdat hij werd betrapt op medeplichtigheid aan vulgaire wandaden, uitgevoerd met behulp van agenten der CIA die in zijn persoonlijke dienst waren ge-

treden: inbraken, clandestien afluisteren van gesprekken, verduisteringen, omkoperij, meened, machtsmisbruik. Doordat hij aftrad kon hij voorkomen dat hij officieel werd aangeklaagd wegens zulke misdrijven, een bijzondere vorm van genade voor een staatshoofd.

Watergate is de naam van het gebouw waarin te Washington de Democratische Partij (concurrente van de Republikeinse Partij van Nixon) haar hoofdkwartier had gevestigd. Tijdens de verkiezingscampagne van 1972 werd daar ingebroken door een bende, belast met het stelen van documenten en het plaatsen van afluisterapparaten. De groep werd betrapt en bleek te bestaan uit geheime agenten, voortgekomen uit de CIA, zoals McCord, Liddy, een Cubaanse immigrant en . . . Howard Hunt, die in het Caribische gebied tal van opdrachten had uitgevoerd en daar had behoord tot een moordbrigade. Deze 'gang' had de belofte gekregen, namens de president, van gratie in geval van betraping. De staf van Nixon was samengesmolten met 'de commissie voor de hervervkiezing van de president' (CREEP), welke commissie de Democratische tegenkandidaat zoveel mogelijk wilde belasteren. De CREEP werd geleid door twee Republikeinse ex-ministers, Mitchell en Stans, met als assistent Magruder. De top van de presidentiële staf bestond uit Haldeman, Ehrlichman en Dean. Op 19 juni 1972 verklaarde de president: 'Een derderangs-inbraak van amateurs, een grol.' Op 29 augustus: 'Niemand die nu in het Witte Huis of de regering zit heeft iets te maken met dit zonderlinge incident.' Op 18 oktober: 'Achterklap, laster, belediging, onverantwoord geklets van journalisten die het land kwaad willen doen, onbewezen geruchten.' Begin november 1972 werd hij nog herkozen op de hernieuwde belofte, een eind te zullen maken aan de oorlog in Indo-China (waarna hij de bombardementen ongekend verhevigde!). De zaak scheen in de doofpot te kunnen worden gestopt. Ze was ook volkomen onbenullig in vergelijking met de gewelddaden en de corruptie in Vietnam en Cambodja.

Er was echter een element dat een grote rol speelde. De twee partijen die samen de macht uitoefenen (De-

mocraten en Republikeinen), afwisselend de president leveren en overigens in de deelstaten en het Congres 'kongsi's' vormen om het bestel te handhaven, kunnen elkaar hard bevechten. Maar het Witte Huis moet geen misbruik maken van het geld en van hoge ambtenaren van het staatsapparaat, om illegaal een der partijen in het nauw te drijven. En niet alleen de justitie, ook de senaat ging zich met de kwestie bemoeien. Toen de beklagden gingen bekennen, was de lawine niet meer te stuiten. Op 30 april 1973 moesten Haldeman en Ehrlichman, top-adviseurs van Nixon, heengaan. Maar de president zei toen nog: 'Ik wil er de nadruk op leggen dat – hoewel ik die ontslagaanvraag aanvaard – daar geenszins uit mag worden afgeleid dat zij op een of andere manier verkeerd hebben gehandeld.' Er kwam echter veel meer los. De staf van de president (en volgens Dean wist Nixon zelf er alles van) had een eigen geheime dienst, die de twee officiële spionagediensten (CIA en FBI) preste tot medewerking of dwong zich van inmenging te onthouden.

Afluisteren van gesprekken was wel het minste. Inbraken in archieven, kluisen en particuliere woningen werden gepleegd om bezwarend materiaal te vinden inzake het persoonlijke leven of de gezondheidstoestand van tegenstanders. Zo werden geschaduwd Edward Kennedy, senatoren als Muskie (die aan de lastercampagne bezweek) en Eagleton, die zich als kandidaat voor het vice-presidentschap moest terugtrekken wegens een ongunstig rapport over zijn gezondheidstoestand. Maar bespioneerd werden ook leden van de Nationale Veiligheidsraad, als hun politieke oordeel aan Nixon of Kissinger niet beviel. De man, die compromitterende geheime stukken had gepubliceerd over de oorlog in Vietnam, Ellsberg, moest krankzinnig worden verklaard en daarom werd er ingebroken in het archief van een psychiater, die wel eens door hem was geraadpleegd. Er werden 'callgirls' gehuurd om zo mogelijk naar bed te gaan met Democratische politici, om dezen in schandalen te verwickelen of om hun geheimen te ontfutselen.

Aan de orde kwam ook hoe CREEP geld verzamelde voor

de herverkiezing van Nixon. Aan grote concerns of zeer bedenkelijke speculanten werden gunsten verleend (strafeloosheid, financiële faciliteiten) als ze met geld over de brug kwamen. In opspraak kwam de ITT, de internationale elektronische trust die er wijdvertakte andere zaken op nahoudt. De door de justitie gezochte Robert Vesco gaf 200 000 dollar, die echter door het schandaal moesten worden teruggestort. (Vesco vluchtte naar Costa Rica en kocht daar de president om.) De uitgeweken contrarevolutionaire Cubaan Bébé Rebozo, een persoonlijke vriend van Nixon, schonk diens dochter 100 000 dollar als bijdrage voor een eigen huis. Hem beloofde men ontslag van rechtsvervolging nadat hij had gehandeld in gestolen effecten. Deze opsomming is zeer onvolledig: aan de orde kwam nog een reeks belastingontduikingen van de president.

Ten overvloede bleek de door hemzelf gekozen vice-president Spiro Agnew een even grote zwendelaar: hij moest aftreden, wegens fraude, vóór Nixon. Deze koos daarop een nieuwe plaatsvervanger, Gerald Ford, een onnozelen werktuig van de Republikeinse Partij, die in augustus 1974 president werd omdat Nixon zich toen niet langer kon redden. En het ongelooflijke gebeurde: het tweetal had afgesproken dat Ford, eenmaal staatshoofd geworden, Nixon zou ontslaan van elke vervolging wegens elk misdrijf dat hij kon hebben begaan. En Ford bezorgde Nixon een ruim pensioen en alle voorrechten die een ex-president in Amerika geniet. Hij behield als minister van buitenlandse zaken Kissinger en wees als vice-president Nelson Rockefeller aan, een miljardair die behoorde tot de rijkste oliefamilie en die in Noord- en Zuid-Amerika bij honderden firma's betrokken was. Watergate was niet alleen kenmerkend voor Nixon, ook voor zijn opvolger Ford, die hem verontschuldigde.

Voor het oog der wereld was er in Amerika recht gedaan door het verwijderen van een president die een schavuit was. Maar er veranderde niets aan het regime dat verantwoordelijk was voor misdaden jegens de mensheid, in vergelijking waarmee het Watergate-schandaal een klein incident kon worden genoemd.

HET DILEMMA DER SOWJET-UNIE

De rode Russen

Toen in 1945 de Tweede Wereldoorlog was geëindigd, verrees voor het Westen onmiddellijk een nieuw gevaar: dat van het 'communisme.' De bezittende klassen en de traditioneel-denkende politici hadden twee redenen om een verdere uitbreiding daarvan te vrezen: om socialisatie of nationalisatie van produktiemiddelen te voorkomen en om de invloedssfeer der zeemogendheden te beschermen tegen de sterkste continentale staat. Vreemder kon het lijken, dat ook het grootste deel der arbeidersklasse (in vakbonden en partijen) ten strijde trok tegen het bolsjewisme. Maar de Welfare State (het plan voor een verzorgingsstaat, in de oorlog ontworpen door de Britse liberaal Beveridge) lokte de meeste werknemers aan. De geconcentreerde produktiemiddelen zouden dan blijven toebehoren aan de bourgeoisie, die ook de kapitaalvorming zou leiden, terwijl de baten van deze economie rechtvaardiger verdeeld moesten worden. Het gevolg was enerzijds een fabelachtige aanwas van de privé-vermogens, anderzijds echter een ongekende vruchtbaarheid van het opgehoopte kapitaal en de mogelijkheid van de consumptiemaatschappij (*affluent society*) met haar verkwistend, maar blijkbaar behaaglijk aanbod. Wel bleven er haarden van armoede, zoals in heel Zuid-Europa en in de Verenigde Staten (met 10% echte armen, o.a. negers, Portoricanen, Mexicanen), maar de hoop eens tot de meer bevoorrechten te behoren werkte toch positief.

Het doeltreffendste argument tegen de communistische landen, afgezien van hun lagere levenspeil, was het gebrek aan vrijheid. Dit was een steekhoudend motief. Het was echter ook wel huichelachtig, als men de buitenlandse imperialistische politiek bezag van de Atlantische mogendheden: Nederland contra Indonesië, Frankrijk tegen Indo-China en Algerije, Engeland tegen Egypte, Amerika dat

reeksen van feodale dictators aan de macht hielp of ondersteunde in Latijns Amerika, Afrika, Zuidoost-Azië en zelfs toen in Zuid-Europa. Maar wie de macht had kon zich veroorloven het logisch denken over te laten aan machteloze filosofen.

Dat nu Stalin een tirannieke leider was geworden, kon niemand ontkennen en in 1956 werd het door Chroestsjow bevestigd. Hij had echter geen demarcatielijn overschreden en de enigen die zich gedupeerd konden voelen waren de Chinezen, die hadden moeten instemmen met de afscheiding van Buiten-Mongolië, dat als Republiek Mongolia binnen de Russische invloedssfeer zou blijven. In de jaren 1947 en 1948 viel overigens het 'ijzeren gordijn' (een term die het eerst door Churchill gebruikt schijnt te zijn) voor die Oosteuropese barrière, die in Jalta en Potsdam nadrukkelijk aan de Sowjet-Unie was toegewezen als beschermende gordel.

Afgezien van het feit, dat de ontzaglijke verwoestingen het aan de Sowjet-Unie wel onmogelijk maakten agressief op te treden tegen de machtige industrielanden van het Westen, had zij moeite genoeg zich in Oost-Europa te handhaven. In 1948 moest met grote inspanning een vazallenregering worden ingesteld in Praag, terwijl de conflicten over Berlijn toenamen. In 1956 was Warschau onrustig en greep Moskou in om een Hongaarse omwenteling te liquideren, die oorspronkelijk wel degelijk een proletarisch karakter had, ofschoon zij door conservatieve nationalist en buitenlandse agenten werd misbruikt. Jarenlang bleef Hongarije weer bezet gebied. In 1968 ontstond in Moskou een paniek om Tsjechoslowakije, met een voor de Sowjet-Unie zelf zeer schadelijke interventie van de landen van het Pact van Warschau. Toch werd in het Westen niet enige feitelijke agressie tegen de Atlantische invloedssfeer bestreden, maar wel de aantasting van menselijke vrijheden en daarnaast, niet te vergeten, de mogelijke invloed van een communistische ideologie, omdat deze het kapitalisme kon aantasten; en het feit dat voor de westerse ondernemingen Oost-Europa en de Sowjet-Unie als bron van grondstoffen en als afzetgebied verloren waren. Later zou

men van de nood een deugd maken (zonder de militaire wedloop te beperken) door de handel met het oostblok zeer uit te breiden. In de jaren na 1970, toen zich in de Atlantische wereld een economische crisis aankondigde, begon een stormaanval op de communistische markten en grondstoffen. 'Terwijl in West-Europa de werkloosheid ook in 1974 zal toenemen, ontstaat in Oost-Europa langzamerhand een gebrek aan arbeidskrachten. Daarom moet de export van West- naar Oost-Europa worden opgevoerd,' aldus een rapport van de economische commissie voor Europa van de vn. NRC, 2 april 1974). Die export werd met sprongen opgevoerd. Maar men moest anderzijds de Sowjet-Unie blijven beschuldigen van een streven naar agressie, omdat anders het motief ontbrak voor de miljarden verslindende, tot een winstgevende bedrijfstak geworden wapenfabricage.

Men kan vooral zeggen dat het bewind van Stalin dertig jaar lang – vooral ook na de dood van de dictator – de stof heeft geleverd, de tijdbom zou men kunnen zeggen (denkende aan het geval-Soltsjenitsin), om gruwelijke feiten uit de stalinistische tijd levend te houden. In 1956, op het twintigste congres van de Communistische Partij in de Sowjet-Unie, heeft de nieuwe 'sterke man' Chroestsjow zelf Stalin ontluisterd. Zijn gebalsemd lijk werd uit het Lenin-mausoleum verwijderd. Overigens was die kritiek nogal merkwaardig. Ze had vooral betrekking op Stalin's optreden tegen partijgenoten, op het schenden van de medezeggenschap van de leden en de kleinere leiders van de partij. Herinnerd werd aan de waarschuwende woorden van Lenin inzake Stalin (het 'testament'); aan diens optreden tegen het centrale comité der partij, omdat hij begon 'in zijn handen een onmetelijke macht op te hopen'; aan de terroristische periode van 1937-1938; aan strategische fouten, begaan tijdens de oorlog. In 1948 geloofde Stalin aan 'het komplot van Leningrad,' wat verscheidene communistische leiders het leven kostte. Hij hechtte waarde aan 'het komplot der artsen.' Hij ging lijden aan vervolgingswaan en liet zich verheerlijken als een godheid, aldus Chroestsjow. Stalin – en dat moest de nieuwe leider wel

zeggen – ondermijnde het bouwsel dat hij zelf had helpen scheppen. Want dat bouwsel werd wel geprezen, als een resultaat van collectieve prestaties, zoals de overwinning in de oorlog. 'Niet Stalin, maar de partij als geheel, de Sowjetregering, ons heldhaftige leger, de gehele natie, zij allen verzekerden de overwinning in de grote patriottische oorlog.'

Overigens werd Stalin geprezen om zijn bijdrage aan alles wat als erfenis van collectieve inspanning kon worden aanvaard. Zonder dat 'zouden we nu geen machtige zware nijverheid hebben, geen kolchozen, en we zouden onszelf ontwapend en zwak in een kapitalistische omsingeling bevinden.' De grote diensten van het verleden werden ruimschoots erkend; allicht, want ook de nieuwe leiders kwamen uit de school van Stalin. 'Hij was overtuigd, dat hetgeen hij deed noodzakelijk was voor de verdediging van de belangen der arbeidersklasse tegen de complotten van vijanden en aanvallen vanuit het imperialistische kamp. Hij zag alles vanuit de positie van het belang der arbeidersklasse, van het werkende volk, de overwinning van socialisme en communisme. We kunnen niet zeggen dat dit daden waren van een onbezonnen despoot. Hij meende dat dit alles moest worden gedaan in het belang van de partij, de werkende massa's, in naam van de verdediging der revolutionaire verworvenheden. Daarin ligt de gehele tragedie.'

Vervreemding door de staat

Deze redenering was vrij logisch. In zijn *Luttes de classes en URSS* (1974) heeft de Franse marxist Charles Bettelheim weliswaar betoogd, dat het niet aanging Stalin los te maken van de sociaal-politieke, maatschappelijke verhoudingen waarin zijn persoonlijke gezag wortelde. Maar die verhoudingen kon Chroestsjow niet kritiseren. Wat hij beoogde was het herstel van de macht van het Centrale Comité der partij, dat hem in juni 1957 dan ook redde, toen

de groep van 'bonzen' onder leiding van Malenkow, Kaganowitsj en Sjepilow probeerde hem terzijde te schuiven. Men kan Chroestsjow, al moest die in 1964 vallen wegens een aantal economische fouten en een te sterk persoonlijk optreden, de eer geven dat hij het principe van de collectieve leiding ingang heeft doen vinden, door de versterking van de macht van het Centrale Comité en een grotere zeggenschap van de partij in al haar geledingen. Na hem heeft het driemanschap Brezjnev, Kosygin en Podgorny steeds nauw contact moeten onderhouden met de brede laag van technocraten, bureaucraten en militairen, die als 'regerende standen' de toon aangaven.

Bettelheim meende, dat in de Sowjet-Unie weliswaar de particuliere eigendom van de produktiemiddelen was opgeheven, waarover nu door de staat (of de gecollectiviseerde bedrijven) werd beschikt, maar dat daarmee nog niet de maatschappelijke verhoudingen waren omgewenteld. 'Onder het mom van staatseigendom bestaan er in de Sowjet-Unie heden exploitatie-verhoudingen, gelijk aan die welke voorkomen in andere kapitalistische landen; alleen de bestaansvorm van deze verhoudingen heeft een speciaal karakter.' Hij spreekt van een 'staatsbourgeoisie,' omdat Marx de kapitalistische klasse omschreef als 'de klasse der functionarissen van het kapitaal.' Over dit kapitaal beschikt in de Sowjet-Unie niet meer een kleine groep van eigenaren, maar toch wel een 'bovenlaag van administrateurs, economische functionarissen, plannenmakers, financiële managers, enz.' De naam 'klasse' voor deze elite (de Joegoslaaf Milovan Djilas maakte veel opgang met zijn boek *De nieuwe klasse*) blijft niettemin twijfelachtig, hoewel men zeker kan spreken van een 'stand.' En die categorie ontleent haar voorrechten aan het gezag van de staat.

Bettelheim wijst er natuurlijk op, dat de marxistische voorwaarden voor een overgang tot het socialisme in de Sowjet-Unie niet waren vervuld. Er was geen proletarische meerderheid, geconcentreerd in de industrie, die als vertegenwoordiger van het volk de macht had kunnen overnemen. Lenin en Trotski wisten dit en zij hebben gehoopt dat

een Westeuropese proletarische revolutie zou slagen en dan de mogelijkheid zou scheppen om de Sowjet-Unie door een overgangperiode heen te helpen. Dit gebeurde niet: het Westeuropese proletariaat conformeerde zich met het fascisme of met een conservatief democratisch burgerdom. Stalin kwam aldus tot zijn 'socialisme in één land,' dat een apart Russisch karakter moest hebben en in genen dele overeenkwam met de marxistische utopieën. Later bleek dat het industriële proletariaat in het Westen helemaal geen basis was voor socialisme, veeleer voor een burgerlijke Welfare State. En alle grote revoluties na 1789 zijn boerenrevoluties geweest, de Russische omwenteling inbegrepen. Maar de bolsjewiki wilden in deze overwegend agrarische staat althans de voorwaarden scheppen voor het socialisme in marxistische zin: een industrie met een moderne arbeidersklasse. Ze deden dit met harde hand en op kosten van de boeren. Maar van een nationalistisch Russisch standpunt werd dit achteraf gerechtvaardigd door één doorslaggevend feit: zonder zware industrie zou de Sowjet-Unie de oorlog tegen Hitler-Duitsland hebben verloren. Door de CIA is het aantal slachtoffers van het stalinisme geschat op twintig miljoen. (Dat is geen toevallig cijfer: de Hitleriaanse Duitsers hebben er zich op beroepen twintig miljoen Russen te hebben gedood en het beeld van Stalin mocht niet onderdoen voor dat van Hitler!) Maar al zou dit extreme cijfer een schijn van juistheid hebben, dan nog werd het overschaduwd door het feit, dat Stalin de voorwaarden had geschapen voor de overwinning, de bevrijding van de Sowjet-Unie en de verplettering van het Duitse Hitlerbewind. Afgezien van de niet weinige Oekraïense collaborateurs, vergelijkbaar met de Kroatische fascistische oestasji's, en van enige kleinere groepen, hebben de tientallen volkeren van de Sowjet-Unie met een ongewone offering en aanvaarding van onbeschrijflijke ellende hun gemeenschappelijke vaderland weten te redden, al was dit niet parlementair democratisch. Terwijl de burgerlijke democratieën in Duitsland en Frankrijk voor het Hitleriaanse geweld bezweken.

Intussen bleef het stalinisme als binnenlands systeem in

de Sowjet-Unie betreurenswaardig, zoals Chroestsjow erkende, en voor West-Europa volkomen onaanvaardbaar. Bettelheim zoekt nu de oorzaak van het stalinisme in een bolsjewistische politiek, die door de Russische anarchisten steeds is veroordeeld: de overneming van een staat die tsaristisch en reactionair was. De anarchisten, voorstanders van vrije, gefedereerde sowjets, en van een volksmilitie die haar nut in de revolutie zelf had bewezen, hadden de staat willen liquideren om hem te vervangen door een nieuwe federatie van autonome gemeenschappen. Nu had Lenin (in zijn *Staat en Revolutie* van 1917) in het voetspoor van sociologische aspecten in het werk van Marx en Engels, ook wel betoogd dat de burgerlijke staat moest worden stukgeslagen en behoorde te worden vervangen door een proletarische macht, de dictatuur van het proletariaat. Maar in de praktijk kwam daarvan niets terecht. Volgens Bettelheim omvatte het proletariaat, dat naar marxistische maatstaven een basis had kunnen vormen voor een 'dictatuur' die gelijk zou staan met 'de verovering van de socialistische democratie,' niet meer dan 4,6 miljoen op een bevolking van naar schatting 136 miljoen zielen. Dit cijfer van 1917 was kenmerkend: men moest de staatsmacht baseren op de boerenmassa, die geen socialisme wilde in marxistische zin; of op het staatsgezag dat op zichzelf een omwentelende en socialiserende factor moest zijn 'van boven af.' Inderdaad kon men later spreken van een 'verlicht despotisme.' Een onderzoek in de zomer van 1922 wees uit dat van de oude staatsfunctionarissen slechts 9% het socialisme gunstig gezind was en van de nieuwe ambtenaren slechts 13%. Als apparaat voor een socialistische revolutie faalde de staat. Deze bleef een werktuig van over de massa's regerende minderheden.

Deze minderheden echter bezitten zelf geen produktiemiddelen of bedrijfskapitaal. Hun voorrechten bestaan voornamelijk uit de vermeerdering van hun consumptiemogelijkheden en uit vrijheden die de grote meerderheid mist: een mooiere tweede woning dan de veel voorkomende 'datsja's,' een privé-auto, een ruime flat, langere en duurdere vakanties, spaargeld op de bank, meer luxe. Het zou

onmogelijk zijn voor deze 'stand' om aan de gemeenschap haar fabrieken te ontnemen of haar staatsboerderijen. Integendeel: de staatsfunctionarissen hebben alle belang bij het handhaven van de staatseigendom, waarvan ze meer kunnen profiteren dan de simpele burgers. Wat ze in de weg staan is een tweede revolutie, die de dictatuur van de bureaucratie uitschakelt en de wezenlijke macht van de werkers invoert, een economisch-politiek beheer dat uitgaat van de arbeiders, van de 'vrije en gelijke associaties van producenten.' Er zou echter een internationale omwenteling nodig zijn om de Sowjetstaat – toch ook een militair instrument ter verdediging van het vaderland – te doen ontmantelen. Zonder federatie van ontwapende volkeren kan men geen 'afsterven van de staat' verwachten.

Wat de bureaucratie aangaat schreef Sibylle Plogstedt in een zeer kritisch nummer van *Kursbuch* (december 1972) over Tsjechoslowakije, inzake het tweeslachtige karakter van de regerende standen: 'Ondanks alle misvormingen zijn er in de door hen beheerste systemen nog steeds elementen die weliswaar niet het socialisme, maar wel de voorwaarden daarvoor uitmaken. De socialisering van het kapitaal, die met de nationalisering van het grootkapitaal reeds onder Benesj begonnen werd, blijft de grondslag van elke vorm van socialisme.' Volgens deze analyse vormen de bureaucratie en de technocratie niet een nieuwe (bezittende) klasse, maar een parasiterend element in een maatschappij die niet meer kapitalistisch en nog niet socialistisch is.

Het was in *Le Monde Diplomatique* (november 1972) de Franse hoogleraar Basile Kerblay, die deze overgangstoestand nader toelichtte in een artikel getiteld: 'La disparition des classes: une oeuvre inachevée.' Volgens hem kent men twee bevolkingsgroepen: degenen die in dienst staan van de genationaliseerde produktiemiddelen (78%) en de kolchosboeren (22%), die wel collectief bezit, maar geen staatseigendom beheren. Binnen deze kringen rekent hij twintig procent te behoren tot de bevoorrechten, die gestudeerd hebben en zich onderscheiden door 'het peil van ontwikkeling, inkomsten en levensstijl,' maar niet door eigen-

dom van produktiemiddelen. Hij wijt het ontstaan van deze bovenlagen echter vooral aan het feit, dat de Sowjet-Unie een industriële maatschappij is, die door de technische evolutie nieuwe 'lagen' schept. Anderzijds, aldus de auteur, 'hebben de democratisering van het onderwijs en de groeiende invloed van de massamedia tot gevolg dat de cultuur wordt geüniformeerd, terwijl ook de interventies van de staat bedoelen de sociale risico's en de ongelijkheden te verminderen.'

De mogelijkheden om vooruit te komen zijn groot: er zijn bijvoorbeeld in de drie jaar van 1968-1971 niet minder dan 75 000 directeursposten bijgekomen. De 'sociale beweeglijkheid' is aanzienlijk: de onderlinge afstanden tussen de categorieën zijn gemakkelijker te overbruggen dan in het Westen. 'Wie vandaag arbeider is, kan morgen ingenieur zijn.' Het aantal kinderen van arbeiders en boeren dat hoger onderwijs geniet (ongeveer de helft van het aantal studenten) kan door geen enkele burgerlijk-democratische maatschappij worden benaderd.

Wel blijft het feit dat de hogere 'standen' naar verhouding nog aanzienlijk meer studenten leveren, maar niet uit hoofde van blijvende voorrechten, ook niet op de hoogste top. 'De leden van de uitvoerende macht worden gerekruteerd uit alle lagen, maar in het bijzonder uit het economische en administratieve apparaat. Zij vormen geen klasse in eigenlijke zin – daarvoor is het getal te beperkt – maar een politieke "elite" die zichzelf aanvult op de manier der kardinalen van het Heilige College. Maar anderzijds kunnen de genoten voorrechten niet op hun kinderen worden overgedragen en zijn die voorrechten evenmin voor altijd verkregen, want de mutaties in het leidende korps zijn betrekkelijk veel voorkomend.' Naarmate het aantal verbruiksartikelen stijgt zullen de notabelen zich ook minder onderscheiden door hun levenspeil, zo meent hij.

In hetzelfde blad wees Guy Caire op de snelle toename van het aantal hoofdarbeiders, de rol der vrouwen en het feit dat de salarisverschillen veel geringer zijn dan in het Westen, terwijl de collectieve voorzieningen voor allen veel meer terreinen omvatten. In *De Groene* van

4 april 1973 kon men verder lezen: 'Van iedere vier artsen zijn er drie vrouwen . . . In bibliotheken komen bijna geen mannen voor . . . Ongeveer 400 000 vrouwen zijn betrokken bij zuiver-wetenschappelijk werk en zij doen dat in vele gevallen succesvoller dan mannen.' Te menen dat zo'n samenleving berust op terreur moet sterk overdreven zijn, al is het lot van dissidenten in de geestelijk zeer gelijkgeschakelde samenleving treurig en de repressie tegen hen buiten verhouding streng, zoals het zinloze opnemen van protesterende intellectuelen in zenuwinrichtingen. De uniformiteit van leven en denken leidt tot een grote onverdraagzaamheid van allen die het regime vertegenwoordigen.

De dissidenten

Welk percentage van de bevolking vormen de in opstand komende intellectuelen? Volgens de zeer deskundige Bernard Féron (in *Le Monde Diplomatique* van september 1972) een zeer kleine minderheid (une infime minorité), waarbij de namen worden genoemd van auteurs als Doedintsew, Soltsjenitsin, Ehrenburg, Jevtoesjenko, Sinjavski, Daniel, Jakir enz., die overigens niet allen zijn veroordeeld of verbannen. Féron meent: 'Voor de massa der burgers zijn de intellectuelen bevoorrechten, wier bekommernissen vreemd zijn aan de zorgen van de massa van hun landgenoten. De opposanten vormen klaarblijkelijk een uiterst kleine minderheid in de Sowjet-Unie. Ze zijn belangrijk, niet door hun aantal, maar door de problemen die ze de moed hebben aan de orde te stellen.' Ongelukkigigerwijze kon de bureaucratie zich dan weer beroepen op het werk van 'agenten van de Amerikaanse CIA,' die de protesten der intellectuelen zouden uitlokken ten bate van de koude oorlog. Ze heeft veel werk gemaakt van alle onthullingen omtrent de sabotage der CIA in Oost-Europa. Zo vond zij in het werk van Philip Agee, ex-functionaris van de CIA, getiteld *Inside the Company* (1975), deze passage uit zijn

dagboek (5 juni 1967): 'De CIA is diepgaand betrokken bij het samizdat-systeem van clandestiene publikaties, teneinde dissidente literatuur buiten de Sowjet-Unie te krijgen om die daar te publiceren en anderzijds boeken te maken van verbannen schrijvers, opdat die verkrijgbaar zijn in de Sowjet-Unie.'

Tot degenen die in de Sowjet-Unie een aantal jaren zeer actief waren in het verzet behoorden de zionisten. Ze beschouwen zichzelf niet meer als sowjetburgers en Israël noemt hen – op grond van 'de wet op de terugkeer' – potentiële Israëliërs: zodra ze zich in Israël bevinden worden ze daar staatsburgers. Nu heeft Moskou de schepping van de staat Israël bevorderd, deze reeds de dag na zijn geboorte als eerste 'de jure' erkend (de Verenigde Staten deden het nog iets eerder, maar 'de facto') en de Sowjet-Unie is van dat besluit nooit teruggekomen. De diplomatieke betrekkingen zijn na de oorlog van 1967 verbroken, omdat Israël werd beschuldigd van agressie, maar niet omdat het bestaansrecht van deze staat zou worden ontkend. Integendeel: in april 1975 bood de Sowjet-Unie nog aan, een garantie te leveren voor het voortbestaan van Israël, mits dit terugkeerde tot zijn grenzen van 1948. Nu is echter Israël een trouwe bondgenoot en protégé van de Verenigde Staten en de Sowjetburger die zijn staatsburgerschap opzegde om Israëliër te worden, verloochende het land waarin hij was geboren, opgevoed en geschoold. Zo'n dissident wist dat de Israëlische minister Dajan op 16 februari 1972 had gezegd, dat Israël voldoende mankracht had voor zijn strijdkrachten 'dank zij de toevloed van Russische immigranten.' Zo'n dissident wist ook, dat hij werd ingelijfd in de Amerikaanse invloedssfeer en elk gevoel van solidariteit met Cuba, Vietnam of Chili eveneens moest verloochenen. Nu heeft Moskou vrij veel visa verleend aan zionisten: 13 000 in 1971, dan 34 000 in 1972, voorts 33 000 in 1973, terwijl in het jaar 1974 het totale aantal van 100 000 werd bereikt. Maar toen begon de zionistische emigratie ook sterk terug te lopen. Volgens Israël wegens het weigeren van uitreisvisa, volgens de Sowjet-Unie wegens de sterk verminderde vraag, vooral na de oorlog van ok-

tober 1973 die de groeiende kracht van de Arabische wereld toonde. Daarbij kwamen een aantal berouwvolle sowjetburgers, die dolgraag terug wilden naar de Sowjet-Unie, niet meer werden toegelaten en rondzwierven in Oostenrijk, Duitsland of België, en nog meerdere duizenden die wel met financiële steun van de Jewish Agency uit de Sowjet-Unie waren vertrokken, zonder echter de bedoeling te hebben zich blijvend in Israël te vestigen. Zij gingen zo gauw mogelijk naar West-Europa of Noord-Amerika. Op 29 januari 1975 berichtte het Sowjetpersbureau Tass dat er toen niet meer dan 1420 aanvragen van zionisten voor uitreisvisa lagen, terwijl men in Israël zei dat er nog wel 90 000 uit de Sowjet-Unie wilden vertrekken. Maar waarheen? Tenslotte woonden elf van de veertien miljoen Joden buiten Israël, waar ze zich niet wilden vestigen. Men kon in 1975 wel aannemen, dat het overgrote deel van de twee of drie miljoen Joden in de Sowjet-Unie geen aanstalten maakte daaruit te vertrekken. In de NRC (8 maart 1973) vond men een verhaal uit Wenen (van dr. An Salomonson) over ex-zionisten die, 'ontgoocheld over het kapitalistische systeem in Israël,' maar één wens hadden: 'terug naar huis.' 'Het socialistische systeem is het humanste in de hele wereld. Iedereen krijgt er werk en een woning. Als je ziek bent word je voor niks geholpen, als je dood gaat word je gratis begraven. Niets gaat er boven onze zwarte Russische aarde,' zo zeiden zij.

Intussen begrijpt men niet, waarom de Sowjet-Unie in de jaren 1971-1973 niet grootmoediger was met het verstrekken van uitreisvisa aan zionisten, die toch geen sowjetburgers meer wilden zijn en alleen moeilijkheden konden veroorzaken. Tot 21 maart 1973 moesten zij, ter vergoeding van hun studiekosten, ook een 'diplomabelasting' betalen naar verhouding van hun genoten opleiding. In Cuba heeft Fidel Castro ruim een half miljoen contrarevolutionaire tegenstanders van zijn regime toegestaan te vertrekken en zijn land voer daarbij wel.

Volkomen verwerpelijk konden voorts de maatregelen worden geacht tegen intellectuelen, vooral letterkundigen,

die niet bereid waren 'de algemene lijn' te volgen. In een aantal gevallen werden zulke dissidenten opgesloten in psychiatrische hospitalen, waarbij het volgens Amnesty International (januari 1975) niet ging om strikt lichamelijk geweld, maar om geestelijke marteling. Opgesloten bij ernstig gestoorde en criminele psychopaten konden ze worden behandeld met dezelfde psychofarmaca, 'die in hun geval een wreedaardige uitwerking hadden.' Daarnaast bevonden zich naar schatting een miljoen veroordeelden, onder wie velen der politieke gevangenen, in werkkampen waarin 'een zeer slecht regime heerste' en de zogenaamde 'temperatuurmarteling' werd toegepast. Het waren zulke gevallen die in juni 1973 er tientallen westerse progressieve intellectuelen toe brachten de vrijheid te eisen voor alle politieke gevangenen. Tot hen behoorde de Duitse auteur Heinrich Böll, die altijd aandacht had gevraagd voor de positieve verworvenheden in de Sowjet-Unie en de autoriteiten in Moskou wees op het feit, dat zij zelf voedsel gaven aan de koude oorlog. Hij meende echter een groeiende tegenstelling waar te nemen tussen 'harde' en 'vrijzinnige' communisten in de Sowjet-Unie. 'Ik geloof – zo zei hij in een interview met *Der Spiegel* – 'dat het niet hopeloos is te speculeren op een mogelijke overwinning van de vrijzinnigen.' Maar de maatregelen tegen opposante auteurs hadden uiteenlopende noodlottige gevolgen. In de eerste plaats werd daardoor de culturele ontwikkeling der sowjetvolken geschaad. Dan werden in het Westen sowjet-auteurs verdacht die niet in conflict kwamen met de sowjetregering en wier werk niet werd vertaald omdat ze niet in opspraak waren gekomen. 'De vervolging van een bepaalde groep van schrijvers, met wie in het Westen natuurlijk ook, zoals we allen weten, vaak uit sensatiezucht en winstbejag hoog spel wordt gespeeld, heeft ten gevolge dat een hele reeks van zeer goede Russische auteurs, die niet worden vervolgd maar die we hier ook zouden moeten leren kennen, door onze uitgeverijen niet worden vertaald en bij ons geen publiciteit genieten.'

Hoe moeilijk overigens de materie was werd ook bewezen door het feit, dat er in de Sowjet-Unie oppositie werd

gevoerd om zeer uiteenlopende redenen, hoewel die alle wel verdienden tot uitdrukking te komen in een gestabiliseerde samenleving. Er waren socialisten die een tweede sociale (niet-gewelddadige) revolutie voorstonden; voorstanders van een liberaal kapitalisme; aanhangers van de kerk en de orthodoxie die het atheïsme van het regime verafschuwden, zoals Soltsjenitsin; zionisten; nationalisten uit de deelstaten, die grotere autonomie wensten. Thans was er veel te weinig bekend over de werkelijke stromingen in de Sowjet-Unie. In januari 1975 raakte Soltsjenitsin, intussen in februari 1974 uit de Sowjet-Unie verbannen, in onmin met de Duitse auteurs Böll en Günter Grass, omdat hij tot de oprichters behoorde van een 'onafhankelijk forum voor Russische en Oosteuropese schrijvers,' *Continent* genaamd. Aan dit tijdschrift werkten Soltsjenitsin en Sinjafski mee, maar ook... de reactionaire ex-primaat van Hongarije, kardinaal Jozef Mindszenty. En *Continent* werd uitgegeven door een onderneming van de semi-fascist Axel Springer, die er een Russische versie van liet maken om clandestien verspreid te worden in de Sowjet-Unie. Waarop Günter Grass vroeg: 'Is het nu echt nodig dat men, om zijn gerechtvaardigde tegenstand tegen totalitaire regimes te uiten, steun moet zoeken bij krachten die de ogen gesloten hebben voor dictaturen in het Westen, voor krachten die, in hun anticommunistische verblindings, bereid zijn de Duivel van het communisme uit te drijven met de Beëlzebub van het fascisme?'

Fictief marxisme

Intussen was het een grote dwaling te menen dat het Russische systeem te vergelijken was met het socialisme zoals dit in de marxistische theorieën was aangekondigd. Noch Marx noch Engels zou de komst van het communisme hebben verwacht na een langdurige burgeroorlog in een achterlijk land als Rusland. Het is merkwaardig te constateren hoeveel elementen van het Saint-Simonisme daartegen-

over in de Sowjet-Unie te vinden zijn. Saint-Simon wijdde in het begin der negentiende eeuw al zijn aandacht aan 'het industriële systeem' in een nog overwegend agrarisch Frankrijk. Volgens hem moest het feodalisme worden overwonnen door een verbond tussen technologen en arbeiders, die aan particuliere eigenaren geen diensten meer moesten bewijzen, maar die gemeenschappelijke bedrijven wetenschappelijk behoorden te beheren. Het ging hem niet allereerst om de persoonlijke vrijheid, maar om de rationale planmatigheid. 'De discussies over de vrijheid, die de middenklasse zozeer in beslag nemen, zijn de lagere klassen bijna onverschillig geworden.' Hij beschouwde de historie reeds als een proces van sociaal-economische krachten: 'In de nijverheid liggen in laatste instantie alle werkelijke krachten der samenleving.' Hij verafschuwde de liberale vrijheid, voor hem een ongeordende en willekeurige produktie en distributie. In een verbond tussen technocraten en arbeiders, die tezamen het sociale kapitaal beheren, zag hij de basis voor zijn 'elitair' socialisme. En zeker niet in een 'dictatuur van het proletariaat,' die in Rusland ook nooit is verwezenlijkt.

De hiërarchische indeling valt veel meer op en de voortdurende selectie uit het voorhanden mensenmateriaal. De basislonen zijn niet in alle republieken, steden en dorpen dezelfde. Al naar de kwaliteit van het werk zijn er verder categorieën (gemiddeld zes), waarbij dan weer premies kunnen komen wegens prestaties. Naar westerse maatstaven zijn de verschillen in inkomsten niet hoog: er zijn veel artsen en ingenieurs die slechts (na gratis studie en stipendia) twee- of driemaal zoveel verdienen als geschoolde arbeiders, al kunnen ze volgens hun rang in een bedrijf nog allerlei gunsten genieten, die bij zulk een rang passen. Doordat het mogelijk is ook door studie buiten de universiteiten en hogescholen (ten dele schriftelijke cursussen) universitaire examens af te leggen, is het percentage van academici hoog. Maar noch hun status noch hun inkomen valt te vergelijken met die in de 'rijke' kapitalistische landen. Het voordeel van lage huren, goedkope vakanties, billijke vormen van ontspanning, gratis studie, kosteloze me-

dische verzorging enz. valt iedereen ten deel.

Wrijvingen tussen de nationaliteiten zijn er natuurlijk wel, al wordt daar streng tegen opgetreden. Het is vreemd dat de Joden – voorzover ze zich zelf nog als Jood hebben laten inschrijven – als een ‘nationaliteit’ zijn geregistreerd. Terwijl ze in het tsaristische rijk feitelijk als vreemdelingen werden beschouwd, maakte de Sowjet-Unie daaraan een einde door hun dezelfde rechten te verlenen als aan Russen, Oekrainers enz. Maar aangezien zij geen bepaald gebied bewonen en geen nationale taal bezitten (of men moest als zodanig het Jiddisch beschouwen, dat echter door velen niet wordt verstaan), nam de assimilatie met de bewoners van een bepaalde republiek steeds meer toe. De mogelijkheden tot ‘nationale culturele expressie’ namen ook af door de neiging tot gelijkschakeling van het centrale bestuur, waarover alle nationaliteiten zich beklagen. Zeer veel Joden zijn lid van de partij (al lijkt het cijfer van 25% te hoog) waarin ze tijdens de revolutie een grote rol hebben gespeeld. In 1941 heeft de regering meegeholpen 600 000 Joden te evacueren uit de westelijke gebieden: als de Sowjet-Unie de oorlog had verloren, zouden er thans geen twee tot drie miljoen Joden meer in leven zijn, want de aantallen die door de Duitsers werden vermoord zijn afschuwwekkend. Delegaties van Israëliëse socialisten, die hun rapport publiceerden in *New Outlook* (Tel Aviv) van oktober-november 1971 en van juni 1972, maakten kennis met vele Joden in tal van bedrijven. Natuurlijk en helaas bestaat er antisemitisme als een produkt van het christendom. In het rapport vindt men echter: ‘Ik vind geen blijk van antisemitisme dat door de regering onder het volk bevorderd zou worden. Elke keer dat we verklaarden Israëliërs te zijn werden we ook warm begroet . . . Niemand is bevreesd te bekennen dat hij een Jood is . . . we spraken met Joden die grote industriële complexen beheren en belangrijke medische instellingen leiden, hoogleraren van groot gezag, ingenieurs en geleerden van allerlei soort . . . Alles tezamen spelen de Joden een prominente rol in het economische en sociale leven van de stad Minsk.’ De Duitsers hebben 2 200 000 mensen uit de

Witruissische republiek gedood, onder wie 800 000 Joden die niet tijdig konden ontkomen. In Minsk staat een monument ter ere van de Joodse slachtoffers van de nazi's. Verder zeggen de rapporten: 'In gesprekken met een aantal Joden vernam ik dat hun economische situatie betrekkelijk goed is. Verscheidenen zeiden dat ze naar verhouding beter af waren dan de plaatselijke bevolking, omdat relatief méér Joden leidende posities bekleedden op culturele, wetenschappelijke en economische gebieden dan hun numerieke aandeel in de bevolking zou doen verwachten. Bijgevolg is hun gemiddelde inkomen naar verhouding hoger... De stijgende levensstandaard van de Joden maakt deel uit van de algemene verhoging van het levenspeil. Het betrekkelijk hoge niveau van ontwikkeling van de Joodse minderheid weerspiegelt ook de enorme uitbreiding van het opvoedingssysteem, in het bijzonder van instellingen van hoger onderwijs en van de gestadige stijging der verworvenheden in de opvoeding der bevolking in het algemeen.' Uitdrukking geven aan een religieus Joods leven – al is dit toegelaten – is echter veel moeilijker dan in het Westen. En in vergelijking met de Amerikaanse Joodse gemeenschap, die zeer vele rijken telt, heeft de groep in de Sowjet-Unie bescheiden inkomens en geen privé-kapitaal. Het was echter demagogisch, in de jaren waarin deze rapporten zijn geschreven, van Israël en Amerika uit in verbeterde campagnes de Sowjet-Unie voor te stellen als een soort Hitler-Duitsland. Geen Westeuropese socialist zou weliswaar in zijn land het huidige sowjetsysteem ingevoerd willen zien en dat zal ook niet gebeuren. Maar welke redenen – behalve die van wapenfabrikanten en kolonistoren – konden er zijn om de realiteit zodanig te vervalsen?

Aan de andere kant was het betreurenswaardig, dat de Sowjet-Unie dit autoritaire en elitaire stelsel om propagandistische redenen voorstelde als de verwerkelijking van het marxistische socialisme. Aangezien het dit niet was, stelde het systeem zich bloot aan vormen van kritiek die het had kunnen vermijden als het zich slechts als een Russische variatie en een nationale vorm van staatsocialisme, of als een aparte versie van een Welfare State had aangediend.

Het bewees aldus ook geen dienst aan het ideaal van het communisme, dat men zich toch ook wel kan voorstellen zonder politieke vervolgingen, zonder strafkampen voor dissidenten, met een behoorlijke vrijheid der persoonlijkheid en een grotere zeggenschap van het volk dan in het kapitalisme mogelijk is. In vergelijking met het tsarisme waren de volkeren der Sowjet-Unie in hoge mate geëvolueerd. Maar die historische ontwikkeling kon nu eenmaal geen voorbeeld zijn voor de socialistenvan West-Europa, ook niet als die revolutionairen waren. De aldus ontstane kortsluiting heeft aan de verhouding tussen Oost- en West-Europa veel kwaad gedaan.

LATIJS AMERIKA: GENADELOOS GEWELD

Gulden beloften

Waarheden komen niet alleen van brave mensen, maar ook van cynische booswichten. Eén van hen was de Mexicaanse dictator Porfirio Díaz, die vijfendertig jaar lang, rechtstreeks of indirect, het droevige lot van zijn volk bepaalde. In de periode van 1876 tot 1911 had hij weliswaar de bourgeoisie begunstigd ten koste van de kerk, al versmaadde hij geenszins de doeltreffende leer te prediken dat de mens op aarde is om te lijden en niet om te genieten. En in de dorpen der Indianen en mestiezen, in de volkswijken der steden liet hij gaarne toe, dat in de officieel anticlericale staat aan de pastoors en bisschoppen de vrijheid werd gegund aan de armen de hemel in uitzicht te stellen. Overigens was hij een 'liberaal' en dat wilde (tot nu toe!) zeggen: een voorstander van 'het spel der vrije krachten,' waardoor de toepassing der techniek kon worden gemonopoliseerd door hen die over de kapitalen beschikken en over de militaire macht. Nooit waren uitbuiting en onderdrukking van de onderde massa zo geraffineerd doorgevoerd: met het geweld der wapenen als het moest, met verlichte frasen over de toekomst der wetenschap als het kon. De mijnbouw, de oliewinning, de traag groeiende industrie en de agrarische produktie der enorme plantages waren het resultaat van een bondgenootschap tussen de inheemse feodale kasten (landheren, traditionele geestelijken, hoge officieren en corrupte, schijnheilige 'dienaren der overheid') en de buitenlandse kapitalisten, onder wie de yankees de ereplaats begonnen te veroveren. Maar terwijl Porfirio Díaz de bodemschatten en arbeidskrachten van zijn volk schaamteloos uitverkocht, beving hem soms ook de vrees dat de Verenigde Staten zijn land geheel aan zich zouden onderwerpen. In de oorlog van 1845 tot 1848 hadden ze Mexico reeds beroofd van een derde van zijn grondgebied. En hoeveel verder zou die

expansiedrang nog gaan? En zo verzuchtte de dictator eens, met een hypocrisie die de yankees waardig had kunnen zijn: 'Mijn arm volk, zo dicht bij de Verenigde Staten en zo ver van God!'

Er is sinds Porfirio Díaz veel gebeurd. De drastische, maar tenslotte geperverteerde revolutie van 1910 tot 1916, waaruit in 1917 de meest radicale en sociale grondwet voortkwam die Latijns Amerika had gekend. De opkomst van caudillos die tot nieuwe dictators verwerden. Dan toch, onder de nawerking van de stoutmoedige strijd van Emiliano Zapata, een grondige agrarische hervorming en van 1934 tot 1940 een socialistische president, Lázaro Cárdenas, die meer grond verdeelde onder arme en landloze boeren dan al zijn voorgangers tezamen en die de olie-maatschappijen (Shell en Standard) nationaliseerde. De Verenigde Staten, die geconfronteerd werden met de spanningen in de Grote Oceaan (het dreigende Japan) en in Europa (Hitler-Duitsland) deinsden terug voor ernstige moeilijkheden in Latijns Amerika en zagen van militaire interventie af, terwijl zij van 1898 tot 1933 geen enkel land van Midden-Amerika met rust hadden gelaten: men telde in die periode drieëndertig landingen en invasies van Amerikaanse troepen in negen vazalstaten van Midden-Amerika, steeds zonder oorlogsverklaring. Maar er was nu blijkbaar een nieuwe tijd aangebroken, die van democratie, mensenrechten en vrijheid der volken.

Men kan niet zeggen dat president Franklin Roosevelt geen verlicht man was en zijn vrouw was dit stellig. Maar gekozen (tot viermaal toe, aan het einde van 1932, 1936, 1940 en 1944) om de belangen van zijn land te verdedigen en de macht der Verenigde Staten uit te breiden, kon hij geen evangelist in het Witte Huis zijn. Tijdens de Spaanse burgeroorlog, toen enige Amerikaanse brigades in het vergangelijke licht van de stralende Hemingway de republiek hielpen verdedigen, verleende een Amerikaanse olie-maatschappij (Texas Oil Cy) grote kredieten aan Franco, al was die het troetelkind van Hitler en Mussolini. En Roosevelt verbood de uitvoer van wapens naar beide strijdende partijen, wat de doodsteek was voor de republiek.

Maar in september 1939, toen de oorlog in West-Europa was begonnen, begrepen de leidende Amerikaanse politici en militairen dat in elk geval Groot-Brittannië moest worden gesteund. Zou het worden ingelijfd in een continentaal systeem onder Duitse oppermacht, dan zou heel Europa voor de Amerikanen verloren zijn. Weliswaar veroorzaakte Japan minstens zoveel zorg als Duitsland en de expansiedrang van Nippon kon zelfs de belangen der Verenigde Staten in Latijns Amerika bedreigen. Maar ook Japan had toen een militair-fascistisch regime, evenals Hitler's Derde Rijk. En het was dus noodzakelijk in de ideologische oorlog die zich aankondigde, de democratie en de burgerlijke vrijheden te verheerlijken. Dit was stellig geen pure huichelarij: ook wanneer idealen utopisch zijn geeft het grote bevrediging ze te propageren; in man of vrouw wordt de mens dan wakker en getuigt. En het Atlantisch Handvest van 14 augustus 1941, ondertekend door Roosevelt en Churchill, was een edel bewijs van bijna bovenmenselijke onbaatzuchtigheid. De twee staatslieden verkondigden, namens hun regeringen, dat ze naar geen enkele uitbreiding van grondgebied streefden en dat grenswijzigingen moesten berusten op 'de vrijelijk uitgedrukte wensen van de betrokken volken,' die ook zonder dwang hun eigen regeringsvorm mochten kiezen. De beschikking over handelsrechten en grondstoffen die elk land voor zijn welvaart nodig had, zou gelijkelijk aan alle volken gewaarborgd moeten worden. (Hier was de beperking 'met de vereiste eerbied voor bestaande verplichtingen' wel een addertje onder het gras en het diertje zou een python, een anaconda of boa-constrictor worden der machtigen, met dreigende wurging van de zwakken.) Maar de belofte van hoger levenspeil en verbeterde arbeidswetgeving, van een leven 'vrij van vrees en noodduft,' de wens om in een schone toekomst af te zien van dwang en geweld, en de ontwapening te bevorderen . . . dat alles moest de arme volken van Latijns Amerika moed geven.

Een progressieve wind kondigde zich aan in een zonnige hemel. Hoezeer ook verbonden – of gebonden – aan de Verenigde Staten en later formeel in oorlog met Duitsland

(zij het wat Argentinië aangaat op het laatste ogenblik) namen de staten van Midden- en Zuid-Amerika niet daadwerkelijk aan de oorlog deel, met uitzondering van Brazilië, dat een expeditiekorps naar Europa zond dat o.a. werd ingezet in Italië. Maar geen verwoestingen teisterden het westelijk halfrond. De prijzen der exportprodukten (ertsen, olie, granen, vlees, koffie, plantevetten, vruchten) stegen op de wereldmarkt. En omdat de benodigde in te voeren industriële goederen zeer duur waren en uitermate schaars, moest de eigen industrialisatie in Latijns Amerika ijverig worden bevorderd. Nadat in de loop van 1941 zowel de Verenigde Staten als de Sowjet-Unie in de Tweede Wereldoorlog betrokken waren geworden, aan dezelfde kant, ontstond zelfs een neiging om de communisten (nu natuurlijk voorstanders van de Amerikaanse oorlogsinspanning) te sparen. In Cuba was toen Fulgencia Batista president, legaal gekozen op basis van de zeer progressieve grondwet van 1940, waarvan Fidel Castro lange tijd de daadwerkelijke uitvoering heeft geëist. En in 1942 nam Batista in zijn 'oorlogskabinet' ook als minister zonder portefeuille enige tijd de befaamde communist Carlos Rafael Rodríguez op. In Chili vielen voor en na die tijd twee progressieve experimenten te bewonderen, van de presidenten Aguirre Cerda (1938-1941) en González Videla (1946-1952), hoewel de laatste al spoedig van de uitgebroken koude oorlog gebruik maakte om de communisten weer in de verdrukking te stoten. In Mexico had de opvolger van Cárdenas, de voorzichtige Avila Camacho (1940-1946), wel zijn buik vol van de drieste maatregelen van zijn voorganger, maar met name onder artiesten en intellectuelen scheen de nieuwe wereld al in woord en beeld geboren te zijn. Sympathie met Westeuropese democraten, zoals de verslagen Spaanse republikeinen, wier regering in ballingschap als enige werd erkend, en met de Oosteuropese Polen en Russen werd officieel aangemoedigd.

Het is overbodig te wijzen op de juichtonen waarmee arme volken het Handvest van de Verenigde Naties begroetten in 1945. De erkenning van de fundamentele rechten en de waardigheid van de mens; eerbiediging van ge-

lijke rechten van mannen en vrouwen, grote en kleine volken; de bevordering van sociale vooruitgang en een hogere levensstandaard met ruimere vrijheden stonden in de aanhef centraal. Het ging niet alleen om het verzekeren van de internationale vrede en veiligheid, om de vriendschap tussen naties, maar ook (in artikel 1) om 'internationale samenwerking bij het oplossen van gezamenlijke problemen van economische, sociale, culturele of humanitaire aard, en het bevorderen en aanmoedigen van eerbied voor mensenrechten en fundamentele vrijheden voor allen, zonder onderscheid van ras, geslacht, taal of godsdienst.'

De euforie duurde helaas niet lang. Uit de oorlog kwamen twee supermogendheden te voorschijn, die echter aanzienlijk verschilden in industrieel en militair vermogen. Het overwicht van de Verenigde Staten was spectaculair. De naties van Latijns Amerika hadden geen verweer tegen de Noordamerikaanse oppermacht. Toen de Verenigde Staten toch in de Sowjet-Unie een gevaarlijke mededinger gingen zien in Europa en Azië en vooral de invloed vreesden van socialistische theorieën, bewerkten zij dat in Latijns Amerika het anticommunisme hoogtij kon vieren. Wat communisme was bleef overigens zeer vaag. Elke aantasting van de semifeodale, conservatieve structuur en vooral elke aanval op de macht der Noordamerikaanse ondernemingen werd reeds gedoodverfd als communisme. Wat in Europa 'burgerlijke democratie' zou zijn genoemd – de heerschappij van een derde stand na het liquideren van de stand der grootgrondbezitters, der middeleeuwse priesters en der parasiterende officieren, met het nationaliseren van buitenlandse belangen – werd reeds levensgevaarlijk geacht. Het mag een wonder heten dat na het 'uitbreken' van de koude oorlog (1947) er nog sprake was van progressieve experimenten in Argentinië, Brazilië, Bolivia, Guatemala, Cuba en Chili. Maar de enige revolutie waarvan de resultaten, zelfs geradicaliseerd, bleven bestaan was die in Cuba, tot verdriet en verbijstering van de yankees. De overige uitpattingen op sociaal-politiek gebied bleven beperkt tot Peru, waar een vreemdsoortige militaire junta in 1968 de macht veroverde zonder zich orthodox

(semifeodaal en dienstbaar aan de Verenigde Staten) te gedragen.

Economisch bleven de banden van Latijns Amerika met de Verenigde Staten bestaan. Elk land van dit gebied had veel meer economische en commerciële relaties met 'het koele noorden dat ons veracht' (een verzuchting van de Cubaanse patriot José Martí) dan met enig ander volk van Midden- of Zuid-Amerika. De yankees investeerden, kochten en verkochten het meest. Vandaar dat de onderlinge betrekkingen van de Latijnse landen zwak waren en bleven. Als een onderdeel van de Verenigde Naties was een Economisch-Sociale Raad opgericht, met een Economische Commissie voor Latijns Amerika (ECLA, Spaans CEPAL), die in 1948 begon te functioneren. Afgezien van de statistieken en de weinig vruchtbare conferenties heeft de commissie weinig voortgebracht, dat de onderlinge solidariteit kon vermeerderen. De stoutmoedige plannen tot integratie bleven in de goede bedoelingen steken. In de jaren 1960-1961 werd de basis gelegd voor een Latijnsamerikaanse vrijhandelszone, waartoe Zuid-Amerika en Mexico behoorden. Binnen dit kader ontstond in 1966 het pact van de Andeslanden (Chili, Bolivia, Perú, Ecuador, Columbia, met toetreding in 1973 van Venezuela), dat een soort gemeenschappelijke markt zou moeten verwezenlijken. De resultaten waren mager. In de jaren van 1958 tot 1962 werd de Gemeenschappelijke Markt voor Midden-Amerika gevormd. Deze werd op haar moeizame weg getorpedeerd door de 'voetbaloorlog' tussen El Salvador en Honduras. Er was dan nog een Alliantie van de Vooruitgang, in 1961 door president Kennedy ontworpen om de voedingsbodem te ontnemen aan het communisme na de geslaagde revolutie in Cuba. Er zouden twintig miljard dollars worden bijeengebracht, voor de helft door de Verenigde Staten, om sociaal-economische hervormingen gemeenschappelijk door te voeren, met een geleidelijke democratisering. Maar president Johnson, verwickeld in de oorlog in Indo-China, liet de Alliantie langzaam maar overtuigend sterven. Het was geen Noordamerikaans belang federaties en unies te scheppen van Latijnse vazallen. Het 'verdeel en heers' was

veel nuttiger. De zuidelijke staten zelf wilden overigens hun zwakke nationale industrieën zoveel mogelijk beschermen tegen buitenlandse concurrentie. Dat ze aldus ook de filialen van de multinationals beschutten – die immers vermomd waren als nationale bedrijven – scheen er weinig toe te doen. De internationale concerns wensten gemeenschappelijke markten alleen te bevorderen, als zij daartoe vrije toegang hadden, zoals tot de Westeuropese Economische Gemeenschap, die een speelterrein was van de trusts en de kartels. De bestaande oligarchieën waren van hun kant bevreesd de betrekkelijke controle die zij uitoefenden over nationale vermogens en inkomsten (waarop ze parasiteerden) te verliezen. En zo bleef vrijwel alles bij het oude: een voornamelijk bilateraal bondgenootschap van de semifoodale kasten met de Noordamerikaanse kapitalisten, verenigd in de wil elke vorm van 'communisme' te voorkomen of te vernietigen.

De utopisten

Al sinds een halve eeuw steunden vooruitstrevende kringen een aantal idealen die in vele landen door democratische partijen en vakbonden werden gekoesterd. In de eerste plaats wilde men een einde maken aan het feodale grootgrondbezit met een extensieve, te weinig produktieve landbouw en veeteelt. De bevlouwing liet te wensen, veel gronden lagen braak, de melkgift en het gewicht van het vee waren laag. Het volk leed daartegenover aan ondervoeding, de produktie van levensmiddelen werd verwaarloosd. Wel schonken de landheren grote aandacht aan het voortbrengen van massaprodukten voor de wereldmarkt. Behoeftige massa's zagen aldus de export toenemen van granen, huiden, wol en vlees (vooral uit Argentinië en Uruguay) terwijl zij zelf zeer eenzijdig of onvoldoende gevoed werden en op andere gebieden (woningbouw, onderwijs, sociale verzekeringen) misdeeld waren. Elders werd de voortbrenging geconcentreerd op koffie, bananen, suiker,

terwijl er geen bevredigend en gevarieerd levensmiddelenpakket voorhanden was voor de lagere volksklassen. Wanneer de activiteit werd geconcentreerd op één overwegend exportprodukt (een geval van 'monocultivo' waarbij men ook kon denken aan petroleum of tin, zoals in Venezuela en Bolivia), moesten steeds levensmiddelen worden ingevoerd en die waren zeer duur voor de paupers van de steden en de werklozen van het platteland. Een veel voorkomend arbeidssysteem herinnerde aan de middeleeuwse horigheid: aan een gezin werd een tuin of akker afgestaan voor het eigen onderhoud, maar ter betaling aan de landheer behoorden voor hem drie of vier dagen gratis-herendiensten te worden verricht. En hij kon zijn horigen zelfs aan collega's verhuren, als hij zelf onvoldoende werkgelegenheid had. Zulke feodale systemen kon men ook in 1975 nog vinden in Midden-Amerika, Colombia, Venezuela, Ecuador, Noord-Brazilië. In het laatste land werden nog in 1973 vrachtauto's gesignaleerd met 'slaven' die uit het verpauperde noorden werden vervoerd naar plantages van het zuiden.

Vandaar dat alle progressieve groepen agrarische hervormingen eisten. Daarbij waren er drie mogelijkheden: het distribueren onder landarbeiders en pachters van kleine akkers, die zij intensief zouden kunnen bewerken; het coöperatief of collectief cultiveren van de bodem, met eventueel aparte gezinstuinen binnen de dorpsgemeenschappen; het intact-laten van plantages, grote landgoederen of veeboerderijen, maar doorvoering van hun socialisatie of nationalisatie. Er zijn inderdaad voorbeelden van de verwezenlijking van zulke wensen. In Mexico (1917) bestaat nog steeds grootgrondbezit, maar er zijn grondwettelijk zowel kleine zelfstandige boerderijen als dorpsgemeenschappen (ejidos) ingesteld op vele landerijen die aan de feodale bezitters waren ontnomen. In Bolivia (1953) is de distributie van grond onder kleine boeren doorgevoerd op vrij grote schaal, tenminste op de hoogvlakte, want in de oostelijke provincie Santa Cruz is de exploitatie van plantages grotendeels ter hand genomen door maatschappijen (met veel Braziliaans kapitaal) met een grootkapitalistisch karakter.

In Cuba (1959) heeft de socialisatie van de bodem geleid tot tweeërlei typen: nog is dertig procent van de grond in handen van 200 000 families, die elk maximaal 47 ha van familieboerderijen exploiteren binnen het kader van het algemene produktieplan, en deze sector is de enige waarin nog privé-eigendom van produktiemiddelen bestaat. Voor het overige zijn de plantages en de veehouderijen onteigend en staatsbedrijven geworden, met een toenemende zeggenschap der werkers. In Perú (1969) is tenslotte een begin gemaakt met het overdragen van land der grote landgoederen aan coöperaties, waarin de gezinnen (los van een particuliere tuin) collectief moeten arbeiden, opdat ze in staat zijn voldoende machines te kopen en kredieten af te betalen. Deze voorbeelden zijn moedgevend. Maar alle andere pogingen om tot drastische agrarische hervormingen te komen zijn getorpedeerd met actieve hulp van de Verenigde Staten die in Latijns Amerika de reactionaire klassen en kasten plachten te steunen.

Op het programma van de hervormers kwamen ook voor de nationalisatie van de mijnbouw en de oliewinning, het bouwen van smelterijen en raffinaderijen van de staat en het scheppen van hoogovens. Naast deze staatssector dacht men zich dan de mogelijkheid (afhankelijk van de omstandigheden) van de uitbreiding der bezittende middenklassen, die zich tot een nationale burgerij zouden kunnen ontwikkelen, met een particuliere nijverheid. Op dit terrein botsten de radicalen vooral tegen de belangen van de internationale ondernemingen – het meest gevestigd in de Verenigde Staten – die de bodemrijkdommen en de belangrijke industrieën plachten te exploiteren. Hier vonden dus de democraten vooral het front tegen zich van feodale landheren, parasiterende officieren en buitenlandse kapitalisten.

Een derde punt werd dan gevormd door de eis de openbare nutsbedrijven te nationaliseren, het onderwijs uit te breiden en het analfabetisme doeltreffend uit te roeien, de krottenwijken te slechten en de volkswoningbouw ter hand te nemen, de medische en sociale diensten te organiseren, kortom een Welfare State (verzorgingsstaat) tot stand te brengen. Men zou kunnen spreken van een patriottisme

met sociale idealen, volkspartijen en vakbonden, zonder dat zo'n samenleving een echte 'klassebasis' had. De meest gebruikte (en misbruikte) naam voor zulke bewegingen was die van 'populisme,' al kon men daarmee vele kanten uit. Ook 'volksfronten' (zoals in Chili van 1970-1973, onder Salvador Allende) berustten vaak op een samengaan van arbeiders der vakbonden, socialisten en gematigde communisten, linkse christen-democraten, radicale burgerlijke groeperingen, progressieve studenten, intellectuelen en geëmancipeerde geestelijken. Soms ook, merkwaardig genoeg, met medewerking van vooruitstrevende officieren. Vaak sprak men van 'apristas.' In Perú namelijk was vóór de Tweede Wereldoorlog door Haya de la Torre, toen nog een idealistische radicaal, de APRA opgericht: de Volksalliantie voor de Amerikaanse revolutie. Zij bedoelde een model te vormen voor progressieve, democratische partijen in geheel Latijns Amerika. De voorstanders daarvan (en uit hun rijen kwamen Fidel en Raúl Castro voort) werden echter droevig teleurgesteld. En in elk geval is nergens de beoogde democratie verwezenlijkt. Tegen de gecombineerde macht van yankees en feodale kasten kon geen democratische partij zich handhaven, en het was een der grofstes vormen van bedrog dat het wurgen der Latijnse democratie geschiedde in naam van ... de democratie van het Westen.

Een trieste realiteit

Hoewel de emancipatie van Latijns Amerika nauwelijks kon worden verwerkelijkt, steeg de betekenis ervan in opvallende mate. Wat de bodem aangaat zijn er ongekende mogelijkheden om door middel van bevloeiing de produktie van levensmiddelen en katoen, of de omvang van vee-stapels, sterk uit te breiden. Steeds meer delfstoffen worden ontdekt en de nieuwe vondsten waren opzienbarend: van koper in Chili; ijzer, olie en aardgas in Bolivia; ertsen en petroleum in het Amazonebekken van Brazilië; petro-

leum in Perú, Ecuador, Colombia, Venezuela en Mexico; bauxiet in het gehele gebied rond de Caribische Zee; ijzer-voorraden in Venezuela en Cuba; zelfs van steenkolen in Chili en Argentinië. Wat dit betreft is de waarde van Latijns Amerika geenszins uitgeput. Aan arbeidskrachten is er geen gebrek, integendeel. Maar door het achterblijven van de economische ontwikkeling, voorzover die ten bate van het volk zou kunnen zijn, is er sprake van een demografische noodtoestand.

Hoewel op het land de bevolkingsaanwas groter is dan in de steden, kan men toch het gemiddelde voor Latijns Amerika stellen op een geboortecijfer van 45 per duizend, met een sterftcijfer dat door medische, massaal toegepaste maatregelen tot 15 per duizend is teruggebracht. De aanwas is zelfs hoger dan drie procent per jaar, zodat er in de naoorlogse periode (1945-1975) sprake was van meer dan een verdubbeling der totale bevolking: ze steeg van 150 tot 315 miljoen zielen. Hoe zou men, in een gebied dat van zijn kapitaal is beroofd door landverraderlijke feodale kasten (die twintig miljard dollar in veiligheid brachten in Noord-Amerika en West-Europa) en dat de winsten der buitenlandse ondernemingen zag vlieden naar het noorden, voldoende kunnen investeren ten gunste van voldoende toeneming van het voedsel, de bouw van woningen, scholen en fabrieken? De afzichtelijke urbanisatie, ontstaan door de massale trek van paupers van het land naar de steden met de groeiende krottenwijken, is een bewijs van het feit, dat er tegen de bevolkingsaanwas geen kruid gewassen is. Men neme een land als Mexico, een der nog meest geïndustrialiseerde staten, met een weliswaar corrupte, maar toch nationale bourgeoisie van betekenis, een zeker patriottisch bewustzijn en een lager sterftcijfer dan gemiddeld wordt aangetroffen.

De statistieken zijn ontnuchterend: een groei van het inwonertal van 23 miljoen in 1945 tot ... 59 miljoen in 1975; in dit laatste jaar een gemiddelde voeding van 1700 calorieën in plaats van de vereiste 2500; een analfabetisme van 35%, ondanks de reeds zestig jaar bestaande leerplicht; een woningtekort van 4,5 miljoen op tien miljoen

gezinnen, afgezien van de inwonende jonge echtparen. Maar de katholieke geestelijkheid is vrijwel over de hele linie (ook de sociaal-progressieve priesters zoals de Braziliaanse aartsbisschop Hélder Câmara) tegen geboortenbeperking door middel van contraceptieve middelen en het gezag van de paus bevestigt hen in hun opvattingen. Toen Paus Paulus VI in 1968 Colombia bezocht, ontving hij wel vele vertogen van vooruitstrevende minderheden, die hem bezwoeren te breken met de heersende kasten, waartoe ook zijn gastheren behoorden. Maar hij putte zich uit in verklaringen over het ongeoorloofde karakter van gebruik van geweld door arme massa's, die werden opgewekt te vertrouwen – behalve op de hemelse zaligheid die hun deel zou zijn – op de liefde en de weldadigheid der overheersers. De komst van de Heilige Vader gaf aanleiding tot middeleeuwse tonelen: omringd door een afschrikwekkende politie, militairen en politieke leiders zegende hij een menigte in lompen, die toch nog in zijn heiligheid scheen te geloven. Een vereniging van artsen en geëmancipeerde vrouwen, die er na veel moeite in was geslaagd een aantal huismoeders te bewegen voorbehoedmiddelen te gebruiken, ervoer dat de angst voor de paus (was hij geen plaatsvervanger van Christus op aarde?) zo groot was, dat zij hun contraceptieve ringen, spiraaltjes en zalven wegwierpen en boetvaardig dieper knielden dan enige zondares in Bogotá had gedaan. In de hoogste zielenood liever acht kinderen dan doodzonde en eeuwige verdoemenis!

Maar de statistieken van de Economische Commissie voor Latijns Amerika in 1974 spraken duidelijke taal. Van de totale bevolking in dit deel der wereld kon 5% meer dan voldoende eten, 45% at al minder, en 50% onvoldoende en eenzijdig. Deze laatste categorie had niet meer te verteren dan 60 dollar per hoofd en per jaar. Voor de import van levensmiddelen werd per jaar een bedrag uitgegeven van drie miljard dollar, alleen in de Verenigde Staten, vanwaar dure granen, vlees, rijst en melkpoeder kwamen. De tekorten op de betalingsbalans der twintig landen van Latijns Amerika bedroegen twee miljard dollar, in één enkel jaar. Met sprongen namen de buitenlandse schulden

toe, mede doordat de strijdkrachten – die bovenal een rol spelen in de binnenlandse politiek – voor twee miljard dollar aan ingevoerde wapens hadden weten af te dwingen.

Doordat in Latijns Amerika op geheel onvoldoende wijze kapitaal werd gevormd, omdat de oligarchie meer geld exporteerde dan belegde en de multinationale ondernemingen hun aflossingen en winsten eveneens uitvoerden, was het moeilijk een zware industrie op te bouwen. Terwijl de staten van de Verenigde Naties in 1974 niet minder dan 700 miljoen ton staal produceerden (waarvan ruim de helft in Noord-Amerika, de Sowjet-Unie en Japan) en de bevolking van Latijns Amerika vergelijkbaar was met die van de Verenigde Staten of de Sowjet-Unie, brachten Midden- en Zuid-Amerika samen geen 23 miljoen ton staal voort: Brazilië 9 miljoen, Mexico 6, Argentinië 2,5 en Venezuela 1,5 miljoen. Hun aandeel in de wereldhandel was bovendien nog geen 5% en nam af naarmate de internationale economische depressie zich duidelijker openbaarde.

Toen in 1972 in Santiago de Chile 3000 afgevaardigden uit 140 landen de derde conferentie bijwoonden van de UNCTAD (door de V.N. bijeengeroepen opdat de internationale handel de ontwikkeling zou bevorderen van de technisch achtergebleven landen), rebelleerden vele delegaties uit Latijns Amerika tegen de welvarende Atlantische wereld, waarin de Verenigde Staten een leidende positie innemen. Ze eisten: stabiele prijzen op de wereldmarkt voor hun uitgevoerde grondstoffen en massaproducten, en voor hun geïmporteerde industrieproducten; toegang tot de rijke afzetgebieden; financiële hulp voor eigen nationale industrialisatie; maatregelen tegen kapitaalvlucht, voor Latijns Amerika toen geschat op . . . drie miljard dollar per jaar; en niet-inmenging bij nationalisatie van buitenlandse bedrijven. Twee jaar later (juni 1974) formuleerden de landen van Latijns Amerika dit in Mexico nog eens aldus: 'Ieder land heeft het soevereine en onvervreembare recht zijn eigen sociale en economische, politieke en culturele systeem te kiezen, in overeenstemming met de wil des volks, zonder inmenging, dwang of dreiging van enigerlei aard.' In december 1974 werd een soortgelijke tekst, waar-

in de vrijheid was onderstreept om buitenlandse bedrijven te nationaliseren, op voorstel van Mexico aanvaard in de politieke commissie van de assemblee der Verenigde Naties, met de stem van de Verenigde Staten tegen. Op een aantal exclusieve conferenties van Latijnsamerikaanse landen (1969 in Chili, 1970 in Argentinië, 1974 in Washington, in de Argentijnse ambassade) werden vooral eisen gesteld aan Noord-Amerika.

Tegen de Verenigde Staten stak een kleine storm op, nadat in Washington (3 januari 1975) de Trade Act van kracht was geworden, waarin elke financiële steun of commerciële gunst werd ontzegd aan landen die (aangesloten bij de OPEC, zoals Venezuela en Ecuador) de olieprijsen verhoogden, kartels zouden vormen om de prijzen van andere grondstoffen te doen stijgen (koper, ijzer, bauxiet) of Amerikaanse ondernemingen nationaliseerden zonder de begeerde schadevergoeding. Andere wrijvingen met de Verenigde Staten ontstonden inzake de soevereiniteit over de kanaalzone van Panamá, de inmenging van de CIA (in Chili bijv., waar in september 1973 president Allende werd afgezet en vermoord) en betreffende de verhouding tot Cuba. Op een conferentie van de Organisatie van Amerikaanse Staten in Quito (november 1974) waren twaalf staten vóór herstel van de betrekkingen met Cuba en drie tegen, terwijl de overige landen – o.a. de Verenigde Staten en Brazilië – zich huichelachtig onthielden: omdat geen meerderheid van twee derden was bereikt, bleef Cuba toch uitgesloten van de OAS. Dat deerde Fidel Castro weinig: hij had steeds gezegd dat zijn land niet zou terugkeren in een OAS waarvan de Verenigde Staten lid waren. En hij genoot de voldoening dat in het voorjaar van 1975 de volgende landen normale bilaterale betrekkingen met Cuba onderhielden: Mexico (dat ze nooit had verbroken), Argentinië, Perú, Panamá, Venezuela en Colombia. Tot de OAS toegetreden waren geleidelijk ook vijf onafhankelijk geworden ex-koloniën van Groot-Brittannië, namelijk Guyana, Trinidad-Tobago, Jamaica, Barbados en de Bahamas, en zij hadden Cuba nooit geboycot.

Intussen moet men bedenken dat de verklaringen en uit-

latingen van Latijnsamerikaanse regeringen, als ze tegen de Verenigde Staten zijn gericht, niet zonder scepsis moeten worden aanvaard. De regerende klassen in Midden- en Zuid-Amerika zijn immers in vele opzichten de bondgenoten van de yankees, aan wie ze zelfs vaak hun positie te danken hebben. Men zou kunnen zeggen dat in zo'n geval wel vazallen rebelleren tegen de meester, maar zonder met hem te kunnen (of te willen) breken. Bedrieglijk zijn zulke opstandige verklaringen voor de Latijnse volken, die dan misschien geloven aan de onafhankelijkheid van hun nationale vertegenwoordigers. Men zou een vergelijking kunnen maken met de positie der 'oliesjeiks' in het Midden-Oosten: afhankelijk van de maatschappijen en regeringen van het Westen, maar begerig hun een maximum op te leggen aan financiële compensaties, terwijl ze tegenover hun volken dan poseren als oprechte patriotten. De minder ontwikkelde landen behoeven echter in het algemeen een binnenlandse sociale revolutie om het tweeledige juk af te schudden van nationale en internationale uitbuiting.

Het alziend oog

Ook zonder directe militaire inmenging controleren de Verenigde Staten het vasteland en de eilanden van Midden-Amerika niet minder dan vóór de Tweede Wereldoorlog het geval was. Een heel apart geval is dat van Mexico, dat voor 70% van zijn handelsbetrekkingen afhankelijk is van zijn noordelijke buurman, daarbij zwaar in de schuld staat en er belangrijke grondstoffen aan levert. Door de nieuwe olievondsten in het najaar van 1974 – waarop de nieuwe president der Verenigde Staten, Gerald Ford, onmiddellijk afkwam – kon Mexico een olie-exporterend land worden en het was voor de yankees van betekenis dan de eerste gegadigden te zijn om deze brandstof te kopen tegen redelijke prijzen. De man, die vooral aandrang op billijke voorwaarden, was minister Henry Kissinger, terwijl zijn landgenoten er al voor zorgden, door inflatie en

devaluatie van de dollar, van 1971 tot 1975 alle prijzen die zij betaalden voor de geïmporteerde goederen te laten dalen met 35%! Tegelijk werd er dan moord en brand geschreeuwd over de boosaardige leveranciers der Derde Wereld, die het arme Westen dreigden te 'wurgen' (dat woord was de alarmkreet der Atlantische bezitters geworden) door hun prijsverhogingen!

In het najaar van 1973 nu woonde Kissinger een bijeenkomst bij van de Organisatie van Amerikaanse Staten. Hij hoorde er de klachten aan over de steeds rijker en machtiger wordende multinationals, de voortgezette boycot van Cuba en de koloniale status van Panamá, onderwerpen die de minister argeloos van tafel veegde. Nu waren behalve de Latijnsamerikaanse landen ook de voorheen Britse Westindische gebieden vertegenwoordigd en een van hun ministers (Dudley Thompson van Jamaica) verzuchtte: 'Toen ik de rede hoorde van Kissinger dacht ik dat ze een gevolg was van een kruising van de Monroe-leer en het pact van Warschau.' De anderen hadden zich waarschijnlijk minder verbaasd over de demonstratie van de Noordamerikaanse voogdij. De gastheer, de Mexicaanse president Echeverría, sprak aan het einde van de ontmoeting tenminste geestdriftige woorden, hoewel hij de nationale onafhankelijkheid van elk lid der OAS niet zonder reden op de voorgrond had gesteld.

Het Mexicaanse volk schikte zich niet zo best in de positie van een vazal: daarvoor was de verhouding van nabuurschap te pijnlijk. Het gemiddelde levenspeil van de Mexicanen was waarschijnlijk 6% van dat der yankees, die in Mexico vele mijnen, industrieën, plantages en winkels exploiteerden. Maar de Tweede Wereldoorlog had West-Europa nog verder uitgeschakeld dan reeds was geschied en de economische beheersing van Midden-Amerika door de Verenigde Staten was onwrikbaar gevestigd.

Toen in 1946 president Miguel Alemán in Mexico aan het bewind was gekomen had hij rechtstreeks aangestuurd op de nauwste samenwerking met de zakenwereld van het noorden. Hij draaide de agrarische hervorming wat terug, door goed te laten keuren dat het particuliere grondbezit

300 hectaren (in plaats van 100) per persoon mocht zijn. En als ouders en kinderen van een welgesteld gezin als eigenaren waren ingeschreven, plus eventueel enige marionetten, konden 'haciendas' van drieduizend ha weer mogelijk zijn. Hij deed nog meer om concessies te verlenen aan de multinationals, hoewel hun filialen formeel voor 51% in bezit moesten zijn van de Mexicaanse staat of zijn burgers. Er zijn echter niet alleen 'accommodements avec le ciel,' maar ook met de wet. En het bewind van Alemán, trotse bouwer van de universiteitsstad, was een der meest corrupte uit de geschiedenis.

Zijn opvolger Ruiz Cortines (1952-1958) werd een bondgenoot in de koude oorlog, waarna López Mateos de slinger weer wat meer naar links deed doorslaan. Hij werd geconfronteerd met de Cubaanse revolutie en weigerde in elk geval de diplomatieke betrekkingen met het land van Fidel Castro af te breken. Maar hij werkte eraan mee dat de CIA in zijn land een netwerk opbouwde om alle verkeer met La Havana te controleren. En de Britse auteur Graham Greene, die in Mexico ontdekte hoezeer hij daar geschaduwd werd voor en na zijn bezoek aan Cuba, verzuchtte dat er geen sporen meer waren van de grote revolutie. Onder president Díaz Ordaz (1964-1970) nam de reactie toe. Ze culmineerde in het bloedige neerslaan van de studentenrevolte van 1968, aan de vooravond van de Olympische Spelen, die roem voor de president moesten brengen, maar een enorme financiële aderlating voor het volk betekenden. Zijn minister van Binnenlandse Zaken, Echeverría, verantwoordelijk gesteld voor de tweehonderd doden van het bloedbad, zou proberen stoom af te blazen, nadat hij in 1970 zelf staatshoofd was geworden, door aan grondverdeling, sociale wetten en uitbreiding der werkgelegenheid meer aandacht te schenken. Maar hij kon niet voorkomen dat het aantal guerrillagroepen zich uitbreidde, met name in de deelstaat Guerrero (waar eind 1974 de legendarische rebel Lucío Cabanas werd gedood door de troepen), in de tweede stad des lands Guadalajara, in Puebla en Monterrey. Het aantal ontvoeringen, overvallen, aanslagen en politieke moorden nam veront-

rustend toe. Allerlei ook elders voorkomende namen van verzetsgroepen doken op: MAR (gewapende revolutionaire beweging), FRAP (gewapend revolutionair volksfront), FAL (strijdkrachten der bevrijding) of Brigada Roja (rode brigade), terwijl van fascistische zijde de Mano Negra (filiaal van de Mano Blanca of 'witte hand' uit Guatemala) van zich deed spreken. President Echeverría maakte lange reizen, door West-Europa, de Sowjet-Unie, China, Latijns Amerika, waarvan de uitgebreide en geïllustreerde verslagen het thuisfront moesten opmonteren. Maar de binnenlandse situatie bleef voor de regeringspartij – die overigens al tientallen jaren alle verkiezingen glansrijk won, met toelating van een ongevaarlijke rechtse, katholieke en een linkse, socialistische oppositie – niet zonder zorgen.

Overigens bleven het Witte Huis en het Pentagon waken, niet minder dan de CIA, die volgens onthullingen ook presidenten van Mexico onder haar medewerkers telde. Nu is de CIA, opgezet in 1947 als een inlichtingendienst van de federale staat der Verenigde Staten, meer en meer een instrument geworden van de Noordamerikaanse multinationals. Van deze was de United Fruit Company zeer actief in Guatemala, hoewel ze met haar plantages, vloot, spoorwegen, fabrieken en communicatiemiddelen in heel Midden-Amerika een gewichtige plaats inneemt. Maar Guatemala was bij uitstek haar 'kolonie' en toen daar in 1950 de progressieve politicus Arbenz Guzmán tot president was gekozen en hij in 1952 de wet op de agrarische hervorming introduceerde – waardoor de United Fruit Cy zich bedreigd achtte – mobiliseerde tegen hem de Noordamerikaanse minister Dulles (Buitenlandse Zaken) de CIA en de zakenwereld van de Verenigde Staten. Na een financieel embargo, het onderscheppen van wapenzendingen en het doodverven van Arbenz als 'communist' was de tijd rijp voor de invasie (in 1954) van een legertje van huurlingen, geconcentreerd in Honduras. Nu was Dulles, behalve zeer godvruchtig en een groot man in de kerkelijke wereld, ook advocaat geweest van de United Fruit Cy, en president Eisenhower liet hem begaan. In 1954 verjoeg de commandant van het huurleger, Castillo Armas, de

idealistische president Arbenz en riep zichzelf, met behulp van de CIA, tot staatshoofd uit. Drie jaar later werd de schavuit vermoord door lieden uit zijn eigen omgeving, maar de militaire junta van Ydígoras die nu het heft in handen kreeg was niet minder toegewijd aan de Verenigde Staten.

Vandaar dat de CIA dit land uitkoos om er contrarevolutionaire Cubanen – militair getraind in Nicaragua en Florida – samen te trekken, opdat ze binnen zouden vallen in Cuba om er Fidel Castro te verjagen. Deze kende niet de plaats der landing (de Varkensbaai, of Playa Girón), maar vertrouwde op de tweehonderdduizend milicianos die hij had bewapend. Dat vertrouwen werd niet beschaamd. Nadat oorlogsschepen en vliegtuigen van de Verenigde Staten waren begonnen met hun bombardementen om het zwaar-bewapende invasielegertje (ruim 1100 man) bij de landing te beschermen, leed dit toch reeds na enige dagen een verpletterende nederlaag. Maar het incident (april 1961) had zeer grote gevolgen. Allereerst voor Guatemala, dat geheel was verlaagd tot een kolonie van de Noord Amerikanen. Een aantal officieren rebelleerde en organiseerde de guerrilla, die sindsdien ondanks alle tegenslagen en verliezen niet is geëindigd en die alle kenmerken heeft van een nationale bevrijdingsoorlog, o.a. door de ideologie van de groep die zich FAR noemt. Ondanks het woeden van de politie, het leger en de fascistische Mano Blanca is de strijd voortgegaan, met een ontelbaar aantal aanslagen van beide zijden. Opzienbarend was dat de verzetsbeweging, begonnen door de jonge officieren Yon Sosa en Turcios Lima, in 1968 en 1970 zowel een Amerikaanse als een Duitse ambassadeur doodde, en golven van wederzijdse moorden volgden jaar op jaar.

Voor Cuba en de Verenigde Staten waren de gevolgen niet geringer. De CIA had president Eisenhower (Dulles was toen reeds overleden) in 1960 gegarandeerd dat Fidel Castro door het Cubaanse volk zou worden verjaagd, zodra de invasie zou plaatsvinden. De president had nog in het begin van januari 1961, kort voordat hij aftrad, de diplomatieke betrekkingen met Cuba verbroken. Onmiddell-

lijk daarna nam John Kennedy zijn taak over. Hij had reeds eerder het CIA-plan goedgekeurd. Na de flagrante mislukking echter voelde hij zich bedrogen. Ontkenning van de schuld der Amerikaanse regering was onhoudbaar en Kennedy moest de verantwoordelijkheid op zich nemen, maar hij verweet aan de leiding der CIA dat ze hem in de val had laten lopen. De slechte verhouding tussen de CIA en de president heeft voedsel gegeven aan de steeds nadrukkelijker onderstreepte verdenking, dat de moord op Kennedy het gevolg is geweest van machinaties van ont-slagen CIA-agenten.

Men moet nog een stap verder gaan. Fidel Castro, terecht bevreesd voor een tweede invasie, vroeg aan de Sowjet-Unie defensieve raketten van middelgrote reik-wijdte. Hij ontving die, maar de Amerikaanse verkennings-vliegtuigen die dag en nacht het eiland controleerden (waarop de Verenigde Staten trouwens nog hun militaire basis Guantánamo bezaten) ontdekten de lanceerplaatsen. Volgens hen konden de raketten, bestemd voor de kustver-dediging, heel Florida bestrijken. In september 1962 ver-klaarde Kennedy dat hij al het nodige zou doen om te be-letten dat Cuba een militair steunpunt van de Sowjet-Unie zou worden. Op 22 oktober dreigde de bom te barsten. Moskou werd beschuldigd van het bedreigen van de vrede en geëist werd, dat de Russische raketten zouden worden teruggehaald. Om aan deze eis kracht bij te zetten mobili-seerde Kennedy leger en vloot, riep 150 000 man reservis-ten op, concentreerde 100 000 man in de zuidelijke havens voor een eventuele invasie op Cuba en blokkeerde de zee-wegen naar het eiland. De Amerikanen dreigden ook Rus-sische transportschepen op te brengen: dat zou een oor-logsdaad zijn.

De ontknoping kwam, na een nerveuze 'briefwisseling' (per telecommunicatie) tussen Kennedy en Chroestsjow, in beginsel in de nacht van 27 op 28 oktober. De Sowjet-Unie zou de raketten terughalen en op Cuba geen mili-taire bases inrichten. De Verenigde Staten zegden van hun kant toe, Cuba militair niet te zullen aanvallen, maar hand-haafden wel de breuk. Ze bewerkten dat in 1964 de repu-

blik van Castro werd uitgestoten uit de Organisatie van Amerikaanse Staten, nadat deze al in 1962 Cuba had veroordeeld. Maar ondanks sabotagepogingen en kleine landingen op Cuba kwam het niet meer tot een grote invasie. Eén ding kon Castro overigens niet beletten: verkenningsvliegtuigen en kunstmanen van de Verenigde Staten bleven dag en nacht spioneren. En de Verenigde Staten zwoeren dat er in Latijns Amerika geen tweede Cuba meer zou ontstaan.

De glorie der contrarevolutie

De vrees voor een sociale omwenteling bestond in de Dominicaanse Republiek. Daar was in 1961 de tiran Trujillo vermoord, een geduchte en moordlustige exploitant van zijn volk. Sinds 1930 was hij de 'sterke man' geweest en hij had voortreffelijke politieke en commerciële relaties onderhouden met Noord-Amerika. Wel waren er enkele malen wolken aan de hemel geweest, doordat hij huurlingen naar andere landen had gestuurd om daar tegenstanders te liquideren, en in 1960 was – staande een nader onderzoek naar een moordpoging in Venezuela – zijn bewind zelfs tijdelijk geweerd uit de OAS. Maar van communisme kon niemand hem beschuldigen. Na zijn dood trachtte zijn gewezen dienaar Joaquín Balaguer als tijdelijk president de Trujillo-clan te redden, maar dit mislukte. De verkiezingen brachten in 1963 Juan Bosch aan het bewind, een idealistische democraat met hervormingsidealen. Nog aan het einde van hetzelfde jaar werd hij door de legerleiding afgezet. Er volgden nu twee jaar van spanningen binnen de strijdkrachten, uitlopende op een burgeroorlog, waarin kapitein Caamaño trachtte Bosch weer tot president te verheffen. Toen grepen in 1965 de Amerikaanse strijdkrachten in, zoals zij dat in de Dominicaanse republiek ook hadden gedaan in 1903, 1904, 1914, en van 1916 tot 1924. Met een grote oorlogsvloot en een leger van 40 000 man bezetten zij de strategische punten van het eiland. In

1966 bewerkten zij dat door 'vrije verkiezingen' Joaquín Balaguer president werd. Deze zorgde dat de oppositie geen kansen meer kreeg en liet zich 'herkiezen' in 1970 en 1974. Zwakke pogingen tot rebellie gaven de dictator aanleiding tot razzia's en nieuwe arrestaties van tegenstanders. Hij noemde niettemin zijn politieke instrument een 'Hervormingspartij.' Men zal weinig tirannen vinden in Latijns Amerika die zich geen liberalen, democraten, revolutionairen of redders van hun volk noemden. Dat hebben zij van politieke psychologen niet hoeven te leren.

□ In de meeste opzichten zijn de heersende kasten in Latijns Amerika door de westerse democratieën ondersteund en verontschuldigd. Zonder deze bijstand zouden zij zich ook niet hebben kunnen handhaven. Daarbij kwam de weerloosheid der massa's tegen de geraffineerde verleugening op ideologisch terrein. Er was een eindeloze stroom van indrukwekkende woorden en klanken, met een beroep op onbekende, maar stellig gezaghebbende filosofen, moralisten en theologen, waardoor de massa werd gehypnotiseerd. Hoe minder ze begreep, des te dieper was ze overtuigd van haar minderwaardigheid. Als dit verschijnsel zich in het Westen al voordoet bij reclamemakers en economen die het vulgus pogen te overdonderen, hoe sterk moet het dan zijn in Latijns Amerika. Daar hebben de regerende kasten een formidabele vaardigheid verworven (niet zelden geschoold door de Jezuïeten, al zijn velen van dezen nu hervormd) om de ware materiële bedoelingen te verbergen achter hoogdravende begrippen, zoals vaderland, God, familie en zelfs . . . revolutie. Een der trucs bestond in het aanduiden van armen als 'mensen met minder behoeften.'

□ Daarbij kwam dan ook door onwetendheid en behoefte aan sprookjes (vlucht uit de werkelijkheid) de *idolatría*, de 'afgoderij'. Aan heiligen werd coca of likeur geboden, opdat ze de aarde vruchtbaar zouden maken; als regen uitbleef, werden kinderen het veld opgestuurd om te bidden en het Misericordia te prevelen; het kon geen kwaad veel te schreien en te weeklagen om goden, geesten en engelen tot meelij te bewegen; aan priesters werden soms ongewo-

ne vermogens toegeschreven.

De historie van Haiti, al is dit een negerrepubliek van bijzondere aard, heeft van zulk een bijgeloof vele voorbeelden gegeven. Na een lange periode van gezag der verfranste elite kwam in 1956 de populaire dorpsarts François Duvalier (Papa Doc) aan het bewind; in 1957 en 1963 werd hij door verkiezingen in zijn ambt bevestigd en in 1964 benoemd (door zichzelf) tot president voor het leven. Hij behoorde tot de 95% echte negers en pleitte voor hun Afro-Amerikaanse cultuur, voor de *négritude* (het stokpaardje van de dichter-politicus Senghor uit Sénégal) waarbij hij ook optrad als indirecte beschermer en exploitant van de oeroude animistische religie, het vodoe, (Vaudoux, voodoo, vodú). Papa Doc liet zichzelf aanbidden als 'grote geest,' als een van God gegeven leider, die onsterfelijk was. Hij schiep intussen een geduchte politieke politie, de *tontons macoutes* (spoken, boemannen), die het hem mogelijk maakten een schrikbewind uit te oefenen en de staatskas te plunderen. Nadat hij in 1971 was overleden, werd hij opgevolgd door zijn zoon Jean-Claude, die gebruik maakte van de hulp van Noordamerikaanse militaire instructeurs om zijn keurkorps van *léopards* af te richten. Hij sloot akkoorden met ondernemingen die de exploitatie van het toerisme, de handel, grote plantages en zelfs van bloedbanken ter hand namen. Hoewel guerrillagroepen actief waren, en in 1973 o.a. de ambassadeur en consul der Verenigde Staten ontvoerden en 'ruilden' voor twaalf politieke gevangenen, konden ze dit systeem niet doorbreken.

Op het vasteland van Midden-Amerika moest men vijf kleinere staten tot de conventionele oligarchieën rekenen. In El Salvador, de koffiestaat waar in 1972 Arturo Molina president werd, handhaafden zich de 'twintig traditionele families.' Er was geen bestaansmogelijkheid voor het overvloedige kroost van het proletariaat, dat in massa emigreerde naar Honduras om daar te concurreren met de even arme paupers. De tragische wrijving leidde in 1969 tot botsingen van zielige sloebers, die hun nationalisme aanwendden om elkaar te lijf te gaan na een opwindende voetbalwedstrijd. De klik van El Salvador zond troepen

naar Honduras om de eigen emigranten, uitgeworpen en aan honger prijsgegeven, te 'beschermen' en de diploma-tieke betrekkingen werden verbroken.

In Honduras waren de leiders zeer afhankelijk van drie Noordamerikaanse bananenmaatschappijen. Deze weigerden hogere belastingen te betalen na de waardedaling van de dollar in 1971 en nog enkele malen daarna. Ze begonnen de produktie te beperken en nog meer werkloosheid te kweken dan het trieste volk al kende. Een verschrikkelijke orkaan, die door zijn verwoestingen in 1974 een chaos verwekte en grote plantages onder water zette, verergerde de ellende zonder dat buitenlandse hulp doeltreffend was. In Nicaragua hadden zich soortgelijke incidenten voorgedaan. Hier heerste de familieclan der zogenaamd liberale Somoza's al sinds 1933, toenmaals met behulp der Amerikanen die het land lange tijd bezet hadden gehouden. Na de moord op de stamvader Anastasio Somoza, in 1956, hebben zijn zoons het dictatoriale systeem voortgezet, samen met de tot bondgenoten geworden conservatieven. De rampzalige aardbeving die in december 1972 de hoofdstad Managua grotendeels verwoestte en vierhonderdduizend mensen dakloos maakte, verwekte een ontzaglijke ellende. Een guerrillagroep, die haar nam ontleende aan een vroegere volksheld, Sandino (door Somoza Sr. vermoord), vond een voedingsbodem voor haar vernieuwde verzet.

Wat Costa Rica aangaat kon men iets optimistischer oordelen en de democratische idealen werden er nog enigszins vertegenwoordigd door Figueres Ferrer, die achter de schermen vaak een grote invloed had uitgeoefend en tweemaal (1953-1958 en 1970-1974) president was geweest, waarna zijn partijgenoot Daniel Oduber aan het bewind was gekomen in 1974. Het land kende een behoorlijke stand van middenboeren, die de grondslag konden vormen voor een behoudende democratie. Deze werd echter uitgehold door de gevolgen van financiële schandalen, waarbij ook Figueres betrokken raakte. En de United Fruit Company, die plantagearbeiders invoerde uit het Caribische gebied, kreeg een ongewenste invloed. Dit was na-

tuurlijk ook het geval in Panamá, sinds 1903 een protectoraat van de Verenigde Staten, met een verpachte kanaalzone, waarin de yankees de soevereiniteit uitoefenden en de scheepvaart exploiteerden. Strategisch was de kanaalzone van nog groter betekenis dan financieel. Hier was het Southern Command gevestigd van de Verenigde Staten; hier lagen de opleidingskampen en krijgsscholen, waar officieren uit Midden- en Zuid-Amerika werden onderricht in de anti-guerrilla, het vormen van overvalcommando's en folterploegen; hier lagen vérrreikende raketten met kernladingen. Er kon dus geen sprake zijn van het prijsgeven door de Verenigde Staten van deze steunpunten. Er waren wel herhaaldelijk (vooral in 1959 en 1964) bloedige botsingen geweest tussen Panamese patriottische demonstranten en Amerikaanse militairen. Toen in 1968 een militaire junta – een der vele! – aan het bewind kwam onder leiding van generaal Torrijos wist deze de nationale eenheid te versterken door de teruggave te eisen van de kanaalzone. De algemene vergadering van de Verenigde Naties, op voorstel van haar dekolonisatie-commissie, had zich herhaaldelijk uitgesproken voor het herstel der Panamese soevereiniteit over het in 1903 verloren gebied. Maar in de zitting van de Veiligheidsraad, die in maart 1973 in Panamá zelf bijeenkwam, spraken de Verenigde Staten hun veto uit over deze aanbeveling, hoewel ze nieuwe onderhandelingen beloofden.

Democratie in Zuid-Amerika

In Zuid-Amerika wordt met het woord democratie een stuitende handel gedreven. De Noord Amerikanen, hun militairen, hun CIA en hun multinationale ondernemingen verlenen het democratische etiket aan elk anticommunistisch regime, waarbij werkelijke vooruitstrevende democraten dan communisten worden genoemd, zoals in Chili Salvador Allende. Men kan er een aantal landen onderscheiden waarin sinds 1945 geen veranderingen van betekenis heb-

ben plaatsgevonden. In Ecuador bleef één procent van de bevolking de helft bezitten van de bodem die in cultuur kon worden gebracht. Maar de landheren moesten de macht delen met hoge officieren. Grote menigten leefden nog buiten de geldhuishouding door het systeem van de *huasipungo*, de onbetaalde herendiensten in ruil voor het vruchtgebruik van een stukje land, officieel maar niet reëel afgeschafd. Van 1933 tot 1961 was Velasco Ibarra viermaal staatshoofd, maar daarvan driemaal afgezet door het opperbevel, omdat hij zich, (bijv. door openbare werken te doen uitvoeren) te populair wilde maken. De CIA (het blijkt uit het boek van Philip Agee) wantrouwde hem. Nadat hij in 1968 wederom was teruggekeerd, werden er nieuwe olievoorraden ontdekt door de Amerikaanse maatschappijen Texaco en Gulf Oil: naar men meende 750 miljoen ton. Reeds in het jaar 1973 konden 12 miljoen ton ruwe olie worden gewonnen. Maar de twisten over 'de verdeling van de buit' hadden tot gevolg dat in 1972 Velasco Ibarra wederom werd afgezet door een militaire junta onder leiding van generaal Rodríguez Lara.

Tot de semifcodale naties kon eveneens Colombia worden gerekend. De landhervorming was er een aanfluiting: van 1958 tot 1970 hadden slechts 11 700 gezinnen enige grond gekregen. In 1967 richtte de 'liberale' president Lleras Restrepo een boerenbond op, de ANUC, om de landarbeiders en arme boeren af te houden van het bezetten van braakliggende gronden en van steun aan guerrillagroepen. Maar de ANUC ging weldra haar eigen weg. In 1948 was een ingewikkelde burgeroorlog ontstaan, de periode van 'la violencia,' na de moord op de radicale staatsman Gaitán. Daaruit kwam de dictatuur voort van de clericale Rojas Pinilla, waarna de twee grote oligarchische partijen, die van conservatieven en liberalen, besloten samen te gaan, alle staatsfuncties onder elkaar te verdelen en de verkiezingen te prefabriceren. Sedert 1958 werkte het systeem. Al dreigde er in 1974 een breuk, toch won toen de liberaal López Michelsen, wiens partij aan de beurt was om de president te leveren. Na 1948 was het land nooit vrij geweest van guerrilla-activiteiten en daarin vond men alle

internationale stromingen vertegenwoordigd: illegale communisten (FARC), opstandige studenten (MOEC), aanhangers van Mao (EPL), en van Fidel Castro (ELN), tot wie de gewezen priester Camilo Torres behoorde, die in 1966 werd doodgeschoten.

In Venezuela volgde op de dictatuur van Pérez Jiménez in 1959 een tienjarig bewind van de Acción Democrática (Betancourt en Leoni), dat zeer teleurstelde omdat onder het democratische vernis de semi-feodale structuur en de afhankelijkheid van Noord-Amerika bleven. De desillusie gaf aanleiding tot het voortduren van velerlei guerrilla's, zoals van de FALN van Douglas Bravo, die echter in kracht verminderden onder president Caldera (1969-1974), al was deze een conservatieve katholiek. Toen in mei 1974 de Acción Democrática weer aan het bewind kwam onder leiding van Andrés Pérez, maakte deze gebruik van de sterk gestegen olieprijs en het versterkte nationalisme om de nationalisatie aan te kondigen (tegen vergoeding) van de oliewinning, in handen van de Shell, de Gulf en de Standard-groep. Hij beloofde ernst te maken met het 'uitzaaien der olie,' door economische en sociale hervormingen, betaald uit de olie-inkomsten. Maar dat was al jaren lang aangekondigd, en alleen een breder en rijker geworden grote bourgeoisie had van de olie-exploitatie duurzaam geprofiteerd.

Een verrassing bood de ontwikkeling in Perú, waar een traditioneel schijnende militaire junta hoopgevende hervormingen doorvoerde . . . en nu juist niet onder het masker der democratie. Voor de oorlog was daar de APRA ontstaan, gesticht door Haya de la Torre, die toen als een revolutionair gold. Na 1945 verscheen hij als een conservatief, die wedijverde met generaal Odría, waarachtig geen man van links. De boerenguerrilla en opstandige bewegingen onder arbeiders en studenten veroorzaakten grote onrust. Hugo Blanco, aanvankelijk een 'trotskist,' leidde de boerenbonden van 1958 tot 1963 (toen hij werd gearresteerd) tot acties om land te bezetten, herendiensten te weigeren, betaling van pacht en belastingen te staken. In de jaren 1962-1963 trachtte een militaire junta in te grijp-

pen, maar om de spanningen te beperken en onder druk van John Kennedy met zijn Alliantie voor de Vooruitgang liet ze verkiezingen toe. Aldus kwam Belaúnde aan het bewind, met een programma dat leek op dat van de oorspronkelijke 'apristas.' Ook hij faalde weer spectaculair en konkelde met de Amerikaanse oliemaatschappij IPC, die onteigend zou moeten worden. In 1968 greep daarop een militaire junta opnieuw in, nationaliseerde allereerst de IPC en trachtte een economisch plan door te voeren, gebaseerd op het scheppen van een industriële nationale bourgeoisie, nauw verbonden met het proletariaat, dat volgens de industriële basiswet van 1970 een aandeel in de winst en in het vermogen zou krijgen.

Dit feitelijk 'corporatieve' systeem, met klasseverzoening als ideaal, zou tot verheffing kunnen leiden van een uitgebuite arbeidersklasse als het ideaal van een Welfare State vorm zou krijgen. Hetzelfde kon men hopen van de ietwat paternalistische agrarische hervorming van 1969, die tot doel had het grootgrondbezit in zijn geheel of in gedeelten over te maken (te verkopen) aan coöperaties van kleine boeren, die met staatskredieten moderne bedrijven, voorzien van voldoende machines, moesten opbouwen. Voorlopig bleven zij onder staatsvoogdij werken, maar het aantal voorbeelden van zelfstandig beheer nam geleidelijk toe. De junta van Velasco Alvarado heeft ook de basis gelegd voor een praktische vorm van volksonderwijs en vele kranten overgemaakt aan stichtingen die sectoren van de maatschappij vertegenwoordigen. Te oordelen naar het misbaar van bepaalde feodale, clericale en bevoorrechte intellectuele kringen, zelfs van gefrustreerde politie-officieren, werd er een revolutie gevreesd. Dit leidde ook tot het verwijt van communisme (1) nadat Perú tanks had gekocht in de Sowjet-Unie, o.a. in ruil voor koper, en toen het aantal nationalisaties van mijnen, bedrijven en vissersvloten toenam, o.a. van de Gulf Oil (mei 1975) wegens pogingen tot omkoperij. Maar het regime handhaafde een brede privé-sector en sloot met buitenlandse maatschappijen (o.a. met Japanse ondernemingen) wel overeenkomsten inzake 'joint venture' bij exploratie en exploitatie

van natuurlijke rijkdommen. Het communistisch etiket werd er nochtans opgeplakt door Brazilianen en hun vazallen in Bolivia en Chili, die loerden op verovering van het zuiden van Perú, om een gevaarlijk geacht experiment te liquideren en aan Bolivia een uitweg naar zee te verschaffen. Weliswaar had Bolivia in de vorige eeuw zijn kustprovincies aan de Stille Zuidzee verloren aan Chili, maar dit wilde een eventuele schadeloosstelling liever verhalen op Perú. Dit moest worden beschuldigd van 'communistische agressie.' Aan verleugening geen gebrek.

De meest bewogen geschiedenis beleefde wel Argentinië. De officieren die in 1943 de macht hadden gegrepen wilden dat het land neutraal zou blijven in de oorlog (al braken ze tenslotte toch met Duitsland) en toen in 1947 de 'koude oorlog' de vrees wekte, dat een derde globaal conflict niet zou uitblijven, zetten zij hun pogingen voort om Argentinië onafhankelijk te maken. De groep versterkte de strijdkrachten, breidde de industrie uit die ook het leger van materiaal moest kunnen voorzien, wenste klassevrede en integratie van de arbeiders in het staatsverband, en eiste nationalisatie van buitenlandse bedrijven van vitaal belang. De belangrijkste vertegenwoordiger van deze stroming was van 1943 tot 1955 Juan Perón, in 1943 als lid van de junta belast met arbeiderszaken. Hij maakte een begin met een sociale wetgeving, schakelde de vakbonden in om deze uit te voeren en streefde naar het scheppen van een verzorgingsstaat. Toen de junta hem in 1945 wilde ontslaan wegens te 'rode' maatregelen, was het te laat. De 'descamisados' (proletariërs zonder hemd) kwamen in opstand en Perón bleef niet alleen minister, hij werd nog dat jaar president. In 1946 en 1951 liet hij zijn functie door verkiezingen wettigen. Merkwaardig genoeg heette hij in de Verenigde Staten toen een fascist, omdat hij het vrije kapitalisme van de multinationale ondernemingen aanviel. Eva Duarte, die van 1945 tot 1952 (toen zij overleed) zijn vrouw was, werd het symbool van moederlijke zorg voor de armen. Toen echter in 1953 de economische conjunctuur ongunstiger werd en de landheren, de buitenlandse maatschappijen, de conservatieve clerus

en een deel van de officieren tot verzet kwamen, werd Perón (persoonlijk ook al afgezakt) in 1955 verjaagd.

Tot 1973 beheersten de reactionaire krachten en buitenlandse belangen, door middel van autoritaire generaals (Aramburu, die vele peronisten liet vermoorden, Onganía, Levingston, Lanusse) het toneel, soms met toelating van civiele presidenten (Frondizi, Illía), totdat de toestand onhoudbaar werd. Guerrilla's, o.a. van de peronistische *montoneros* en de trotskistische ERP, stakingen en opstanden dwongen de legerleiding verkiezingen te houden met toelating van de peronistische 'justicialistische' partij. Deze won, met als kandidaat de linkse Cámpora, glansrijk in maart 1973 de stembusstrijd. Toen bleek echter dat de rechtervleugel van het peronisme, gevormd door de bourgeoisie en een verworden bonzendom in de vakbonden (besmet door de Amerikaanse AFL-CIO, die in Latijns Amerika samenwerkte met de CIA), de leiding in de partij had overgenomen. Cámpora, die nog juist de banden met Cuba weer had kunnen aanknopen en in mei staatshoofd was geworden, moest al in juli wijken. Perón zelf, verbleekt tot een karikatuur van de vroegere hervormer, werd tot president gekozen en verklaarde de oorlog aan de linkerzijde, zodat de guerrilla weer opleefde. Door het verschijnen van een anticommunistische alliantie (AAA) van fascistische moordenaars nam over en weer het aantal aanslagen toe. Toen Perón 1 juli 1974 overleed, opgevolgd door zijn laatste vrouw, was het land evenzeer ten prooi aan klassestrijd, guerrilla en politieke moorden als vóór 1973. Een steeds meer autoritair en reactionair bewind toonde toenadering tot de militaire junta's in de buurlanden. Dat was het smadelijke einde van het peronisme, hoewel dit dertig jaar ideologisch het politieke toneel had beheerst.

Brazilië, een sub-imperium

In 1945 was er in Brazilië een voorlopig einde gekomen aan het bewind van Getulio Vargas, dat toen vijftien jaar

had geduurd. De president had de nationale industrie beschermd (hij schiep o.a. de staalfabriek Volta Redonda) en een 'code van de arbeid' ingevoerd. Bij zijn heengaan liet hij twee partijen achter, die zouden moeten samenwerken: een van de geschoolde arbeiders (PBT) en een van de nationale werkgevers en zelfstandigen, bedrieglijk sociaal-democratisch genoemd (PSD), die samen een Welfare State zouden moeten scheppen. Zijn opvolger Dutra was een man van de PSD en in 1950 kwam Vargas terug, die nu een soort staatsocialisme propageerde en o.a. het staatsoliebedrijf Petrobrás schiep. In 1954 zetten de militairen hem echter af, waarop hij zelfmoord pleegde. In een afscheidsbrief schreef hij: 'Ik vocht tegen het uitplunderen van Brazilië.' Zijn opvolgers (Café Filho, Kubitschek, die de nieuwe hoofdstad Brasilia liet bouwen, en de grillige Quadros, die vergeefs tegen de corruptie vocht) vertegenwoordigden de bourgeoisie. Maar op de achtergrond stond nog altijd als schim van Vargas de leider van de PBT, de gevreesde Goulart. Hij werd na het onverwachte heengaan van Quadros ('Duistere krachten dwingen mij af te treden') als vice-president automatisch staatshoofd. De legerleiding wilde hem niet, de CIA organiseerde (zoals we thans weten) twee jaar lang het katholieke verzet, alsof 'God, familie en eigendom' door Goulart werden bedreigd. In de jaren 1962 en 1963 wisten de boerenleider Francisco Julião en de progressieve gouverneur van de verpauperde deelstaat Pernambuco, Miguel Arraes, de president te bewegen tot het afkondigen van een drastische agrarische hervorming. Later zou de aartsbisschop van Recife, Hélder Câmara, de noodzaak daarvan onderschrijven. Maar de strijdkrachten zetten Goulart af en grepen 1 april 1964 de macht.

De legerleiding herstelde nu een semi-feodaal, clericaal en oligarchisch regime, met grote voorrechten voor de Atlantische, overwegend Amerikaanse multinationals. Er bleven een schijnparlement en twee partijen die de basis van het regime moesten aanvaarden: de regeringspartij ARENA, alliantie voor de nationale wedergeboorte, en de loyale oppositie, die zich democratisch mocht noemen, de MDB.

Om de vier jaar werden er gecontroleerde verkiezingen gehouden, maar in december 1968 werd de macht van de junta nog vergroot. De presidenten (Castelo Branco, Da Costa e Silva, Garrastazu Médici en in 1974 Ernesto Geisel) waren dictators. In november 1974 boekte de MDB weliswaar een succesje, maar daardoor werd het regime geenszins aangetast.

De buitenlandse maatschappijen exploiteerden nu ongemerd de goedkope grondstoffen en arbeidskrachten van het land, dat op de wereldmarkt kon concurreren, zodat de export zeer toenam, tot de economische wereldcrisis zich in 1974 duidelijk manifesteerde. Voordeel van deze expansie hadden de multinationale bedrijven, de bourgeoisie, de grondbezitters. Het proletarische en nationale verzet werd gestraft met gevangenis, foltering en verbanning. De verzetsbewegingen wisten in 1969 en 1970 de Amerikaanse en Duitse ambassadeurs te ontvoeren om hen te 'ruilen' tegen politieke gevangenen. De guerrillaleiders Marighela en Lamarca werden echter (respectievelijk in 1969 en 1971) gedood. Met grote energie werd tenslotte het gebied van de Amazone ontsloten, door wegenaanleg, ontbossing, mijnbouw, aanleg van plantages en wrede uitroeiing van 'wilde' Indianen.

Met deze economische expansie ging echter ook een vorm van imperialisme samen, in harmonie met de Verenigde Staten, die Brazilië zagen als bewaker van Zuid-Amerika en van het zuidelijke deel van de Atlantische Oceaan. Met honderd miljoen inwoners en de helft van het grondgebied van Zuid-Amerika begon de junta steeds meer druk uit te oefenen op de buurlanden. In het noorden was de infiltratie het grootst in Colombia. Maar Perú en Argentinië boden weerstand. Geleidelijk vielen echter Paraguay, Bolivia, Uruguay en Chili in de Braziliaanse invloedssfeer. Wat Paraguay aangaat was dit niet moeilijk. De daar heersende dictator Stroessner, een vazal van de Verenigde Staten met een uiterst corrupt regime, regeerde er sinds 1954 met de staat van beleg. Hij liet voor de schijn een betaalde oppositie toe in het quasi-parlement, maar plunderde dermate het land, dat een derde deel van de

Guaraní-Indianen moest uitwijken om elders arbeid te zoeken. De helft van de bodem was in handen van 25 feodale families, terwijl steeds meer Braziliaanse ondernemingen zich in Paraguay vestigden. Brazilië betaalde de gemeenschappelijke hydro-elektrische werken van de grensrivieren, zoals de enorme stuwdam van Itaipú, en verbruikte de meeste elektriciteit.

De tweede vazal werd Bolivia. Hier penetreerde de CIA op gelijke wijze als in Brazilië en het kan nauwelijks toeval zijn geweest dat in beide landen een militaire junta aan de macht kwam in 1964. Bolivia had echter in 1952 een sociale revolutie gekend, waardoor in de westelijke hoogvlakte veel grond was verdeeld onder kleine boeren, en de grootste drie tinmijnen waren genationaliseerd, aanvaankelijk met een ruime medezeggenschap van de mijnwerkers. De verwording van de Nationale Revolutionaire Beweging (MNR) van Paz Estenssoro (die in 1971 nog bij de semi-fascisten terechtkwam) maakte het in 1964 generaal Barrientos mogelijk, met Amerikaanse hulp een staatsgreep te plegen. Hij ontzag de kleine boeren, maar onderdrukte op bloedige wijze de mijnwerkers, vooral in 1967, het jaar waarin ook de guerrilla van Che Guevara mislukte, waarbij deze (opgespoord met medewerking van de CIA) na zijn gevangenneming onmiddellijk werd vermoord. De militaire junta (onder Barrientos, Ovando, Banzer) bracht het land steeds meer in de Braziliaanse invloedssfeer, zodat de oostelijke provincie Santa Cruz overwegend werd geëxploiteerd door buitenlandse ondernemingen, die er een separatistische beweging aanmoedigden. Een tijdelijke herleving van de revolutie onder de patriottische generaal Torres (1970-1971) kon dit proces niet stuiten. En na deze episode stelde Banzer een fascistisch bewind in. De grote plantages, de voorraden ijzererts van Mutún, de exploitatie van petroleum en aardgas kwamen steeds meer onder Braziliaanse controle.

De derde buurstaat die ten offer viel aan het nieuwe sub-imperium was Uruguay. In dit land moesten de grootgrondbezitters de macht delen met een commerciële, financiële en industriële bourgeoisie. Het bestond voorname-

lijk van de export van bevroren vlees en wol en kende meer sociale voorzieningen en staatsbemoeiing dan de meeste andere landen van Zuid-Amerika. De economische crisis na 1957 echter vormde een voedingsbodemp voor de guerrilla van de Tupamaros. Hun ideaal was de schepping van een democratische Welfare State, met aantasting van de macht der oligarchie. Sinds 1967 schonken de presidenten Pacheco Areco en Bordaberry steeds meer macht aan de militairen, die als beloning voor het elimineren van de Tupamaros (in 1971 en 1972) alle gezag aan zich trokken. De instelling van een dictatuur op 27 juni 1973 versterkte in hoge mate het fascisme in zuidelijk Amerika. Twee dagen later werd in Santiago de Chile de eerste gewelddadige poging ondernomen om het bewind van Allende omver te werpen. Op 11 september zou men daarin slagen.

Cuba en Chili

Waarschijnlijk was de schokkendste gebeurtenis in Latijns Amerika de Cubaanse revolutie. Van 1944 tot 1952 had daar de partij van de democratische *auténticos* danig teleurgesteld. In 1952 keerde de autoritaire Fulgencia Batista door een staatsgreep terug. Fidel Castro leidde tegen hem (26 juli 1953) de eerste opstand en van december 1956 tot januari 1959 vond onder zijn leiding de zegevierende guerrilla plaats. De radicaal-burgerlijke doeleinden van 1953 werden tot radicaal-socialistische idealen, zowel door het verzet der Verenigde Staten en de hulp der Sowjet-Unie, als door de eigen dynamiek van de revolutie. In 1972 werd Cuba opgenomen in de Oosteuropese economische gemeenschap (Comecon), hoewel een deel van de suiker steeds kon worden afgezet op de wereldmarkt. In 1975 was de situatie geconsolideerd. Er waren praktisch geen analfabeten, geen krottenwijken en geen werkloosheid meer; men had er behoorlijke medische en sociale voorzieningen op basis van een bescheiden levenspeil, met een nivellerende rantsoenering, die echter werd verruimd

door de in 1974 sterk gestegen suikerprijzen. In vergelijking met alle andere landen in Latijns Amerika was Cuba een sociale modelstaat voor de massa. Het leger en de partij waren autoritair en elitair, maar de uitgebreide volksmilitie en de 'comités ter verdediging van de revolutie' (waarvan 40% der inwoners leden waren) bevestigden dat de bijstand van de werkers doeltreffend was. Wel was in het jaar 1970 Fidel Castro tot de conclusie gekomen dat het volk te weinig was betrokken bij zijn plannen. De door hem gewenste suikeroogst van 10 miljoen ton werd toen niet bereikt, hoewel de 8,5 miljoen ton een ongeëvenaard maximum vormden. Niettemin was de teruggang in andere sectoren, als gevolg van de ongewone concentratie op de suikeroogst, pijnlijk. Om het volk meer te betrekken bij de politiek werden in de zomer van 1974 weer verkiezingen gehouden in de eerste van een reeks provincies, waarbij keuze mogelijk was uit verschillende kandidaten. Toen in mei 1975 de Amerikaanse Democratische senator McGovern, kandidaat voor het presidentschap in 1972, Cuba bezocht, kwam hij tot de conclusie dat de boycot mislukt was en dat Cuba er beter voor stond dan ooit.

De angst voor een tweede Cuba bleef echter de politiek van Washington beheersen en overal waar zulk een gevaar scheen te dreigen moest er worden ingegrepen. Dat geschiedde dan ook in Chili. De populariteit van Salvador Allende was in 1964 al zo groot, dat men vreesde dat hij in een 'driehoeksgevecht' (van socialisten, christen-democraten en conservatieven) zou zegevieren. Vandaar dat de conservatieven geen kandidaat stelden en dat het centrum en de rechterzijde op de katholieke Frei stemden, zodat deze overwon. Maar niet alleen de katholieken waren gemobiliseerd in de Verenigde Staten en Europa (met name de Westduitse CDU) om financiële hulp aan Frei te bieden, ook de CIA was ingezet tegen Allende. De christen-democraten beloofden, dat zij ernst zouden maken met de agrarische hervorming en de nationalisatie van mijnen en basisbedrijven. In de zes jaar van Frei's bewind stelde deze echter zeer teleur.

Aldus kreeg Allende in 1970 de meeste stemmen van

drie kandidaten, zodat het Congres hem tot staatshoofd benoemde. In september 1970 echter besloten in Washington president Nixon, zijn adviseur Kissinger, de CIA en de multinationale maatschappijen (de ITT vooraan) Allende de voet dwars te zetten. De documenten, in november 1973 gepubliceerd door *Le Monde Diplomatique* en het jaar daarna als authentiek erkend, toonden aan dat de ITT een miljoen dollar en de CIA acht miljoen beschikbaar stelden om enig socialistisch experiment te torpederen. Kissinger voerde o.a. aan, dat een socialistisch regime in Latijns Amerika de weg zou openen voor soortgelijke regeringen in Frankrijk en Italië. Allende had namelijk in zijn Volks-eenheid behalve radicaal-burgerlijke ook communistische elementen opgenomen. In het Chileense leger werd naar lieden gezocht die tot een staatsgreep bereid waren. Toen de opperbevelhebber, generaal Schneider, weigerde daaraan mee te doen, werd hij vermoord. Allende kwam niettemin in november 1970 aan het bewind.

Onmiddellijk werd – met Braziliaanse hulp – het mechanisme in werking gesteld om de Volkseenheid te wurgen: sabotage door de fascistische groep Vaderland en Vrijheid (die Vrijheid was aan Washington zeer lief!), productiebeperking door landheren en bourgeoisie; kapitaalvlucht en weigering van kredieten; mobilisatie van katholieke dames tegen het 'communisme' dat het geloof bedreigde; een door de CIA betaalde staking van eigenaren van vrachtauto's. Toen de vakbonden comités vormden om gehamsterde voorraden op te sporen en de arbeiders 'industriegordels' ter verdediging tegen het fascisme smeedden, was het al te laat. Van de tienduizend grootgrondbezitters waren er weliswaar 3000 onteigend (tegen vergoeding), terwijl de grootste zeven bourgeoisfamilies hun politieke macht hadden verloren. Buiten de 30 grote ondernemingen die al staatsbezit waren, werden er nog 150 genationaliseerd: mijnen, banken, verzekeringsmaatschappijen. Aan 34 000 eigenaren van middelgrote en kleinere bedrijven was de verzekering gegeven dat hun eigendommen gerespecteerd zouden worden. Maar onder bezitters en officieren, aangemoedigd door Amerikanen en Brazilianen, groei-

de de angst. Des te meer toen in maart 1973 bleek, dat de aanhang van Allende (in 1970 36,6%) in maart 1973 was gestegen tot 43,5%. Op 11 september vond een der bloedigste staatsgrepen plaats uit de historie van Latijns Amerika, bijzonder wreed omdat de Volkseenheid een zo grote omvang had. De moorden, mishandelingen en martelingen overtroffen alles. Er werden in totaal 50 000 mensen gearresteerd en opeengedreven in kampen en stadions. Een jaar later zaten er nog 10 000 gevangenen. Gedood waren – behalve Allende zelf – waarschijnlijk 30 000 medestanders van de Volkseenheid.

Het nieuwe fascistische regime gaf vele bedrijven en landgoederen terug aan de vroegere eigenaren. Het verleende ruime schadevergoedingen aan binnen- en buitenlandse ondernemingen. Aandelen van staatsbedrijven werden in massa verkocht, liefst aan investeerders die dollars konden leveren. Bij tienduizenden werden voorstanders van het vroegere systeem uit hun werkkring gestoten. Terwijl de inflatie woedde en de prijzen fabelachtig stegen, verloren de lonen de helft van hun koopkracht.

Toen in september 1974 de rol van de CIA werd onthuld door de directeur van de CIA zelf, William Colby, kon ook de functie van Kissinger daarbij aan de orde komen. Deze was intussen minister geworden van de nieuwe president Ford. Hij had gepoogd tientallen politici in Chili om te kopen teneinde Allende te doen vallen en het rechtse dagblad *El Mercurio* kreeg grote subsidies. Ondervraagd in het Congres zei Kissinger toen, ondersteund door Ford, dat Allende geen oppositie had toegelaten (een flagrante leugen!), dat men de democratie in Chili moest redden door de (rechtse) partijen bij te staan en dat zulks 'in het belang was geweest van het Chileense volk.' Men zou vergeefs een grotere leugenaar zoeken onder zijn voorgangers.

Met Kerstmis van het jaar 1973 zei de vrouw van de fascistische leider Pinochet: 'Ik geloof dat God aanwezig is in ons leven, zowel in grote als in kleine dingen. In de omverwerping van de regering van Allende zie ik de hand van God. Laten wij op deze kerstdag het feest vieren van

de geboorte van het kind dat het licht aan de wereld bracht. Dit betekent voor ons de wedergeboorte van de geestelijke waarden, die voor velen verloren en voor anderen verdoezeld waren in de duistere uren die wij onder Allende hebben beleefd, voordat deze dageraad der vrijheid gekomen is.'

HET EXPLOSIEVE MIDDEN-OOSTEN

Intocht der Amerikanen

De geschiedenis van het Midden-Oosten is sinds 1945 bepaald geworden door de versterking van het Amerikaanse streven de hegemonie te verwerven in dit olierijke en strategisch uiterst belangrijke gebied. Wat de olie aangaat: haar betekenis was in de Eerste Wereldoorlog gekenschetst door de aan Clemenceau toegeschreven kreet: 'Een druppel olie is nu evenveel waard als een druppel bloed.' Door het gebruik van auto's, vliegtuigen, tanks en van oliemotoren op de oorlogsschepen was in 1917 de petroleum een grondstof geworden van de hoogste waarde. Voor de levering daarvan was Frankrijk afhankelijk van de zeemogendheden (de Verenigde Staten en Engeland) welke particuliere maatschappijen hun tankschepen ongaarne blootstelden aan het gevaar, getorpedeerd te worden door Duitse onderzeeërs. Vandaar het telegram van de Franse premier Clemenceau aan de Amerikaanse president Wilson (15 dec. 1917): 'Als de geallieerden de oorlog niet willen verliezen, is het nodig dat het strijdende Frankrijk in het uur van de beslissende Duitse aanval de petroleum bezit, die even nodig is als het bloed in de veldslagen van morgen.' De Britten wisten wat deze brandstof waard was: zij hadden toenmaals reeds (mede door het ijveren van Winston Churchill, in de jaren 1911-1913 minister van marine) de Perzische olie bestemd als bron van energie voor hun vloot. En de aandelen van de Britse maatschappij die het monopolie had voor de oliewinning in Perzië (Anglo-Persian geheten in 1909, Anglo-Iranian in 1935, British Petroleum in 1954) kwamen voor 56% in handen van de Engelse staat. In de Verenigde Staten waren de banden tussen staat en multinationale ondernemingen eveneens zeer nauw. De Tweede Wereldoorlog zou slechts bevestigen wat in Londen Lord Curzon zeide op 21 november 1918: 'De toekomst zal bewijzen dat de geallieerden

naar de overwinning zijn gevoerd op stromen van olie.' En van die petroleum bevond tweederde zich in de gewesten rond de Perzische Golf.

De strategische betekenis van het Midden-Oosten was al niet geringer. Van 1900 tot 1950 was het de voornaamste schakel in de levenslijn van het Britse Imperium, die liep door de Middellandse Zee en de Arabische wereld naar Azië, Australië en Nieuw-Zeeland. Nadat in 1947 de Amerikanen als grootste zeemogendheid 'de wacht aflosten' en sinds het begin van de koude oorlog de Middellandse Zee, het Midden-Oosten en de Indische Oceaan onder hun hoede begonnen te nemen, beschouwden zij het gebied van Egypte tot Perzië als een noodzakelijke barrière tegen een gevreesde expansie van de Sowjet-Unie. Het duurde na 1947 enige tijd, voordat een soort Monroe-leer voor het Midden-Oosten (bedoeld als Amerikaanse invloedssfeer, zonder inmenging van Europese rivalen) werd afgekondigd. Pas in 1957 was er sprake van een duidelijke verklaring, de zogenaamde Eisenhower-doctrine. In 1958 brak de revolutie uit in Irak, in Bagdad werd de koning vermoord, de buitenlandse oliewinning scheen gevaar te lopen, men vreesde Sowjet-invloeden. De omwenteling deed de grote bourgeoisie en het semi-feodale kapitaal van Libanon beven, omdat ook daar ernstige onlusten waren uitgebroken. Toen grepen de Verenigde Staten in deze beperkte burgeroorlog in: de Zesde Vloot stoomde op, een landing van mariniers werd uitgevoerd onder beschutting van oorlogsschepen en vliegtuigen, Beiroet werd voor de heersende kasten en de daarbij betrokken westerse maatschappijen gered. Eisenhower verklaarde, dat elke regering (hij sprak bedrieglijk van 'natie') die zich bedreigd voelde, kon rekenen op Amerikaanse hulp. De grondslag was gelegd voor verdere politieke infiltratie van de macht der Verenigde Staten, vooral ook om de Sowjet-Unie uit dit gebied te weren. De consequentie was overduidelijk na 1967. Toen had Israël een snelle en schijnbaar beslissende nederlaag toegebracht aan Egypte, Jordanië en Syrië. De Arabische wereld scheen geneigd, meer en meer steun te zoeken bij de Sowjet-Unie. Toen begonnen de Amerikanen

op te treden als vredestichters, als verkondigers van een *pax americana*: het plan-Rogers (toen minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten) werd ontworpen en op 19 juni 1970 openbaar gemaakt. In brieven aan Israël, Jordanië en Egypte stelde Rogers voor, onder Amerikaanse leiding, vrede te sluiten, het Suezkanaal te heropenen en de resolutie der Verenigde Naties van 22 november 1967 uit te voeren. Deze hield weliswaar in, dat Israël zich moest terugtrekken uit bezette gebieden, maar ook dat elk land veilige en gewaarborgde grenzen moest hebben, met erkenning van zijn soevereiniteit, territoriale onschendbaarheid en politieke onafhankelijkheid. De bedoeling van het plan-Rogers werd echter het best uitgedrukt door Henry Kissinger, toen de persoonlijke adviseur van president Nixon inzake het buitenlandse beleid en in 1973 zelf minister geworden. Op 26 juni 1970 zei hij in een besloten bijeenkomst (waarin het 'lek' verondersteld was) dat het erom ging de Sowjet-Unie uit het Midden-Oosten te drijven: 'to expel the Soviet-Union.'

Maar reeds in het 'interbellum,' de periode tussen de twee wereldoorlogen, was de Amerikaanse opmars onstuitbaar geweest. Aanvankelijk hadden de Britten de hoop gevoed de Arabische wereld en Perzië als exclusieve invloedssfeer te mogen behouden, nadat ze daaruit de Turken en Duitsers hadden verdreven in de bloedige gevechten van 1914 tot 1918. De Russische revolutie had voorlopig het gevaar bezworen van voortgezette expansie van de zijde van Moskou. Maar het waren de geallieerden geweest die hun deel eisten van de buit. De Fransen allereerst: op de conferentie van San Remo (1920) verkregen zij, behalve het reeds verworven protectoraat over Libanon en Syrië, een vierde deel van de baten der olie-exploitatie in Irak. De Amerikanen bleven niet achter: ook zij bedongen een kwart. Zodat de Iraq Petroleum Company (officieel in deze vorm geconstitueerd in 1928) werd gevormd door vier gelijke belanghebbenden: de Shell, de Anglo-Persian, de Compagnie Française des Pétroles (evenals de Anglo-Persian in feite een staatsmaatschappij) en een Amerikaanse combinatie. Tezamen moesten ze 5% afstaan aan de ge-

heimzinnige olie-concessionaris van het vroegere Turkse rijk, Calouste Sarkis Gulbelkian. Het was de bedoeling geweest dat de IPC ook in andere landen van het Midden-Oosten olieconcessies zou hebben verworven, met dezelfde verdeling der belangen. Maar de Amerikanen gingen er weldra alleen op uit, en met succes. In 1933 verkregen zij het uitsluitende exploitatierecht (tegen schandelijk lage royalties) van de olie uit Saoedi-Arabië, waar Ibn Saoed als feodaal en vroom Wahabiet, vol afkeer van het communisme, zich gaarne tot de autoritaire kaste van de Amerikaanse managers wendde. De tenslotte gevormde Amerikaanse combinatie, de Aramco, werd samengesteld uit vier maatschappijen van de Standard-familie: Esso (later Exxon), Standard of California, Texaco en Mobil. In 1934 moesten de Britten, die in 1899 van Koeweit een Engels protectoraat hadden gemaakt waar de Anglo-Persian de scepter hoopte te zwaaien, plaats inruimen voor een dochtermaatschappij van de Amerikaanse Gulf Oil Cy, zodat ieder 50% der aandelen kreeg. Maar de 'neutrale zone,' een gebied tussen Koeweit en Saoedi-Arabië en door beide beheerd, viel geheel toe aan een combinatie van twee Amerikaanse ondernemingen. In hetzelfde jaar werd ook de Bachrein-archipel, met een Britse vlootbasis, het uitsluitende jachtterrein van de Standardgroep. Alleen in Perzië hadden de Engelsen nog het monopolie, maar dat zou na de Tweede Wereldoorlog wel veranderen.

In de Tweede Wereldoorlog, waarin Groot-Brittannië afhankelijk werd van de Verenigde Staten, konden besprekingen over de olie van het Midden-Oosten natuurlijk niet uitblijven. De Turken bleven neutraal, zodat de Duitse troepen niet via de Dardanellen (zoals in de Eerste Wereldoorlog) konden binnenvallen in de Arabische wereld. Met de Italianen probeerden de Duitsers (onder generaal Rommel) Egypte en het Suezkanaal te bereiken, om aldus door te dringen in het Midden-Oosten. Maarschalk Montgomery bracht dit offensief tot staan. De weg door de Oekraïne naar de Kaukasus (ook rijk aan olie) werd Hitler versperd in Stalingrad, zodat ook van daaruit geen Duitse inval viel te vrezen. De Engelsen, die zich in het naburige

Oosten zeker waanden van de Arabische sympathieën en van hun vazallen, konden door Duitsers aangewakkerde rebellie (zoals in Irak) vrij gemakkelijk onderdrukken. En zelfs in Perzië maakten ze zich niet ongerust. Daar was de toenmalige Sjah wel geneigd, met Duitse medewerking zijn werkelijke onafhankelijkheid te verwerven. In 1941 werd zijn land echter bezet door de Sowjet-Unie (in het noorden) en Groot-Brittannië (in het zuiden), beschermers die de zoon van de Sjah op de pauwentroon brachten. Maar in Teheran was er sprake van een drievoudig toezicht, namelijk van Britten, Russen en . . . Amerikanen, met hun zeer actieve geheime dienst, die verrassend veel vrienden kreeg en kocht onder de notabelen. Na het vertrek der bezettingstroepen in 1946 bleef deze Amerikaanse organisatie (sinds 1947 de CIA genaamd) in Perzië achter en dat zou men weldra bemerken. Maar in de gehele Tweede Wereldoorlog schenen de Britten de beheersers van het Midden-Oosten, temeer omdat de Fransen door de bevolking van Libanon en Syrië werden gedwongen het veld te ruimen. Toen op 22 maart 1945 de Arabische Liga werd geschapen, zagen de Engelsen daarin een van hen afhankelijke alliantie. In Kairo, nog altijd een centrum van Britse macht, verbonden zich Egypte, Libanon, Syrië, Irak, Transjordanië, Jemen en zelfs Saoedi-Arabië om zich tezamen te doen gelden in de wereldpolitiek en in de organisatie der Verenigde Naties, die in wording was.

Maar de Amerikanen, die reeds zoveel invloed in het Midden-Oosten hadden gewonnen, waren niet van plan het daarbij te laten. In de oorlog moesten ze hun oliereserves aanspreken op abnormale wijze en ze waren bevreesd dat de Britten hun de weg zouden willen versperren, als ze meer olie uit het Midden-Oosten wensten. Vandaar dat ze de Britten in augustus 1944 een olie-overeenkomst afdwongen om bij de oliewinning nauw samen te werken. De Amerikaanse oliemaatschappijen vreesden echter dat de regeringen van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten op grond van dit akkoord de privé-ondernemingen zouden kunnen gaan controleren. Op 24 september 1945 werd door de twee regeringen (nu van president Truman en pre-

mier Attlee) een nieuwe overeenkomst ondertekend, die betrekking had op het exploiteren van olie in 'derde' landen, maar ook deze werd nooit geratificeerd. Wel sloot de Anglo-Iranian een overeenkomst met twee maatschappijen van de Standard-groep, die ook aandeelhouders waren van de IPC, namelijk de Standard of New Jersey (Esso, Exxon) en de Standard of New York (Socony-Vacuum, Mobil). Volgens dit akkoord, een Britse tegemoetkoming, konden de Amerikaanse maatschappijen grote hoeveelheden olie uit Perzië kopen. En de drie ondernemingen bouwden tezamen de Mepline (Middle East Pipeline) om olie te pompen van de Perzische Golf (het Iraaks-Iraanse grensgebied) door Irak en Syrië naar de haven van Tartus aan de Middellandse Zee.

Al deze onderhandelingen hadden tot een nogal vinnige correspondentie geleid tussen president Roosevelt en premier Churchill. En hoewel het akkoord van 1945 niet werd geratificeerd, was het toch tekenend voor het bereikte compromis, dat alleen gold voor de winning van olie in derde landen. Het liep vooruit op hetgeen na 1970 de Amerikaanse minister Kissinger wilde, om de stroom van olie uit het Midden-Oosten ongestoord naar het Westen te doen vloeien. Hij stelde op 23 april 1973 voor, daartoe een alliantie te vormen van de Verenigde Staten, West-Europa en Japan.

De verovering van Iran

Na het einde van de Tweede Wereldoorlog viel het niet gemakkelijk de bezetting van Perzië (Iran) ongedaan te maken. De Sowjet-Unie begreep zeer wel dat een vijandig regime aan haar zuidelijke grens zeer grote moeilijkheden kon veroorzaken en zij probeerde in het noorden van Perzië invloed te behouden. Er waren twee manieren om dit te bereiken. In de Perzische provincie Azerbeidsjan, aansluitend aan het Sowjetgewest van dezelfde naam, had Moskou het streven naar onafhankelijkheid aangemoedigd en grote

steun gegeven aan de Toedeh-partij, die een socialistisch programma had ontvouwd. En deze provincie zou zich misschien met behulp van het Sowjetrussische bezettingsleger hebben afgescheiden en een Sowjet-vazalstaat zijn geworden, als niet de druk van de Veiligheidsraad der Verenigde Naties – en van de Amerikanen – aan dit streven een einde zou hebben gemaakt. Nog voordat de Sowjetroepen heengingen kreeg Moskou weliswaar de belofte, dat de petroleum van de noordelijke zone gemeenschappelijk door Perzië en de Sowjet-Unie zou worden geëxploiteerd, maar ook daarvan kwam niets: in 1946 was de bezettingsmacht verdwenen, maar het Perzische parlement zou niet bereid blijken de olie-overeenkomst met Moskou te aanvaarden. Als borg voor de onafhankelijkheid en onschendbaarheid van Perzië traden de Verenigde Staten op. In 1948 werd met Amerikaanse hulp een zevenjarenplan ontworpen tot ontwikkeling van het land. De Toedehpartij werd verboden 'wegens een poging een aanslag te plegen op de Sjah.' Deze bezocht in 1950 voor het eerst de Verenigde Staten en kwam zeer onder de indruk van hun macht.

Niettemin was onder de bezetting het nationalisme der Perzen zodanig gegroeid, dat het zich niet alleen tegen Sowjet-voogdij, maar ook tegen overheersing van het Westen keerde. Geen olieconcessies voor de Russen, maar dan ook niet meer voor de Britten. De grote voorstander van de nationalisatie der Anglo-Iranian, Mohammed Mossadek, werd inderdaad op 30 april 1951 eerste minister. Hij behoorde tot de notabelen van de hoogste categorie en was niet de eerste de beste. De man was in het openbaar weliswaar zeer emotioneel en liet gaarne zijn tranen de vrije loop. Maar dat verhoogde de sympathie voor hem, zodat de Sjah weinig tegen hem kon ondernemen. De Britten deden des te meer: ze weigerden om Perzische olie (nu door de staatsmaatschappij gewonnen) te kopen en te vervoeren, en bereikten dat de overige oliemaatschappijen zich zo solidair toonden, dat Perzië vrijwel geen olie meer kon exporteren. Bovendien vroeg de Britse regering aan het Internationale Hof van Justitie in Den Haag het bewind van Mossadek te veroordelen wegens schending van

een verdrag. Ook wat dit aangaat maakte de Perzische premier echter geschiedenis: het Hof verklaarde zich op 22 juli 1952 onbevoegd een uitspraak te doen, omdat er geen sprake was van een geschil tussen twee staten. Er was een conflict tussen een regering en een onderneming die op haar grondgebied werkte, en dit was een nationale aangelegenheid. Men kon de reikwijdte van deze uitspraak niet hoog genoeg schatten. Er vloeide uit voort dat elke regering de bevoegdheid had, een maatschappij die binnen haar grenzen werkzaam was en aan het nationale recht was onderworpen, te onteigenen. Toen in 1956 president Nasser van Egypte de Suezkanaalmaatschappij nationaliseerde, hebben de daarbij betrokken Franse en Britse regeringen geen beroep meer gedaan op het Internationale Hof; ze probeerden wel met de wapenen de kanaalzone aan Egypte te ontrukken. Overigens vergeefs.

In 1952 kwam de spanning tussen de Sjah en Mossadek nog nauwelijks tot uiting. De vorst, in 1948 gescheiden, trouwde met prinses Soraya, die een internationale populariteit verwierf. Het jaar daarop kondigde echter de premier een volksstemming aan, om de macht van de Sjah te beperken. Deze verliet met Soraya het land. Maar nog in hetzelfde jaar 1953 werd Mossadek door militairen afgezet en keerde de Sjah terug. Weldra bleek – en het werd veel later met documenten bevestigd – dat de Amerikaanse CIA deze taak voortreffelijk had voorbereid en voltooid. De vorst zou niet alleen dankbaar blijken, maar ook dienstbaar aan de Amerikaanse belangen. Het olieconflict werd elegant opgelost: de nationalisatie werd niet officieel ongedaan gemaakt. Dit was ook geenszins nodig. De oliewinning geschiedde door de staatsmaatschappij in nauw overleg met buitenlandse ondernemingen, die de olie kochten (en na aftrek van de schadevergoeding ook betaalden) en distribueerden. De Anglo-Iranian, die haar naam dan ook wijzigde in British Petroleum Cy, verloor haar monopolie. Bij de regeling van 1954 behield zij de beschikking over 40% der gewonnen olie. De Shell mocht daarvan 14% afnemen, de Franse CFP 6%; en 40% van de petroleum kwam ter beschikking van vijf Amerikaanse ondernemin-

gen: vier van de Standardgroep, en daarenboven de Gulf Oil Cy. Niet alleen economisch, ook politiek was Perzië behoorlijk ingelijfd in de invloedssfeer van de Angelsaksische zeemogendheden. Maar het was voorbestemd als 'sub-imperium' en waakhond te dienen over de Perzische Golf en zijn kustgebieden. Met de stijgende opbrengsten van de oliewinning werd (1953-1973) het leger uitgebreid van 120 000 tot 200 000 man en volkomen gemoderniseerd. Duizenden Amerikaanse militaire instructeurs, bij vloot en luchtmacht ook Israëlische adviseurs, construeerden een geduchte strijdmacht. Nog in 1955 werd Perzië lid van het pact van Bagdad, waarvan Irak, Turkije en Pakistan tevens leden waren. Na de Iraakse revolutie van 1958 trok Irak zich uit de alliantie terug. Het bondgenootschap der drie overblijvende landen, Cento genaamd, had tot taak een bolwerk te zijn tegen eventuele Sowjet-expansie en daarin was de rol van Perzië overwegend.

Hoewel de Sjah behoorlijke diplomatieke betrekkingen met de Sowjet-Unie heeft weten te onderhouden, heeft hij zich toch steeds meer aan de Verenigde Staten gebonden. In 1959 sloot hij een verdrag van wederzijdse economische en militaire bijstand met Washington. Weliswaar bezocht de Sjah in 1956, 1965 en 1968 de Sowjet-Unie en het Russische staatshoofd Podgorny vertoefde in 1970 in de stad Teheran. In ruil voor Perzisch aardgas leverde Moskou een staalfabriek. Maar men kon moeilijk zeggen dat de Perzische expansie in de Golfgebieden met genoegen werd gadeslagen door de Sowjet-Unie. In de lijn van de Amerikaanse politiek lag ook dat de Sjah in 1961 (12 dec.) een geheim militair akkoord sloot met Israël, waarmee in 1960 diplomatieke betrekkingen waren aangeknoopt.

In de jaren van 1971 tot 1974 kocht Perzië voor 6000 miljoen dollar wapens in de Verenigde Staten. Vervolgens werd daarmee een handelsakkoord gesloten voor een goederenruil van 15 miljard dollar. Behalve het leger van 200 000 militairen onderhield Teheran een vloot van 10 000 en een luchtmacht met 20 000 man. De politie omvatte 40 000 en de geheime dienst (Savak) 60 000 leden. In

oktober 1971 bezette Perzië, met Britse en Amerikaanse goedkeuring, drie Arabische eilanden aan de ingang van de Perzische Golf om deze beter te kunnen beheersen. In december 1973 zond de Sjah 8000 man naar het sultanaat van Oman, in het zuiden van Arabië, om daar de Engelsen te helpen het bewind overeind te houden van sultan Kaboes. Met een leger van huurlingen onder Britse officieren voerde deze sultan een verbeterde strijd tegen een nationaal bevrijdingsfront. Als de eigenlijke leider van zulke operaties werd Richard Helms genoemd, Amerikaans ambassadeur in Teheran en een der topleiders van de CIA.

Wat de binnenlandse verhoudingen aangaat kreeg het Perzische bewind een steeds autoritairder karakter. Voorzover het nodig werd geacht werden verkiezingen 'geprefabriceerd,' maar even vaak regeerde een keizerlijke regering zonder parlement. De sociale hervormingen, met veel propaganda aangekondigd, stelden weinig voor: de Sjah en een aantal landheren verkochten gronden aan de staat, die ze dan weer tegen betaling in bewerking gaf aan kleine boeren. Het was de bedoeling dat grootgrondbezitters zouden overschakelen op de industrie, met kapitaal dat door grondverkoop was verworven of door banken was geleend. Veel ophef werd gemaakt van de 'witte revolutie,' maar noch de agrarische hervorming, noch de sociale zorg betekende veel. Zeer vijandig aan de Sjah, wegens zijn binnenlands beleid en zijn dienstbaarheid aan de Verenigde Staten, was een deel der studenten en der intelligentsia, dat dan ook meedogenloos werd vervolgd. In juni 1963 werden uitgebreide opstandige bewegingen met militair geweld vernietigd en sindsdien is de kans op collectief verzet gering geweest. Het derde huwelijk van de vorst met Farah Dibah heeft de opvolging in manlijke lijn verzekerd, maar de macht der dynastie wordt vooral door een excessieve bewapening beschermd.

In *Le Monde Diplomatique* (juni 1974) werd een ongunstig beeld gegeven van de situatie in Perzië. Er werd gesproken van geraffineerde martelingen door de geheime politie (Savak), die getraind was door de CIA; van 40 000 politieke gevangenen; van 200 terechtgestelde politieke te-

genstanders sinds 1971. In een interview met het weekblad *Newsweek* (21 mei 1973) zei de Sjah dat hij niet zou dulden dat enige sociaal-revolutionaire beweging zich ontwikkelde in gebieden rond de Perzische Golf, want zulke bewegingen zouden zijn verwekt door Russen of Chinezen, zeer ondemocratische agressoren. Overigens heeft Iran ook een officiële 'arische' ideologie gekregen. De Perzen moeten afstammen van het Arische oervolk, volgens de legenden een natie van heersers, en zij behoren zich dus superieur te achten aan de Semieten. Daarmee worden in dit geval niet de Joden bedoeld, maar de Arabieren, met name in Irak, dat grensgeschillen heeft met Perzië en dat daaraan de opperheerschappij betwist over de Golf, door de Arabieren overigens Arabische Golf genoemd! Toch is de houding jegens de Arabieren tweeslachtig, want bij de feodale sjeiks zocht de Sjah wel steun. Bovendien heeft de Amerikaanse minister Kissinger de vorst bewogen, vriendelijker te zijn jegens Saoedi-Arabië, Jordanië en Egypte, landen die hij in 1974-75 bezocht om zijn bijdrage te leveren tot het sluiten van vrede met Israël. De Sjah bood financiële hulp aan Egypte om het binnen te halen in het westerse blok. Hij kwam in het begin van 1975 zelfs tot een akkoord met Irak, waarvan de Koerden de dupe werden. Hun ontviel de bijstand (in de vorm van geld en wapens) uit Perzië, zodat ze hun bevrijdingsoorlog tegen Bagdad moesten staken en (voorzover niet naar Perzië gevlucht) genoeg moesten nemen met de autonomie die hun door Irak was aangeboden. Als de Sjah medewerkt aan het bevorderen van een *pax americana*, is dat echter om als ondercommandant van het Pentagon de orde te handhaven in het Midden-Oosten.

Wat de Koerden aangaat was Israël niet geraadpleegd. Volgens *Newsweek* (7 april 1975) had Israël vijf jaar lang aan de Koerden wapens en militaire adviseurs geleverd, op grond van een akkoord met de Verenigde Staten en Perzië. De wapens kwamen uit de Verenigde Staten, die ze ook betaalden om opstanden tegen Arabieren te financieren. Het oorlogsmateriaal werd gevoegd bij de militaire goederen die voor Israël waren bestemd, en dit land trans-

porteerde het (meest door de lucht) naar de Koerden. Pas nadat Amerikanen en Perzen hadden besloten de Koerden op te offeren, werd dit meegedeeld aan Israël, dat toen haastig zijn militaire adviseurs moest terugtrekken. 'Een reden voor verstoordheid,' meende *Newsweek*.

Het bloed der naties

In de wereld van de oliebaronnen spreekt men gaarne van de 'zeven zusters,' de grootste multinationale ondernemingen, die soms elkaar beconcurreren, maar meestal nauw samenwerken. In de Verenigde Staten begon na 1860 John D. Rockefeller zijn rijk op te bouwen, de Standard Oil Company, die weldra over een monopolie beschikte na een woeste oorlog met concurrenten. Op grond van de antitrust-wet moest de Standard in 1911 worden 'ontvlochten.' Van de daarna ontstane ondernemingen, die in feite een kartel bleven vormen, zijn er vier onnoemelijk veel groter geworden dan de Standard ooit was en de familie Rockefeller – ook nauw betrokken bij de Chase Manhattanbank – heeft ook daarin nog vele belangen, in 1975 vooral behartigd door David Rockefeller, van de derde generatie, broer van Nelson Rockefeller, die in 1974 vice-president werd van de Verenigde Staten. Die vier concerns veranderden nogal eens van naam. Ze waren: de Standard of New Jersey, Esso, Exxon; de Standard of New York, Socony-Vacuum, Mobil; de Standard of California; de Texaco. De laatste twee vormden weer de Caltex, later Chevron genaamd. De vijfde oliereus is gesticht in Texas door de familie Mellon en Gulf Oil Company gedoopt. De twee andere van de 'seven sisters' zijn de (door de Engelse staat gecontroleerde) Anglo-Persian, of Anglo-Iranian, of British Petroleum Cy; en dan de Brits-Nederlandse Koninklijke/Shell, met hoofdvestiging in Londen. De Koninklijke (1890, met als grote man Henri Deterding) en de Shell (1897, onder leiding van Marcus Samuel) fuseerden in 1904, met 60% der aandelen in handen van de Konink-

lijke, die de exploitatieconcessies bezat. De Shell was oorspronkelijk de transportmaatschappij.

Naast deze zeven mammoetbedrijven, met aan de top Exxon en Shell, bestaan er tientallen andere, met ondoorzichtige bindingen. Genoemd moeten worden de Franse staatsmaatschappijen Compagnie Française des Pétroles (CFP) en Elf-Erap; de Italiaanse overheidsonderneming ENI; de Westduitse, door de staat gecontroleerde Veba (waarin opgenomen Gelsenberg) met een kapitaal van 1500 miljoen, een omzet van twintig miljard mark en 73000 werknemers. Sinds de vele nationalisering van oliewinnende maatschappijen hebben alle landen die petroleum exploiteren hun eigen staatsbedrijven. Meestal hebben die vormen van naasting der privé-bedrijven verschillende stadia doorlopen: deelneming van de oliestaten aan het geïnvesteerde kapitaal, het opkopen van de meerderheid der aandelen, volledig bezit... maar met grote afhankelijkheid van de multinationale ondernemingen, die de raffinage, het vervoer en de distributie over de gehele wereld in handen hadden en waaraan dus de olie moest worden verkocht. Er ontstond na 1970 wel een tendens om contracten af te sluiten van staat tot staat (tussen staatsbedrijven dus) maar deze procedure, die tussen en met communistische landen normaal is, kon moeizaam worden ingevoerd in de Atlantische sfeer van 'free enterprise.'

Tegenover de macht van de oliemaatschappijen, die in 1960 de prijzen verlaagd wilden zien, werd in dat jaar de OPEC gevormd, de Organisatie van Petroleum Exporterende Landen, die een eenheidsfront wilde opbouwen om onderlinge concurrentie uit te schakelen en aldus sterker te staan tegenover de ondernemingen. Tot de Opec behoorden Iran, Irak, Koeweit, Saoedi-Arabië en Venezuela, landen geleid door regeringen die nauw samenwerkten met het Westen, maar die eenvoudig de wetten van de kapitalistische economie toegepast wilden zien: een behoorlijke prijs te bedingen voor een zeer gezochte en weldra schaars wordende grondstof. Later traden tot de OPEC ook toe: Aboe Dhabi, Dubai, Katar, Libië, Algerije, Nigeria, Indonesië, Ecuador en Gabon. Maar de kern van de oliewin-

ning lag (naast die in Noord-Amerika) in het Midden-Oosten of, als men Noord-Afrika meetelt, in de Arabische landen en Perzië. De cijfers van 1972 spreken een duidelijke taal. Dit jaar was enigszins als maatstaf te beschouwen. In 1973 steeg de produktie zeer snel (in totaal met 13%). Anderzijds was er sprake van een (bescheiden) boycot jegens landen als de Verenigde Staten, Nederland en Portugal, die wegens hun pro-Israëliësche houding in de oorlog van oktober 1973 door de Arabische landen tijdelijk werden 'gestraft.' De situatie werd in 1974 beïnvloed door het hoog houden der prijzen; anderzijds door verdere vorming van enorme reservevoorraden in de importerende landen; een zekere beperking van de jaarlijkse stijging van het verbruik door de hoge prijzen van olie en benzine; maar vooral door de internationale economische depressie. Gezien de onstabiele toestand in 1973 gaf het jaar 1972 een normaler beeld.

Welnu: wat de toen bekende oliereserves aangaat spande het gebied rond de Perzische Golf de kroon:

Saoedi-Arabië	18,8 miljard ton.
Koeweit	11,2 miljard ton.
Perzië	8,8 miljard ton.
Diverse landen rond de Golf	6,4 miljard ton.
Irak	3,8 miljard ton.

Deze voorraden konden dus in totaal worden geraamd op 49 miljard ton. Voor Libië en Algerije waren de cijfers resp. 4 en 6,1 miljard ton.

Daartegenover werden de reserves elders (hoewel nog onvoldoende geëxploreerd) aldus geschat:

Amerika	11,4 miljard ton.
Afrika	13,9 miljard ton.
Sowjet-Unie, Oost-Europa en China:	13,4 miljard ton.
West-Europa en andere landen tezamen	3,7 miljard ton.

Wat in 1972 de produktie aangaat, deze was als volgt:

Saoedi-Arabië 285 miljoen ton, nadien snel gestegen, tot 380 miljoen ton in 1973.

Koeweit 182 miljoen ton (later beperkt).

Perzië 254 miljoen ton, in 1973 nog opgevoerd tot 300 miljoen ton.

Kleinere landen rond de Golf 114 miljoen ton.

Irak 67 miljoen ton.

Dus in totaal 900 miljoen ton. In Libië 105 miljoen en Algerije 52 miljoen ton.

Deze producerende landen verbruikten naar verhouding weinig. Wie consumeerden veel? Alweer in 1972: de Verenigde Staten 776 miljoen ton; West-Europa 704 m. ton; Japan 237 m. ton; de Sowjetstaten 396 m. ton. Tezamen 2113 miljoen ton, terwijl het verbruik in de ganse wereld 2590 miljoen ton was. Van de grote verbruikers produceerden West-Europa en Japan geen noemenswaardige hoeveelheden. Deze hoog geïndustrialiseerde gebieden waren in grote mate afhankelijk van de olie uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika: West-Europa voor 85%, Japan voor 90%. Anders was het gesteld met de Verenigde Staten. Deze produceerden in dat jaar 1972 zelfs nog 74,3% van hetgeen zij verbruikten. Maar beziet men de Amerikaanse reserves, dan was het duidelijk dat die binnen twintig jaar uitgeput zouden zijn bij eenzelfde consumptie. Men kon nog hoop voeden op nieuwe vondsten in Alaska, Venezuela en Mexico, maar daartegenover stond, dat de Verenigde Staten rekenden op een verdubbeling van het olie-verbruik van 1972 tot 1980! In 1972 betrokken zij 8,9% van hun behoeften uit Canada; 2,8% uit het Caribische gebied; uit andere bronnen 5,9%; en . . . uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika 8,1%. Als men nu de reserves aan petroleum bezag was het duidelijk, dat bij een verdubbeling van het verbruik alleen het Midden-Oosten in staat was de geraamde behoeften te bevredigen. En men voorzag, dat de Verenigde Staten in 1980 een derde deel van hun benodigde olie zouden moeten betrekken uit het Midden-Oosten! Daar immers lagen als reserves 49 miljard ton, tegenover slechts 29 miljard ton elders in de niet-communistische wereld.

In 1972 begon nu het schrikbeeld op te komen van een

Midden-Oosten dat niet meer dienstbaar zou zijn aan het Westen. Er waren gronden genoeg voor zulk een vrees. De mohammedaanse volken, meelevend met de Palestijnen die verdreven waren of onderdrukt in bezette gebieden van Israël, betrokken bij landen als Egypte en Syrië die belangrijke gebieden aan Israël hadden verloren, konden zich tegen het Westen richten wegens de enorme economische en militaire hulp die de Atlantische wereld verleende aan Israël. Er kwam bij dat de OPEC-landen hun bodem uitputten in ruil voor dollars die zij niet onmiddellijk voor eigen nationale doeleinden konden benutten. Een groot deel van dit geld werd belegd . . . in het Westen, buiten direct bereik van de schuldeisers. Men moest maar afwachten wat er later aan het Midden-Oosten zou worden uitbetaald van deze schuld. Als de vorderingen (tientallen miljarden) in dollars waren genoteerd, was de voorspelling niet moeilijk: de waarde van de dollar daalde van 1971 tot 1975 met precies een derde: het kapitalistische Westen onteigende de volken van het Midden-Oosten met 33% binnen vier jaar! Het was niet onmogelijk te veronderstellen dat deze volken hun heersers, die aldus de bodemrijdommen uitverkochten aan de Westerse imperialisten, aan de dijk zouden zetten. De olieproductie kon dan snel worden beperkt, om de voorraden te reserveren voor de toekomst, voor de naties die hoopten straks een hoger levenspeil te kunnen bereiken.

Deze nachtmerrie verontrustte allereerst de Amerikanen, die hun hegemonie in de wereld bedreigd zagen door de mogelijkheid, dat hun de daarvoor noodzakelijke energie zou worden onthouden. Natuurlijk speelden ook de fabelachtige winsten der oliemaatschappijen een rol. Hun hoogste voordelen bereikten zij in 1973, juist toen de prijzen der ruwe olie sterk begonnen te stijgen. Die prijsverhoging werd met zulk een succes doorberekend, dat de verbruikers van benzine driemaal zoveel meer betaalden als de toeneming van de prijs voor ruwe olie. In 1970 kon men in West-Europa constateren, dat een liter ruwe olie 4 cent kostte, een liter benzine 60 cent. Het verschil werd veroorzaakt door het raffineren, het vervoeren, het distribueren

van de petroleum, de winsten der maatschappijen en de accijnzen van de staten. Aan het einde van 1974 was die verhouding: 18 cent voor ruwe olie, 100 cent voor benzine. De 'toegevoegde waarde' was van 56 cent tot 82 cent opgelopen. Het ging niet om kleine bedragen: in 1973 maakten de grootste vijf Amerikaanse ondernemingen (Exxon, Texaco, Mobil, Chevron en Gulf) een winst van zes miljard dollar. Gemiddeld bedroeg de verhoging van de winsten ten opzichte van het voorafgaande jaar 50%, maar voor de allergrootste maatschappijen was dit veel meer. In de Verenigde Staten beheersten zij bovendien 70% van de gasproductie, 50% van de steenkoolwinning, 50% van de voortbrenging van uranium. De economische en politieke macht van zulke concerns was zo groot, dat zij niets zouden nalaten om de beschikking te behouden over de oliebronnen van 'de vrije wereld.' En met name over die van het Midden-Oosten.

Een dreigende petroleumoorlog

De Amerikanen namen in 1973 het initiatief om te proberen een eenheidsfront te vormen (voornamelijk met West-Europa en Japan) tegen 'de Arabische wereld.' Wat hadden die Arabieren al niet op hun geweten? Onwil om in hun wereld de veroveringen te erkennen van Israël; de nationalisatie van de Suezkanaalmaatschappij; de bevrijdingsoorlog in Algerije; het verdrijven van Fransen en Engelsen uit Syrië, Libanon, Egypte en Soedan; het bezitten van harems en huisslaven (overigens een feodaal voorrecht van een kleine kaste, die juist het meest konkelde en konplotteerde met de Atlantische wereld, uit vrees voor revoluties!) en dan het beschermen van opstandige Palestijnen, die koning Hoessein van Jordanië (van hem dus geen kwaad!) in september 1970 had proberen uit te roeien met Amerikaanse wapens. Dat landen als Venezuela, Nigeria, zelfs Perzië, hun prijzen even drastisch hadden verhoogd werd niet op de voorgrond gesteld.

De aanval op de Arabische olieproducenten werd geopend op verscheidene Amerikaans-Europese conferenties (waarvan een in Amsterdam) waarop energieproblemen ter sprake werden gebracht door officiële deskundigen uit de Verenigde Staten. Daarop verscheen in het aprilnummer 1973 van *Foreign Affairs* een bijdrage van James E. Akins, een functionaris van het State Department, waarin werd voorspeld dat in 1980 de Verenigde Staten voor 35% afhankelijk zouden zijn van het Midden-Oosten, wat het energieverbruik aangaat. De auteur drong aan op solidariteit van Amerikanen, Japanners en West-Europeanen, om één front te vormen tegen de Arabieren. Hij voorzag een ramp 'tenzij wij kunnen rekenen op een volledige solidariteit van de westelijke landen en Japan, ook voor een complete beslaglegging op de Arabische bankdepots en op het verhinderen van leveranties van essentiële goederen aan Arabische staten door communistische landen, praktisch zoiets als een militair embargo.' Akins somde, voor het geval van staking der olieleveranties door Arabieren, drie mogelijkheden op: 1. toegeven aan alle eisen die de leveranciers zouden stellen, ook dus politieke voorwaarden; 2. afzien van de olie en ineenstorting van onze economie; 3. 'We zouden kunnen proberen een olieboycot te breken met militaire middelen, dat wil zeggen door een oorlog.' Hij onthulde dat in 1970 een Amerikaanse oliemaatschappij dringend vroeg militair op te treden tegen Libië, maar dat dit niet geschiedde door de weigering van West-Europa aan zulk een actie mee te doen. Enig gewetensbezwaar van Amerikaanse kant bestond er kennelijk niet.

Vervolgens kwam de rede van Henri Kissinger op 23 april 1973, waarin hetzelfde thema werd ontwikkeld. Hij vroeg de medewerking van West-Europa en Japan, en uitbreiding van het Atlantische bondgenootschap tot Japan wegens de gemeenschap van belangen. 'Het energieprobleem stelt ons bijvoorbeeld voor een aantal taken: het waarborgen van de voorziening met olie; de invloed van de olieprijzen (en de inkomsten van de OPEC-landen) op de internationale monetaire stabiliteit; de aard van de gemeenschappelijke politieke en strategische belangen; en

de betrekkingen op lange termijn tussen olie-verbruikende en olieproducerende landen.' Toen was het onderwerp niet meer uit het nieuws. Eind augustus berichtten persagent-schappen, dat de Amerikanen ernstig dachten aan mili-taire bezetting van olievelden in het Midden-Oosten. In Californië werden tienduizend Amerikaanse infanteristen en mariniers geoefend in de woestijnoorlog, waarbij offi-cieren zeiden: 'Het Midden-Oosten is een kruitvat en we zouden gek zijn als we ons daar niet op interventie zouden voorbereiden.' In 1974 werden zulke oefeningen en lan-dingsmanoeuvres gehouden in Sardinië, met het oog op een invasie in Libië, en de Franse televisie verkreeg alle mede-werking om daarvan een reportage te maken. De spanning-en en de nieuwe oorlog met Israël, in oktober 1973, deden de vrees toenemen dat het Westen door een olie-em-bargo zou worden getroffen. En Joseph Luns, secretaris-generaal van de NATO, verklaarde in de fel-reactionaire *Bildzeitung* (14 oktober) dat zo'n embargo 'bijna neer zou komen op een vijandelijke daad' en door de NATO 'hoog zou worden opgenomen.' Hij achtte West-Europa dus al verplicht om eventueel ook in het Midden-Oosten te vech-ten.

In het *Nieuw Israëlitisch Weekblad* van 26 oktober 1973 schreef G. Philip Mok over de 'haviken' in Israël, dat dezen hoopten met de Amerikanen te kunnen optre-den tegen de Arabieren. 'Wat bedoeld wordt is . . . bezet-ting van Syrische oliehavens als Tartoes en Latakia, waar-door Israël eindelijk een weg zou krijgen over land naar Europa (via Turkije dus, C.) en bezetting van Saoedi-Ara-bië. Militair zou het, mits de strijd in Egypte tot een totale Arabische nederlaag gevoerd kon worden, mogelijk zijn.' Vervolgens kwam *Time* (eind oktober) met vier mogelijke reacties op een Arabische olieboycot: 1. het beslag leggen op de tegoeden van olielanden; 2. de weigering om oor-logsmateriaal te leveren; 3. de olie te verklaren tot 'inter-nationale hulpbron.' Maar het was de vraag, of een van die maatregelen met succes uitvoerbaar zou zijn. 4. 'On-gelukkig genoeg is de enige maatregel die doeltreffend zou kunnen zijn een invasie en bezetting van de Arabische

olievelden. De Verenigde Staten zouden gemakkelijk de Arabische legers kunnen verslaan; en ofschoon in een dergelijk geval de Arabieren de oliebronnen zouden opblazen, zouden de Verenigde Staten toch de oliekraan open kunnen draaien, omdat de techniek van de olieproductie in de woestijn betrekkelijk eenvoudig is.' Het enige bezwaar was niet van juridische of morele aard, maar wel dat er onzekerheid zou bestaan over de houding van de Sowjet-Unie. Men was kennelijk op alles voorbereid.

Het thema van de militaire interventie in het Midden-Oosten werd vooral gehanteerd om de olielanden vrees in te boezemen en ze wisten dat de Amerikanen best in staat waren tot zulk een operatie. De resultaten – concessies van Arabische leiders – bleven niet uit. Begin oktober 1974 publiceerde de *New York Times* in verscheidene nummers een lang interview met Kissinger, waarin deze sprak van 'het acute gevaar dat de westerse democratieën ineensstorten, met daarna een communistische machtsovername, als het prijsdictaat van de olieproducerende landen blijft bestaan en olieverbruikende landen naar een bankroet worden gedreven.'

Men moet nu weten, dat enige maanden daarna bekend werd, dat de OPEC-landen blijk hadden gegeven van een voorbeeldig masochisme door van de ontvangen prijzen 50 miljard dollar weer te beleggen in de atlantische wereld, dat wilde zeggen: niet op te vragen. Voor 24 miljard zouden ze in dollars hebben belegd, met de zekerheid van verdere devaluatie, en voor 10 miljard in ponden (al even wankel), terwijl er verder schatkistpapier en onroerend goed was gekocht. Men zou zich geen vriendelijker schuldeisers kunnen indenken. Toch gewaagde *Newsweek* van 16 december 1974 van voorbereidingen om militair in te grijpen in het Midden-Oosten, samen met Israël. 'Sommige hogere Pentagon-officieren geloven, van zuiver militair standpunt, dat hoe sneller Israël aanvalt, hoe beter het af zal zijn.' Als dan de Arabieren met een olie-embargo zouden antwoorden, 'zouden West-Europa en Japan gedwongen worden met ons de rijen te sluiten en ons om militaire hulp te vragen.' En verder: 'Het Pentagon heeft een ur-

gentieplan om in te grijpen, pasklaar gemaakt tot op de dag van heden.'

Alsof dit nog niet genoeg was, herhaalde Kissinger in een gesprek met *Businessweek* (13 jan. 1975) dat hij het gebruik van geweld niet uitsloot 'bij een Arabische poging tot wurging van de industriële wereld.' En het Joodse blad *Commentary*, dat in de Verenigde Staten verschijnt, had in zijn januarinummer ook nog eens de verovering van de Arabische olievelden aanbevolen: een opwekking tot agressie.

Daarbij bleef het niet. De *Sunday Times* van 9 februari 1975 gaf bijzonderheden over een besluit van de Nationale Veiligheidsraad der Verenigde Staten om 40 000 man gereed te houden voor zulk een interventie. Kopstukken in die raad waren president Ford, vice-president Rockefeller (in de olie!), minister Schlesinger (Defensie) en de CIA-directeur Colby. Het weekblad *Time* van 10 februari onthulde een aanvalsplan: de Amerikaanse Zevende Vloot zou zich concentreren in de Perzische Golf, met een parachutisten-divisie van 7600 man en een sterke luchtmacht. Een tweede basis voor de operatie zou de luchthaven Hatzorim zijn in de Israëliëische Negebwoestijn. En het Duitse blad *Der Spiegel* van 13 januari gewaagde van het gebruik van de grootste jumbo-vliegtuigen (type C5A) die 120 ton, dus eventueel duizend man tegelijk, over een afstand van 5500 kilometer konden transporteren voor een snelle aanval. De beraamde operatie had ook een naam: 'Rapid Deployment.'

Dit alles kon natuurlijk geen toeval meer zijn. En de leiders der olielanden kropen in hun schulp. Toen op 18 februari de Perzische Sjah – overigens, ondanks zijn olieprijsen, een dienaar van het Westen – in Zürich minister Kissinger ontmoette, zei hij te weten dat de OPEC-landen niet meer zouden dreigen, zoals in oktober 1973 tijdens de oorlog met Israël, met een olie-embargo. En wat Israël aangaat: dit kon blijven rekenen op ruime toevoer van Perzische olie. Een dag later kwamen er merkwaardige berichten uit Koeweit. Deze staat zocht toenadering tot Perzië en de Verenigde Staten uit vrees voor Irak, dat inderdaad

al eens aanspraak had gemaakt op het sjeikdom Koeweit, van welk geschil echter de laatste tijd niet veel gehoord was. En Koeweit had besloten, na voor 250 miljoen dollar Amerikaanse wapens te hebben gekocht, een militaire missie uit de Verenigde Staten binnen te halen om zijn militairen op te leiden voor het gebruik van tanks, vliegtuigen en raketten. Tegelijk bleek dat in deze zelfde maand ook Saoedi-Arabië een contract had gesloten met het Pentagon (op 9 februari blijkbaar) om zijn nationale legertje van 26 000 man te laten opleiden door Amerikaanse instructeurs. Dit gebeurde niet rechtstreeks: een particuliere onderneming, Vinnell Corporation uit Californië, zou met behulp van gewezen beroepssoldaten uit de strijdkrachten der Verenigde Staten (zoals 'groene baretten') deze training op zich nemen. De Arabieren betaalden 200 miljoen dollar aan het Pentagon, en dit vergoedde weer de kosten van Vinnell Corporation.

De conclusie uit de beruchte episode kon tweeledig zijn. Een olieland dat aan het Westen petroleum zou willen onthouden, wist dat het rekenen moest op militaire interventie. En ten tweede: Saoedi-Arabië en Koeweit waren al gezwicht en de belangrijkste twee producenten rond de Perzische Golf – met daarbij gerekend Perzië – hadden de Amerikaanse militairen al binnengehaald. Als het Kissinger was begonnen om chantage, was deze wel doeltreffend gebleken. Maar de erepalm voor de motivering van deze afpersing, in naam van het heil der ganse mensheid, was al toegefallen aan president Ford. Deze had op 23 september 1974 namelijk de onsterfelijke, door altruïsme geïnspireerde woorden gesproken: 'Niemand kan overzien, hoeveel schade er kan ontstaan en wat de uiteindelijke rampzalige gevolgen kunnen zijn, als landen weigeren hun natuurlijke schatten te delen met anderen tot welzijn van de mensheid.'

'Een sterk Israël ontheft de Verenigde Staten van het nemen van onaangename beslissingen, zoals het sturen van mariniers naar het Midden-Oosten.' Deze karakteristieke uitspraak van Golda Meir, toen premier van Israël (NRC, 24 sept. 1969), gaf aan dat haar land een dienaar was geworden van Amerika, een ontwikkeling door zovelen van haar kritische landgenoten gevreesd. De Arabieren die waren uitgegaan van de stelling dat de schepping van de staat Israël de introductie betekende in hun levenssfeer van 'een vreemd element, een westers bolwerk,' achtten zich in het gelijk gesteld. Naarmate de onmin der Israëliërs met hun omgeving toenam, verminderde echter ook bij vele Joden de begeerte in dit Heilige Land te blijven. Na een tweejarige opbloei van de immigratie van Russen daalde deze sterk in 1974. Eind maart van dat jaar meldde het blad *Haaretz* dat een opinie-onderzoek uitwees dat twaalf procent der Israëliërs ernstig overwoog het kruitvat van het Midden-Oosten vaarwel te zeggen. Volgens het Joodse Buro voor immigratie in de Verenigde Staten (NRC, 26 febr. 1975) waren sinds 1970 ongeveer 100 000 Joden uit de Sowjet-Unie weliswaar naar Israël gekomen, maar een tiende van hen had dit land weer verlaten en 8000 waren er naar de Verenigde Staten gegaan. Zij hadden er meestal spijt van dat ze ooit uit de Sowjet-Unie waren vertrokken. Daar hadden zij – ten dele als academici – behoorlijke posities bekleed, die ze in den vreemde niet konden krijgen. Dat Israël geen oplossing was geworden voor 'het Joodse vraagstuk' was duidelijk. Verreweg de meeste Joden voelden zich veiliger of welvarender in hun geboorteland of in een andere staat van hun keuze dan Israël. Het Palestijnse drama was daarmee geïllustreerd.

De oorspronkelijke bronnen voor het zionisme waren grotendeels van religieuze en traditionele aard. Jeruzalem was de heilige stad, Palestina het beloofde land. De historische aanspraken erop waren natuurlijk waardeloos. Eens vormden de Joden een der vele volken die Palestina hadden bewoond, maar welke natie zou kunnen terugkeren

naar de plaats, vanwaar twintig eeuwen geleden hun voorouders waren gekomen? De volksverhuizing zou een moordend karakter krijgen: Duitse Germanen naar de Sowjet-Unie, Britse Kelten naar het vasteland, Turken naar Azië, enz. Daarbij staat het vast dat tal van Joden afstammen van families of volksgroepen die na de Diaspora tot het jodendom zijn bekeerd, zodat hun voorouders Palestina nooit hebben gekend: Arabieren, Ethiopiërs, 'heidenen' uit het Romeinse rijk, de Chazaren uit het gebied van de Wolga. Slechts een 'mystieke' drang kon in deze eeuw de emigratie naar Palestina verklaren. Daar woonde echter een volk, samengesteld uit verscheidene elementen, met Arabisch als voornaamste voertaal, overwegend islamitisch, met eeuwenlang daar ook gevestigde minderheden van christenen en Joden. Er was stellig plaats voor veel meer Joden, maar daar een aparte Joodse staat te stichten was uiterst gevaarlijk.

Waar ter wereld, in Amerika of Europa, hadden de emigranten van de laatste eeuw nog de kans kunnen krijgen een nieuwe staat te scheppen en die af te scheiden van de gemeenschap waarin ze zich hadden gevestigd? Het was nog doenlijk geweest in de hoogtij van de kolonisatie, zoals de Europeanen nederzettingen hadden gevestigd in Noord- en Zuid-Amerika, op kosten van de Indianen; in Zuid-Afrika, Australië, Nieuw-Zeeland. Iets dergelijks viel niet meer te verwachten in de twintigste eeuw, al werd de zionistische poging toegejuicht in Zuid-Afrika en in Noord-Amerika. In *Nieuws uit Zuid-Afrika* (augustus 1967) kon men een merkwaardige ontboezeming lezen over de overeenkomsten tussen zionisten en blanken in Zuid-Afrika, die zich zeer verheugd verklaarden over de militaire overwinning van Israël. Gretig wordt een commentaar geciteerd uit de NRC van 29 mei 1967. Daarin werd uiteengezet dat voor de Nederlanders de staat Israël een uitzondering vormde op regels en normen. 'Dat de staat Israël is ontstaan uit de verovering van andermans land rekenen we hem niet aan . . . Israël is ook een uitzondering voorzover het een uit 't rassenbeginsel geboren staat is . . . Wij aanvaarden het omdat we ons er vagelijk van bewust zijn, dat

wijzelf de Joden dit beginsel hebben opgedrongen.'

Het Zuidafrikaanse orgaan merkt op, dat 'Arabieren in Israël minder rechten dan Joden genieten, m.a.w. dat Israëliërs discrimineren tegen Arabieren om begrijpelijke redenen, namelijk omdat de laatstgenoemden sociaal en cultureel achterstaan bij de westerse Joden.' En dan volgen deze passages: 'De overeenkomsten tussen de staatkundige positie van Israël en de Republiek van Zuid-Afrika, tussen Israëli's en blanke Zuidafrikanen zijn onloochenbaar, hoewel voor de tegenstanders van het regeringsbeleid in Zuid-Afrika ongelegen... In beide staten verkondigt de heersende groep een strakke ideologie om haar toonaangevende positie te rechtvaardigen en heeft zij haar land zwaar bewapend om dreigende agressie te weerstaan.' Overigens werd opgemerkt dat Israël zich distantieerde van Zuid-Afrika, omdat het toenadering zocht tot zwart Afrika, 'hoewel Israël van blank Zuid-Afrika altijd veel sympathie, gelijke steun en immigranten van topklasse heeft ontvangen. Johannesburg staat als brandpunt van zionisme niet achter bij New York en Amsterdam.'

Men moet een opmerking maken bij de term 'racisme.' De Joden vormen geen ras en zelfs geen volk. (Dat is in Israël wel geschapen, maar het omvat slechts de drie miljoen inwoners daarvan.) Uitgaande van hun godsdienst kan men beweren, dat Jood is degene, die een Joodse moeder heeft. En dat Jood-zijn een kwestie is van bloed- en stamverwantschap. Of men kan misschien zeggen: 'De godsdienst der Joden verplicht hen te wonen in een Joods land.' In dat geval heeft men te doen met een ideologie van 'bloed en bodem.' Maar het overgrote deel der Joden heeft dit nooit zo gezien en ze bleven ook na 14 mei 1948 (stichting van Israël) buiten dit land wonen. In 1975 kon men het aantal Joden schatten op 14 miljoen. Van hen woonden er 7,5 miljoen in Noord- en Zuid-Amerika, alleen reeds 6,5 miljoen in de Verenigde Staten. In West-Europa 1,3 miljoen, in Engeland en Frankrijk elk ongeveer een half miljoen. Naar Frankrijk waren in 1962 vrijwel alle Algerijnse Joden getrokken, niet naar Israël. De Sowjet-Unie telde naar schatting 2,2 miljoen Joden, nadat er

100 000 waren geëmigreerd en volgens de zionisten er nog eens 100 000 dat wel gewild zouden hebben. De rest, dus minstens 2 miljoen, bleef in het geboorteland. Tegenover de 3 miljoen Joden in Israël hadden er dus 11 miljoen geen ideologische redenen om zich in Palestina te vestigen.

Maar wel vreesden velen van hen die zich nadrukkelijk van het zionisme distantieerden, dat hun door anti-Joodse lieden het recht zou worden ontzegd zich Amerikanen, Canadezen, Fransen, Engelsen enz. te noemen, omdat ze in Palestina zouden thuishoren. Toen in 1917 in het Britse kabinet de Balfourverklaring aan de orde kwam, met het plan in Palestina een 'Joods tehuis' te stichten, was het enige Joodse lid van de regering, Edwin Montagu, sterk tegen. Hij sprak in een geschreven vertoog van 'het antisemitisme van de huidige regering' (inderdaad beschouwde Balfour de Joden als 'een vreemd lichaam in onze maatschappij') en hij zei, dat men de Joden 'opnieuw terug in een getto zou willen werpen.' En hij vervolgde: 'Ik ontken dat Palestina heden nog geassocieerd is met Joden of terecht kan worden beschouwd als een geschikte plaats voor hen om te wonen.' (*Observer*, 13 febr. 1966) En met hoeveel redenen vreesde hij dat het zionisme door de antisemieten zou worden aangegrepen, om de Joden kwijt te raken! Claude Bourdet (in *Le Monde*, 17 jan. 1969) schreef: 'De traditionele anti-Joodse Fransen zijn logischerwijze pro-Israël, zoals Xavier Vallat, ex-commissaris voor Joodse zaken van Vichy, die met een volmaakt cynisme heeft uiteengezet (in *Aspects de la France* van 15 juni 1967) dat hij zionist was omdat hij wenste dat de Joden, "vreemdelingen" in Frankrijk, een eigen vaderland konden hebben.' Op kosten van de Arabische Palestijnen. Maar hij en miljoenen van zijn landgenoten voedden zo'n haat tegen Arabieren (in Egypte en Algerije in het bijzonder) dat ze niets liever wilden dan dat zionisten met de Semitische Arabieren zouden afrekenen.

De zionisten hebben hun theorieën niet ontwikkeld in reactie op het nationaal-socialisme. Sinds hun eerste congres in Bazel (1897) hebben zij ernaar gestreefd met behulp van de grote mogendheden Palestina te mogen kolo-

niseren. In 1898 had hun leider Theodor Herzl een onderhoud met keizer Wilhelm II van Duitsland, die toen vervuld was van zijn project om van Turkije een Duitse invloedssfeer te maken tot aan de Perzische Golf, o.a. door middel van de concessies voor aanleg van de Bagdadspoorweg en de exploitatie van de olievelden van Mosoel. Herzl stelde hem toen voor een zionistische maatschappij op te richten tot exploitatie van Palestina en Syrië, en van deze gewesten een Duits protectoraat te maken. De Britten zouden in de Eerste Wereldoorlog een einde maken aan de Duitse dromen. Zij bezetten grote delen van het Turkse rijk, met name Arabische gebieden en dus ook Palestina. En het waren de Britten die aan de zionisten een Joods Tehuis beloofden in Palestina om een rechtvaardiging te scheppen voor hun voogdij over dit land. Maar de Balfour-verklaring van 2 november 1917 (een brief van minister Balfour aan de Britse Lord Rothschild, die Joodse kolonies in Palestina financierde) bevatte toch drie beperkingen: er was sprake van een Tehuis (Jewish Home) binnen een Arabische wereld en niet van een aparte staat; de daar wonende bevolking moest worden beschermd; de zionisten moesten zich niet aanmatigen de Joden in het algemeen te vertegenwoordigen. Vandaar deze redactie: 'Zijne majesteits regering staat gunstig tegenover de vestiging in Palestina van een nationaal tehuis voor het Joodse volk en zal er naar haar beste vermogen naar streven, de verwerkelijking van dat doel te vergemakkelijken, waarbij duidelijk moet worden begrepen dat niets zal worden gedaan wat de burgerlijke en religieuze rechten der niet-Joodse gemeenschappen in Palestina zou kunnen benadelen, noch de rechten en de politieke status die Joden genieten in enig ander land.' Die Joden mochten dus niet worden beschouwd als potentiële burgers van Zion, niet als vreemdelingen in hun geboorteland.

In overeenstemming met deze beginselen bleef Engeland streven naar een onverdeeld Arabisch Palestina, met een sterke Joodse minderheid. Toen er tussen de Joodse immigranten en de gevestigde Arabische gemeenschap ernstige botsingen ontstonden, vooral na 1929, bevestigde Londen

toch nog in 1939 dit beginsel, op grond van het mandaat (inderdaad een opdracht) van de Volkenbond. Maar het gaf aan Palestina niet de mate van onafhankelijkheid die de Arabische protectoraten van Engeland en Frankrijk (zoals Irak, Transjordanië, Egypte, Syrië, Libanon) reeds bezaten. Een Palestijnse regering zou ongetwijfeld de immigratie hebben beperkt. De Tweede Wereldoorlog werd beslissend: de stroom van Joodse immigranten groeide door het moordende antisemitisme in Europa dusdanig, dat Britse pogingen om die in te dammen (die toen trouwens een onmenselijk karakter kregen omdat de Joden bij tienduizenden op de vlucht waren) niet meer slaagden. In 1914 waren er 100 000 Joden geweest op 600 000 Arabieren, in 1922 al 120 000 Joden en in 1942 reeds 500 000. Maar onmiddellijk na het einde van de Tweede Wereldoorlog kon Engeland een openlijke burgeroorlog niet meer stuiten. Het kondigde zijn vertrek uit Palestina aan en droeg de verdere regeling over aan de Verenigde Naties, de opvolger van de Volkenbond. Op 29 november 1947 besloot de Algemene Vergadering (zonder daartoe overigens in het Handvest gerechtigd te zijn) tot verdeling van Palestina, waarbij Egypte en vele Aziatische leden (dus de onmiddellijk betrokken landen) tegenstemden. De uitvoering van de resolutie werd opgeschort, maar op 14 mei 1948 proclameerde de Voorlopige Nationale Raad der zionisten de stichting van een Joodse staat, Medinath Yisrael. Troepen van de naburige Arabische landen trokken Palestina binnen om te trachten de afscheiding ongedaan te maken. Ze faalden en in deze oorlog leidden de krijgshandelingen tot de grenzen die bij de diverse wapenstilstanden in 1949 werden vastgesteld. Israël werd onmiddellijk erkend door de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie, alsmede door alle landen van hun invloedssferen, en weldra opgenomen in de Verenigde Naties. Daarmee was de nieuwe staat gewettigd.

'Voor de Arabieren is de staat Israël de veroveraar van Arabisch land. De staat Israël: niet de Joden, want die hebben zij steeds in hun midden gastvrij ontvangen en geduld. . . Voor hen is het een exponent van het Westen, dat wil zeggen van die machten waaraan zij de machtsbegeerte en overheersingszucht hebben leren kennen en vrezen.' Aldus de NRC (12 juni 1967) in een commentaar – overigens ter verontschuldiging van Israël – nadat dit land in een Blitzkrieg heel Palestina ten westen van de Jordaan, de Syrische Golanhoogten en de Egyptische Sinaï had veroverd, en weldra zou verklaren nooit meer naar de vroegere grenzen te zullen terugkeren. Nu werd in het Westen deze oorlog meestal gebillijkt, omdat Nasser de Joodse staat met vernietiging zou hebben bedreigd. Dit was kennelijk onwaarschijnlijk en een historische fictie, want hoe kon zijn leger dan binnen vijf dagen zijn geliquideerd?

Er bestond een lofwaardig mededogen met Joden die waren ontkomen aan de barbaarse misdaden van Hitler en thans weer in Palestina gevaar liepen. Weliswaar was de bevolking van Israël in 1948 – en nog veel minder in 1967 – geenszins alleen gevormd uit Europese vluchtelingen; en zelfs zou de immigratie uit Azië en Afrika de overhand krijgen in de periode van 1952 tot 1961. Toch kon men alle begrip hebben voor de ontredde van Joodse refugiés. Voor een zeer groot deel waren die ontkomen naar Engeland en Amerika. En vele anderen hadden ook veilig in Palestina opgenomen kunnen worden, als zij daar niet hadden ontkend dat er reeds een volk woonde! Maar de zionisten hebben geweigerd te aanvaarden dat er een islamitische Palestijnse natie was en ze wilden deze realiteit loochenen. Tegen alle historische feitelijkheid in zei Golda Meir op 2 oktober 1973 nog in Straatsburg: 'Er bestaat geen Palestijns volk dat rondzwerft in de wereld zonder te weten waarheen te gaan.' En op 1 november van dat jaar in Washington: 'We zullen geen enkele Palestijnse staat aanvaarden, evenmin als we een nieuwe staat zouden dulden tussen ons en Jordanië.' Wat er van

het Arabische Palestina na 1948 was overgebleven waren twee stukken: Cisjordanië (de Westbank), in 1950 gevoegd bij Transjordanië, nu verder Jordanië geheten, en de Gazastrook, onder beheer van Egypte. Maar uit Israël uitgeweken of uitgedreven, zonder vergunning tot terugkeer, waren op zijn minst 726 000 Arabieren (er waren veel hogere cijfers), na een kwart eeuw in woonkampen en krottenwijken aangegroeid tot 1 120 000. Na de Israëliische veroveringsoorlog van 1967 werden er weer zovelen ont- heemd, dat bijna anderhalf miljoen Palestijnen in 1975 have, goed en woonplaats verloren hadden. Gevestigd waren er toen 440 000 binnen de oude grenzen van Israël, formeel staatsburgers maar onderworpen aan vele vrijheidsbeperkingen, en een half miljoen in Transjordanië. De vluchtelingen vertoefden in Transjordanië, de Gaza- strook, Libanon, Syrië en allerlei andere Arabische landen.

De Israëliërs beweerden nu, dat in 1948 de refugiés zelf gevlucht waren. Ook dan was terugkeer nog normaal geweest, maar die werd verboden. En bij de wet van 10 maart 1953 werden alle eigendommen verbeurd verklaard van hen die in 1948 waren uitgeweken. De Veiligheids- raad van de Verenigde Staten had op 16 nov. 1948 al van Israël geëist dat dit alle vluchtelingen zou toelaten die wil- den terugkeren, en schadeloosstelling zou betalen aan hen die dit niet verlangden. Geen van beide gebeurde. Wat nu de oorzaak was van de vlucht in 1948: de drogreden was te zeggen, dat de Arabieren waren opgewekt door de buurstaten om weg te trekken. De zeer betrouwbare Geor- ges Friedmann echter (een Joodse Fransman) heeft in zijn boek *Fin du peuple juif?* (1965) geschreven: 'De analyse van de radio-uitzendingen van de Arabische staten, vastge- legd en bewaard in de archieven van de BBC, en van de verslagen en andere documenten van de speciale commis- sies der Verenigde Naties en haar organen, levert geen enkel bewijs op, dat door de Arabische staten of door lo- kale Arabische autoriteiten bevel tot evacuering zou zijn gegeven. Daarentegen schijnt het dat van de tweede fase af van de oorlog de voornaamste politieke en militaire leiders van de zionistische beweging een massale uittocht

van de Arabieren niet ongewenst hebben geacht voor de toekomstige staat. Het feit dat in de nacht van 9 op 10 april 1948 de volledige bevolking van Deir Jassin, een klein Arabisch dorp bij Jeruzalem (als represaille door de Irgoen en de groep Stern wegens verkrachting van tien Joodse vrouwen) werd uitgemoord en het dorp daarna met de grond werd gelijkgemaakt, bracht een schok teweeg in de Arabische bevolking die van beslissende betekenis was. Er waren ook nog andere 'operaties' van deze soort, zoals in Khissas, Sassa en Opper-Galilea. 'In paniek zijn toen honderdduizenden gevlucht. Wie bleven,' aldus Friedmann, 'moesten de slechtste gronden bewerken, zelden geïrri-geerd, of als tweederangs-arbeiders werkzaam zijn.'

Na de oorlog van 1967 werd de situatie voor de Palestijnen nog slechter. De Nederlandse opperrabijn Schuster kon toen wel zeggen (in *Elsevier*, 17 juni) dat 'in het bijzonder het overwinnen toe te schrijven was aan de goddelijke voorzienigheid, waaronder het Joodse volk is gesteld,' maar die God was dan een nationale opperheer voor de Joden alleen. Als vertegenwoordiger van de Liga voor mensenrechten in zijn land heeft prof. Israel Sjahak de Israëliëse regering ervan beschuldigd (men zie o.a. *De Groene* van 11 dec. 1974) van juni 1967 tot augustus 1968 grote massa's Arabieren te hebben uitgedreven uit de bezette gebieden naar Transjordanië. Hij sprak van een volkomen dictatuur in de bezette gebieden, zelfs van martelingen. Trouwens, de *New York Times* (en de *Volkskrant* van 12 juni 1967) had onmiddellijk na de juni-oorlog al geschreven: 'Het is nu duidelijk dat de zegevierende Israëli's een massale golf van vluchtelingen van de westelijke Jordaanoever over de rivier naar het resterende deel van Jordanië aan de oostkant drijven. Volgens een schatting van de UNWRA, de VN-organisatie voor de Palestijnse vluchtelingen, zijn al meer dan 100 000 vluchtelingen over de rivier getrokken.' In de eerste dagen al van de overwinning! Daarbij kwam dan nog, dat door de verovering van de Sinaï en de verwoesting van de steden van de Suezkanaalzone ook een half miljoen Egyptenaren dakloos en verdreven werden. Egypte verloor de olievelden van de

Sinaï (een produktie van 6 miljoen ton in 1974), de inkomsten uit de vaart door het Suezkanaal (1500 miljoen gulden per jaar) en de baten van het toerisme (900 miljoen gulden per jaar), terwijl de olieraffinaderijen van Suez ook nog later, op 25 oktober 1967, werden verwoest. Er bleef voor de arme massa's van het Nabije Oosten één conclusie: ze waren geteisterd door 'de Pruisen van het Midden-Oosten.'

Hoe kon dit alles dan worden verontschuldigd, al was het waar, dat de Joden vreselijk hadden geleden in Europa, waar zes miljoen van hen waren vermoord? Die waren echter niet gedood door de Palestijnen of Egyptenaren, maar door Duitsers en hun vazallen. En terwijl het Duitse volk, als bondgenoot van dezelfde Amerikanen die Israël begunstigen, een ongekende welvaart tegemoetging, moesten Arabische paupers het gelag betalen. En dan verbaasde men zich nog dat uit hun wanhoop een guerrillabeweging werd geboren, die door aanslagen weerloze en onschuldige Joden doodde. Zulke overvallen werden overigens veelvuldig gewroken door het bombarderen van Palestijnse vluchtelingenkampen, het verwoesten van 7140 woningen en hele dorpen in de bezette gebieden in 1969 (*Times* van 27 oktober). En de escalatie in de wederzijdse gewelddaden hield daarmee niet op: bij een inval in de stad Beiroet werden in april 1973 uitgekozen Palestijnse leiders gedood. Er was geen blijk van Israëlische bereidheid de bezette gebieden te verlaten in ruil voor garanties, aangeboden door de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie, inzake de veiligheid der oude grenzen. In het blad *Maariv* verklaarde Golda Meir, toen eerste minister, op 8 september 1972 dat Israël in elk geval zou annexeren: de Syrische hoogvlakte van Golan; de Gazastrook; 'zo groot mogelijke gebieden van de westelijke Jordanoever met een zo klein mogelijke Arabische bevolking'; een aanzienlijk deel van de Sinaï; Sjarm el Sjeik, dat de toegang controleert tot de haven van Eilath. In februari 1975 verklaarde de Israëlische regering dat zij – na de reeds opgerichte nederzettingen in de bezette gebieden – 80 nieuwe Joodse dorpen zou stichten in streken die geannexeerd zouden worden:

steeds minder plaats dus voor de oorspronkelijke bevolking, die volgens de Balfourverklaring en alle resoluties der Verenigde Naties nog wel beschermd had moeten worden!

In mei 1975 verklaarde een delegatie van de Wereldraad van Kerken dat in de door Israël bezette gebieden de mensenrechten geschonden werden. Ze sprak zelfs van 'systematische martelingen tijdens verhoren door de Israëlische militairen' en deportaties zonder vorm van proces. Daartegenover werden 'wilde geruchten over mishandeling van Joden in Syrië' onjuist genoemd.

Het zionisme bleek niet alleen een 'bloed- en bodemleer' te huldigen (waarvan de overgrote meerderheid der Joden afkerig was), maar ook te staan op een semi-theocratische structuur van de staat. Allerlei religieuze wetten – zoals de voorschriften inzake de bereiding van spijzen, de heiliging van de sabbat en de uitsluiting van het burgerlijk huwelijk – behoorden te worden nageleefd voorzover zij het 'huishouden' van de overheid betroffen. Zo erkende de burgerlijke stand slechts godsdienstig gesloten huwelijken, tussen Joden, moslims of christenen. Wie buiten Israël waren gehuwd (slechts civiel of 'gemengd') zagen hun contractuele binding wel geregistreerd, maar niet door het rabbinaat erkend en dat kon leiden tot drama's, waarvan Friedmann er verscheidene beschrijft. Hij verbaast zich 'dat een in meerderheid socialistische regering een clericale wet, die bovendien nog door het grootste deel van de bevolking wordt afgekeurd, handhaaft.' Maar hij weet dat men bang is voor een *Kulturkampf*. Hij heeft vaak gehoord: 'De godsdienst in ons land, dat is helemaal politiek.' (In ons land zei, na de juni-overwinning van 1967, de heer J. S. van der Hal als vertegenwoordiger van een Joodse gemeenschap: 'De religie heeft nu een nationalistische inhoud kregen... De Arabieren zijn politiek onmondig.') Israël telt 4000 synagogen en bedehuizen en de rabbijnen ontvangen hun salaris van de staat. Zij geven zondig toestemming om af te wijken van de wet, bijv. om ook op sabbat wapens te hanteren. Dit bestel wordt vooral in stand gehouden door de ruime giften van Amerikaanse

Joden, die jaarlijks miljarden dollars verschaffen, maar er in de Verenigde Staten niet aan zouden denken zulke zeden te handhaven. In welk een situatie waren de Joden in Palestina terechtgekomen!

De schaduw van Nasser

Wederom zijn intussen de Joden – ook in het Midden-Oosten – de slachtoffers van een situatie waarvoor Europa en Amerika de voornaamste verantwoordelijkheid dragen. Het zionisme had voor 1930 weinig aanhangers onder de Israëlieten. In ons land werd het door de besturen der Joodse organisaties vrij algemeen afgewezen. Men kent het grapje: 'Een zionist is een Jood die een tweede Jood geld geeft om een derde naar Palestina te sturen.' Het was de weergalozе schuld van de nazi's, dat het zionisme aan-nemelijk werd: 'Als de Europeanen ons "vreemdelingen" noemen en als zodanig vervolgen en doden, moeten we ons als vreemdelingen gedragen. Dan hebben we als aparte natie ook recht op een eigen staat.' Het daaruit voortkomende 'dubbeldrama' was, dat zo'n staat slechts kon ontstaan op kosten van Arabieren die part noch deel hadden gehad aan de massale misdaden van Europeanen. En dat de elf miljoen Joden, bijna 80% van het totaal, die niet bereid waren naar Israëel te gaan, alleen gebaat konden worden door vast te houden aan de waarheid, dat ze in hun geboorteland of in hun nieuwe vaderland géén vreemdelingen waren, maar Amerikanen, Britten, Fransen enz. De zionisten suggereerden dat Hitler had bewezen, wat Herzl als volgt had uitgedrukt in zijn *Judenstaat*: 'De volken te midden waarvan de Joden leven zijn bedekt of openlijk antisemitisch.' Maar de elf miljoen Joden in de wereld buiten Israëel zouden angstige neurotici moeten worden, als ze niet geloofden in de mogelijkheid het antisemitisme te vernietigen en alle volksgroepen in één verdraagzame gemeenschap te verenigen. Een zionisme, dat zich zou neerleggen bij de 'natuurlijkheid' en onvermijde-

lijkheid van het antisemitisme, zou het in de kaart spelen. Maar ook in Palestina is op den duur de enige oplossing te vinden in een pluriforme samenleving van gelijkgerechtigde groepen.

Is dus het Westen voornamelijk verantwoordelijk voor het Palestijnse drama door het Europese antisemitisme (dat overigens de Arabieren niet minder kan treffen dan het de Joden deed), het is ook aansprakelijk voor de toeneming der tegenstellingen tussen Israël en zijn buurstaten. Na 1948 was er een zekere stabilisatie ontstaan, hoewel het probleem der vluchtelingen als een tijdbom werkte. Maar de leider van de grootste betrokken mogendheid, de Egyptenaar Nasser, is door het Westen tot een felle tegenstander van Israël gemáákt. Eric Rouleau, de correspondent van *Le Monde*, zelf van Joods-Egyptische herkomst, heeft herhaaldelijk betoogd, dat voor Nasser de kwestie-Israël niet op de eerste plaats kwam. Toen hij in 1952-1953 zijn *Filosofie der revolutie* schreef, was hij bij de proclamatie der republiek, die hij in 1954 zelf zou gaan leiden, allereerst vervuld van de noodzakelijke dubbele revolutie: ten eerste om de volkomen nationale onafhankelijkheid te verwerven, o.a. door het vertrek van de Britse troepen uit de Suezkanaalzone; ten tweede om het feodalisme te liquideren, door beëindiging van adellijke voorrechten, aantasting van het grootgrondbezit en opheffing van de overmacht van economische monopolies. Hoewel hij sprak van 'Arabisch socialisme,' was dat geen marxisme, maar een nationaal-burgerlijke ideologie omtrent een Welfare State. Bovendien streefde hij een zeer oud ideaal na: een federatie van Arabische volken. Vandaar in 1958 de (mislukte) Verenigde Arabische Republiek, met Syrië en Jemen. Toen in het laatste land de republikeinen, die in 1962 de vorst hadden afgezet, door een burgeroorlog in het nauw werden gedreven, zond Nasser hun twee divisies. De Egyptische leider bekommerde zich allereerst om de vernieuwing van de Arabische wereld, de sociale en economische ontwikkeling.

Een der grootste projecten waaraan hij zijn hart had verpand was de bouw van de Aswandam in de Nijl, voor

irrigatie en opwekking van elektriciteit. Van de totale kosten (1300 miljoen dollar) zouden de Verenigde Staten, Engeland en de Wereldbank samen 400 miljoen lenen. Maar in juli 1956 (het jaar van het contractuele vertrek der Britse troepen uit de kanaalzone) trokken ze alle drie hun toezegging in. Er waren twee redenen voor: men achtte het 'panarabisme' van Nasser, zijn patriottisme en zijn sociaal-economische hervormingen gevaarlijk voor het behoud van de westerse machtspositie; en olieconsessies. En een economisch-technisch akkoord met de Sowjet-Unie wekte wantrouwen. Het gevolg van de breuk was, dat Nasser de kanaalmaatschappij nationaliseerde (met een ruime schadevergoeding) en dat hij de Sowjet-Unie om bijstand verzocht bij de aanleg van de Nijldam. Hij garandeerde overigens respect voor de internationale verdragen omtrent de vrijheid van scheepvaart. Men kent het vervolg: Engeland en Frankrijk sloten een geheim akkoord met Israël om gedrieën de Sinaï en de kanaalzone te bezetten. Israël voerde als argument aan dat het van de vrije kanaalvaart werd uitgesloten. Maar dat was al sinds 1948 zo, omdat volgens de internationale verdragen Egypte geen doortocht behoefde te verlenen aan schepen van een land waarmee een 'staat van oorlog' voortduurde. Noch Engeland, noch Frankrijk had zich daarom in die acht jaar bekommerd, zolang de kanaalmaatschappij Frans-Britse eigendom was en er nog Engelse troepen lagen. En Israël had door zijn havens aan de Middellandse Zee en de Golf van Akaba (Eilath) toegang tot alle zeeën.

De aanval werd geopend met een nog zelden vertoonde reeks van leugens. Egypte zou de doorvaart van westerse schepen bedreigen, wat uit niets bleek. Men liet nu Israël de aanval openen. Toen de Israëlische troepen snel het kanaal naderden, grepen de Frans-Britse vloot, luchtvloot en landmacht in en begonnen met de verovering van de kanaalzone . . . om vrede te stichten en de vrije doorvaart te verzekeren! De aanslag was geen militair succes, al waren de verwoestingen groot. En de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties intervenieerde met succes, omdat de Verenigde Staten niet bij de Frans-Britse actie be-

trokken wilden worden. En Moskou dreigde onverbloemd, bij monde van premier Boelganin, met militaire steun aan Egypte. De Sowjet-Unie zag trouwens in de gelijktijdige opstand in Hongarije een westerse poging tot interventie in haar invloedssfeer. De grote spanning week na de Frans-Britse capitulatie en het terugtrekken van de Israëlische troepen. In maart 1957 kon het kanaal, dat geblokkeerd en beschadigd was geweest, heropend worden. Maar noodlottig voor Israël was, dat het nu in het Midden-Oosten geheel beschouwd werd als een voorpost en bastion van het imperialistische Westen. Dit had zich overigens ook nog gecompromitteerd, doordat in 1950 Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten een garantie hadden gegeven voor de veiligheid der bestaande grenzen, en twee van hen zelf tot agressie waren overgegaan.

De elf jaar na 1956 waren voor Israël aanvankelijk gunstig: de economische opbouw en de bewapening werden met Franse en Amerikaanse hulp grootscheeps aangepakt. (Frankrijk, wegens zijn anti-Arabische politiek in Algerije nog nauw met Israël verbonden, beperkte echter zijn steun na de onafhankelijkheid van Algerije in 1962 en staakte zijn hulp in 1967, toen De Gaulle openlijk Israël van agressie beschuldigde.) Maar in de periode van 1956 tot 1967 waren de grensincidenten, de Palestijnse guerrilla-acties en de vergeldingen daarvoor wel talrijk. De spanningen namen toe.

Op 5 juni 1967 lanceerde Israël, dat een grote militaire superioriteit bezat, zijn verrassende *Blitzkrieg*, die Egypte, Jordanië en Syrië volkomen overrompelde. In één dag werd de Egyptische luchtmacht vernietigd. Hier evenwel te spreken van 'Arabische agressie' was wel het toppunt! Nasser, wiens beste twee divisies in Jemen stonden, was geenszins op een oorlog voorbereid. Hij had troepen geconcentreerd langs de Sinaï-grens en een militaire post gevestigd bij Sjarm-el-Sjeik, aan de straat van Tiran, die toegang gaf tot de Golf van Akaba, waaraan de Israëlische haven Eilath gelegen was. De VN-eenheden, die de bestandslijnen bewaakten, moesten zich terugtrekken. Dit was een ernstige fout van Nasser, want nu kon hij worden be-

schuldigd van het voorbereiden van een aanval. Maar de kracht van zijn troepen was daarvoor veel te gering. Nasser werd door Syrië gedwongen zulke maatregelen te nemen. Dit voelde zich zeer bedreigd. In april verschenen er Israëlische vliegtuigen boven Damascus. In mei werd er algemeen gesproken van een komende Israëlische invasie in Syrië. Het aantal grens- en luchtincidenten nam gevaarlijk toe. Nasser moest uit solidariteit iets ondernemen. Het doen bewaken van Sjarm-el-Sjeik (dat aan Egypte toebehoorde!) werd door Israël aangegrepen als voorwendsel om zijn 'preventieve oorlog' te ontketenen, die een veroveringsoorlog bleek te zijn. Door de Straat van Tiran, naar de haven van Eilath, voeren overwegend olietankers van multinationale maatschappijen en boten van buitenlandse rederijen. Zelden was er een Israëlisch schip bij. Slechts 2% van de tonnage werd door Israël vervoerd. Maar Israël zei dat hier levensbelangen op het spel stonden en opende de aanval. Met zoveel succes dat dr. J. Z. Baruch (*Elseviers Weekblad* van 17 juni) vol bewondering uitriep: 'Israël was metafysisch geïnspireerd.'

Het was daarna nog slechts de vraag hoeveel gebied de zionisten zouden kunnen annexeren. Dit was ook in 1975 nog onbeslist. Maar het Duitse weekblad *Die Zeit* (16 juni 1967) had geschreven: 'Het ware hoogst verwonderlijk als het niet bij Nasser opkwam in de eerstvolgende ronde zelf de tactiek toe te passen die de Israëli's hem nu voor de tweede keer zo schitterend hebben voorgedaan: die van de verlamme preventieve oorlog.' Niet Nasser zou zulk een poging wagen. Hij had in 1967 aangeboden heen te gaan, maar dat werd massaal afgewezen. Hij was de pessimistische getuige van de verdeeldheid in de Arabische wereld en stierf in 1970 kort nadat in Jordanië koning Hoessein een bloedbad had aangericht onder de Palestijnen. Kort ook nadat Egypte de bemiddeling had aanvaard van de Amerikaanse minister Rogers om te trachten tot vrede te komen. Toen diens streven tot geen resultaat leidde, waagde de nieuwe Egyptische president Sadat het in oktober 1973, op zijn beurt over te gaan tot de aanval om de Sinaï te bevrijden. Met een beperkt succes: alleen

het Suezkanaal kwam weer onder Egyptische soevereiniteit. Pogingen van de nieuwe Amerikaanse minister Kissinger om tot een *pax americana* te komen teneinde de Sowjet-Unie buiten de deur te houden, waren ook in 1975 niet geheel gelukt.

Zowel in 1967 als in 1973 had het Westen – behalve het zich neutraal houdende Frankrijk – positief achter Israël gestaan. Op 6 juni 1967 had *De Telegraaf* over Nederland geschreven: 'Met de regelmaat van de klok zijn de afgelopen maanden met Israëliische militaire transportvliegtuigen en per schip grote hoeveelheden – overtollig – Nederlands oorlogsmateriaal uit de dumps en depots naar Israël vervoerd.' In een verslag over de commissie voor buitenlandse zaken van de Tweede Kamer (NRC, 22 nov. 1967) las men: 'De antirevolutionaire dr N. G. Geelkerken heeft gevraagd of de NATO een politiek heeft. Wat zou de organisatie hebben gedaan als Israël was weggevaagd en de Sowjet-Unie in dat deel van de wereld invloed had verworven? Minister Luns antwoordde dat de toestand in het Midden-Oosten zowel nationaal als internationaal wordt bestudeerd. Er was al een "contingency-planning" om zorg te dragen dat Israël niet onder de voet zou worden gelopen. De bewindsman meende niet te kunnen zeggen welke maatregelen dan getroffen zouden zijn. Wel zei hij dat Nederland vrij ver zou zijn gegaan. De regering had voor die bereidheid de dank van de regering der Verenigde Staten gekregen.' De bemocienis van de NATO met het Midden-Oosten was een schending van het Noordatlantisch verdrag, maar daar bekommerde niemand zich om. In 1973 organiseerden de Verenigde Staten een luchtbrug (via de Portugese Azoren) en een verkenningsdienst om Israël van oorlogsmateriaal en inlichtingen te voorzien. In 1974 leverde Amerika voor twee miljard dollar aan nieuwe militaire uitrustingen, genoeg om een oorlog van zes weken te kunnen voeren zonder aanvullende toevoer. Bovendien had Israël zijn wapenindustrie zeer uitgebreid: het kon o.a. eigen vliegtuigen vervaardigen en bezat, door de exploitatie van twee kernreactoren, stellig enige atoombommen. Het had geen reden veel concessies te doen.

Tegenslagen op diplomatiek terrein konden het blijkbaar niet verontrusten. In de Verenigde Naties had een grote meerderheid zich tegen Israël gekeerd. In de najaarszitting van 1974 besloot de assemblee de Palestijn Arafat uit te nodigen als vertegenwoordiger van het Palestijnse volk, dat dus werd erkend als natie, met recht op een eigen staatsbestel. In november 1974 werd Arafat in de algemene vergadering stormachtig toegejuicht na een pleidooi voor de Palestijnse ontheemden, die recht hadden op hun plaats in Palestina, dat een pluriform land zou moeten worden voor Joden, moslims en christenen. Arafat werd ook in Moskou ontvangen als authentiek vertegenwoordiger van zijn landgenoten, wat overigens niet betekende dat de Sowjet-Unie het recht op voortbestaan van Israël (binnen de grenzen van 1948) in twijfel trok. En wat Israël betreft: dit was overtuigd dat de taal der wapenen altijd nog welsprekender was dan het wapen van de taal. Hoe lang echter zou die superioriteit blijven? Waarschijnlijk overwoog het vertrouwen op kernbommen en raketten. Ook dan zouden de veroverde posities slechts te behouden zijn met een blijvende stroom van miljarden dollars uit het Westen. In november 1974 namen de geruchten weer toe over een nieuwe 'preventieve oorlog' van Israël. In de assemblee der VN verklaarde zijn vertegenwoordiger Tekoah, naar aanleiding van het succes van Arafat en zijn Palestijnse Bevrijdings-Organisatie: 'De PLO moet blijven waar ze is: buiten de wet en buiten Palestina.'

Maar de economische en financiële uitgaven voor de defensie (een derde van de waarde van het nationale product) konden ondanks alle geschenken te zwaar worden. De psychische gevolgen van de druk konden zich wreken. De journalist S. M. Bouman schreef (*NRC* 25 febr. 1975) over de golf van geweld na elke oorlog. Het aantal gevaarlijke neurotici nam volgens hem zeer toe: de reeks van overvallen en moorden, begaan door Israëliërs, benevens de gevallen van corruptie, werd verontrustend. 'In het midden latend of Israël een op Amerikaanse voet geschoeide maffia rijk is – de meningen lopen daarover uiteen – wordt door politiekringen bevestigd dat na de jongste oorlog

weer een groot aantal vuurwapens in handen van misdadige elementen is gevallen . . . Woest rijdende automobilisten, granaatgooiende bandieten, afpersers en corruptie zijn allemaal facetten van "het geweld". 'Het gevoel dat wij voor een nieuwe oorlog staan en met een moeilijke economische situatie te kampen hebben, zwiëpt de golf van geweld op,' zei minister van politie Hillel enkele dagen geleden in een vraaggesprek met het blad *Yedioth Achronoth*. Zou dit alles niet kunnen leiden tot bezinning over de prijs die vrede waard zou zijn? Dat bezette gebieden een waarborg voor veiligheid zijn is een fictie. Niettemin leek de vrede in 1975 nog ver weg.

REBELLIE IN HET VERRE OOSTEN

Het nieuwe China

In de geschiedenis van het rode China speelt de ideologie een bijzondere rol. Het begon met de verhandelingen van Mao Tse-toeng over de historische rol der boeren, o.a. in de provincie Hoenan; het liep uit op de beweging tegen de denkbeelden van Kong Foe-tse (Confucius) en die van Lin Piao, wier schimmen wel verbaasd zouden zijn elkaar te ontmoeten. En tussen deze fasen lag de glanzende heerlijkheid van 'het denken van Mao', onder andere vervat in het Rode Boekje. Maar veel onheilspellender werd dit spel met ideeën (duidelijk voertuigen van machten) in de tegenstelling tussen China en de Sowjet-Unie, een debat waarin honderden miljoenen werden betrokken, uit aan elkaar verwante socialistische maatschappijen, om elkander te gaan vrezen en zelfs te gaan haten. Geen sociaal-vernieuwend streven werden aldus aangemoedigd, maar een grauwe concurrentie tussen twee supermogendheden op hetzelfde continent, die elkander – als in de tijd van angstwekkende godsdienstoorlogen – met heilige teksten van dezelfde aartsvaders (Marx, Engels, Lenin) te lijf gingen. Hoewel de leuzen van de Sowjet-ideologen ook niet zo doorzichtig zijn, slaagde geen westerse sinoloog erin de ware draagwijdte te ontdekken van de in China aanbevolen bloemrijke richtlijnen. Niettemin drongen een aantal feiten zich op. Ze wezen op een positieve ontwikkeling in het grootste rijk ter wereld en op een verbluffende verandering van positie in de internationale politiek, terwijl een kern van kopstukken (Mao Tse-toeng, Tsjou En-lai, Tsjoe Teh) zich een halve eeuw op de commando-posten kon handhaven.

Voordat de Tweede Wereldoorlog ten einde was, hadden de twee strijdende partijen in China zich voor de Japanners teruggetrokken naar de westelijke binnenlanden: de nationalist Tsjiang Kai-sjek naar Tsjoengking in het zui-

den, de communist Mao Tse-toeng naar Jenan in het noorden. In september 1937 hadden ze zich verbonden gezamenlijk te strijden tegen de Japanse imperialisten, maar Tsjiang had zich meer beijverd in het verraderlijk overvallen van de rode legers dan in het bevrijden van het vaderland. De Amerikanen, vooral geïnteresseerd in het verzwakken van de Japanners, hadden geprobeerd de tegenstanders tot samenwerking te bewegen, hoewel ze er niet aan dachten (evenmin trouwens als de Russen) de officiële erkenning van Tsjiang ongedaan te maken. In augustus 1944 kwam er een Amerikaanse militaire missie naar Jenan en ze stelde voor dat de twee groepen onder leiding van generaal Stilwell, die al bij Tsjiang was gedetacheerd, gezamenlijk de aanval zouden openen op de Japanse bezetters. Het was Tsjiang die het voorstel verwierp, zodat Mao daarvoor de verantwoordelijkheid niet behoefde te dragen. Daarna kwamen generaal Wedemeyer en ambassadeur Hurley om weer te pogen, nationalisten en communisten te verzoenen. Ook deze interventie was ijdel, des te meer omdat Hurley weinig anders bedoelde dan Mao te onderwerpen aan het gezag van Tsjiang. En toen dit niet gelukte, adviseerde hij generlei hulp te verlenen aan de communisten. Mao was woedend en de consequentie was te voorzien: in 1949 werden de Amerikanen, met Tsjiang, het land uitgeworpen.

De verhouding met de Sowjet-Unie was anders van aard. Moskou had in 1941 een niet-aanvalsverdrag gesloten met Japan om niet gedwongen te zijn op twee fronten te vechten als de Duitse aanval zou komen. Dit heeft Mao de Russen nooit openlijk kwalijk genomen. Hij verdedigde het standpunt dat het voortbestaan van de Sowjet-Unie noodzakelijk was voor de verbreiding van het communisme in de wereld en dat Stalin dus gerechtigd was compromissen te sluiten met fascistische staten om tijd te winnen en om de Sowjet-Unie van de ondergang te redden. Minder tevreden was hij over een andere ontwikkeling. De Russen, al sinds omstreeks 1890 aanwezig in Buiten-Mongolië, versterkten hun greep op dit buitengewest. En in 1945 dwongen ze Tsjiang Kai-sjek dit Mongolia onaf-

hankelijk te verklaren, waardoor het voor lange tijd een vazalstaat van de Sowjet-Unie zou blijven.

In mei 1945 was de oorlog in Europa geëindigd. Aan haar bondgenoten had de Sowjet-Unie beloofd de oorlog te verklaren aan Japan, drie maanden na de capitulatie van Duitsland. Dit geschiedde dan ook prompt op 8 augustus 1945. Kort daarvoor hadden de Amerikanen hun atoombom op Hiroshima geworpen en op 9 augustus troffen zij Nagasaki op soortgelijke wijze. Nu eindigde de oorlog snel, met de bezetting van Japan door de Amerikanen. De Russen bevrijdden Mantsjoerije en behielden er tot 1955 (aanvankelijk slechts tot 1952) voorrechten wat de controle aangaat over de spoorwegen en over de havens van Port Arthur en Dairen. Ze hebben zich inzake de onderlinge strijd der Chinezen tamelijk afzijdig gehouden en het gezag van Mao Tse-toeng pas officieel erkend, nadat deze op 1 oktober 1949 vrijwel heel China onder zijn beheer had gekregen.

Na de capitulatie der Japanners werden er, zowel door Amerikanen als door Russen, weer pogingen gesteund om Tsjiang en Mao nader tot elkaar te brengen en daartoe vertoefde Mao zelfs zes weken in Tsjoengking. Op 10 oktober 1945 was schijnbaar een akkoord bereikt over het respecteren van elkaars posities. Maar kort daarna opende Tsjiang, met geld, wapens en munitie van de Amerikanen, de aanval op de communisten. Hij had zich echter in de machtsverhoudingen vergist. De troepen van Mao namen in het noorden en in Mantsjoerije in snel tempo de meeste wapenen en voorraden in bezit van de Japanners. Nadat in mei 1946 de Sowjet-Unie haar strijdkrachten had teruggetrokken (en niet weinige machines uit de door de Japanners gebouwde fabrieken), was dit deel van China al vrij stevig in handen van de communisten, die nu beschikten over een miljoen man, terwijl hun aanhang steeds toenam. Tsjiang zond in versnelde marsen zijn divisies naar Mantsjoerije, waar ze echter in december 1947 bij Moekden beslissend werden verslagen. De resten van de nationalistische strijdkrachten werden nu naar het zuiden teruggeworpen, hele legers gaven zich over, ook de

troepen van generaal Foe Tso-ji in Peking. Op 21 januari 1949 erkende Tsjiang, verslagen te zijn: hij vestigde zich op Taiwan (Formosa) onder de hoede der Amerikanen. Terwijl de rode legers het gehele land onder hun controle brachten, kwam te Peking een conferentie bijeen om een progressieve coalitie-regering te vormen. Op 1 oktober werd de Chinese Volksrepubliek geproclameerd door veertien partijen en een grote variatie van andere groeperingen. Aan het hoofd van de nieuwe regering stond Mao, een van zijn vice-presidenten was de weduwe van Soen Jat-sen, de vader van het Chinese nationalisme. De belangrijkste partijen, naast de communistische CPC, waren de linkse vleugel van de Kwo Min Tang en de Democratische Liga. In december verscheen Mao in Moskou en hij bleef er negen weken. Op 14 februari 1950 werd het Russisch-Chinese verdrag van vriendschap, verbondenheid en wederzijdse bijstand getekend. Moskou leende aan Peking 300 miljoen dollar voor een periode van vijf jaar en er werd hulp verleend voor de bouw van vijftig fabrieken. In Sinkiang (het westelijke grensgebied in Centraal-Azië) bleven tot 1955 nog gemengde transport- en exploitatie-maatschappijen bestaan. In 1953 nam de Sowjet-Unie nog eens de constructie op zich van 91 fabrieken voor de Chinese republiek. Maar de grootste taak in het overwegend agrarische land was het herstel en de uitbreiding van landbouw en veeteelt, een terrein waarop verdiende lauweren werden geogst.

Van guerrilla tot macht

De belangrijkste bijdrage van Mao tot de modernste geschiedenis is ongetwijfeld de theorie en ideologie van de guerrilla, opgevat als een langdurige, revolutionaire volksoorlog, tot bevrijding van de natie en tot vestiging van het socialisme. Dit doel, de verbinding van het patriottisme met een sociale revolutie, was niet zonder voorbeeld. Met name de Commune van Parijs (1871) wilde opwekken,

in het voetspoor van Bakoenin, door een 'levée-en-masse' (zoals in de grote Franse revolutie) het vaderland zowel te verlossen van de buitenlandse bezetters als van de binnenlandse grondbezitters en bourgeois. Er waren fasen in de Russische omwenteling van 1917-1921 waarin men soortgelijke tendensen kon aantreffen. Toch gold toen, in Frankrijk en Rusland, het internationalisme als officiële ideologie, terwijl Mao zijn strijd afstemde op een halfgekoloniseerd en semi-feodaal land dat zichzelf moest bevrijden. In tegenstelling tot de westerse marxisten zocht hij zijn eerste en beslissende steunpunten niet in de steden of in het industriële proletariaat, maar op het land en in de organisaties van boeren en arbeiders. 'De ongelijke ontwikkeling van de wereldrevolutie noopte tot verschillende strijdwijzen,' zo betoogde hij. Al in 1928, bij het begin van de guerrilla (1927-1949), formuleerde hij de voortdurende beweeglijkheid der revolutionaire troepen aldus: 'Als de vijand aanvalt trekken wij terug; als hij rust bestoken wij hem; als hij terugtrekt jagen we hem na; als hij vermoed is verslaan we hem.' Wat het verrassen en verwarren van de tegenstander aangaat citeerde Mao uit geschriften van Chinezen als Soe En-woe, die vele eeuwen voor onze jaartelling leefde. Van hem afkomstig was de leuze: 'Gebruik de hulpmiddelen van het land en betrek uw voorraden van de vijand.' Mao legde sterk de nadruk op het verwerven van de vriendschap der bevolking, temidden waarvan de verzetsstrijder moet kunnen leven 'als de vis in het water'.

Mao sprak zich uit voor een langdurige, voortgezette oorlog met korte campagnes, die snelle beslissingen mogelijk maken. Zijn verhandeling over *Guerrilla-oorlogvoering* van 1937 is het meest bekend geworden, door een in 1940 verschenen vertaling in het Engels, maar zij is in China niet herdrukt en is een variatie op drie andere vertogen, die in 1938 het licht zagen. Er mogen geen vaste fronten zijn en op een bepaald ogenblik moeten de rode troepen zich geconcentreerd richten op het zwakste punt van de vijand. Elke soldaat is een vrijwillige propagandist 'zowel gereed om ter plaatse te blijven als om weer te

vertrekken, altijd met het geweer en de rugzak bij de hand'. Ofwel: 'Als men kan winnen vecht men, zo niet dan gaat men heen. Dat is de populaire formule om het beginsel uit te leggen van de bewegingsoorlog die wij voeren. Er is geen militaire specialist ter wereld die meent dat men alleen moet vechten en zich nooit moet terugtrekken. Maar wel trekt men zelden zo vaak terug als wij doen. Bij ons kosten de verplaatsingen gewoonlijk meer tijd dan de eigenlijke militaire operaties.'

Dit alles geldt voornamelijk voor de eerste fase, als er nog geen vaste en veilige basis is gevormd. In de tweede fase is er al sprake van één allesomvattend opperbevel met zo mogelijk een vaste zetel, die ook het centrum is van het civiele bestuur en de revolutionaire rechtbanken, van het wetgevende en uitvoerende gezag. In zulk een gebied worden agrarische hervormingen doorgevoerd en worden scholen, klinieken, kleine fabrieken en coöperatieve bedrijven en winkels opgericht. Kan deze etappe worden voleindigd, dan geldt de overwinning als zeker. Want in de derde fase wordt dan een definitieve revolutionaire regering gevormd, de guerrillatroepen evolueren tot een nationaal leger, de steden kunnen worden aangevallen en bezet. Een van de stellingen van Mao is dat de vijand zelf de strategie en tactiek van de guerrilla niet met succes kan toepassen: hem ontbreekt de ideologie van de volksbevrijding, want hij vertegenwoordigt uitbuiters en onderdrukkers. De contrarevolutionaire generaals kunnen tenslotte niet eens rekenen op hun eigen soldaten, die veelvuldig deserteren en medeplichtigen worden van de rebellen, aan wie zij arsenalen uitleveren. 'Door het scheppen van een eigen oorlogsindustrie moeten we er ons voor hoeden er geheel afhankelijk van te worden. Onze fundamentele politiek is te steunen op de oorlogsindustrie van het imperialisme en van de vijand in ons eigen land. We hebben het recht op de produktie van de arsenalen van Londen en Hanjang, en het zijn eenheden van de vijand die zich belasten met het transport. Dit is geen grap, dit is waarheid.'

De richtlijnen van Mao voor dit soort van oorlogvoe-

ring, voor het winnen van het vertrouwen der bevolking (uitgedrukt in 'drie regels voor discipline en acht aanbevelingen') hebben geschiedenis gemaakt. Ze kwamen grotendeels overeen met de ideeën van Tito in Joegoslavië, van Ho Tsj Minh in Vietnam, van Fidel Castro en Che Guevara op Cuba. Ze lagen ten grondslag aan de Algerijnse opstand. De guerrillabewegingen in Latijns Amerika, in Afrika, elders in Azië zouden dertig jaar lang de invloed ondergaan van de denkbeelden der Chinese communisten inzake de verovering der macht. En ook de theorieën omtrent de stadsguerrilla's (zoals die van de Braziliaan Marighela en de Tupamaros in Uruguay), hoezeer ook aangepast aan andere omstandigheden, kwamen vaak overeen met de normen die Mao opstelde voor de eerste fase van de klassieke revolutionaire oorlog. Wat dit aangaat is de 'uitstraling van Mao's denken' een historisch feit geworden van de eerste orde.

Maar hoe op deze basis een nieuwe samenleving op te bouwen? Mao stond op het standpunt dat ná de verovering van de macht de sociale revolutie pas werkelijk kon beginnen. De zelfstandige kleine en middelgrote boeren waren gespaard, opdat de produktie – zo noodzakelijk voor de voering van de oorlog tegen Japan en voor de revolutie – niet of zo weinig mogelijk werd verstoord. De socialisatie van de agrarische produktie vereiste veel tijd. Pas in 1953 werd de vorming bevolen van semi-socialistische coöperaties, waarin ieders aandeel nog werd afgemeten naar de grond, het vee en de werktuigen die werden ingebracht. Twee jaar later bleek nog slechts 15% van de boerengezinnen aldus georganiseerd, hoewel de staat wel arbeidslegers had gevormd om collectief dijken aan te leggen, irrigatiesystemen te ontwikkelen, gemeenschapswerken uit te voeren. In 1955 werd de campagne verscherpt om collectieve boerderijen te scheppen. En in 1958 kwam de oproep voor de *Grote Sprong Voorwaarts*, met de bedoeling volledige dorpscommunes te vormen, zo mogelijk met gemeenschappelijke maaltijden. Het ideaal van 'geven naar krachten en ontvangen naar behoeften' leek te dagen. Het bleek nog een utopie, want daarvoor had de

bevolking welvarender moeten zijn, de produktie hoger, het communistische ethische bewustzijn meer ontwikkeld. Men moest in 1960 terug naar een variatie op het Russische kolchostype, met een eigen tuin en woning voor elk gezin en een uitgebreide collectieve sector. Sindsdien is er steeds weer strijd gevoerd om tot gelijke beloningen en inkomsten te geraken. Om het volk onmiddellijk te betrekken bij de ontwikkeling had Mao in 1957 de vrije discussie aanbevolen over alle mogelijkheden der revolutie (niet natuurlijk over kapitalistische afwijkingen!) en de leuze gelanceerd: 'Laat honderd bloemen bloeien, laat honderd denkwijzen met elkaar wedijveren.' Deze traditie, hoewel telkens weer onderbroken, is even vaak herleefd, zoals in de Culturele Revolutie en de campagne tegen Kong Foe-tse (Confucius) en Lin Piao.

In de industrie gold aanvankelijk alleen het staatsgezag en het was moeilijk in de steden het communisme ingang te doen vinden. Hoewel de bourgeoisie was gevlucht of was onderworpen aan het nieuwe systeem, waren de bureaucratie en de intelligentsia, die de nationalistische periode en de Japanse bezetting hadden meegemaakt, gebleven. Zij vormden een conservatieve bovenlaag, zelfs al waren ze formeel bekeerd tot het communisme. En ook dan leek hun het Russische voorbeeld, met de stalinistische elite, het meest aanvaardbaar. Maar in de opvattingen van Mao was de verwezenlijking van het socialisme een zaak van permanente revolutie, al werd de naam van Trotski (in het Westen vaak in verband gebracht met dit begrip) nooit genoemd. Met de verovering der politieke macht was de klassenstrijd niet geëindigd en zowel economisch als ideologisch moest de heerschappij van een werkelijk socialistische arbeidersklasse nog worden doorgezet. 'Nadat de gewapende vijanden zijn uitgeschakeld zullen er nog vijanden zonder geweren zijn. Ze zullen wanhopig tegen ons willen vechten en we moeten hen nimmer te licht tellen.' De strijd tegen hen behoorde 'een praktische opvoeding in klassenstrijd' te zijn. Omdat de vijanden zowel buiten als binnen de grenzen actief bleven, moest het Rode Leger, door maarschalk Lin Piao sinds 1959 ideolo-

gisch en moreel getraind, als hoeksteen en speerpunt der revolutie blijven fungeren. Uit deze legerkringen behoorden andere kunstvormen (toneel, opera, dansen, gedichten, beeldende kunsten) voort te komen. Het kader leidde een uitgebreide militie op (minstens 20 miljoen mannen en vrouwen), bereid tot het organiseren van een reusachtige guerrilla tegen elke denkbare vijand. Maar het inspireerde ook de jonge radicale scholieren en studenten van de Rode Garde, samenwerkend (zoals in Sjanghai begon) met 'rebelse' arbeiders van de industriële voorhoede. Dat de politieke macht kwam 'uit de loop van een geweer' werd geenszins herroepen, maar ze was mede afhankelijk van de juiste gezindheid. En deze moest worden gewekt tegen het verstarde gezag van de traditionele 'managers'.

De culturele revolutie

Een nieuw aspect, ongekend in de meeste communistische landen, vertoonde zich nu na 1965: een soort 'rebellie van onder op', maar gewekt en toegelaten 'van boven af', tegen de president van de republiek (Lioe Sjao-tsjji), tegen administratief kader van de staat, zelfs van vakbonden en partij, of tegen economische bonzen en managers. De partij spleet in tweeën, de bedrijfstop werd drastisch gezuiverd, hooggeplaatste lieden werden voor hun 'geestelijke transformatie' naar dorpen en fabrieken gestuurd. Er verschenen nieuwe gezagsorganen, zoals de communes (de eerste in Sjanghai, in januari 1967), gevormd uit 'rebelse arbeiders', soldatenraden van het garnizoen en leden van de Rode Garde, die was gevormd in 1965 uit jonge 'stoottroepen van de nieuwe revolutie'. In het begin werden deze gerekruteerd uit kinderen van 'martelaren der revolutie', van arbeiders, kleine boeren, soldaten en partijleden van voor 1945. Maar die beperking werd spoedig verlaten en eind 1966 schatte men het aantal Rode Gardisten op 15 miljoen.

Men heeft later gezegd dat de campagne eigenlijk al was begonnen in 1963, dus na de definitieve breuk met de Sowjet-Unie. Gekritiseerd werden toen kunstenaars die eeuwige thema's van liefde en dood tot onderwerp namen in plaats van de klassenstrijd. Er waren auteurs en cineasten die hun werk wilden wijden aan middelmatige mensen, omdat die de meerderheid vormen. Hun werd echter voorgehouden, dat geen enkele bezieling kon uitgaan van dergelijke figuren en dat 'positieve helden' verheerlijkt moesten worden. De klassieke opera's en verhalen behoorden te worden vervangen door de beschrijving van sociale en nationale conflicten uit de modernste geschiedenis. Voor hun socialistische opvoeding moesten studenten en professoren werken in fabrieken en dorpen. Er kwamen in 1966 wel excessen voor: de verwijdering van antiek uit etalages, het verbieden van reactionair geachte klassieke werken, het stukslaan of opbergen van 'feodale beelden'. Op het hoogtepunt van de actie (1966-1967) werden spaargelden boven 1500 gulden geconfisqueerd, werd het privé-bezit van woningen illegaal verklaard, het gebruik van appartementen beperkt tot één (klein) vertrek per persoon, en werd geprobeerd de gelijkheid van lonen door te voeren, met afschaffing van premies.

De officiële proclamatie van de culturele revolutie, op 14 april 1966, leek op een uitbarsting, ondanks de lange voorbereiding. Er was veel verzet tegen de 'beeldenstorm', vooral in Peking. Mao moest steun zoeken in Sjanghai, dat meer industrieel en proletarisch van aard was. De leiding van de actie was in handen van maarschalk Lin Piao, de ideoloog Tsjen Po-ta en Mao's derde vrouw Tsjiang Tsjing, die zelfs een militaire rang kreeg. De eerste aanvallen leken nog onschuldig: een tijdschrift en een dagblad in de hoofdstad zouden 'feodale' verhalen hebben afgedrukt. De auteur en politicus Wow Han had een historisch spel geschreven met hatelijke toespelingen op het bestaande regime. Verantwoordelijke autoriteiten, journalisten en schrijvers werden afgezet. Er volgden nu massale ontslagen, processen en openbare vernederingen van bestuurders, kunstenaars en docenten. Het aantal slachtoffers liep

in de tienduizenden en ze werden aangeduid als 'een handjevol vijanden van de partij, revisionisten, zwarte klik, giftig onkruid' en dergelijke. In golven kwamen uit de provincies de leden van de Rode Garde naar Peking. In zeven maanden van het jaar 1966 waren er aldus elf miljoen demonstranten, in monstermeetings toegesproken, overgegaan tot arrestaties en daden van geweld. Er is stellig op allerlei plaatsen ook sprake geweest van willekeurige executies, afgezien van veroordelingen tot dwangarbeid van intellectuelen.

In de eerste helft van augustus 1966 vergaderde onder leiding van Mao het centrale comité der partij. Besloten werd toen volledige steun te verlenen aan 'de revolutionaire linkerzijde', nadruk te leggen op de verdediging der revolutie, maar ook op de verhoging der produktie. Op 18 augustus sprak Mao een miljoen gardisten toe. Hij had Lin Piao naast zich als zijn 'naaste wapenbroeder' en 'meest geliefde strijdmakker'. Op de derde plaats kwam toen premier Tsjou En-lai. Van de geregelde massale bijeenkomsten moet nog die van 1 oktober worden genoemd, toen Lin Piao in zijn rede de nadruk legde op het gevaar dat dreigde van de zijde der Amerikanen, die van Vietnam een springplank dreigden te maken om China aan te vallen. Op 27 december werd het bestuur van de centrale vakbond ontbonden. In januari 1967 werd vervolgens het revolutionaire comité gevormd in Sjanghai, dat de macht overnam. En dit voorbeeld werd in tal van steden nagevolgd.

Maar nu begon de regering toch ongerust te worden. Of er een 'staatsgreep van rechts' dreigde, het 'komplot van Ho Loeng', staat niet vast. Wel kwam er veel verzet van vakbondsleden en intellectuelen, die zich beklaagden over de gewekte chaos, vooral in het verkeer en het transport, door de massale verplaatsingen van demonstranten door het hele land. De produktie dreigde in de knel te komen. Op 23 januari 1967 nam het centrale comité der partij het besluit, in aanwezigheid van Mao en Lin Piao, het leger op te dragen de beweging in normale banen te leiden. Iedereen moest terugkeren tot de gewone arbeid en stu-

die. Maar pas in april 1969 was de partij in zoverre gerestaureerd, dat zij haar negende congres kon houden. Het centrale comité van 170 leden bestond toen voor de helft uit militairen en onder de 21 leden van het Politieke Bureau waren ze talrijk. Het was niet moeilijk de nationale eenheid voorop te stellen, want in maart 1969 hadden de bloedige incidenten plaatsgevonden met Sowjetrussische grenswachten langs de rivier de Oessoeri.

In verscheidene opzichten bleek het jaar 1969 een keerpunt. Mao was vergoddelijkt door maarschalk Lin Piao, die de inleiding had geschreven voor het Rode Boekje, het Nieuwe Testament voor het Chinese volk. Dit volk moest 'de schoot van Mao's denken' vormen, waaruit het volkomen socialisme geboren zou worden door 'vereend, correct en revolutionair denken'. Maar nu werd het beeld van Mao weer op de achtergrond gebracht. En wat een veel groter schok verwekte was de vlucht en dood van Lin Piao: een tijdvak scheen afgesloten. Er kwam een ander thema naar voren: de opkomst van China als supermogendheid, die een versterkte zware industrie vereiste en een afschrikwekkende nucleaire bewapening.

Toch was daarmee de weg niet afgesloten voor verdere democratisering en zeggenschap van de massa in landbouw en industrie. (Niet, wel te verstaan, in de modernste bewapening en het buitenlandse beleid!) Het was de campagne tegen de dode Lin Piao, gekoppeld aan de strijd tegen Kong Foe-tse (Confucius), die de gelegenheid bood de werkenden bij de ideologie en de produktie te betrekken. Het was Mao Tse-toeng die persoonlijk de actie inleidde, in augustus 1973. Maar de agressie van de culturele revolutie was er vreemd aan. Ook nu konden de scholieren en studenten kritiek uitoefenen op hun meesters en docenten, voorzover dezen nog beïnvloed waren door... Confucius. Dit konden ze dan echter niet helpen en als ze zich inspanden om hun geest te zuiveren, kon hun niets overkomen. Iedereen vroeg zichzelf en anderen of men wel van smetten vrij was. Kong Foe-tse geloofde aan het bestaan van twee soorten mensen: de geleerde mandarijnen, wetgevers en staatslieden; en de dom-

me massa. Hij probeerde de klassenheerschappij te verdedigen met een zogenaamde ingeboren intelligentie van de hogere standen. Bovendien was hij, als echte voorstander van het feodalisme, een propagandist voor groot gezag van de gewestelijke adel of krijgslieden.

Door Lin Piao een aanhanger te noemen van Kong Foe-tse verweet men aan deze maarschalk dat hij zich beschouwde als lid van een elite; dat hij de handenarbeid niet waardeerde; dat hij provinciale gouverneurs wilde begunstigen ten nadele van het centrale gezag der partij. Of dit alles waar was kon men terecht betwijfelen: ook de Chinese leiders waren van de eerste vervalsing niet gebarsten. In het eerste Rode Boekje kwam president Lioe Sjao-tsjij nog voor als een wijs man, die geciteerd mocht worden. Hij vloog er uit, terwijl Lin Piao als opvolger van Mao en auteur van de voorrede glansde als de morgenster. Als er nog Rode Boekjes te krijgen waren na 1971, zou men echter vergeefs zoeken naar een spoor van de man wiens invloed drastisch moest worden uitgedelgd. Maar de eeuwige premier Tsjou En-Lai zei: 'De strijd tegen Kong Foe-tse heeft een grote praktische waarde.'

Dit was ook het oordeel van de Amerikaanse arts Barbara Ehrenreich (*Monthly Review*, september 1974), die de nadruk legde op de methode van voortdurende wederzijdse correctie van kader en arbeiders, door 'dubbele participatie': het volk moest deel hebben aan de leiding en omgekeerd, hoewel de verdeling van functies bleef. Leerlingen en docenten, patiënten en artsen, leden en leiders van de bonden . . . ze mochten elkaar kritiseren. 'Het gaat er niet om hen uit hun baan te ontslaan, maar hun geest te veranderen.' Ter wille van een grotere blijheid bij het werk, van hogere produktiviteit. 'Door het veld te wieden kan men de oogsten rijker maken.'

Evenals in alle voorafgaande campagnes werd opnieuw veel aandacht geschonken aan de emancipatie der vrouw, zij het niet ten koste van haar verhouding tot de man: beiden immers behoorden (ondanks eventuele wederzijdse kritiek) de socialistische maatschappij op te bouwen. Er waren fabrieken waarin 60% der werkers vrouwen waren,

terwijl de bestuursraad bestond uit zes mannen en één vrouw. Maar de drie antieke wetten der blinde gehoorzaamheid (van de dochter tot de ouders, de vrouw tot de man, de weduwe jegens haar oudste zoon) waren terzijde gesteld. En allereerst behoorden mannen en vrouwen elkaars kameraden te zijn.

Van grote betekenis was ook sinds 1973 de hernieuwde nadruk op spaarzaamheid. Er werd geen overbodig geld besteed aan verpakking of reclame, de duurzaamheid van de kwaliteit stond voorop, zodat het repareren van schoenen, kleren, werktuigen, horloges enz. altijd de moeite waard was: geen 'wegwerp-artikelen'! Arbeiders van fabrieken gingen de boer op of togen naar de warenhuizen, om klachten of wensen van verbruikers te vernemen. Studenten onderhielden contacten met producenten in dorpen en steden, om op de hoogte te blijven van hun behoeften. De communes verzorgden niet alleen de produktie en distributie, maar ook het schoolwezen, de medische verzorging, de woningbouw en de ontspanning. Er kwamen geregeld brigades van vrijwilligers voor hulpdiensten, watervoorziening, jeugdzorg, en... voor de bouw van schuilkelders. Er werden ook zomerhuisjes vervaardigd door en voor werkers uit de stad. Wat de inkomstenverhoudingen aangaat was het zeer moeilijk berekeningen te maken. In de eerste plaats door de vele vormen van vrijwillige arbeid, die niet in geld werd uitgedrukt maar wel sociaal kapitaal schiep. De staat trok zijn inkomen uit de zware industrie en uit andere bedrijven in zijn handen; uit collectieve belastingen betaald door de communes; uit omzetbelastingen in de sector van dienstverlening en distributie. In het algemeen kende men geen particuliere inkomstenbelasting, maar de netto-lonen waren naar westerse maatstaf niet hoog.

Een cynische broederstrijd

Nadat in 1950 het Chinees-Russische verdrag van vriendschap was gesloten, namen de spanningen met de Atlantische mogendheden – door de koude oorlog in Europa al verhevigd – nog toe door de tegenstellingen in Korea. Dit land, van 1910 tot 1945 ingelijfd bij Japan, zou onafhankelijk worden. Het werd in 1945 echter verdeeld in twee militaire zones door een afspraak tussen de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten, die in mei 1946 echter de doellose besprekingen over hereniging en onafhankelijkheid van Korea staakten. Wat dit aangaat had men een vergelijking kunnen trekken met de situatie in Duitsland. De bezetters hadden twee republieken in het leven geroepen, die elk voor zich hoopten de gehele natie te mogen vertegenwoordigen. In het zuiden matigde president Syngman Rhee, opgeleid in de Verenigde Staten, zich aan 'te spreken voor het gehele volk', zoals Adenauer in Bonn. En hij kondigde herhaaldelijk aan, dat hij die eenheid zou verwezenlijken. In het noorden, boven de 38ste breedtegraad, hadden Kim Du-bong (die president zou worden) en Kim Il-soeng (premier) op 12 augustus 1945 een Volksrepubliek geproclameerd. Nadat in oktober 1949 ernstige botsingen aan weerszijden van de zonegrens waren begonnen, rukten op 25 juni 1950 de troepen van Noord-Korea op naar het zuiden. Twee dagen later besloten de Amerikanen (president Truman) de republiek van Syngman Rhee te verdedigen. In de Veiligheidsraad werd door afwezigheid van de Sovjetdelegatie (die over een vetorecht had kunnen beschikken) Noord-Korea tot agressor bestempeld, zodat de Verenigde Staten verkondigden dat zij hun militaire interventie doorvoerden in naam van de Veiligheidsraad. Eenheden van bondgenoten kwamen hun te hulp. Nadat aanvankelijk Noord-Korea grote terreinwinst had geboekt, trad de Amerikaanse oorlogsmachine met haar enorme slagkracht in werking: divisies, vloten en luchtmacht, onder leiding van generaal Douglas MacArthur. Men kon spreken van een grote conventionele oorlog. Aan het einde van oktober hadden de Amerikanen

de Noordkoreanen zo ver teruggedrongen, dat troepen van MacArthur de grens van Mantsjoerije bereikten: de rivier de Jaloe met de voor China vitale hydro-elektrische installaties.

Voor het eerst sinds 1945 ontstond ernstige beduchtigheid voor een derde wereldoorlog. Als de Sowjet-Unie of (en) rood China zouden ingrijpen kon zulks als een lont in een kruitvat werken. Voor dit geval vroeg MacArthur de vrijheid luchtbases in Mantsjoerije te mogen bombarderen, desnoods met atoombommen. Een zekere ontspanning trad in doordat de Sowjet-Unie zich afzijdig hield en president Truman generaal MacArthur aan banden legde: hij werd in 1951 opgevolgd door Ridgway. Niettemin drongen in november 1950 Chinese 'vrijwilligers' (in eerste aanleg 200 000) door in Noord-Korea om daar de communistische strijdkrachten te ondersteunen. Een tweede ommekeer in de situatie leidde tot het snel terugtrekken van de Amerikaanse troepen en hun geallieerden. Ongeveer bij de 38ste breedtegraad kwam het front weer tot stilstand, een variatie op de oude zonegrens. Pas in juli 1953, toen in de Verenigde Staten Eisenhower president was geworden en zijn minister John Foster Dulles achter de schermen zeer dreigende woorden had gesproken, werd een officiële wapenstilstand gesloten, zonder dat het tot een vredesverdrag kwam tussen de twee Koreaanse republieken.

De Koreaanse oorlog had vërreikende gevolgen. Er was een hoogconjunctuur (een 'boom') ontstaan door de grote vraag naar grondstoffen en produkten, ook voor de aanleg van reservevoorraden. Japan werd als militaire basis en als industrieland van grote betekenis: het deelde in de kunstmatige 'bloei' en werd bij het verdrag van San Francisco (sept. 1951) tot bondgenoot van de Verenigde Staten, die door een defensiepact met Zuid-Korea (juli 1953) ook daar duurzaam aanwezig konden blijven. De verhouding van Washington tot Moskou werd koeler dan ooit. Maar nog veel vijandelijker werden de verhoudingen tussen de Verenigde Staten en rood China. Er ontstond een felle polemiek over de vraag, of MacArthur toch niet

de Chinese militaire bases rechtstreeks had moeten aanvallen. Weliswaar ontkende generaal Ridgway (later enige tijd commandant van de NATO in Europa) dat zulk een oorlog gewonnen had kunnen worden. Het Aziatische continent, zo betoogde hij, zou miljoenen soldaten in het vuur kunnen werpen, terwijl de Amerikanen (op een afstand van tienduizend kilometer van hun industriële centra) een uitputtende krijg zouden moeten voeren. Vermaard geworden is zijn aldus geformuleerd oordeel: 'Degeen die ons aanraadt op het Aziatische vasteland een landoorlog te gaan voeren, moet zijn hersens eens laten onderzoeken.' Maar aan de andere kant werd nu China gezien als een dreigend gevaar voor de Amerikaanse beheersing van de Stille Zuidzee. Op het continent behoorden daarom vaste steunpunten te worden behouden: naast Zuid-Korea ook Indo-China en Thailand. Weldra zou dienaangaande de 'domino-theorie' opgeld doen: zouden zij in Chinese handen vallen, dan zou heel Zuid-Oost-Azië uit de Amerikaanse invloedssfeer worden gerukt en aan Chinese expansie ten prooi vallen. Er moest koortsachtig naar worden gestreefd alle regimes in Zuid-Oost-Azië betrouwbaar te maken voor Washington, terwijl Tsjiang Kai-sjek (immers gevlucht naar Taiwan) in staat moest worden gesteld te proberen opstanden te verwekken op het Chinese continent. Daartoe werd hij uitsluitend erkend als president van heel China en als vertegenwoordiger van dat land in de Verenigde Naties.

In deze benauwende periode zochten de Sowjet-Unie en rood China hulp bij elkaar. In 1957, bij de veertigste verjaardag van de Russische revolutie, had Mao in Moskou de resolutie nog onderschreven waarin de Sowjet-Unie werd gehuldigd als 'leider van het socialistische kamp'. En in dat jaar zegde Chroestsjow aan de Chinezen toe, dat zijn land hen zou helpen met het ontwikkelen van kernwapens. Van 1958 tot 1960 werkten in de provincie Sinkiang (Chinees-Turkestan) dan ook honderden deskundigen uit de Sowjet-Unie mee aan de opbouw van een nucleaire industrie.

Maar tegelijk streefde Moskou naar ontspanning in de

verhouding tot de Verenigde Staten. President Eisenhower beschouwde de voorziening van China met atoombommen als een vijandelijke daad. In Washington werd met een angstwekkend antwoord gedreigd: dat de Amerikanen op hun beurt West-Duitsland van kernwapens zouden voorzien. Het alternatief was dat noch de Verenigde Staten, noch de Sowjet-Unie zouden helpen het aantal bezitters van atoombommen uit te breiden. De akkoorden dien-aangaande zouden inderdaad tot stand komen: op 5 augustus 1963 besloten Amerikanen, Britten en Russen tot het staken van bovengrondse kernproeven met de opwekking aan elk land, dit voorbeeld te volgen, wat voor de niet-bezitters meestal zou beduiden af te zien van het vervaardigen van eigen atoombommen; en veel later, in 1968, aanvaardden zij de 'non-proliferatie': de niet-medewerking aan de uitbreiding van het aantal landen met kernwapens.

In 1959 (toen Chroestsjow de Verenigde Staten bezocht) besloot Moskou af te zien van nucleaire hulpverlening aan China. Dit was volgens Peking 'het geschenk dat Chroestsjow meebracht voor Eisenhower' en 'een capitulatie tegenover het kapitalisme'. In 1960 begonnen de Russische deskundigen het land van Mao te verlaten.

Het duurde echter tot 1963 voordat de tegenstelling in volle omvang openbaar werd, in een reeks van onderling gewisselde nota's, brieven en stellingen. Op 9 maart 1963 betoogde Peking dat 'nog nooit de kansen voor socialistische en nationaal-democratische revoluties in Azië, Afrika en Latijns Amerika zo groot waren geweest'. Maar Moskou offerde de wereldrevolutie op aan het Amerikaanse imperialisme door daarmee een akkoord te zoeken. Op 14 juni 1963 kwam dan het Chinese document met 25 stellingen, die een verzoening voorlopig uitsloten.

Verklaard werd dat Amerikanen en Russen, die twee supermogendheden vormden, 'wildes optreden als internationale gendarmes'. Men kon nu wel spreken van vreedelievende coëxistentie, maar 'deze kon in genen dele de revolutionaire strijd der volken vervangen'. De Sowjetleiders

hadden gezegd, dat de Chinezen konden vertrouwen op de Sowjet-Unie voor de verdediging van hun vaderland. 'Kernwapens in het bezit van een socialistisch land kunnen enkel en alleen de doeleinden der verdediging dienen, om de imperialisten ervan af te houden een kernoorlog te ontketenen.' Welnu, zo antwoordden de Chinese communisten, waarom zou China tot dit doel dan ook geen eigen atoombommen kunnen vervaardigen? Het marxisme leert dat de staat een klassekarakter heeft: hij staat in dienst van de bourgeoisie of (als dictatuur van het proletariaat) van de arbeidersklasse. In dit laatste geval behoort hij 'een bewapend instrument der revolutie' te zijn. Is hij dit niet 'dan is dit voor honderd procent sociaal-democratie, revisionisme en nationaal egoïsme'. De Sowjet-Unie zou 'de heerschappij willen bevestigen van de zogenaamd superieure naties', en deze is een vorm van 'grote-mogendheden-chauvinisme'. De breuk was volkomen.

In oktober 1964 werd Chroestsjow gedwongen af te treden. Het leek er een ogenblik op of de nieuwe collectieve leiding in Moskou, met Brezjnef als 'sterke man', aldus genoegdoening wilde verschaffen aan Peking. In november 1964 was in Moskou weer een sterke Chinese delegatie aanwezig, onder leiding van Tsjou En-lai. Maar de breuk viel niet te herstellen. Op de dag na het heengaan van Chroestsjow hadden de Chinezen hun eerste atoombom laten ontploffen. Ze zouden in 1966 al hun eerste intercontinentale raket lanceren. Zij waren mededingers geworden van de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten. Deze laatste zouden kunnen overwegen de twee continentale communistische regeringen tegen elkaar uit te spelen, ook dus de Chinezen tegen de Russen. Daartoe zouden diplomatieke betrekkingen met Peking aangeknoopt behoren te worden. Maar in 1963-1964 had men in de Verenigde Staten andere zorgen: eerst de moord op John Kennedy, en dan de barbaarse oorlog tegen de revolutionairen van Indo-China. Deze werd gerechtvaardigd als een preventieve krijg tegen het rode China, beschuldigd (sinds 1950) van duivelse expansiedrang, ook in Zuidoost-Azië. Zelfs werd de waarschuwing van generaal

Ridgway om geen landoorlog te beginnen op het Aziatische vasteland, in de wind geslagen. Dit avontuur, dat de Verenigde Staten 150 miljard dollar zou kosten, de dood van 55 000 Amerikanen en van enige miljoenen Indochinezen, de wrede vernietiging van uitgestrekte landstroken met vee, woonsteden en bewoners, kwam voort uit blinde angst voor 'het communisme', uit drift tot verwoesting en uit machtswellust van een overheersende natie, in onrust en onzekerheid geraakt wat de besteding aangaat van haar gezag. Maar de nederlaag waarop deze oorlog uitliep, verscherpte slechts de mentale crisis van een neurotisch volk.

Tragedie in Indo-China

De Amerikaanse bemoeienis met Indo-China dateert van het jaar 1950, toen de oorlog uitbarstte in Korea. Op dat ogenblik waren de Fransen verwickeld in een koloniale strijd in Vietnam, Laos en Cambodja. Ze hadden in de periode 1940-1941 gecapituleerd tegenover de Japanners en hun troepen waren in kampen ondergebracht. Trouw aan het bewind van Pétain in Vichy, onderworpen aan de Duitsers, waren ze in het Verre Oosten vazallen geworden van de Japanners. Hun prestige was vernietigd. Maar de revolutionaire patriotten van het noorden, aansluitend bij China, hadden daar – in het oude onrustige Tonkin en in het naburige Laos – een guerrilla ingezet tegen de bezetters.

Na de nederlaag van de Japanners viel hun – en in Vietnam dus aan Ho Tsji Minh – de macht toe. In de loop van 1946 hebben de Fransen door middel van twee verdragen (maart en september) de onafhankelijkheid van Vietnam erkend, binnen een Indochinese statenbond, die weer onderdeel zou zijn van een Franse Union, een soort imitatie van het Britse Gemenebest. Maar toen de Fransen dachten zich hersteld te hebben van hun nederlagen, eisten zij de onderschikking van de Vietminh aan hun oppergezag.

Ze openden de aanval op Haifong in november 1946. In een hopeloze guerrilla verzeild geraakt, kondigden zij opnieuw (in december 1949) aan, dat Vietnam, Loas en Cambodja, zij het onder leiding van hun vazallen, onafhankelijk zouden mogen zijn binnen een Franse Unie. Maar de Vietminh in Vietnam en de Lao-Issarak (later Pathet Lao) vochten met zoveel succes voor een onafhankelijkheid, die tegelijk een sociale omwenteling zou brengen, dat de Fransen met een vreemdelingenlegioen en inheemse collaborateurs, in totaal een half miljoen man sterk, steeds meer terrein moesten prijsgeven. In 1950 nu ontdekten de Amerikanen, dat hun belangen parallel liepen met die van de Fransen. Ze begonnen wapens en geld te zenden, namen de financiering van de oorlog in zo grote mate over, dat de Franse strijd tenslotte (in 1954) voor 85% door de Verenigde Staten werd betaald, met een miljard dollar, wapens en munitie. Maar in dat jaar viel op 7 mei de Franse vesting Dien Bien Phoe, het Stalingrad der Fransen. En dezen waren gedwongen de strijd te staken en Indo-China te verlaten.

Op hun aandringen was in april 1954 de Aziatische conferentie van Genève bijeengekomen. Behalve de strijdende partijen waren daar ook de Sowjet-Unie en China (toen nog vereend) en de Verenigde Staten en Engeland vertegenwoordigd. Van Amerikaanse zijde werd door minister Dulles en admiraal Radford, die sterke druk uitoefenden op president Eisenhower, niets nagelaten om de Fransen te bewegen tot voortzetting van de oorlog. Maar behalve geld en wapens konden ze geen directe Amerikaanse deelneming in uitzicht stellen: de stafchefs van leger en luchtmacht, evenals het Congres der Verenigde Staten, en niet te vergeten de Britten, weigerden een nieuwe oorlog te beginnen op het Aziatische vasteland, na de bittere ervaringen in Korea. Na een week verliet een verstoorde minister Dulles de besprekingen in Genève. De delegatie die hij achterliet onder leiding van Bedell Smith nam nauwelijks nog deel aan het overleg, dat leiden moest tot de capitulatie van Frankrijk, vertegenwoordigd door Mendès-France, toen op 21 juli Indo-China geheel onaf-

hankelijk werd verklaard. De Amerikanen weigerden echter de documenten te tekenen. Hun opzet zou weldra duidelijk blijken: zoveel mogelijk wilden zij de plaats der Fransen innemen. Hun argument werd in alle toonaarden vertolkt: om beschermd te kunnen worden tegen Chinese agressie en tegen het communisme behoorde Indo-China binnen de invloedssfeer van de Verenigde Staten te vallen.

Hoe echter vaste voet te krijgen in Indo-China? Men moest er zoeken naar generaals en politici die hadden gecollaboreerd met de Fransen en met volksgroepen (zoals de katholieken, produkten van Franse bekeringsijver) die hun voorrechten te danken hadden aan de koloniale voogdij. Zij moesten bewogen worden tot opstandigheid tegen Ho Tsji Minh en tegen de invloed van de Lao-Issarak. En indien zij de macht niet konden veroveren, zouden zij zich in een bepaald gebied moeten afscheiden. Dit separatisme was wel eerder een Amerikaans wapen geweest, bijvoorbeeld in Panamá, waar in 1903 vazallen van Washington de landengte afscheurden van Colombia om haar tot een protectoraat van de Verenigde Staten te maken. In Vietnam lag het bewuste gebied voor het grijpen: het zuiden, onder de zeventiende breedtegraad.

Wat was namelijk het geval? Bij het beëindigen van de gevechten had het Franse opperbevel als militaire zone dit zuiden toebedeeld gekregen, om daar de troepen te kunnen inschepen of te ontbinden. De ontbinding moest gelden voor de collaborerende inheemse soldaten met hun officieren. Het lag voor de hand dat zij zich wilden handhaven. Binnen twee jaar moest de zuidelijke zone ontruimd zijn en via vrije verkiezingen federatief verbonden zijn met Noord-Vietnam. De Amerikanen zorgden ervoor dat dit niet geschiedde. Met hun miljarden, wapens en 'adviseurs' bewerkten zij, dat de vazallen in Saigon een eigen regering vormden, natuurlijk een 'democratisch' bewind tegenover het communistische noorden, en dat ze een door Amerika beschermde nieuwe staat schiepen. Evenals Korea was Vietnam nu verdeeld. Op de conferentie in Genève bestond er geen Zuid-Vietnam, alleen het Vietnam van Ho Tsji Minh. De zuidelijke militaire zone was als een

tijdelijk verschijnsel bedoeld. Elke buitenlandse inmenging in Indo-China was verder verboden. En artikel 6 zei nadrukkelijk: 'De conferentie stelt vast dat de overeenkomst over Vietnam voornamelijk ten doel heeft de militaire problemen te regelen met betrekking tot het beëindigen van de vijandelijkheden en dat de militaire demarcatielijn een voorlopige lijn is, die in geen geval mag worden geïnterpreteerd als een politieke of territoriale grens.' De Verenigde Staten hadden zich uitdagend schuldig gemaakt aan het verkrachten van de overeenkomsten van Genève.

Toch schonk de wereld weinig aandacht aan hetgeen er in Vietnam geschiedde. Er waren zovele andere zorgen! Maar de Amerikanen hadden als hun zetbaas in Saigon de katholieke familieclan Ngo neergezet: Ngo Dinh Diem als president, met twee broers, de ene bisschop en de andere chef van de politieke politie, de rechterhand van de CIA, die in Indo-China bijzonder actief was en beschikte over huurlingen, eigen 'geheime legers', luchtvloten en politici of functionarissen als wijdverspreide en goed betaalde agenten. En deze kasten wekten verzet. Tijdens de bevrijdingsoorlog tegen de Fransen was er al veel grootgrondbezit verdeeld, maar deze distributie werd grotendeels weer ongedaan gemaakt. Onvoorstelbaar waren de corruptie en de willekeur in de hoogste gelederen van het regime. In 1957 was er sprake van boerenopstanden. In 1960 werd in het zuiden het Nationale Bevrijdingsfront NBF gevormd, door de tegenstanders 'communistisch' genoemd: de Vietcong. Aan deze vormen van weerstand was in 1956 een ware terreur voorafgegaan, de opheffing van gemeenteraden en de bouw van concentratiekampen, moordpartijen die aan 75 000 mensen het leven hadden gekost. De bedoeling van de Vietcong was het regime in Saigon ten val te brengen en de akkoorden van Genève uit te voeren. De guerrilla greep snel om zich heen: al in 1961 verklaarden Amerikaanse journalisten en militairen dat 80% van het platteland onder controle stond van het NBF, ook als het bestuur schijnbaar aan Saigon beantwoordde. In de bevrijde gebieden werden agrarische en culturele hervormingen doorgevoerd (landverdeling,

verplicht onderwijs, vrouwenemancipatie, medische zorg) terwijl men de middelen daartoe voornamelijk verkreeg door ze op de vijand te veroveren.

In 1963 werd men in Washington uitermate geïrriteerd over het wanbeleid van de Ngo-clan en de geprovoceerde oorlog. President Kennedy placht nog te zeggen: 'Het is hún oorlog, niet de onze. Zij moeten hem winnen, zij kunnen hem verliezen.' Maar hij liet niet na Saigon te voorzien van levensmiddelen, wapens, geld, 18 000 militaire adviseurs, wetende dat het democratische bewind werd geleid door dieven en moordenaars. Kennedy gaf er echter blijk van dat hij de familie Ngo niet meer beschermde. De topleiders daarvan (president Ngo Dinh Diem en de chef van de politieke politie, Ngo Dinh Nhu) werden op 1 november 1963 dan ook ongestraft vermoord door militaire mededingers. De voornaamste samenzweerder, de Grote Minh, kon zich echter niet als dictator handhaven. Naar voren kwamen vooral twee generaals die met de Fransen hadden gecollaboreerd, namelijk Ky en – in 1967 – Thieu.

In november 1963 was ook president Kennedy vermoord en opgevolgd door Lyndon Johnson. Deze werd geconfronteerd met de dreigende ineenstorting van het regime van Saigon: het platteland was nu vast in handen van de Vietcong, die de beslissende aanval voorbereidde op de steden. In 1965 zou dan zijn geschied, wat in 1954 had moeten plaatsvinden: de uitvoering van de akkoorden van Genève. Maar Johnson besloot, onder sterke militaire druk, rechtstreeks militair te interveniëren en de benodigde voorwendzelen daartoe aan te wenden.

Modern barbarisme

In de onthullingen over het buitenlandse beleid van Johnson en Nixon speelt de oorlog in Indo-China een hoofdrol. Ontelbaar en onbeschrijflijk is het aantal leugens en verzwijgingen waarmee een grote, verwoestende oorlog moest

worden gemotiveerd. Nu kunnen leugens vloeken met een politiek systeem, hoewel dit zelden het geval is, of met de wet, wat méér voorkomt. De leugens van de Amerikaanse presidenten echter werden juist door het systeem vereist. De Verenigde Staten moesten geacht worden vrijheid en democratie op aarde te verdedigen, terwijl zij de grootste imperialistische en koloniserende macht waren geworden. In het geval van Vietnam moest nu een reeks van ficties aannemelijk worden gemaakt. Ten eerste dat het binnenlandse sociale verzet in het zuiden een vorm was van 'subversie' en daaronder verstond men dat de opstanden waren verwekt door een buitenlandse, agressieve mogendheid. De regering van Saigon zou de hele bevolking van het zuiden achter zich hebben, maar dit volk (tot natie verheven) zou zijn aangevallen door de republiek van Vietnam, nu steeds Noord-Vietnam genoemd. Deze mythe is tien jaar lang gehandhaafd, verbreid, tot het laatst toe onderstreept door internationale persagentschappen en door volgzame redacties, die steeds spraken van aanvallen van Noordvietnamezen op het zuiden.

Daardoor werd Noord-Vietnam, met een bevolking van 20 tot 22 miljoen zielen (het aantal doden zal stellig tien procent hebben bedragen) verheven tot een supermogendheid. Zijn industrie was onbeduidend, de wapens moesten worden veroverd op de vijanden (Fransen en Amerikanen) of worden geleverd door de Sowjet-Unie en (in mindere mate) door China. Dit Noord-Vietnam had geen grote vliegtuigen of vloot, afgezien van kustvaartuigen. Pas geleidelijk kreeg het een aantal tanks en kanonnen, maar zijn voornaamste wapen was steeds de guerrilla geweest. Van 1964 af werd het onderworpen aan de verschrikkelijkste luchtbombardementen uit de historie. Van 1964 tot augustus 1970 waren er op heel Vietnam negen miljoen ton springstoffen uitgeworpen, of achttien maal zoveel als gedurende de Tweede Wereldoorlog op alle gebieden van het Verre Oosten. Het grootste deel daarvan teisterde Noord-Vietnam. Op welke wijze konden dan zijn strijdkrachten nog opereren in Zuid-Vietnam en daar steeds meer provincies onder controle krijgen?

De regering van Hanoi moest wel beschikken over bovenmenselijke en bovennatuurlijke krachten om zulke successen te behalen. Welke massa's wierpen namelijk de Verenigde Staten in het vuur? In 1968, een hoogtepunt in de gevechten, waren er 550 000 Amerikaanse militairen, gesteund door de grootste luchtmacht en de sterkste oorlogsvloot ter wereld. Daarbij kwamen 50 000 Zuidkoreanen en duizenden militaire deskundigen uit Thailand, de Filippijnen, Australië en Nieuw-Zeeland. Zij waren leden van de ZOAVO (Zuidoost-Aziatische Verdragsorganisatie), geleid door de Amerikanen om een halt toe te roepen aan 'het communisme'. Thailand had in 1967 een geheime overeenkomst gesloten met de Verenigde Staten om in Zuid-Vietnam een divisie te stationeren van 12 000 man, waarvoor Washington 80 miljoen dollar per jaar verschaftte, afgezien van de uitrusting en de munitie. Men kan dus aannemen dat onder Amerikaans commando een invasieleger was gevormd van ongeveer 625 000 man.

Wat nu de strijdkrachten aangaat van Saigon, in 1968 omvatten ze op papier 800 000 man. Die waren er niet. In de eerste plaats declareerden de corrupte generaals de kosten van zoveel mogelijk soldaten (uniformen, soldij, voedsel, wapens, munitie enz.) maar ze staken een deel van de ontvangen gelden in hun eigen zak. Ze konden ook geen 800 000 of een miljoen manschappen (daarop pochten ze) in het veld sturen, want elk jaar deserterden gemiddeld 100 000 rekruten, niet zelden met uitlevering van hun bewapening aan de zogenaamde Vietcong. Maar het is redelijk ook het leger van de Saigon-vazallen op 625 000 man te schatten. Tegen de revolutionaire patriotten van de Vietminh waren dus 1 250 000 man, met de modernste wapens, in het vuur gebracht. Voorzover het landtroepen waren opereerden ze in Zuid-Vietnam.

Hoeveel divisies had Noord-Vietnam nu naar het zuiden gezonden? Aanvankelijk geen enkele. Van 1960 tot 1964 was de zuidelijke guerrilla een aangelegenheid van zuidelijke rebellen. Maar in de bevrijdingsoorlog tegen de Fransen en bij het afbakenen van militaire zones in 1954 bevonden zich honderdduizenden revolutionairen uit het

zuiden ten noorden van de zeventiende breedtegraad en velen van hen behoorden tot de eersten die terugkeerden naar hun provincies (in het zuiden) om daar een guerrilla te voeren. Voor het gemak werden ze Noordvietnamezen genoemd. Later kwamen uit het noorden wel geregelde troepen, maar de omvang daarvan in nooit duidelijk vastgesteld, en . . . wie was noorderling, wie zuiderling? De schattingen over de aantallen noordelijke 'communisten' liepen zeer uiteen, zijn nooit uitgekomen boven de 300 000 en zelden boven de 200 000. Hoe konden deze 'rode legers' overwinningen behalen op 1 250 000 soldaten onder Amerikaans commando, als het volk van Zuid-Vietnam achter Saigon stond? Dan waren de rebellen volkomen vernietigd. De leugen van 'defensie tegen agressie' is aldus volkomen weerlegd. Het volk van Zuid-Vietnam vocht tegen de Amerikanen en hun vazallen en dit feit alleen kon de nederlaag van de Verenigde Staten verklaren. Maar het moest wel verschrikkelijk zwaar boeten voor deze wil om onafhankelijk te zijn. Nog vóór de definitieve ineenstorting van het Saigonregime schatte men in het zuiden het aantal doden op 1 100 000 (van wie 250 000 kinderen), dat der gedwongen geëvacueerde bewoners op 4 miljoen (zouden ze blijven, dan werden ze ter dood gebombardeerd), het getal der daklozen op 8 miljoen, en dat alles op een bevolking tussen 16 en 18 miljoen. Er waren 200 000 politieke gevangenen in martelende kerkers en kampen. Vietnam was een laboratorium geworden (het woord is van generaal Maxwell Taylor) voor het bestrijden van een guerrilla, een 'subversieve opstand': dat gaf de generaal dus toe, hij gewaagde niet van een oorlog. De middelen der fascistische contrarevolutie waren: napalm, vlammenwerpers, oorlogsgassen, ontbladeringsvergiften, kogels. Maar er was ook een organisatie genaamd WHAM, 'Winning hearts and minds', om de sympathie van het volk te verwerven. En piloten plachten collectief te bidden voordat ze opstegen. De massamoordenaars van de Phoenix-vergeldingen (35 000 weerlozen werden gedood in het jaar 1968, alleen omdat ze verdacht werden van sympathie voor de rebellen) en van executies als van My Lay (maart 1968)

waren godvruchtige lieden.

Het einde van dit drama ging gepaard met de tweede leugen. President Nixon en zijn minister Kissinger zeiden vrede te willen sluiten, toen Nixon in 1972 de campagne voerde voor zijn herverkiezing. Nadat de president herkozen was, begon hij Noord-Vietnam te bombarderen, zo barbaars als nooit te voren, de kerstdagen inbegrepen, toen Nixon zich door een van zijn hofpredikers liet vertellen dat hij Gods wil uitvoerde. Op 27 januari 1973 werd daarop een zogenaamd bestand afgedwongen, zonder dat in Saigon de dictator Thieu nog het veld behoeftte te ruimen. Maar het vechten zou worden gestaakt, de politieke gevangenen moesten worden vrijgelaten, een verzoeningscommissie van drie groepen behoorde vrije verkiezingen voor te bereiden. Die groepen waren: het Nationale Bevrijdingsfront (sinds 10 juni 1969 de Voorlopige Revolutionaire Regering of VRR), de regering van Saigon en een Derde Macht, tussen de twee partijen in staande democraten. De Amerikanen moesten zich terugtrekken. Maar de ondertekening der akkoorden te Parijs was van Amerikaanse zijde puur bedrog. En later zei Kissinger ook (eind januari 1975): 'Het doel dat de doorslag gaf was niet, een einde te maken aan de Amerikaanse rol in Indo-China, maar slechts om Amerikaanse strijdkrachten terug te trekken en de krijgsgevangenen naar huis te krijgen.'

De akkoorden bleven dus een wassen neus. Thieu kreeg de vrijheid om alle overeenkomsten te verkrachten. De Amerikanen gaven hem 700 vliegtuigen (naast de 500 die hij al had), 200 kleine oorlogsschepen, 800 zware kanonnen, 1100 tanks, 1 100 000 ton bommen en 112 000 raketten. Ter beschikking van de Amerikaanse ambassade bleven 3288 Amerikanen, voornamelijk van de CIA, en in dienst van Saigon traden 25 000 Amerikaanse militairen, betaald door Washington. De verleende steun werd geschat op 8 miljard dollar. Daarbij kwamen nog de bedragen voor de periode van 1973 tot 1975; deze bedroegen 3,5 miljard dollar. De juiste cijfers zijn echter niet bekend, want het Pentagon kan aan bondgenoten wapens en munitie leveren tegen bijvoorbeeld tien procent van de

werkelijke waarde. Toen in het voorjaar van 1975 de volksopstand tegen Thieu een massaal karakter kreeg, vielen onwaarschijnlijke hoeveelheden wapens en munitie in handen van de VRR. In september 1974 had de VRR gerapporteerd dat Thieu en de Amerikanen na 27 januari 1973 de oorlog verbitterd hadden voortgezet, en het bevrijde gebied had sindsdien ondergaan: 40 000 luchtaanvallen, het lanceren van 150 000 bommen en vijf miljoen granaten, de verwoesting van nog eens 1700 dorpen en grote rijstvelden. Na twee jaar van verkrachting van het bestand sloeg de VRR terug. De troepen van Saigon, door de corruptie gedemoraliseerd, sloegen in het noorden en het centrum in paniek op de vlucht. De agenten van de Amerikaanse ambassade, de wezenlijke heersers, lieten de bevolking opwekken mede te vluchten, omdat ze anders vermoord zouden worden door de 'communisten'. De VRR riep allen op te blijven waar ze waren en mee te werken om produktie, distributie en ziekenzorg weer op gang te brengen. Maar de weergaloze en besmettelijke collectieve angst had nog een andere grond: de vrees dat de Amerikanen en hun vazallen steden in puin zouden schieten met luchtbombardementen, als deze steden in handen zouden komen van het Bevrijdingsfront. In het verleden was dit ook geregeld gebeurd met andere plaatsen. Juist in de periode van volstrekte neergang openbaarde zich de vernietigingsdrang van het Witte Huis en het Pentagon, door verdwaaasde voortvluchtige massa's in een onbeschrijflijk ongeluk te storten.

Politiek van de leugen

Er was dus sprake van een zuidelijke volksopstand tegen de yankees. Weliswaar werd de Franse journalist van AFP, Léandri, vermoord toen hij (maart 1975) uit Saigon seinde dat de VRR en niet Noord-Vietnam het offensief leidde. Maar de 'vietnamisering' (Aziaten laten vechten tegen Aziaten) had de Verenigde Staten geen baat gebracht.

Dit was evenmin het geval geweest met de derde grote leugen, die in 1964 had moeten rechtvaardigen dat de Amerikanen de aanval openden op Noord-Vietnam. Johnson vertelde toen dat in de Golf van Tonkin begin augustus kustvaartuigen van Noord-Vietnam het vuur geopend zouden hebben op . . . de Amerikaanse Zevende Vloot! Die boten waren in de grond geboord, maar onmiddellijk had de vloot met vliegtuigen de aanval geopend op Noord-vietnamese havensteden. Al twee jaar later bleek die communistische agressie verzonnen, zoals bleek uit een beschouwing van senator Fulbright in *Ramparts* van juni 1966. Maar het duurde nog jaren, voordat het Amerikaanse publiek dat geloofde. En het verzinsel van de militairen verleidde het Congres ertoe om president Johnson, in zijn functie van opperbevelhebber der strijdkrachten, een blanco-volmacht te geven om over te gaan tot operaties tegen landen 'die de levens van Amerikaanse militairen in gevaar zouden brengen'. Zonder oorlogsverklaring van het Congres (door de grondwet eigenlijk vereist) kon de president oorlog voeren: hij werd in de buitenlandse politiek tot dictator.

Op deze basis hebben Amerikaanse troepen op 30 april 1970 ingegrepen in Cambodja. Onder leiding van de premier prins Sihanouk wilde dit land neutraal blijven, maar het werd ervan beschuldigd schuilplaatsen te bieden aan Vietnamese rebellen. Dezen vluchtten inderdaad wel in de afgelegen grensprovincies van Cambodja, waar ze dan werden achtervolgd door Saigontroepen en Amerikanen. Om-trent deze aanvallen gaf Noam Chomsky in zijn *At war with Asia* (1971) enige bijzonderheden. In 1967 drongen bijvoorbeeld Amerikanen, Saigontroepen en Zuid-Koreanen het land binnen en verbrandden met behulp van de luchtmacht een dorp, terwijl daarna met napalm en chemische middelen de oogsten werden verwoest. Een internationale commissie van onderzoek had geen enkel bewijs gevonden van aanwezigheid van Vietcongstrijders. Uit een reportage van T. D. Allman bleek dat de Vietnamese rebellen die van tijd tot tijd de grens van Cambodja overschreden, daar niet verder dan een halve kilometer door-

drongen, terwijl de slachtoffers van Amerikaanse bombardementen Cambodjaanse boeren, hun dorpen en hun vee waren.

In Phnom Penh had de CIA generaal Lon Nol intussen gekocht en betaald. Hij zou op 4 maart 1970 de aanval openen op de 'communisten'. Op 18 maart 1970 zette hij de (afwezige) Sihanouk af. Onmiddellijk brak een volksopstand uit, geleid door het Verenigde Nationale Front van Cambodja (FUNK), later door zijn Nationale Regering (GRUNK), die weldra tal van provincies beheerste. Op 27 maart kreeg Lon Nol de hulp van Saigontroepen, op 30 april van Amerikaanse eenheden. Alweer een aanval zonder oorlogsverklaring op grond van de leugen dat Lon Nol de wettige president was, die hulp vroeg, terwijl van Cambodja uit Amerikaanse soldaten bedreigd zouden zijn geworden. Nu echter was het Amerikaanse Congres verbijsterd over deze zinloze uitbreiding van de oorlog. De troepen moesten uit Cambodja worden teruggetrokken, eind juni 1970. Steeds meer ingesloten in de hoofdstad werd Lon Nol voorzien van goederen en munitie, aanvankelijk nog over de rivier, de Mekong, tenslotte alleen door een luchtbrug. Totdat ook die bezweek. Maar zwaar moest het Cambodjaanse volk boeten voor zijn onwil een vazal van de Verenigde Staten te worden. Toen in het voorjaar van 1975 niet alleen het yankeefront in Vietnam, maar ook dat in Cambodja ineensloot, was dit land verschrikkelijk verwoest door de Amerikaanse luchtmacht. De helft van de zeven miljoen inwoners was dakloos geworden, tien procent was gedood, in de hoofdstad Phnom Penh dreigden 2,5 miljoen mensen, onder wie een half miljoen vluchtelingen, te verhongeren. En dan te bedenken dat dit land naar Aziatische maatstaven een oase van rust en welzijn was geweest! Een van de verschrikkelijkste misdaden uit de geschiedenis was hier gepleegd; in naam – nota bene! – van de verdediging van recht en vrijheid.

En ook toen de nederlaag van de marionet Lon Nol reeds vaststond, vroegen Ford en Kissinger aan het Congres nog 222 miljoen dollar om de vazal in staat te stellen verder te vechten, land en volk nog meer te verwoesten.

Op 6 maart 1975 riep Ford nog weer op tot strijd tegen 'communistische agressoren' die hoopten hun doeleinden met geweld te kunnen bereiken. 'Dit geloof zal worden aangemoedigd als we de hulp aan onze vrienden afsnijden . . . Een communistische machtsovername zal onschuldigen aan nieuwe ellende blootstellen.' Maar senator Mansfield zei tenminste: 'Nog meer geld betekent nog meer wapens, en meer wapens betekenen nog meer doden. Ik ben ziek en vermoeid van de foto's van mannen, vrouwen en kinderen die worden afgeslacht door Amerikaanse kanonnen met Amerikaanse munitie.' De Verenigde Staten moesten Lon Nol laten vallen.

Desondanks ontstond er op 12 mei een hysterische woede in Amerika (tegen 'de gele en onbeschaafde boeren van Cambodja'), toen bekend werd dat kustschepen van de Koninklijke Khmers (steeds maar communisten genoemd!) het Amerikaanse vrachtschip Mayaguez, dat goederen vervoerde van en naar de Amerikaanse bases in Thailand, hadden aangehouden, verdacht van spionage. Het wemelde van CIA-vaartuigen met spionnen langs de Cambodjaanse kusten. Na onderzoek werden echter onschuldige schepen steeds vrijgegeven. Hadden de Amerikanen een conflict willen provoceren door de vrachtvaarder langs het Cambodjaanse eiland Koh Tang te laten varen, opdat het aangehouden zou worden? Dit was waarschijnlijk. Hoewel Cambodja schip en bemanning al op 14 mei vrijgaf, werd een dreigende Amerikaanse strijdmacht samengetrokken: 1100 mariniers in Thailand (waarvan het grondgebied werd geschonden, ondanks protesten van Bangkok) die het eiland Koh Tang bezetten; een smaldeel van de vloot; tientallen vliegtuigen, die de haven Sihanoekstad bombardeerden (vliegveld en olietanks) toen de Mayaguez en haar bemanning al lang weer vrij waren. *Le Monde* sprak van een 'belachelijke overwinning', maar in Amerika achtte men aldus de fatale nederlaag in Indo-China gewroken. Dit volk was kennelijk uiterst gevaarlijk en tot alles in staat.

Op 28 januari 1975 had Ford al gezegd, dat de Verenigde Staten 'geloofwaardig' moesten blijven, dat wil zeg-

gen: gevreesd. 'Deze geloofwaardigheid is van essentieel belang voor onze veiligheid.' Eentonig maar wanhoopwekkend waren de gevolgen van deze theorie voor Laos geweest. In 1954 hadden daar de linker- en rechterzijde toegezegd, een coalitieregering te vormen om een nieuwe periode in te luiden na het vertrek der Fransen. De Amerikanen grepen ook hier in, maar ze lieten hun 'geheime oorlog' geheel voeren door de CIA om te voorkomen dat de Pathet Lao (of Lao Haksat), een revolutionaire nationalistische boerenbeweging, de meerderheid zou gaan vormen. De Amerikanen wisten prins Soevanna Phoema, eigenlijk een neutralist zoals Sihanouk van Cambodja, tenslotte zodanig te intimideren en te bedreigen dat hij een burgeroorlog wettigde tegen de Pathet Lao. De CIA, die haar eigen luchtvaartmaatschappijen bezat, Air America en Air Continental, stond hem bij en dreef hem voort. Ze schiep naast het officiële leger (van 75 000 man, op een bevolking van 3 miljoen zielen) een 'armée clandestine' van 15 000 man uit de Meo-stam, die ontzaglijke verliezen leed. Ze importeerde 5000 huurlingen uit Thailand en 12 000 uit de Verenigde Staten, beroepsmilitairen die tijdelijk overgingen in dienst van de CIA. Omdat er wegen liepen van Noord-Vietnam naar Zuid-Vietnam die op bepaalde punten het grensgebied van Laos passeerden, werd deze strook (de zogenaamde Ho Tsjì Minh-weg) voortdurend gebombardeerd, evenals het door de Pathet Lao bevrijde gebied.

Maar in 1965 had de Pathet Lao al elf van de zestien provincies onder haar controle. Om de linkse patriotten te vernietigen drong in de nacht van 8 op 9 februari 1971 een strijdmacht van 20 000 man uit Saigon in Laos binnen. Ondanks de leiding van Amerikaanse officieren en de steun van de luchtmacht dreef het volksleger de indringers het land uit in het midden van maart 1971. De burgeroorlog tussen Laotianen werd echter levend gehouden met geld, wapens en agenten van de CIA, totdat er begin 1973 weer een poging werd gedaan door de Laotianen zelf tot een afbakening te komen van elkaars provincies, van twee autonome gebieden, overkoepeld door een coalitieregering. In juni 1975 werd deze beheerst door de linkerzijde.

Na twintig jaar van buitenlandse interventie was een aanzienlijk deel van het platteland door de luchtbombardementen verwoest, van de drie miljoen inwoners waren er 750 000 dakloos geworden, in massa op de vlucht door velden vol ruïnes. Minstens een kwart miljoen mensen was gedood.

Wanneer men de slagvelden van Indo-China overzag, de gevolgen van ontelbare leugens en geheime oorlogen, de verlaten en verdorde velden, de verbrande bossen, de in puin geschoten dorpen en steden, de onmetelijke graven, de ontelbare verminkten en gewonden . . . dan was het onmiskenbaar dat men getuige was van oorlogsmisdaden die slechts te vergelijken waren met die van Hitler en zijn moordende krijgsscharen, met name in Polen en de Oekraïne, in Italië en Joegoslavië, hoewel dit barbarisme nog was overtroffen door de veel grotere vernietigingskracht van de modernste wapenen.

Het wapen der hypocrisie

Toen in het begin van 1975 bleek dat noch Lon Nol in Phnom Penh, noch ook Thieu in Saigon zich kon handhaven en dat zelfs hun overhaaste vlucht onvermijdelijk was, ontstond er in Het Witte Huis en in het Pentagon een paniek. Er werden oorlogsschepen en luchtvloten gezonden om de duizenden Amerikanen (diplomaten, leiders van de CIA, technische adviseurs en als burgers vermomde militaire leiders) en zoveel mogelijk collaborateurs te evacueren. President Ford en de ministers Kissinger en Schlesinger (Buitenlandse Zaken en Defensie) hielden vast aan de stelling dat de positie van de Verenigde Staten verzwakt was in heel Zuid-Oost-Azië en . . . dat het Congres daarvoor verantwoordelijk zou zijn: het had niet genoeg geld gevoteerd! Schlesinger echter sprak zichzelf voortdurend tegen, zoals op 22 maart, toen hij zei: 'Als Vietnam communistisch wordt, zou dat weinig uitmaken, want het globale machtsevenwicht wordt dan niet verstoord.' Op

31 maart wierp hij alle schuld op het bewind in Saigon: 'Er was veel meer sprake van een ineenstorting der structuur van de Zuidvietnamese strijdkrachten dan van een offensief van Noord-Vietnam.' Hij dacht dat een miljard dollar aan wapenen en munitie verloren was gegaan, maar dat bleken zeer vele miljarden te zijn. In Danang waren 80 000 van de 100 000 soldaten met al hun uitrustingen en voorraden overgelopen.

President Ford, die voortging Noord-Vietnam van agressie te beschuldigen, sprak op 13 januari van 160 000 Noordvietnamezen, hoewel Thieu toen nog zou beschikken (*Le Monde*, 28 maart) over 465 000 frontsoldaten, 2 miljoen man van de militie, 40 000 van de marine en 60 000 van de luchtmacht. Wat hadden die 160 000 noorderlingen daartegen kunnen beginnen? Op 28 januari verzon Ford daarop een ander cijfer: 289 000. Ook dat feit verklaarde de nederlaag van Thieu niet, die kon alleen het gevolg zijn van een massale volksofstand.

Er waren weer een paar miljoen vluchtelingen, die zogenaamd angstig uitweken voor het communisme. Maar de *New York Times* (*Volkscrant* van 3 april) kwam tot deze conclusie: 'Geen van de vluchtelingen bleek gedreven door afkeer van het communisme.' Vrees voor bombardementen op het gebied der VRR, dwang van de vluchtende Saigontroepen om mee te trekken en hun een schild en dekking te verschaffen, bleken te overwegen. Maar in Washington putte men zich uit in het verspreiden van gruwelverhalen (in de hele wereld gereproduceerd) over de 'communisten', zoals de Vietnamese nationalist en de koningsgezinde Cambodjanen ook toen nog steeds werden genoemd.

En daarbij kwam dan de walgelijke huichelarij met een paar duizend zogenaamd 'geredde' baby's, die in Saigon van niemand gevaar liepen, maar die haastig geëvacueerd moesten worden, waarbij ongelukkigerwijze ook nog een vliegtuig neerstortte. Het bleek dat hier sprake was van een bewuste poging om het Atlantische publiek te vertederen. Het ging om kinderen van Amerikanen die door hun Aziatische moeders waren afgestaan aan meestal ka-

tholieke instellingen van liefdadigheid, onderhouden met Amerikaans geld. (Men vergete niet dat de top der collaborateurs katholiek was). Die baby's werden nu 'wezen' genoemd en Ford liet zich teder glimlachend fotograferen en filmen met zulk een schepsel in de armen, gered uit handen van de barbaren. En dan moest men zich herinneren dat er door de Amerikanen, van 1964 tot 1975, alleen in Zuid-Vietnam 300 000 kinderen waren gedood en dat er 500 000 tot wezen waren gemaakt, afgezien van de kindermoord in de rest van Indo-China. De westerse cultuur had het ver gebracht.

De weg naar Peking

In het voorjaar van 1975 had Washington pogingen ondernomen om Peking ertoe te bewegen, de revolutionairen in Zuid-Vietnam en Cambodja weer te bewegen tot een staken van het vuren, zodat de vazallen der Verenigde Staten nog een adempauze zouden hebben. De Chinezen weigerden natuurlijk. En het was zelfs de vraag, of de represailles der Amerikanen na hun nederlaag (bombardeerten op Cambodja in mei, het omsingelen van Zuid-Vietnam door de Zevende Vloot, het embargo ten aanzien van beide landen, het daaraan ontvreemden van zoveel mogelijk vliegtuigen die door agenten der CIA werden ge-kaapt) de betrekkingen met China niet weer zouden verkoelen. Nog altijd was dit land omgeven door een keten van Amerikaanse steunpunten: 126 in Japan, 55 in Zuid-Korea, 3 zeer grote op Taiwan, 23 op de Filippijnen, 7 in Thailand (waarvan één zeehaven) plus de 700 000 man van de Zevende Vloot. In het Verre Oosten waren lanceerbases voor 5500 kernbommen. En van wezenlijke toena-dering had Peking nog niet veel bemerkt, al had Nixon dan in 1972, in Peking op bezoek, de vredelievendheid van China geprezen!

Hoe was dat bezoek tot stand gekomen? In 1971 was er wederom een oorlog uitgebroken tussen India en Pakistan.

De oorzaak daarvan was dat Oost-Pakistan, in opstand tegen het overheersende West-Pakistan, zich onafhankelijk wilde maken als Bangla Desj. En daartoe gaf India de stoot: zijn strijdkrachten versloegen de troepen van West-Pakistan en bevrijdden Bangla Desj. Men schrok ervan in Washington, want die bevrijding betekende ook dat de nieuwe staat binnen de invloedssfeer van India viel, terwijl dit weer vrij nauw verbonden was met de Sowjet-Unie. Zou Moskou via Voor-Indië doorstoten naar de Indische Oceaan? In dat geval moesten de Verenigde Staten West-Pakistan (officieel nog altijd bondgenoot in de CENTO, samen met Perzië en Turkije) onder hun hoede nemen. Dat deden ze dan ook.

Maar de Pakistaanse dictator Jachja Chan herinnerde er Kissinger aan, dat hij veel materiële hulp had ontvangen van China, dat vijandig stond tegenover India. De grensgevechten (1959-1963) tussen de twee staten hadden die kloof geschapen. Aangezien Peking ook op zeer slechte voet stond met Moskou, kon het wellicht bewogen worden tot toenadering tot Washington. Nu had Amerika al veel eerder kunnen pogen, gebruik te maken van de Russisch-Chinese tegenstelling. Maar goed: beter laat dan nooit. In 1971 zorgde Jachja Chan ervoor dat Kissinger werd uitgenodigd door Peking, waaraan hij een geheim bezoek bracht. De Chinezen waren bereid president Nixon te ontvangen, die dan ook in februari 1972 in Peking en Sjanghai vertoefde en zijn herverkiezing aldus sterk bevorderde. Was hij niet de man van de vrede?

De Verenigde Staten staakten hun oppositie tegen het opnemen van Peking in de V.N. in 1971. De delegatie van Taiwan moest haar zetel afstaan: de fictie was prijsgegeven, dat dit eiland heel China zou vertegenwoordigen. Nu was nooit ontkend dat het een deel van China was. Als Peking geacht werd daarover gezag uit te oefenen, moest eigenlijk Taiwan weer geregeerd worden door de communisten! Dit stonden de Amerikanen niet toe, maar ze hadden juridisch de aanspraken van Mao Tse-toeng op het eiland Taiwan zeer versterkt. Tegelijk hadden ze de hele basis vernietigd waarop hun oorlog in Indo-China ge-

grond was geworden. Omdat (zo heette het) China de werkelijke agressor zou zijn in het Verre Oosten en als zodanig achter Noord-Korea en Noord-Vietnam zou staan, moest Amerika ingrijpen teneinde tenminste Zuid-Korea en Zuid-Vietnam uit de Chinese klauwen te redden. En er kon geen sprake zijn van een lidmaatschap van Peking van de Verenigde Naties, omdat die geen agressor konden opnemen! Het communisme was de erfvijand. En nu viel met één slag dat hele kaartenhuis ineen. De Chinezen waren – Nixon bracht de boodschap ook mee naar huis! – vredelievend, ze mochten leden van de Verenigde Naties zijn!

In 1972 werd al door de Amerikanen gezocht naar een middel om hun troepen uit Indo-China terug te trekken en 'Aziaten te laten vechten tegen Aziaten'. Misschien kon China nog iets doen om Saigon te redden van een nederlaag, ter wille van de vriendschap met de Verenigde Staten. Maar indien dit niet mogelijk bleek en Indo-China zonder Amerika onafhankelijk werd, hoopte men dat Russen en Chinezen daar elkaar het licht in de ogen niet zouden gunnen.

Intussen hebben zelden grote mogendheden met zo'n minachting voor het onderscheidingsvermogen der volken, zo onvervaard waarheden tot leugens en leugens tot waarheden bestempeld. En als ze na 1972 voor de variatie weer eens hinkende oversprongen van de ene op de andere ideologie, gingen ze blijkbaar uit van de stelling dat volken geen geheugen hebben.

Het Chinese raadsel

Het negende congres van de Chinese Communistische Partij had in 1969 bewezen dat het gezag der politieke leiders was hersteld, maar dat de generaals een sterkere positie hadden verworven dan voorheen. Maarschalk Lin Piao was tot opvolger van Mao benoemd. Aan de top van de partij stonden vijf mannen: president Mao Tse-toeng,

maarschalk Lin Piao, premier Tsjou En-lai, de ideoloog Tsjen Po-ta en de buitenlandse specialist Kang Sjeng. Binnen deze kleine kring zijn vitale tegenstellingen ontstaan en zeer waarschijnlijk over de buitenlandse politiek, over het besluit de Sowjet-Unie te gaan beschouwen als de allergrootste vijand van China en 'dientengevolge'(!) van het wereldproletariaat. Het is aannemelijk dat Lin Piao en Tsjen Po-ta geweigerd hebben op deze weg verder te gaan, omdat aldus de Verenigde Staten ('centrum van de internationale contrarevolutie') te zeer werden begunstigd. Ze verloren (als ze van die weg terugwilden) de strijd. China ontkende de geldigheid van de verdragen met Rusland uit de periode van 1840 tot 1860, waarbij volgens hen een miljoen vierkante kilometer grondgebied aan het keizerlijke China was ontnomen. Omdat de leiders der bolsjewiki vasthielden aan die annexatie, waren zij de nieuwe tsaren en sociaal-fascisten. Elk land dat bereid was in Europa of Azië de Sowjet-Unie te weerstaan, kon rekenen op de sympathie van Peking.

Men was van 1969 tot 1971 getuige van een machtsverschuiving in de partij. Van de 21 leden van het Politieke Bureau bleven er nog slechts 12 over. Het Centrale Comité zag zijn samenstelling aanzienlijk gewijzigd. Maar de meest spectaculaire verandering was de uitschakeling (op 3 juni 1971) van Lin Piao en van de ideoloog Tsjen Po-ta, officieel politiek secretaris van Mao. In september kwam uit Mongolia het bericht dat een Chinees vliegtuig, blijkbaar bemand door uit China gevluchte leiders, was verongelukt. De identiteit der inzittenden werd niet bekendgemaakt. Pas op 28 juli 1972 werd te Peking bevestigd, wat als gerucht reeds de ronde had gedaan: dat met dit vliegtuig Lin Piao (met zijn vrouw en zoon), Tsjen Po-ta en twee afgezette stafchefs op 13 september 1971 waren verongelukt. Ze zouden een staatsgreep hebben willen plegen en Mao Tse-toeng naar het leven hebben gestaan. Ontmaskerd hadden ze willen vluchten naar de Sowjet-Unie.

In januari 1975 vond een zitting plaats van het Chinese Volkscongres (het 'parlement'), waarin een nieuwe grond-

wet en het beleid van de Communistische Partij werden goedgekeurd, evenals de resultaten van de Culturele Revolutie en de doeleinden van de campagne tegen Kong Foe-tse en Lin Piao. Een 'nieuwe discipline' werd verlangd en verheerlijkt, terwijl natuurlijk iedereen gelukkig was met het bericht dat de oogst van 250 miljoen ton aan granen aan de verwachtingen had beantwoord. Wat de buitenlandse politiek aangaat was de rede van premier Tsjou En-lai symbolisch. Hij beschuldigde er zowel de Verenigde Staten als de Sowjet-Unie van, de wereldvrede in gevaar te brengen. Eens namelijk zou hun felle strijd om de wereldheerschappij moeten leiden tot een wereldoorlog. Tegen dit gevaar moesten China en West-Europa zich verenigen. Daarom moest West-Europa streven naar zijn politieke eenheid. Tsjou waarschuwde vooral de landen van de Europese Economische Gemeenschap, sterk en vereend te blijven. 'De Russische sociaal-imperialisten voeren schijnaanvallen uit op China: maar hun werkelijke doel is West-Europa.' Het was duidelijk dat de Sowjet-Unie gold als grootste bedreiging der mensheid. 'De Russische leidersklier heeft verraad gepleegd aan het marxisme-leninisme en onze meningsverschillen met de Sowjet-Unie over principiële kwesties zullen nog lang blijven bestaan.'

In die maand januari was de reactionaire Westduitse katholieke politicus Franz-Josef Strauss op bezoek in Peking en de eer, gebracht aan deze held van de koude oorlog tegen de Sowjet-Unie, was zeer opvallend. Hij kreeg te horen – zoals de Nederlandse minister Max van der Stoep – dat de Sowjet-Unie de grootste bedreiging vormde voor West-Europa. Moskou had voor 75% zijn strijdkrachten gericht tegen het Westen. De Europeanen moesten zich verenigen. Peking stond op het standpunt dat er maar één Duitse natie bestond en het verloochende de Oostduitse DDR. Men kan zich voorstellen hoe verheugd deze Strauss was, die onder Duitse eenheid altijd de annexatie had verstaan van de DDR. Hij voelde zich door de Chinezen aangemoedigd, des te meer omdat hem het voorrecht ten deel was gevallen, te worden ontvangen door Mao Tse-toeng en met hem op de foto te worden vereeuwigd.

Op 21 januari werd bekend dat Tsjou En-lai ook een delegatie had ontvangen van conservatieve Japanse politici. De Chinese premier was weinig ingenomen met de onderhandelingen tussen Russen en Japanners, onder andere over de gezamenlijke economische ontsluiting van Siberië, om daar aardgas en olie te exploiteren. Tsjou waarschuwde zijn bezoekers tegen Moskou en beloofde in de toekomst meer olie uit China. Hij wekte Japan ook op geen afstand te doen van de vier eilandjes der Aleoeten die de Sowjet-Unie in de laatste oorlog had bezet en had behouden. Nog meer: Japan moest nauwe betrekkingen blijven onderhouden met de Verenigde Staten en het kon nog veel verwachten van uitbreiding der commerciële betrekkingen met China en Amerika. De ministers van Buitenlandse Zaken van Thailand en de Sjah van Perzië hadden de laatste jaren ook niet anders gehoord, dan dat ze zich moesten wapenen tegen . . . de Sowjet-Unie. De Sjah was zelfs gevierd als een verdediger van de vrijheid van West-Azië. En ter wille van hem onthielden de Chinezen voortaan hun steun aan de guerrilla in de Arabische staat Oman, waar de sultan door de Sjah werd ondersteund.

Wel werden er nog steeds toespelingen gemaakt op het feit, dat de twee supermogendheden de wereldvrede in gevaar brachten. Maar de Sowjet-Unie gold toch als het meest dreigende land. Men kan over zulke feiten lang filosoferen. Bewijzen ze dat in China het socialisme werd verraden? De sociaal-economische ontwikkeling bleef een voorbeeld voor vergelijkbare landen die technisch minder ontwikkeld waren. Deze evolutie was voortgezet, zowel in de tijd van vriendschap als in de periode van vijandschap jegens Moskou. Maar deze socialistische gemeenschap was vervat in een soevereine staat en hoe zou het anders kunnen? De staat echter is in de wereld der volkeren een bedreiging voor de cultuur en een gevaar voor het socialisme, welke ook zijn naam is en welke zijn kleur. De conclusie stemt zwaarmoedig in een periode van waanzinnige bewapening, terwijl niets erop wijst dat de volken bij machte of bereid zouden zijn, zich van de nationale en soevereine staten te bevrijden.

AFRIKA: DE TWEEDE KOLONISATIE

Einde van het Empire

In de Tweede Wereldoorlog hebben de geallieerden zich beijverd wereldwijde hervormingen aan te kondigen, maar toen deze het Westen bleken te schaden heeft men de evolutie zoveel mogelijk geremd. In het Handvest van de Verenigde Naties (art. 73 en 76) werd de koloniale landen opgedragen 'zelfbestuur tot stand te brengen en behoorlijk rekening te houden met de politieke verlangens der volkeren'. Er werd gewag gemaakt van 'de verschuldigde eerbied voor mensenrechten en fundamentele vrijheden voor allen, zonder onderscheid wegens ras, sekse, taal of godsdienst.'

De Britten vooral meenden een mogelijkheid te hebben gevonden, zonder schokken de overgang te doen plaatsvinden van kolonie of protectoraat naar dominion of republiek binnen het Gemenebest. En ze zijn in dat streven redelijk geslaagd. Van 1947 tot 1967 viel nochtans een ontzaglijk koloniaal rijk uiteen. Men is verbaasd de omvang daarvan te constateren, als men de vormen van ontvoogding registreert: India 1947, Pakistan 1947, Burma 1947 (buiten het Gemenebest getreden), Ceylon 1948, Egypte en Soedan definitief in 1956, (beide buiten het Commonwealth), Ghana 1957, Maleisië 1957, Nigeria, Kameroen, Somalia en Cyprus alle in 1960, Sierra Leone 1961, Tanganjika (sinds 1964 door de unie met Zanzibar herdoopt in Tanzania) 1962, evenals Oeganda, Jamaica en Trinidad-Tobago. Dan in 1963 Kenia en in 1964 Zambia (Noord-Rhodesië) en Malawi (Njassaland). In 1965 maakte de blanke minderheid van Zuid-Rhodesië (5% van de bevolking) zich 'illegaal' los van Engeland, zonder de zwarte meerderheid noemenswaardige zeggenschap te verlenen. In dat jaar 1965 werd Singapore onafhankelijk, nadat het al twee jaar los van Engeland tot Maleisië had behoord. Voorts volgden Guyana 1966, Bar-

bados 1966, Bahama-eilanden 1973-1974. Tenslotte werd de kroonkolonie Aden, met een aanzienlijk achterland, onafhankelijk onder de naam van Volksrepubliek Zuid-Jemen, later van Democratische Volksrepubliek Jemen. Engeland had noch de militaire macht, noch het industriële of financiële vermogen meer om het Empire te handhaven en het Commonwealth werd een steeds lossere gemeenschap. Het overgrote deel van het oude rijk viel binnen de invloedssfeer van de Verenigde Staten.

De opkomst van in Europa en Amerika gevormde intellectuelen en politici maakte het mogelijk, de voorheen afhankelijke gebieden te doen besturen door soms radicale, maar toch overwegend burgerlijke leiders, zoals Nehroe (India), Mohammed Ali Jinnah (Pakistan), Nkroemah (Ghana), Sir Aboe Bakar (Nigeria), Kaoenda (Zambia), Banda (Malawi), Nyerere (Tanzania) of zelfs de eens gevreesde Kenjatta (Kenia) en als er revolutionairen naar voren kwamen (zoals Jagan in Brits Guyana) of als ze hinderlijk werden (zoals Nkroemah in Ghana), dan waren er andere inheemse bondgenoten die hen terzijde schoven.

Toch bleven ook in de oude invloedssfeer van Groot-Brittannië niet alle drama's uit. Een van de meest tekenende tragedies was de burgeroorlog in het olierijke Nigeria, waar men poogde een groot stuk (al Biafra genoemd) af te scheuren. Met uitbuiting van stammentegenstellingen wroetten in Biafra toen Franse, Portugese en Zuidafrikaanse agenten van 'het industrieel-militaire complex', multinationale ondernemingen en imperialisten, die altijd pogen jonge staten te verzwakken door het verscherpen van interne tegenstellingen. De bloedige gevechten van de jaren 1966 en 1967 waren voor een aanzienlijk deel geprovoceerd door buitenlandse belanghebbenden en het was een wonder dat de reputatie van Groot-Brittannië er niet door werd gebroken. Zo lang draalden de Britten om aan de Nigeriaanse generaal Gowon wapens te leveren, dat deze zich (met succes) tot de Sowjet-Unie wendde, waarna Engeland over de brug kwam. Des te meer was dit het geval toen, na het aanvankelijke resultaat van de afscheidingsbeweging, de rijke olievelden van Biafra her-

overd werden door de federale troepen van Gowon. Maar de gebeurtenis toonde welke gevaren de ontvoogde staten, intern nog zwak, ook bedreigen van buitenaf.

Hierbij bleek ook wat een ideologie vermag. Na 1945 is het ideaal van 'zelfbeschikking der naties' gemeengoed geworden. De bedoeling daarvan was, dat het een instrument zou zijn van bevrijding, emancipatie. Men kan het echter evengoed gebruiken om een jonge, aan grondstoffen rijke staat kapot te maken, om de resterende delen ervan beter te kunnen exploiteren. In dit geval waren er drie grote volksgroepen: de overwegend mohammedaanse Haussa's in het noorden, die door hun getal en positie de overhand hadden; de technisch meer ontwikkelde Joroeba's van het westen; de in het bestuur getrainde Ibo's van het oosten, die in heel Nigeria leidende posities hadden, met onder hen veel verwesterde christenen. Zij trokken zich tijdens de burgeroorlog samen in hun stamland, dat ze Biafra noemden. Voorzover hun dit niet gelukte werden ze veelvuldig vervolgd en gedood, terwijl hun gezinnen in Biafra honger begonnen te lijden, toen de federale troepen het afgescheiden gebied isoleerden en het weer binnenrukten. Alle elementen waren aanwezig om internationaal sympathie te wekken: een vervolgte minderheid van Ibo's, met veel christenen (en veel olie), die streed voor zelfbeschikking. De nood van deze bevolkingsgroep was in verscheidene gebieden hartverscheurend. Maar ook oprechte gevoelens van mededogen kunnen uitgebuit worden. De leider van de Ibo-officieren in het oosten, overste Ojoekwoe, had nauwe verbindingen met de buitenlandse kringen die hem materieel zouden helpen en propagandistisch met rechtse communicatiemediën in de Atlantische wereld. Wat was er gebeurd? In 1966 ondernamen Ibo-officieren een militaire staatsgreep en vermoordden een aantal tegenstanders. De federale regering trachtte haar gezag te herstellen en benoemde als hoogste commandant tijdens de staat van beleg generaal Ironsi, zelf een Ibo, die wellicht een verzoening kon bewerken. In juli echter namen Hausa-officieren wraak op Ibo's, waarvan ook Ironsi het slachtoffer werd. Hij werd vervangen door overste Gowon, die

niet voortkwam uit een van de drie grote stammen. Ook hij wilde bemiddelen en herstelde daartoe de federale staatsvorm, om alle deelvolken voldoende autonomie te geven. Op dat ogenblik echter scheidde overste Ojoekwoe het oostelijk gewest, waarover hij militair gouverneur was, af van Nigeria. Hij hoopte o.a. de rijke olievelden van Biafra te kunnen controleren. Hij beriep zich op het recht tot zelfbeschikking. Maar toen hij het oostelijk gewest, dat hij Biafra noemde, afscheidde, was dit nog slechts gedeeltelijk het stamland van de Ibo's, die overal heen waren uitgezwermd, en voor de helft was het bewoond door mensen die noch Ibo's waren, noch geneigd Nigeria te verlaten. Die helft werd eenvoudig meegesleurd door het avontuur van Ojoekwoe, gedwongen te lijden en te hongeren voor een ideaal dat hun volkomen vreemd was. Toen in jan. 1970 alle militaire weerstand door de federale regering was gebroken, kwam er een einde aan een tragedie met schone leuzen in dienst van harde belangen. Natuurlijk waren degenen die het meest aan de ellende hadden verdiend, de producenten en verkopers van de wrede wapenen.

Kolonisatie 'in vrijheid'

Afrika bood voorbeelden genoeg van de vervalsing en ontwaarding der werkelijke volksbelangen door middel van de ideologie. Twee gevallen mogen dit toelichten. Daar is allereerst het spel om de Spaanse Sahara. Het gebied ligt aan de Atlantische Oceaan, is bijna acht maal zo groot als Nederland en heeft niet meer dan naar schatting 60 000 zielen, bewoners van oasen en nomaden met veel klein vee. Het gebied ligt tussen Marokko en Mauretanië in, en beide Arabische landen eisen het op. Nog tot 1960 bekommerden weinigen zich om dit stuk woestijn, maar in 1975 waren er evenveel Spanjaarden – soldaten, technici, administrateurs – als inwoners. Er is door de Gulf Oil Cy naar olie gezocht en die is ook wel gevonden. Maar dat was niet het mirakel: dat was de vondst van 3300 miljoen

ton fosfaat en 70 miljoen ton ijzer van hoog gehalte. Onmiddellijk kwamen Amerikaanse maatschappijen er op af en de Spaanse staat vormde daarmee in 1968 de Empresa Nacional Minera del Sahara. Daarbij kwam de Duitse firma Krupp, die ook in Spanje grote belangen heeft. Al in 1974 won men 10 miljoen ton fosfaat.

Natuurlijk dachten de Spanjaarden er nu niet meer aan de Sahara te verlaten. In de Verenigde Naties heeft echter de Commissie voor ontkolonisering herhaaldelijk aangedrongen op erkenning van de onafhankelijkheid van dit gebied. De Spaanse regering heeft deze eis wel ingewilligd. Ze zegde een gecontroleerde volksstemming toe. De 60 000 bewoners – grotendeels analfabeten, geleid door feodale stamhoofden – werden intussen voorgelicht door de Spaanse administratie. Deze beloofde de notabelen hoge inkomsten als zij na de verwachte aanvaarding van de onafhankelijkheid een regering zouden vormen die met de buitenlandse maatschappijen bleef samenwerken.

Nu is er echter in 1970 een verzetsbeweging ontstaan onder leiding van de Frans sprekende Eduard Mohá, die zijn zetel heeft gevestigd in Algiers. Hij vertegenwoordigt de 'blauwe mensen', zoals de woestijnbewoners zichzelf noemen. En zijn Revolutionaire Beweging voor de Bevrijding van de Blauwe Mensen (Morehob) heeft al zoveel daden van sabotage gepleegd, dat op 8 maart 1972 de staat van beleg is ingesteld. Volgens Mohá was een volksstemming waardeloos, omdat de meeste bewoners van de Spaanse Sahara gevlucht zijn naar Marokko, Mauretanië en Algiers. Eigenlijk zouden zij eerst moeten terugkeren, voordat de volksstemming kon plaatshebben. Maar de bevrijding werd moeilijk geacht, gezien het feit dat Spaanse officieren, door Amerikanen getraind in de antiguerrilla, ook de modernste wapens ontvingen uit de Verenigde Staten, eventueel via de Amerikaanse bases in Spanje. Wat betekent dan, zo vroeg Mohá, de uitslag van een referendum en de vorming van een inheemse regering, waarvan al vaststaat dat ze zal bestaan uit vazallen van Spanje en de Verenigde Staten?

Het tweede geval betrof het voorheen Portugese An-

gola. Na de progressieve staatsgreep van 25 april in Portugal kwam er een einde aan de koloniale oorlog in de Afrikaanse gebieden (Guinee-Bissau, Angola en Mozambique). Het eerst werd Guinee-Bissau onafhankelijk, gevolgd door de Kaapverdische eilanden, die samen een federatie zouden vormen. De stuwende bevrijdingsbeweging van beide gebieden (PAIGC) scheen de verdere ontwikkeling behoorlijk te controleren. In Mozambique kon de Frelimo eveneens rekenen op een vrij gesloten meerderheid om het land naar de onafhankelijkheid te voeren, ofschoon men wel wist economisch afhankelijk te blijven van buurlanden, waaronder niet alleen de 'zwarte' staten Tanzania en Zambia, maar ook de door blanken overheerste landen Rhodesië en Zuid-Afrika. Veel grotere problemen echter leverde Angola op, verreweg de rijkste Portugese bezitting, waar van de zes miljoen inwoners er 600 000 bevoorrechte blanken waren. Olie (vooral in de enclave Cabinda, ten noorden van de monding van de Kongo-rivier) werd er gewonnen door enige kleine Belgische filialen van Petrofina, maar allereerst door de twee Amerikaanse reuzen Gulf en Texaco. Met de exploitatie van ijzer hield de Duitse firma Krupp zich bezig. Bij het delven van diamant waren Amerikanen, Fransen en Zuidafrikanen betrokken. Deze ondernemingen hadden hun winstgevende concessies gekregen van de Portugese dictator Salazar en na diens aftreden in 1968 (hij stierf in 1970) van zijn opvolger Caetano. De koloniale oorlogen waren zo kostbaar, dat ze sinds 1970 meer dan de helft van de begroting opvrat. En de royalty's en belastingen van de multinationale maatschappijen verschaften een deel van het geld (de olie-ondernemingen tenslotte een miljard gulden per jaar!), nodig om de oorlog voort te zetten. Met name de Amerikanen hadden veel baat bij het steunen, met geld en wapens, van het fascistische Portugal. Niet alleen wegens de vergunning om Angola te exploiteren, maar ook wegens het afstaan van een militaire basis op de Azoren en een luchthaven in Portugal zelf. In de oorlog van oktober 1973, toen Israël door de Verenigde Staten via een luchtbrug van wapens en munitie moest worden voorzien, was het

steunpunt op de Azoren als tussenstation onmisbaar geweest.

Maar hoezeer de Amerikanen ook het dictatoriale regime in Portugal ondersteunden, ze moesten toen al rekening houden met de oorlogsmoeheid van het uitgeputte land en met de toenemende successen van de bevrijdingsbewegingen. Ze konden door de catastrofe van Indo-China moeilijk denken aan het voeren van een koloniale oorlog in Afrika. Wel echter vermochten zij ernaar te streven, dat de toekomstige, gekleurde leiders goed beloonde medewerkers van het Westen zouden zijn, bereid ook leven en eigendom te beschermen van blanken in Afrika. Deze filosofie vond haar uitdrukking in een document dat Henry Kissinger schreef voor president Nixon en dat de datum draagt van 15 augustus 1969, een zomers en dan ook glanzend werkstuk, vol beloften.

Het ging om Zuid-Afrika, Rhodesië en Portugees Afrika, om de grondstoffen en om de strategische betekenis daarvan. De route van de olietankers uit de Perzische Golf liep immers rond de Kaap, langs Mozambique, Zuid-Afrika, Angola. Wat dit laatste gebied aangaat gewaagde Kissinger van een land 'van de grootste waarde voor de Verenigde Staten'. Nu zou het echter wel wenselijk zijn dat in zuidelijk Afrika de apartheid verdween en dat blanken voortaan zouden samenwerken met gekleurden die tegen het communisme gekant waren. De blanke leiders moesten een vorm van samenleven zoeken met negers die met hen wilden regeren ten nutte van de belangen van het Westen. Vandaar bijvoorbeeld dat de Zuidafrikaanse premier Vorster in de winter van 1974-'75 (zomer op het zuidelijk halfrond!) op zoek ging naar vrienden in negerstaten als Ivoorkust, Senegal en Liberia. Die tegemoetkoming aan Washington, ook ijverig gepropageerd door de club van de Morele Herbewapening, legde Vorster geen windeieren. In april 1975 werd hem aangezegd, dat hij – behalve de dit jaar reeds ontvangen 6,7 kilo verrijkt uranium – nog eens 15,5 kilo daarvan zou ontvangen, totdat het land in staat zou zijn een eigen methode voor het verrijken van uranium toe te passen. De Amerikaanse afgevaardigde Les

Aspin waarschuwde, dat Zuid-Afrika bij machte was vijf atoombommen te maken met het plutonium, dat vrijkwam bij het splitsen van 22,2 kilo verrijkt uranium. De chef van de blanke regering van Rhodesië, Ian Smith, volgens Britse en Verenigde Natie-normen een illegaal regime tot onderdrukking van de enorme meerderheid der negers, deed ook een stap in de gewenste richting: hij liet zwarte nationalistenvrijwilligers uit de gevangenis halen om hun een compromis aan te bieden: het staken hunnerzijds van de guerrilla in ruil voor beloften van toenemende zeggenschap der negers. Men moet niet vergeten dat hij – evenals Vorster – de geruststellende verzekering van de Amerikanen had ontvangen, dat die geen zwarte opstand zouden dulden. In de nota van Kissinger van 1969 was als leidraad gesteld: 'Er bestaat voor de zwarten geen hoop, de politieke rechten die zij nastreven te verkrijgen door geweld. Dit zou alleen tot chaos leiden en tot toenemende mogelijkheden voor de communisten. . . Men moet tot het uiterste de mogelijkheden beperken voor de Sowjet-Unie en China om rassenkwesties uit te buiten. . . Dan werpen de Amerikaanse investeringen zeer voordelige winsten af.'

Maar hoe moest men in Angola manoeuvreren om door samenwerking van blanken en negers de grondstoffen en arbeidskrachten van dit land te behouden voor de Atlantische wereld? Dit proces was al voorbereid door middel van de dictator Mboetoe van Zaïre, de gewezen Belgische Kongo.

Kongolees intermezzo

De ontkolonisering van Belgisch Kongo is een bloedig proces geworden, niet alleen door aangewakkerde tegenstellingen tussen stammen die door de Europeanen in één staatsverband waren samengebracht, maar ook door de wens om de belangen te handhaven van de Union Minière du Haut Katanga, overwegend Belgisch, met deelneming van de Britse Tanganjika-mijnmaatschappij. De Union Mi-

nière bracht 75% in van de deviezen die uit de export werden verkregen en de helft van de staatsinkomsten. Van haar bedrijven was het inkomen afhankelijk van 100 000 gezinnen, die haar dan ook tamelijk trouw bleven. Na grote onrust in de kolonie na 1945 ten gevolge van 'het ontwaken der bevoogde volken' en de eisen van de 'évolués' werden in 1957 politieke partijen toegelaten, aanvankelijk bij de verkiezingen voor gemeenteraden. Twee grote groeperingen onderscheidden zich: de Abako van Kasavoeboe, die steunde op de omvangrijke stam van de Nederkongo (ook in het noorden van Angola vertegenwoordigd) en een losse federatie wilde van autonome volken, onder leiding van hun stamhoofden: een semi-feodale conceptie dus. Daartegenover stond de MNC van Loemoemba, een nationale beweging die een eenheidsstaat wenste van moderne structuur. Deze partij won de verkiezingen van 1960, waarna koning Boudewijn (in het hof van de leeuw) de soevereiniteit overdroeg aan de nieuwe staat, later Zaïre geheten. Kasavoeboe werd president, Loemoemba premier.

Maar de Union Minière vreesde terecht, dat van haar nu veel hogere royalty's en belastingen zouden worden gevraagd en dat de nationalisatie niet zou uitblijven. Van Loemoemba was voor Katanga ook geen regionale autonomie te verwachten. Vandaar dat ze drastische hulp verleende aan de rechtse politicus Tsjombe, vriend van België, die nog in 1960 de provincie Katanga (rijk aan koper, zink, kobalt, mangaan, uranium enz.) afscheidde van de Kongostaat. In de Veiligheidsraad van de v.N. werd nu aangedrongen op het vertrek van de Belgische soldaten, het inzetten van v.N.-troepen om Katanga te heroveren en het redden van de eenheidsstaat. Op dat ogenblik werden – tegenover de Sowjet-Unie, die Loemoemba steunde – de Amerikanen actief. Ze stonden achter de v.N.-actie, maar wilden Loemoemba verwijderen. Daarvoor zorgde president Kasavoeboe, die de premier afzette. De opperbevelhebber Moboetoe nam Loemoemba, een oude strijdmaker, verraderlijk gevangen, zond hem naar Katanga en liet aan Tsjombe over hem te vermoorden. Door v.N.-

troepen, met Amerikaanse vliegtuigen en deskundigen versterkt, werd daarna Tsjombe toch afgezet en Katanga weer bij de Kongostaat gehecht. Voor de Verenigde Staten was er nog veel meer werk aan de winkel toen Kasavoeboe en Moboetoe, met hulp ook van blanke huurlingen onder commando van de Belg Jan Schramme, nog een aantal andere regionale opstanden moesten onderdrukken. De Amerikanen begonnen steeds meer de Belgen te vervangen, die dan ook in 1964 hun laatste troepen terugtrokken. Op 31 december 1966 verloor de Union Minière haar concessies. Er werd een nieuwe maatschappij opgericht, voor 60% staatsbezit (de Gecomin), hoewel de Union Minière bij de winning en export der ertsen een grote rol bleef spelen.

Intussen waren er op politiek terrein een aantal verbluffende verrassingen geproduceerd. Moïse Tsjombe uit Katanga gevlucht, werd in de zomer van 1964 te hulp geroepen door president Kasavoeboe en de buitenlandse belanghebbenden, nu niet om Katanga weer af te scheiden, maar om heel Kongo van zichzelf te vervreemden. Hij werd premier, ontwierp een nieuwe grondwet, vroeg hulp aan de Verenigde Staten en België om de eenheid van de staat te behouden tegenover allerlei gewestelijke opstanden en zocht steun bij stamhoofden en buitenlandse ondernemingen. Dit duurde echter slechts tot oktober 1965: hij was te veel op België georiënteerd, te weinig op Washington. En na een korte verwarrende overgang greep op 25 november 1965 de opperbevelhebber Moboetoe (naar later bleek flink opgewarmd door de CIA) de volledige macht. Hij liet een grondwet ontwerpen ten behoeve van een presidentieel regime met één enkele partij, die – om het mooi te maken – Volksbeweging van de Revolutie (MPR) werd gedoopt. Na de oprichting van een staatsmaatschappij voor de mijnbouw werd daarvoor sinds 1967 steeds meer buitenlands kapitaal aangetrokken, dat in juni 1969 grote belastingfaciliteiten kreeg. Toen Moboetoe in augustus 1970 een bezoek bracht aan Washington, werd hij er terdege gevierd en ontving nieuwe toezeggingen van ondernemingen en banken. Weliswaar bleek Moboetoe

als dictator een figuur zoals Papa Doc in Haiti: overtuigd niet alleen wereldlijk, maar ook geestelijk hoofd van zijn volk te moeten zijn, één van God gezonden middelaar, waarbij God beslist niet blank was gebleven, zodat er weinig plaats meer was voor Europese missionarissen. De tien miljoen katholieken (40% van de bevolking en een kwart van alle katholieken in Afrika) werden geafricaniseerd en behoorlijk losgeweekt van het Vaticaan. Zodat nu ook officieel het katholicisme een van de vele vormen werd van Afrikaans bijgeloof, met een andere politieke bestemming dan voorheen.

Het was nu Moboetoe die door de Amerikanen was uitverkoren om zijn gezag uit te breiden over Angola, als daar de westerse belangen gevaar zouden lopen. Hij mocht een van de 'sub-imperialisten' zijn waarover de Verenigde Staten als hun stadhouders beschikten, zoals de Sjah van Perzië, de president van Indonesië en het staatshoofd van Brazilië in vertrouwelijke documenten werden aangeduid. Toen in 1961 de opstand in Angola begon, was Moboetoe nog niet de sterkste man in Kongo, maar wel reeds van betekenis. Een zuster van zijn vrouw nu was gehuwd met de Angolees Roberto Holden, die de FNLA, een verzetsbeweging, leidde in zijn geboorteland, ofschoon hij meestal verbleef in Kongo (Zaïre), dat zijn basis vormde. Hij was in staat een behoorlijk leger op de been te brengen (in 1975 bestaande uit 22 000 man), dat in Angola vooral sterk was in het noorden. Dit grensde niet alleen aan Zaïre, het lag het dichtst bij de Kongolese hoofdstad Kinsjasa en was o.a. bewoond door Bakongo's, de stam van de Nederlanders. De Portugese onderdrukking leidde tot de herhaalde vlucht van Angolezen naar Zaïre, waar ze onder het commando van Roberto Holden kwamen. Nadat in 1965 Moboetoe dictator was geworden in Zaïre, verhef hij de zwager van zijn vrouw tot chef van een 'Angolese regering in ballingschap', zodat Roberto zich trots 'de toekomstige president van Angola' noemde. Achter hem stond niet alleen Moboetoe, maar ook Washington. De Amerikanen hadden trouwens nog een ijzer in het vuur voor de olie-rijke Angolese enclave Cabinda. Er werd daar een partij

opgericht die de onafhankelijkheid van dit gewest nastreefde (de FLEC) om er de belangen van Gulf en Texaco veilig te stellen, terwijl Cabinda dan wel een satelliet van Zaïre moest worden. Het kon eventueel ook wel bij Angola blijven, als dit dan maar in veilige handen kwam.

Zo kan men zich de ongewone belangstelling voorstellen van Moboetoe voor Angola. Toen de onafhankelijkheid van dit gebied in zicht kwam, zei Moboetoe voor de radio, 14 oktober 1974: 'Ik geloof dat het volk van Angola als het ware mijn eigen volk is. Voor Angola heeft mijn land zich grote offers getroost, we hebben een gemeenschappelijke grens van 2600 kilometer, we huisvesten een miljoen Angolese vluchtelingen en we geven onderdak aan een Angolese regering in ballingschap.' Zijn grote vriend was de toenmaals nog in functie zijnde Amerikaanse vice-minister van Buitenlandse Zaken, belast met de zorg voor Afrikaanse aangelegenheden, Donald B. Easum. Aan deze diplomaat werd gevraagd (in een interview met *Jeune Afrique*) of hij vreesde dat het in Angola mis zou lopen. Hij zei toen: 'Wij hebben geen enkele bedoeling militair in te grijpen in Angola. Mocht het nodig zijn dan rekenen we op de autoriteiten van Zaïre (dus op Moboetoe, C.) om de bescherming te verzekeren van de Amerikaanse burgers en hun belangen in Angola.' Roberto Holden kon, als zaakgeplastigde, aan het werk gaan om voorbereid te zijn op de proclamatie der onafhankelijkheid op 11 november 1975. In januari had de Portugese regering een afspraak gemaakt met de drie belangrijkste partijen om intussen een overgangskabinet te vormen.

Er zouden 24 000 man Portugese troepen blijven, die drie maanden na de bevrijding allen zouden zijn vertrokken. En de drie partijen behoorden dan in de overgangperiode elk 8000 man te leveren voor de op te bouwen nationale strijdmacht. Maar de twijfelachtige uitvoerbaarheid van dit akkoord bleek uit het feit dat twee van de drie partijen geenszins in staat waren, ieder 8000 man te wapenen en te trainen, terwijl Roberto alleen wel de 24 000 soldaten kon leveren. Hij kocht een der leiders van de linkse MPLA (Volksbeweging voor de Bevrijding van

Angola) om, namelijk Chipenda, om met enige duizenden guerrillastrijders naar hem over te lopen. En de chef van de MPLA, Agostinho Neto, die een gematigd socialisme voorstond maar vooral een wezenlijke nationale onafhankelijkheid, had wel grote bevolkingsgroepen achter zich, maar weinig geldschietters. Hij kon in dorpen en stadswijken constructieve kernen, ook van vrouwen en jongeren, vormen en hij beschikte over de medewerking van vele idealistische intellectuelen. Maar zou het op een militaire krachtmeting aankomen, dan stond Roberto Holden in de beste positie. De derde partij, de UNITA van Savimbi, die (noodgedwongen en in het nauw gedreven) nogal eens had gecollaboreerd met het oude Portugese regime, had aanhangers onder de blanken. Deze volgelingen waren wel geboren Angolezen en niet direct buitenlandse exploitanten, maar ze waren evenzeer wars van revolutionaire experimenten en konden als het er op aankwam ook wel tegen de MPLA optreden. Het waren echter vooral elementen van de rechtse FNLA (Angolees Nationaal Bevrijdingsfront) van Roberto die in het voorjaar van 1975 bloedbaden aanrichtten onder actieve aanhangers van Neto. Men moest vrezen dat de bevrijding van Angola een even groot drama kon worden als die van Belgisch Kongo, want de multinationals loerden op de gelegenheid zich van de bodemschatten en arbeidskrachten evenzeer meester te maken als onder het koloniale bewind.

Het wezen der apartheid

De meest betrouwbare steun en toeverlaat van het Westen bleef de regering van Zuid-Afrika. Ze vertegenwoordigde sinds 1948 de Nationalistische Partij, die de tradities der Boeren zeide hoog te houden, maar ook niet weinig nakomelingen van Britse immigranten onder haar leden telde. De calvinistische kolonisatoren van de Oostindische Compagnie (Nederlanders, Fransen, Duitsers) hadden de slavernij normaal gevonden. Aanvankelijk hadden

ze de 'rasvermenging' niet afgewezen en de zogenaamde kleurlingen van de Kaap waren voortgekomen uit de paringen van blanken, Maleiërs, Hottentotten en Bosjesmannen. De negers begonnen wel in het noorden door te dringen, maar botsten aanvankelijk nog niet op de van het zuiden komende blanken. Toen dit wel het geval werd en de blanken hadden gezegevierd, was de gezagsverhouding vastgelegd: economische en politieke rechten hadden de blanken, niet de Bantoes en Zoeloes, of ze nu officieel slaven waren of niet. De feodale klassentegenstellingen waren duidelijk: de onmisbare agrarische, industriële en in de mijnen werkende negers waren geen staatsburgers maar 'ondermensen', klassieke lompoproletariërs. En hun kleur bestemde hun lot, ook als later een aantal van hen middelbaar en zelfs hoger onderwijs genoot. . . voor functies onder zwarten.

De Britten, die in de Napoleontische tijd in de Kaap en later in Natal doordrongen, hadden eerst vooral te maken met kleurlingen ('van gemengd bloed') en uit Voor-Indië geïmmigreerde Aziaten. De apartheid was er wel praktisch, maar niet officieel gewettigd. Sinds 1834 hadden ze de handel in negerslaven verboden. Toen in 1911 de Zuidafrikaanse Unie (Kaap, Natal, Transvaal en Oranje-vrijstaat) een dominion werd, met nakomelingen van Boeren en Britten aan de top, bestond er een zekere rekkelijkheid ten aanzien van het rassenvraagstuk. Geleidelijk echter zouden onder de blanken de opvattingen van de Boeren – theologisch gesteund door de Nederduits gereformeerde kerk – doordringen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden de felle nationalistische Boeren onverbloemde sympathie voor het Duitse nationaal-socialisme: dictatuur en rasdiscriminatie. En toch wonnen zij het in 1948 van de Verenigde Partij, het bolwerk van Smuts (die in 1950 stierf), voor wie de verzoening tussen Boeren en Britten centraal had gestaan. Het doel van de Nationale Partij (respectievelijk onder leiding van Malan (1948), Strijdom (1954), Verwoerd (1958) en Vorster, na de moord op zijn voorganger, in 1966) was tweeledig. De apartheid moest volledig worden doorgevoerd en Zuid-

Afrika moest breken met het Britse verleden.

Ter doorvoering van de apartheid werd een reeks van discriminerende maatregelen genomen. Tegenover de blanken ('Herrenrasse') werden alle gekleurden politiek rechteloos gemaakt. De kleurlingen van de Kaap en de negers hadden nog een zwakke vertegenwoordiging gekend in het parlement: ieder vier blanke kamerleden. Daaraan werd geleidelijk, met 1968 als slotdatum, een einde gemaakt. Met de Aziaten vormden zij drie onderling weer gescheiden volksgroepen, waarvan de leden niet met elkaar mochten huwen. Ieder werd in een 'ras' ingedeeld. Voor de gekleurden geen politieke partijen, geen vakbonden, geen stemrecht, geen stakingsrecht. Als men zich realiseert dat steeds 70% tot 80% der inwoners bestond uit negers, kan men zich de staat van tirannie voorstellen die werd ingevoerd. De volgende wetten kwamen tot stand: in 1950 een wet tegen het 'communisme', d.w.z. tegen elke dissidente beweging; in 1956 omtrent het reserveren van werkzaamheden voor blanken en de mogelijkheid, gekleurden zonder vorm van proces uit te wijzen uit steden, wijken en gebieden die voor blanken waren bestemd; in 1957 doorvoering van apartheid in kerken en ziekenhuizen, en verscherping van de paswet: ieder moest in het bezit zijn van een gedetailleerde verblijfsvergunning, tevens persoonsbewijs; in 1960 uitbreiding van deze controle, zodat de gekleurden nu helemaal leefden in 'bezet gebied', wat aanleiding gaf tot protestdemonstraties, die bloedig werden onderdrukt: in Sharpeville 69 doden en 181 gewonden en verminkten; in 1962 een wet tegen sabotage en verbod van alle organisaties van gekleurden die iets aan de apartheid zouden willen veranderen, zoals de ANC van Loethoeli (Nobelprijswinnaar 1961 en geïnterneerd) of de PAC van Soboekwe; het eerste doodvonnis wegens deze wet werd in 1963 voltrokken; alle civiele vrijheden konden zonder rechterlijke uitspraken 'politieel' worden opgeheven; in 1967 een nog strenger registreren van gekleurden.

Nu was het duidelijk dat de zogenaamde 'rassenstrijd' in wezen een klassenstrijd was, een klassenoorlog, die de

blanken overigens sterk op de zenuwen werkte, omdat ze de gekleurden nodig hadden voor hun economische leven. De angst, die hysterische vormen kon aannemen, maakte hard en wreed. Daarbij kwam een (door het orthodoxe christendom aangewakkerde) seksuele perversiteit, niet alleen in de vorm van sadisme, maar ook van angst voor paring met 'minderwaardigen' en voor verkrachting. In veelvoud deden zich de verschijnselen voor die in Noord-Amerika zo berucht zijn geworden bij het uitstoten, verdenken en straffen van gekleurden. De materiële winst was overigens, dat men zo weinig mogelijk betaalde voor niet- of nauwelijks gekwalificeerde arbeid van 'gastarbeiders', uitgesloten van allerlei hogere opleidingen en in meerderheid nog analfabeet. Hier overheersten de blanken, van de bevolking hoogstens 17% omvattend, als een neurotische collectiviteit, zwaar bewapend met een weergaloze organisatie van verspieters.

Een beeld van de toestand gaven cijfers van 1973. Men schatte toen, dat er in Zuid-Afrika woonden: 15 miljoen negers; 2,2 miljoen 'gemengde' kleurlingen; 0,6 miljoen Aziaten, met veel kleine kooplieden; 3,6 miljoen blanken. In de industriecentra en op het platteland woonden in gescheiden 'volkswijken', naast de blanken de kleurlingen en Aziaten, en in aparte 'armenbuurten' 8,5 miljoen zwarten. En op deze gekleurden was de gehele economie, met de snelle industrialisatie, gebouwd. Men kon zich afvragen waardoor deze massa betrekkelijk onderworpen bleef. Angst voor geweld van de overheid; afhankelijkheid van werkverschaffing; de wetenschap dat elders in Afrika, ook als politieke vrijheden er groter waren, dikwijls de werkloosheid en armoede ook onrustbarend waren. Wat de apartheid aangaat, deze werd ook aangekweekt bij de drie groepen van gekleurden, wie geleerd werd 'onder ons' te blijven, terwijl zij weinig reden hadden belust te zijn op huwelijken met gehate blanken. Wel kwamen steeds meer loonconflicten voor. In 1973 bijvoorbeeld, toen in de mijnen twaalf negers werden doodgeschoten en honderden gewond, en in steden als Durban illegale stakingsgolven de overheid verrasten. Er was reden genoeg voor wanho-

pig protest. Aan de universiteit van Natal was berekend dat een negergezin van vijf personen als uiterste minimum 84 rand per maand behoefde, terwijl 80% daaronder bleef. Het gemiddelde maandloon was slechts 48 rand, en voor een blanke. . . 257 rand.

Men kan zich afvragen, welke rechtvaardiging de vrome blanken bedachten voor hun uitbuiting, behalve Gods wil en de bijbel. Het menselijk verstand staat voor niets, als naakte belangen, geld en macht, moeten worden verdedigd. Voor de grootste wreedheid is dan wel een excuus te bedenken. En dat was in dezen, dat de zwarten. . . geen landgenoten waren. Het is pijnlijk dat een vreemdeling geen rechten heeft, maar dat kan in een oorlogstoestand (en de overwinnaars waren hier aan het woord!) wel meer voorkomen. De negers hoorden thuis in hun reservaten. Kwamen ze eruit, dan moesten ze maar genoeg nemen met wat hun werd toegeworpen. Zo werden Afrikanen, die minstens even veel recht op het land hadden (en meer recht op Afrika!) als blanke immigranten, onteigend. Op de thuislanden na!

Wat waren dat? Met het oog op de 'grote apartheid', de volkerenscheiding, was in 1950 de eerste 'Areas Bill' aangenomen: aan de zwarten zouden eigen vaderlanden worden toegewezen, op grond (min of meer) van hun herkomst. Daar konden ze dan als burgers gelden. In 1959 kwam er een 'Promotion of Bantu-Self-Government Act', de schepping van acht (later negen) 'bantoestans', waar ze zelfs 'onafhankelijk' zouden mogen zijn. Die 'zelfregerende thuislanden', waarvan Transkei in 1963 als eerste werd geschapen, waren een zeldzaam staaltje van drieste (en trieste) verleugening. Voor de 15 miljoen negers van 1973 betekende dit, dat zij, dus 70% van de totale bevolking, konden beschikken over. . . 13% van het land, met de slechtste grond, terwijl de waardevolle steden, mijnen en industrieën op 87% van het grondgebied ter beschikking stonden van de blanken, 17% van de bewoners. Het was begrijpelijk dat de zwarten nooit een bestaan konden vinden in hun zogenaamde thuislanden, waar ze voor het grootste deel niet waren geboren. Van de 15 miljoen ver-

bleven er 8,5 miljoen (op zijn minst) als overwegend be-
hoeftege proletariërs op het territorium van de blanken.
Zij en hun nakomelingen waren voor hun levensonder-
houd genoodzaakt daar te blijven, zij het als vreemdelin-
gen. Wat overigens die thuislanden betreft en hun 'onaf-
hankelijkheid': ze bleven onder de soevereiniteit van het
door blanken gemonopoliseerde Zuid-Afrika, dat verant-
woordelijk was voor hun (denkbeeldige) buitenlandse be-
trekkingen, defensie, binnenlandse orde en veiligheid, en
dat een veto-recht bezat aangaande al hun wetten! Men
kan zich een schaamtelozer fictie nauwelijks indenken.

De boosaardige scherpzinnigheid van de nakomelingen
der Europese veroveraars had overigens gefaald ten aan-
zien van de kleurlingen en de Aziaten, het meest woon-
achtig respectievelijk aan de Kaap en in Natal, voor wie
moeilijk thuislanden waren te vinden. Ze bleven evenzeer
politiek ontrecht als voorheen; maar ten aanzien van de
negers was het in feite niet anders. Het enige doel van de
schepping der 'zwarte staten' was geweest de overige
zwarte volken van Afrika een rad voor de ogen te draaien.

Verenigde blanken

Hoewel de Verenigde Naties nadrukkelijk ontkenden, dat
ook Zuidwest-Afrika (Namibia) tot Zuid-Afrika behoor-
de, is deze vroegere Duitse kolonie in 1945 door Pretoria
in feite geannexeerd. Tussen de twee oorlogen in was Na-
mibia officieel een mandaatgebied van de Volkenbond,
bestemd te worden opgevoed tot onafhankelijkheid. De
Zuidafrikanen voerden er echter de 'kleine en grote apart-
heid' in: rassenscheiding in de blanke gebieden en scep-
ping van 'zwarte staten' voor de Ovambo's (1967), de Ka-
vango's en acht andere stammen. Omdat in het Gemene-
best overvloedig kritiek werd uitgeoefend op Zuid-Afrika,
dat als lid niet meer gewenst was, brak Pretoria met de
Commonwealth en proclameerde op 5 oktober 1960 de
republiek, staande buiten het Gemenebest. De eerste pre-

sident, Swart, werd opgevolgd door Dönges, die vroegtijdig overleed, waarna Fouché staatshoofd werd en in 1975 Diederichs. Men demonstreerde zijn onafhankelijkheid van elke idealistische internationale instantie, overtuigd van de daadwerkelijke bijstand van grote mogendheden.

De oorzaak van de uitdagende politiek van Zuid-Afrika was niet moeilijk te vinden. In de eerste plaats was het een paradijs der rijken, een uitgezocht investeringsgebied voor multinationale ondernemingen uit het Westen. De Britse maatschappijen hadden er omstreeks 1960 reeds een miljard pond sterling in belegd, maar daar kwamen nu enorme bedragen bij uit Amerikaanse, Franse en Duitse bron. Ten tweede was de strategische waarde van Zuid-Afrika groot, nog gestegen na sluiting van het Suezkanaal in 1967, omdat de olietankers toen de Kaap moesten passeren en daar vele faciliteiten behoeften. Nu hadden de Britten, in 1955 nog militair 'aanwezig' in de Indische Oceaan, al een basis gepacht in Simonsstad (in de Kaap) en deze haven was een prachtig centrum voor de levering van oorlogsmateriaal aan Zuid-Afrika. Omstreeks 1970 geschiedde deze al weer openlijk en waren de bewapening, het codesysteem en de aard der munitie geheel geharmoniseerd met die van de vloten der Atlantische landen.

Maar om te voorkomen, dat het verzet van de Afrikaanse zwarte staten tegen de NATO-landen te sterk zou worden werd van Vorster geëist, dat hij (zwaaiende met de wet omtrent 'onafhankelijke zwarte staten' in het zuiden) voldoende regimes in Afrika voor zich zou winnen. Met het economisch zeer afhankelijke Malawi, door Vorster bezocht, werden in 1967 diplomatieke relaties aangeknoopt. En de contacten met Swaziland en Lesotho (enclaves in Zuid-Afrika) en met Botswana (ingeklemd tussen Rhodesië en Zuid-Afrika) werden door bezoeken in 1968 versterkt. In de daarop volgende jaren probeerde hij conservatieve zwarte staatslieden voor zich te winnen, zoals Houphouët-Boigny van Ivoorkust, Senghor van Senegal, Tolbert van Liberia. Maar in 1971 mislukte een poging van Ivoorkust, met Zuid-Afrika een 'dialog' te laten voeren door de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid (OAE),

die sinds 1963 op voet van oorlog verkeerde met Pretoria. Op de bijeenkomst van de OAE in april 1975 werd een tweede poging ondernomen, ditmaal ook gesteund door Kaoenda van Zambia, economisch afhankelijk van Rhodesië en ook van Zuid-Afrika. Al zocht het een uitweg naar zee via Tanzania, o.a. door de spoorweg die de Chinezen op zich hadden genomen te bouwen, in de hoop dan economisch zelfstandiger te kunnen zijn, dit soort ontvoogding ging toch langzaam. Van zijn kant maakte Vorster een gebaar door er bij Ian Smith van Rhodesië op aan te dringen, daar een compromis te zoeken met de overgrote meerderheid der negers, georganiseerd in (verboden) bonden als ZANU, ZAPU en FROLIZI. Hij bewerkte o.a. de invrijheidsstelling van de ZANU-leider Sithole. Maar omdat hij geenszins de bedoeling had iets van fundamentele betekenis te wijzigen aan de structuur van Zuid-Afrika zelf, liet de OAE zich ook ditmaal niet vangen. De ondergang van het Portugese kolonialisme was voor Zuid-Afrika een nog ernstiger reden, te pogen de zwarte volken te lijmen. Voor deze volken echter een aansporing, de bevrijdingsstrijd in zuidelijk Afrika voort te zetten.

De voorbeeldige Amin

De strijd tegen het 'communisme' kreeg in Afrika verscheidene verschijningsvormen. Als het niet had bestaan, had het uitgevonden moeten worden om het Westen in staat te stellen er zich tegen te wapenen. Nu was de invloed van zich communistisch noemende regeringen gering. Men kon er van gewagen in Somalië, waar Russen optraden als economische, technische en militaire adviseurs, en in Tanzania, waar de Chinezen een spoorweg bouwden met verlening van hoge kredieten. Daartegenover stond dat Britten, Fransen, Amerikanen (en geruime tijd ook Israëliërs) de situatie veel meer beheersten ten gunste van de Atlantische wereld.

Men kon dit proces gadeslaan in het geval van Oegan-

da, gelegen in het hart van Afrika. Van Engeland onafhankelijk geworden in 1962 was het bestuur het Westen zeer goed gezind en het zou ook later geen aanstalten maken onafhankelijk te worden van enige communistische mogendheid. Tot 1965 bleven allerlei economische banden bestaan met Kenia en Tanzania, en zelfs de moneitaire unie uit de Britse tijd, terwijl in 1967 de drie landen besloten een Oostafrikaanse Economische Gemeenschap te vormen. Van 1962 tot 1971 was Milton Obote de 'sterke man', die zich tot taak stelde de verschillende stammen en volken aaneen te smeden tot een nieuwe natie. Om de invloeden van met elkaar concurrerende regionale leiders en vorsten te beteugelen deed hij een beroep op de 'kleine luiden' samen te werken om hun gemeenschappelijke belangen te bevorderen. De officiële ideologie werd min of meer socialistisch. Dit versterkte helaas de aanvallen op de Aziatische (uit Voor-Indië afkomstige) minderheid, die een economisch vrij sterke middenklasse vormde. Maar Obote tastte voorlopig slechts de grote ondernemingen aan: de plantages, banken, verzekeringsmaatschappijen, transportbedrijven, im- en exportondernemingen. In mei 1970 werd bepaald dat 60% van hun aandelen in handen van de staat moest zijn.

Obote nu had sterke banden aangeknoopt met Israël, dat technische adviseurs en vooral militaire instructeurs had geleverd, terwijl de Israëliërs bij de opbouw van een geheime dienst nauw betrokken waren geweest. Obote begon echter hun invloed te vrezen en vooral ook eventuele interventie van de Amerikanen, wier schaduw opdook achter de Israëliërs. In 1970 poogden dezen over te schakelen op generaal Amin. Deze had zijn aanvankelijke opleiding genoten in de Britse tijd en hij was toen reeds berucht om de hardheid van zijn optreden tegen opstandige bewegingen, zoals tegen de Mau-Mau's die hun basis hadden in Kenia. Groot van gestalte, een vermaard bokser, veroveraar van vrouwen, wreed, met een hem toegewijde schare van beroepssoldaten, had hij grote mogelijkheden dictator te worden over zijn tien miljoen landgenoten. De mededelingen over zijn foltering en executies zouden

na 1971 (toen hij inderdaad de macht veroverde tijdens de afwezigheid van Obote) op alarmerende wijze worden vermenigvuldigd. Hij trad toen op als voorvechter der negers, dreef de Aziaten grotendeels uit het land, woedde tegen vormen van bevoorrechtting. Men kende zijn eigenschappen echter evengoed vóór het jaar 1971, wat niet had verhinderd dat de Britse officieren, Obote en de Israëlische missies zijn diensten gebruikten. De Israëlische officieren en soldaten die in Oeganda waren gestationeerd, poogden in zwart Afrika een front te vormen tegen de Arabieren. Zo voorzagen ze in het zuiden van Soedan de opstandige, negroïde Anja-Nja-beweging van geld, wapens en militaire adviseurs. Het aangrenzende Oeganda was hun voornaamste basis om in Soedan de oorlog te voeren tegen de daar overheersende Arabieren.

In Oeganda was Amin hun meest geliefde bondgenoot. Hij vergezelde de Israëliërs soms naar hun steunpunten in het zuiden van Soedan, hij ontving zijn opleiding als vlieger in Israël zelf en werd herhaaldelijk door generaal Dajan ontvangen. Dat hij in januari 1971 door een staatsgreep de exclusieve macht veroverde, kwam de Israëliërs geenszins ongelegen. Ze stelden hem een straaljager (Jet Commander) ter beschikking voor zijn buitenlandse reizen, waarbij hij geregeld tussenlandingen maakte in Israël. Maar steeds sterker werd de druk op Amin om de zijde te kiezen der Arabieren, die hem ook (vooral door bemiddeling van Gaddafi van Libië) van geld en nieuwe wapens voorzagen. Hij wierp vrij onverhoeds alle Israëliërs uit het land en stelde hun ambassade ter beschikking van de Palestijnse beweging. De ommekeer viel echter in Europa niet eens zo verschrikkelijk op, omdat Amin ook buitenlandse christelijke missionarissen en Aziatische priesters verdreef. Als moslim is hij teruggekeerd tot de geheelonthouding en het niet-roken, helaas niet tot redelijkheid en menselijkheid in zijn bewind. Maar toen de Israëlische minister Abba Eban van hem zei 'dat hij niet tot het menselijke ras behoorde,' was dit wel een late ontdekking en vertraagde onthulling.

Vrienden van het Westen

Behalve Zuid-Afrika en Zaïre waren duidelijke bondgenoten van het Westen – afgezien van het ‘Franse blok’ – te vinden in Liberia, Marokko en Ethiopië, die alle drie militaire steunpunten hadden afgestaan aan de Verenigde Staten. Liberia, waar in de vorige eeuw uit Amerika gekomen negers tot een heersende kaste zijn geworden, is een kolonie gebleven van de multinationale, overwegend Amerikaanse ondernemingen, voornamelijk van de rubbermaatschappij Firestone, maar mede van bedrijven die er ijzererts, goud en diamant benevens een aantal industrieproducten voortbrengen. Aan reders die er hun handelsvloot hebben geregistreerd, zijn grote voordelen geboden. Het land heeft altijd onder voogdij van de Verenigde Staten gestaan, die er in 1950 een nieuw militair verdrag mee hebben gesloten.

De banden met Marokko waren gecompliceerder, want in 1943 – toen Churchill en Roosevelt elkaar in Casablanca ontmoetten – heeft de sultan bij de Verenigde Staten een tegenwicht gezocht tegen de Fransen. Na de oorlog hebben dezen geprobeerd Marokko als protectoraat te behouden, onder andere door het verbannen van de sultan in 1953, maar het nationale verzet had hen gedwongen in 1956 Marokko onafhankelijk te verklaren. In 1951 hadden de Verenigde Staten vijf luchthavens verkregen voor hun strijdkrachten in en rond de Middellandse Zee, met instemming van de Franse protectoren. Sultan (later koning) Mohammed V, die in 1957 naar de Verenigde Staten ging en twee jaar later Eisenhower ontving, bestendigde deze concessie. Na zijn dood in 1961 zette zijn zoon Hassan II dit pro-Amerikaanse beleid voort. Hij bezocht de presidenten Kennedy en Johnson, en ontving wapens uit de Verenigde Staten. Zijn dictatoriale optreden wekte echter veel verzet, ook in Algerije, dat zijn grensgebied bedreigd zag door de Marokkaanse strijdkrachten. De moord op de oppositieleider Ben Barka in Parijs (waarbij de Marokkaanse generaal Oefkir en de Franse geheime dienst waren betrokken) deed in 1965 de antipathie tegen

de koning toenemen. Uit de kringen van de officieren zelf kwamen degenen voort die in 1971 en 1972 aanslagen pleegden op het leven van de vorst, die nauwelijks aan de dood ontkwam. Nadien heeft deze zijn land iets meer geïntegreerd in de Arabische wereld; in 1973 heeft hij bijvoorbeeld hulptroepen gezonden naar Syrië, wat hem enigszins van Washington verwijderde. In 1963 waren de Amerikaanse bases al weer onder Marokkaanse soevereiniteit gekomen. Nochtans bleef de vriendschap met het Westen.

Veel meer afgedwongen was de aanvankelijke dienstbaarheid van Libië. Deze gewezen Italiaanse kolonie was in 1952 onder toezicht van de Verenigde Naties onafhankelijk geworden, als een koninkrijk onder Idris I. Het daaropvolgende jaar verkreeg Engeland er al, voor 20 jaar, een militair steunpunt en in 1954 volgden de Amerikanen. Het groeiende Arabische nationalisme noodzaakte de koning al in 1964 aan te dringen op ontruiming van de buitenlandse bases, maar zonder resultaat. Pas nadat in 1969 de vorst was afgezet en Gaddafi zijn islamitische republiek schiep, op basis van een soort Panarabisch socialisme, moesten Britten en Amerikanen in 1970 het land verlaten. Dat was hard aangekomen en in de periode van de oliecrisis (1973-1974) dachten de Verenigde Staten ernstig aan een militaire invasie in Libië.

Wat Ethiopië aangaat, dit werd na de Tweede Wereldoorlog van bijzondere betekenis door het bezit van Eritrea, aan de kust van de Rode Zee. Deze voorheen Italiaanse kolonie werd niet ontvoogd, maar geannexeerd, zodat de havens Massawa en Assab nu Ethiopische steunpunten werden. In 1957 werd een overeenkomst gesloten met de Verenigde Staten, waardoor deze een maritieme basis kregen in Massawa en eventueel de Rode Zee konden beheersen. Een patriottische guerrilla in Eritrea kreeg echter na 1970 een grote kracht. Met behulp van Amerikaanse en Israëliëse militaire adviseurs was het Ethiopische leger gemoerniseerd, maar dit slaagde niet in het volledig neerslaan van het verzet in Eritrea. Wel nam binnen de strijdkrachten de afkeer toe van het feodale, tirannieke regime van

de negus. In de zomer van 1974 begonnen de militaire revoltes, die in december 1974 leidden tot de 'Bartholomeusnacht,' de moord op honderden kopstukken van het oude regime, en daarna tot het afzetten van de keizer. Deze was in het binnenland een absolute heerser gebleven, hoewel hij in Afrika poseerde als een groot voorvechter van de ontvoogding. Hij had kans gezien, in Addis Abeba de zetel te doen vestigen van de OAE, de Organisatie van Afrikaanse Eenheid. Intussen verrijkte hij zich uitermate, o.a. door de persoonlijke exploitatie der goudmijnen, waardoor hij over honderden miljoenen dollars beschikte op buitenlandse banken. Men kon in Afrika, zo rijk aan politieke zwendelaars, nauwelijks een tweede zo schilderachtige en tevens zo wrede heerser vinden, wiens ware handelingen zo lang aan het oog onttrokken waren. Wel wist men dat hij van tijd tot tijd enige concessies had moeten doen: hij had bijvoorbeeld met Israël moeten breken, toen de OAE (na een vergeefs aandringen op het ontruimen door Israël van de bezette gebieden) partij koos voor de Arabieren. Geleidelijk moesten de Israëliërs hun officiële missies van militaire, technische en economische deskundigen uit Afrika terugtrekken: uit Zuid-Soedan (waar ze de opstand van negroïde stammen tegen de Arabische noorderlingen leidden), uit Oeganda (waar generaal Amin eens hun beste bondgenoot was geweest), Malawi, Lesotho, Ghana, Ivoorkust, Tsjaad, de Centraal-Afrikaanse Republiek, Zaïre, Kenia en overal waar ze afkeer van Arabieren hadden kunnen aanwakkeren. Dit was ook wel een tegenslag geweest voor de Amerikanen, die de Israëliërs terecht als hun beste vrienden beschouwden. Maar in het algemeen hadden de Verenigde Staten nog wel andere ijzers in het vuur. In Ethiopië bleken ze zich niet geheel te hebben vereenzelvigd met de negus. Na diens aftreden bleven de Amerikanen aan het leger wapens sturen om de oorlog voort te zetten tegen de patriottische rebellen in Eritrea, dat ook de militaire junta blijkbaar niet wilde afstaan. En wie weet of de Verenigde Staten een eventueel onafhankelijk Eritrea ook niet onder haar hoede konden houden, ter wille van de militaire basis. De machtigste imperiale

mogendheid op aarde kon ook niet afblijven van Afrika, waarvan zij de grondstoffen, arbeidskrachten en militaire steunpunten nodig had, altijd in het belang van de vrijheid der inheemse volkeren, hun welzijn en hun verdediging tegen het communisme.

Frankrijk: een taai ongerief

De Fransen hebben de ontkolonisering gemaakt tot een drama zolang burgerlijke democraten (ook onder de naam van sociaal-democraten) in Parijs de toon aangaven. Men moet zich wel afvragen welke motieven, angsten en remmingen bij deze politici hebben gewerkt. Naar hun eigen idealen zouden zij de ontvoogding soepel en snel hebben moeten verwerkelijken. Met het oog op het Handvest der Verenigde Naties eveneens. Wat de democraten aangaat met een burgerlijke ideologie speelden al heel gauw de koude oorlog en de angst voor het communisme (dat zich van de gewezen koloniën kon meester maken) een grote rol. Niet minder ook de vrees voor het communisme in Frankrijk. De historische ervaring leert dat de progressieve burgerij en de middengroepen geneigd zijn, naar uiterst rechts te zwaaien als zij een revolutie duchten. Dat een kwart van de Fransen na de oorlog permanent op de PCF stemde was een beweegreden om steun te zoeken bij de reactionairen.

Wat de sociaal-democraten aangaat, zij openbaren in een dergelijke situatie een grote angst, voor revolutionairen of vaderlandlozen te worden gehouden, en blijken vaak nog driftiger renegaten ten opzichte van hun idealen dan de middengroepen. Psychologisch opmerkelijk waren de kronkelingen om het socialisme te rijmen met bloedige militaire campagnes tot behoud van koloniën. Aan het einde van de oorlog was de Gaulle begonnen, vergeefs té pogen Syrië en Libanon, die zich zelf al hadden bevrijd, terug te veroveren, wat de Anglo-Amerikanen hem beletten. Hij echter verdween voorlopig uit de politiek in jan. 1946.

Wie daarna als premiers kwamen, tot de terugkeer van de Gaulle in juni 1958, waren burgerlijke democraten, wier namen best vergeten kunnen worden, maar toch ook socialisten als Léon Blum (die in 1950 stierf) en Ramadier, medeverantwoordelijk voor de Indochinese tragedie; en Mollet, die (uit angst voor de rechtse extremisten) anderhalf jaar (1956-57) aansprakelijk is geweest voor de mobilisatie van een half miljoen man om – in een zeer wrede oorlog, met bloedbaden, massale verplaatsingen der bevolking, luchtbombardementen en folteringen – te trachten Algerije toch te behouden als deel van Frankrijk. Als minister van buitenlandse zaken was zijn partijgenoot Pineau, in deze en andere regeringen, niet minder conservatief.

De Franse democraten hebben twee verschrikkelijke koloniale oorlogen op hun geweten. Van 1946 tot 1954 de strijd in Indo-China, waaraan tenslotte de radicaal Mendès-France een einde moest maken. En van 1954 tot 1962 de minstens zo afschuwwekkende oorlog in Algerije. Het uitblijven van de overwinning leidde in Algerije tot chaotische situaties en in Frankrijk tot ontbindingsverschijnselen, waaraan de Vierde Republiek te gronde ging. Intussen poogden de Franse gefrustreerde beroepsmilitairen, het vreemdelingenlegioen en de huurlingen, in 1956 samen met de Britten hun woede te koelen op Egypte, dat de Suezkanaalmaatschappij had durven te nationaliseren. Nadat ook deze invasie was mislukt (het was onder de regering van de socialisten Mollet en Pineau!) had het eens progressieve deel van Frankrijk zelfmoord gepleegd, terwijl de militairen om wraak riepen. Op 1 juni 1958 stond de Gaulle aan het graf der zogenaamde democratie en schiep zijn Vijfde Republiek.

Aan Noord-Afrika viel niet veel meer te redden. In 1956 waren Marokko en Tunesië al onafhankelijk geworden, twee protectoraten die het juk van het prestigeloze Frankrijk niet meer hadden verdragen. In 1959 begon de Gaulle het volk voor te bereiden op het loslaten van het geteisterde Algerije, Maar hij had nog drie jaar nodig, met voortgezette oorlogshandelingen en munitie van officie-

ren tegen het ontvoogden van dit gebied, voordat de troepen – en met hen een miljoen Europeanen – Algerije verlieten. Wel was er intussen een grondslag gelegd voor een bevredigende regeling in zwart Afrika. De Vierde Republiek had daar in 1956-1957 in elk geval autonomie in uitzicht gesteld. In 1958 werd een soort Gemeenebest geschapen, een Communauté, van formeel gelijke staten, waarbij natuurlijk Frankrijk over alle andere overwoog, des te meer nadat het in 1960 zijn eerste atoombom had beproefd en dus tot de 'grote mogendheden' gerekend kon worden. De formule van de vrijwillige Communauté werkte voortreffelijk onder de Gaulle. Elke jonge staat immers was economisch, en vaak ook wat de interne stabiliteit aangaat, zwak. De zwarte elite was in Frankrijk, of op Franse instituten, gevormd en gematigd of conservatief. De voorafgaande balkanisering van Frans zwart Afrika, waaraan het 'verdeel en heers' ten grondslag had gelegen, werkte de hulpbehoevendheid in de hand. Aan de Communauté had ieder land een monetair, economisch, vaak ook militair houvast. Wat de vorming van kleine staten aangaat hebben de Fransen zich beroepen op de verwachting, dat federaties toch uit elkaar zouden vallen. Hoe het zij, de versnippering van Frans-Afrika is een feit gebleven, terwijl de meeste van de jonge staten ook geen ethnische eenheid vormen.

Van de zwarte staten die in 1958 door volksstemmingen hun toekomst mochten bepalen, hebben Guinée (onder Sékou Touré) en later ook Mali (geleid door Modibo Keita) de directe onafhankelijkheid verkozen. De andere bleven binnen de Communauté. In 1958 begonnen ook de Europese Economische Gemeenschappen te functioneren, waardoor de voorheen Franse (en later ook de ex-Britse) gebieden in Afrika met deze EEG werden geassocieerd. In die zin was er van een Euroafrikaans ideaal nog iets terechtgekomen. Maar veel was het op den duur toch niet. De stichting in 1963 van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid maakte de Afrikanen zelfbewuster ten aanzien van hun situatie. Anderzijds leidden hun onderlinge verschillen en geschillen tot een zeer gecompliceerde ont-

wikkeling. Officieel onafhankelijk werden in 1960: Mauretanië, Senegàl, Ivoorkust, Oppervolta, Niger, Togo, Dahomey, Kameroen, Tsjaad, Centraal-Afrikaanse Republiek, Gabon, Kongo-Brazzaville, waarbij ook Madagascar moet worden genoemd. Frans Somaliland (Djiboeti) werd na volksstemmingen in 1958 en 1967 het (Frans) Territorium van de Afars en Issa's, waarvan de defensie en de buitenlandse politiek door Parijs worden geregeld.

Het gebrek aan stabiliteit van de zwarte staten werd gekenschetst door het feit dat steeds meer landen een militair regime kregen. Van 1960 tot 1975 vonden er in de vroegere koloniën, protectoraten of voogdijgebieden ten zuiden van de Sahara dertig staatsgrepen plaats. Tegenover de stammentwisten is in steeds meer staten één enkele nationale partij gevormd. Tot de landen met staatsgrepen behoorden de volgende ex-Franse gebieden: Centraal-Afrikaanse Republiek, Kongo-Brazzaville, Dahomey, Oper-Volta, Mali, Niger, Togo, Tsjaad en tenslotte Madagascar.

De ontvoogding van Afrika, afgedwongen vijftien jaar nadat de Verenigde Naties de hooggestemde idealen over vrijheid en zelfbeschikkingsrecht der volken hadden verkondigd, kwam zonder behoorlijke voorbereiding door de 'moederlanden.' Op basis van grenzen die door de koloniale mogendheden willekeurig waren vastgesteld in de negentiende en twintigste eeuw, met onverantwoordelijke indeling en verdeling van de volkeren, kwamen staten tot stand die zich moeizaam handhaafden. Van een enigszins harmonische ontvoogding van zwarte volken was aldus nauwelijks sprake. Het Westen heeft niet alleen schuld aan koloniale gruwelen van het verleden. De erfenis die het naliet bleef zwaar drukken op miljoenen.

DE VRIJHEID DER ZEEËN

Exploitatie der oceanen

Dat het Amerikaanse imperium alle zeeën wilde (en moest) beheersen behoeft geen nader betoog. De daarmee samenhangende bewapening werd echter gerechtvaardigd met de bedreiging die er zou uitgaan van de Sowjet-Unie, waardoor de vrijheid der zeeën zou worden aangetast. Nu hebben de twee supermogendheden hun voortdurende verhoging der oorlogsbegrotingen altijd verdedigd door te wijzen op de prestaties van de potentiële tegenstander. Van de zijde der Sowjet-Unie werd de superieure Amerikaanse inspanning niet overdreven, en zij zou industrieel en financieel nog lang in het defensief blijven. De Amerikaanse minister van defensie Schlesinger vroeg voor 1975-1976 niet minder dan 94 miljard dollar (tegen 85,3 miljard voor het voorafgaande jaar), wat 15% betekende van de waarde der nationale produktie. De Sowjet-Unie besteedde 17,4 miljard dollar, te vergelijken met bijna 24 miljard dollar, maar dat was 18,5% van de nationale produktie. Nochtans wilde Washington het doen voorkomen, alsof de Verenigde Staten zeer in het nadeel waren. Dit was een verplicht leerstuk. Zo herhaalde Kissinger (12 mei 1975): 'De uitbreiding van de Russische militaire macht, die welhaast de hele wereld omspant, is voor ons een reden tot ernstige bezorgdheid. De bereidheid van de Sowjet-Unie om strategische mogelijkheden uit te buiten, zelfs als deze zich min of meer spontaan voordoen en niet als gevolg van Russisch optreden (hij dacht aan Indo-China, C.), betekent een zware hypotheek op de ontspanning.'

Met name wat de vloten aangaat werd gewezen op Russisch imperialisme in de Indische Oceaan. Van echte militaire bases was daar echter nog geen sprake. In vergelijking met de 3400 buitenlandse steunpunten van de Verenigde Staten was de Sowjet-expansie nog slechts bescheiden.

Nu had juist in de maand augustus 1974 *Le Monde Diplomatique* een zeer gedocumenteerd artikel bevat over de betekenis van de Amerikaanse vloot. Na een nauwkeurig onderzoek had in Washington senator Proxmire verklaard: 'De Verenigde Staten overtreffen de Sowjet-Unie in bijna alle sectoren van de marine en de lopende programma's houden ons aan de top.' De Russische kruisers waren kleiner en de inderdaad talrijke onderzeeërs dateerden grotendeels van de jaren kort na 1950. Zij werden niet voortbewogen door atoomenergie, zodat hun reikwijdte niet groot was, terwijl op de werven van de Verenigde Staten tientallen van de modernste oorlogsbotten op stapel stonden. De grootste twee vliegkampschepen werden voltooid: de Nimitz (95.000 ton) en de Tarawa, de laatste speciaal bestemd voor landingen door mariniers. Zulk een groot vliegtuigmoederschip kostte een miljard dollar, het kleinste 200 miljoen. Tientallen onderzeeërs, die kernraketten konden lanceren, waren in aanbouw. Van 1974 tot 1984 zouden er 200 oorlogsbodems bijkomen. Terwijl de Verenigde Staten al vijftien grote vliegkampschepen hadden, kreeg de Sowjet-Unie pas in 1973 het eerste schip van deze aard, de Kiew, van 40 000 ton en naar Amerikaanse normen 'van het kleinere soort'. Wel beschikte de Sowjet-Unie over vele kleinere vaartuigen, maar hun offensieve waarde was gering. En wat aanvallende vliegtuigen aangaat van de marine, daarvan bezaten de Verenigde Staten er vijfmaal zoveel als de Sowjet-Unie: 6260 tegen 1200.

Opgemerkt werd dat de laatste nieuwigheid bestond uit het vervaardigen van zeer snelle boten, die kernraketten konden lanceren en op een luchtkussen boven het wateroppervlak konden vliegen met een snelheid van honderd knopen. Tegen deze achtergrond begrijpt men ook, hoezeer de Verenigde Staten voorstanders waren van de vrijheid der zeeën, opdat ze overal konden opereren. De breedte der territoriale wateren behoorde zo beperkt mogelijk te zijn: twaalf mijl, met een viszone van twintig mijl voor het kustland, hoewel de oude vijfmijszone werd geprefereerd.

Volgens *Le Monde Diplomatique* had de Amerikaanse admiraal Zumwalt een campagne ontketend ten gunste van prioriteit voor de vloot. Hij wees op de waarschijnlijkheid, dat in 1985 elke dag twee miljoen ton olie door tankschepen naar de Verenigde Staten vervoerd zouden moeten worden: uit Venezuela, Ecuador, hopelijk ook uit Mexico, stellig uit Nigeria en Angola, en dan natuurlijk – en vooral – uit de gebieden rond de Perzische Golf. De vloot zou niet alleen de veiligheid ter zee moeten garanderen, maar ook in de kustlanden. Hij zei het heel openlijk, als voorstander van de oude kanonneerboten-politiek: 'Om inwoners van een technisch minder ontwikkeld land te imponeren is niets zoveel waard als het bezoek van een oorlogsschip, klaar voor de aanval!' En zo'n aanval zelf zou met amfibievaartuigen en vliegtuigen moeten slagen. Na de ervaringen met Indo-China moest men zich niet opnieuw laten verleiden tot het overbrengen van enorme conventionele legers naar Aziatische of Afrikaanse landen: tijdige en snelle interventies zouden moeten bestaan uit landingen van mariniers, bombardementen door de vloot en de luchtmacht, en het afwerpen van parachutisten, met het doel een akkoord te sluiten met murw gemaakte of door de CIA in reserve gehouden regimes.

En als men nu zou worden geconfronteerd met een mogendheid als de Sowjet-Unie? Ze was op het terrein van de strategische kernoorlog nog aanzienlijk zwakker dan de Verenigde Staten. Nochtans moest worden voorkomen dat Moskou ooit in staat zou zijn, met één slag de Amerikaanse bases uit te schakelen. Het voordeel van die eerste klap ("first strike") moest voorbehouden worden aan de Amerikanen. Zou dit echter niet geheel gelukken, dan behoorden de voornaamste kernbases der Verenigde Staten onaantastbaar te zijn, doordat ze gemonteerd waren op snel varende zeeschepen en onderzeeërs. Admiraal Zumwalt waarschuwde iedereen, toen hij zei: 'Onze taak bestaat daarin, onze aanwezigheid over zee zichtbaar en machtig genoeg te manifesteren. Een eventuele tegenstander, al ware het een bondgenoot geweest, moet overtuigd zijn dat hij onze vitale belangen niet kan aantasten zonder

gevaar te lopen te worden geconfronteerd met de Amerikaanse gewapende macht over zee.' En dat alles ter verdediging van de democratie.

De belangstelling voor de zeeën had echter nog een andere betekenis en dat bleek op de maritieme conferentie van Caracas, in augustus 1974. Het ging hier onder andere om de breedte der territoriale wateren, door een aantal economisch zwakke landen (zoals Perú en Ecuador, Indonesië en IJsland) eigenmachtig uitgebreid ter bescherming van de visvangst. De sterke maritieme mogendheden wensten zulk een begrenzing (tot 200 mijl) niet te erkennen. Er waren echter dertig naties waarin de bevolking 40% van de dierlijke proteïne uit vis moest halen. Worden de zeeën leeg gevist door moderne vloten van machtige landen, dan zou de ondervoeding nog toenemen. Er zou voor de Derde Wereld in 1980 zelfs acht miljoen ton vis méér nodig zijn dan in 1974.

En ten tweede was – behalve het met vervuiling bedreigde water – ook de zeebodem van toenemende betekenis, allereerst vanwege de olielagen. Op dit terrein hadden de multinationale concerns al grote concessies afgedwongen. De bodem der Noordzee was in der minne verdeeld en men hoopte er in 1985 per jaar 200 miljoen ton olie uit te halen, hoewel men niet gerust was op de duurzaamheid van dit experiment. Alle onderzochte zeebodems, aansluitende bij kustlanden, zouden nochtans een reserve van . . . 200 miljard ton olie bevatten. Dit leek rijkelijk optimistisch en de winning van deze energie zou schatten kosten, maar de officieren der oorlogsvloten en hun industriële bondgenoten schermden gaarne met zulke fantastische cijfers om steeds meer kapitaal te verkrijgen voor de uitbreiding van de maritieme macht. Hoe het zij, in 1972 leverde de zeebodem al 18% van alle olie, in 1980 zou dit 30% moeten zijn.

Dan, zo betoogden de advocaten voor een zo groot mogelijke zeemacht, is de zeebodem rijk aan delfstoffen: tin, nikkel, koper, kobalt, mangaan. Alleen de Stille Zuidzee moest een reserve bevatten van (schrikt u niet!) 1600 miljard ton aan metalen, al werd toegegeven dat die vaak zo

diep lagen dat aan exploitatie nauwelijks kon worden gedacht. Niettemin, olie en delfstoffen lokten op de bodem der zeeën. En niet minder dan in de bruutste tijden van het imperialisme en kolonialisme behoorden deze rijkdommen de formidabele uitgaven voor de zee- en luchtmachten te rechtvaardigen. De 'vrijheid der zeeën' – ook in de tijd van Hugo de Groot al een voorrecht, opgeëist door de machtigste maritieme mogendheden – werd in de Atlantische ideologie een plaatsvervangende term voor 'beheersing der zeeën.'

Amerikaase binnenzee

De term 'vrije zee' begon in de westerse wereld de betekenis te krijgen van 'door de Amerikaanse vloten gecontroleerde wateren.' In die zin was het geen misdrijf dat in 1967 het Suezkanaal onbevaarbaar werd gemaakt door Israëliësche troepen, die zulks nooit hadden kunnen doen zonder toestemming van de Verenigde Staten, waarvan ze volkomen afhankelijk waren. Want het Suezkanaal dreigde te ontsnappen aan de controle der Verenigde Staten. Na het beheersen van de Atlantische en de Grote Oceaan moest ook als logische consequentie daarvan worden aanvaard, dat de Middellandse Zee een Amerikaanse binnenzee werd. Er waren wel Russische schepen in deze wateren, maar ze misten de vele steunpunten, voorzien van dokken, olievoorraden, uitrustingen, munitie en raketten, waarover de Verenigde Staten konden beschikken.

Tot het jaar 1974 was daar het enige Europese land dat zorg baarde Italië. In 1948 was het onder de hoede gekomen van de Amerikanen, die er konden rekenen op de christen-democraten. Hun was zelfs in dat jaar Triëst teruggegeven, hoezeer de Joegoslaven daarop ook aanspraak maakten. De druk der Amerikanen van Italiaanse herkomst en van de katholieken, de stroom van miljoenen dollars en de toegelaten herbewapening onder de controle der oude heersende kasten hadden inderdaad tot gevolg,

dat Italië veilig werd geacht voor het Atlantische kapitalisme en de militaire alliantie van 1949, de NATO. Maar de invloed der communistische minderheid, die er prat op kon gaan in de illegale strijd tegen het fascisme de hoofdrol te hebben gespeeld, kon toch niet gebroken worden. Het was de grootste zorg van Washington te verhinderen, dat de PCI opgenomen zou worden in een regering. En terwijl de binnenlandse veiligheidsdienst, de SID (opgericht en geleid door de CIA), zoveel mogelijk de linkerkzijde vervolgde, groeide het oude en nieuwe fascisme, als tegenwicht tegen het feit dat de communisten (overigens als legale lokale bestuurders reformisten) over een aanhang bleven beschikken van 25 tot 30%. In 1967 begon de duidelijke begunstiging der neo-fascisten. Toen was met Amerikaanse medewerking in Griekenland de militaire junta opgericht, die nauwe contacten onderhield met Italiaanse geestverwanten (overwegend militairen) in de hoop dat die eveneens een staatsgreep zouden plegen. In 1968 begonnen de bomaanslagen die onrust moesten veroorzaken. Het jaar daarop veroorzaakten overheidsdienaren, in samenwerking met fascistten, het bloedbad van Milaan (12 december 1969), waarbij 16 doden en 100 gewonden te betreuren vielen, en waarvan de weerloze anarchist Pinelli werd beschuldigd. Om een proces te vermijden vermoordde de politie hem. Een aanklacht tegen zijn geestverwant Valpreda, die enkele jaren gevangen werd gehouden, liep op niets uit. Maar politie en justitie wilden de werkelijke daders niet vinden, hoewel die sedert dat jaar gemiddeld drie keer per week een aanslag pleegden op lieden van links. Zij doodden vijf anarchisten die op eigen gelegenheid een onderzoek wilden instellen naar het drama van 1969. In 1970 ondernam prins Borghese de eerste poging tot een staatsgreep, gevolgd door soortgelijke acties in maart 1973, in januari en augustus 1974, waarbij de chef van de geheime politie Vito Miceli (en dus de CIA) was betrokken en generaal Ugo Ricci. In maart 1972 was (te vroeg) uitgelekt dat de NATO-commandant over de Middellandse-Zeevloot, Birindelli, wiens standplaats Malta was, tot de fascistische MSI behoorde, waarvoor hij

dan ook maar openlijk een verkiezingscampagne ging leiden.

En terwijl het fascisme steeds driester optrad had de Amerikaanse minister Kissinger maar één zorg: te voorkomen dat communisten deel zouden gaan uitmaken van een regering. Toen in 1974 stromen van onthullingen loskwamen over het geheime wroeten van de CIA (o.a. naar aanleiding van het Watergateschandaal en de staatsgreep in Chili) verontschuldigde Kissinger en de nieuwe president Ford zulke interventies met het argument, dat het om de veiligheid ging van de Verenigde Staten, en . . . om 'het redden van de democratie' (geen bedrog was te grof), terwijl in een lang interview met de *New York Times* (aanvang oktober) Kissinger zei: 'De CIA zou nog veel feller aangevallen worden, als Italië eens communistisch zou worden. Dan zou iedereen de CIA verwijten, dat ze niet genoeg had gedaan om Italië te redden.' De Amerikaanse vakbeweging (AFL-CIO) liet in samenwerking met de CIA niets na om de Italiaanse arbeidersbeweging te verdelen, zoals het Italiaanse weekblad *Panorama* (sept. 1974) in een grote reportage onthulde. Wat het Westen minder zorgbaarde waren de weergaloze corruptie, de financiële schandalen, het feit dat op het platteland de armoe schrijnend was. Op Sicilië werkten toen 200 000 kinderen in loondienst, slechts 27% kon lezen en schrijven, van de ouderen was 70% analfabeet. Maar verkiezingen werden er wel gehouden en dus was Italië democratisch. En mocht de bom barsten, dan zou toch – met NATO-hulp – het fascisme veel eerder overwinnen dan enige vorm van socialisme.

Een stevige steun vond het Westen in Franco-Spanje. Het ging er van 1936 tot 1975 prat op, de pionier te zijn geweest en gebleven in de strijd tegen het communisme. Dat ging van 1936 tot 1945 dan wel samen met Hitler en Mussolini, maar in oorlog met de Anglo-Amerikanen had Franco niet verkeerd. In 1953 werd hij gered door twee verdragen: het concordaat met het Vaticaan, waardoor de geestelijkheid tot een instrument van de staat en de priesters tot overheidsdienaren werden; en de militaire overeenkomst met de Verenigde Staten, die de haven van Rota

(voor kern-onderzeeërs) en drie andere bases pachtten voor de luchtmacht. Twee jaar later werd Spanje opgenomen in de Verenigde Naties en geleidelijk ingevoegd in de Atlantische economie door grote faciliteiten aan de multinationals. Goedkope grondstoffen, lage lonen, een stakingsverbod, afwezigheid van een legale arbeidersbeweging en zonodig een schrikbewind maakten van Spanje een kolonie van het Westen. Daarbij speelde de congregatie Opus Dei, een soort katholieke Morele Herbewapening van de heersende kasten, een ijverige rol: ze was van 1957 tot 1973 op belangrijke posten in de regering vertegenwoordigd en had uitnemende relaties met de conservatieve katholieke hiërarchie in Noord- en Zuid-Amerika. Haar bijnaam van *Santa Mafia* was niet misplaatst. Maar de fascist Franco zag zijn regime gewijd, ondanks herhaald volksverzet, processen en doodstraffen, door de bezoeken van staatslieden uit alle democratische landen. Toen Henry Kissinger in de zomer van 1974 weer eens in Madrid vertoefde, prees hij (op 9 juli) het regime wegens 'het hooghouden van de menselijke waarden in de strijd tegen het communisme.' En hij kondigde later de komst aan van zijn nieuwe meester, president Gerald Ford, die dan ook in het voorjaar van 1975 aan generaal Franco het benodigde eerbetoen bewees.

Als 'Dritte im Bunde' kon toen ook nog Turkije gelden, in 1947 onder Amerikaanse protectie geplaatst, met een schijndemocratie waarin drie pro-Amerikaanse partijen afwisselend een rol speelden, met leiders als İnönü, Menderes en Demirel. De civiele corruptie en het militaire parasitisme maakten het de Verenigde Staten mogelijk, te blijven beschikken over een twintigtal lucht- en verkenningsbases en over oorlogshavens als Izmir. Ook hier een geheime dienst (MIT) die in feite een afdeling was van de CIA. In 1952 was Turkije lid geworden van de NATO, in 1955 van het Pact van Bagdad, dat na het uitreden van Irak de naam van CENTO zou krijgen en waarin Turkije met Perzië en Pakistan de westerse barrière moest vormen aan de zuidgrens van de Sowjet-Unie. Statistieken van 1974 waren welsprekend: 20% werklozen, 60% anal-

fabeten, 13 000 dorpen zonder school, 3 miljoen mensen in krotten. Het sociale verzet richtte zich mede tegen de Amerikanen, zodat in 1968 en 1969 massademonstraties hun vertrek eisten. Op 12 maart 1971 greep daarop het leger de macht, proclameerde de staat van beleg (die in de belangrijkste provincies jaren zou voortduren), ging over tot massale vervolging van de oppositie, maar hield als façade een parlement in stand waarvoor zelfs verkiezingen werden gehouden. In volle vrijheid, zoals men zich denken kan.

Bijna dertig jaar lang was het politieke beeld van het Middellandse Zeegebied voor de Atlantische wereld van militair standpunt bezien niet alarmerend. En des te minder nadat in 1967 Griekenland een militair bewind had gekregen, gekenmerkt door alle verschijnselen van dien: verbod van verenigen en vergaderen, massa-arrestaties, uitlevering van het land aan de internationale ondernemingen (meestal Amerikaanse), het martelen van tegenstanders en dergelijke handelingen, die men echter een zo trouwe bondgenoot niet te hard wilde aanrekenen. Al voor 1967 had de CIA, die in Athene de toon aangaf, goed gewerkt om 'onbetrouwbare' ministers te laten vallen. In 1965 had ze 40 kamerleden kunnen omkopen om een einde te maken aan de regering van Papandreou. Maar de Company (die men ook een *onheilige mafia* had kunnen noemen) kon niet voorkomen dat op elkaar jaloerse kolonels en generaals nogal wat gekrakeel veroorzaakten, zodat het gewent werd geacht dat generaal Joannides, de leider van de Griekse geheime dienst, de dictator Papadopoulos de teugels uit handen nam. Er ontstond voorts echter, in juli 1974, een verrassende kortsluiting.

Het eiland Cyprus was in 1960 onafhankelijk geworden, maar met een drievoudig servituut: er was een kleine, maar invloedrijke Griekse strijdmacht, ter eventuele bescherming van de Grieks sprekende bevolking (80% van het totaal); een Turks detachement voor de veiligheid van de minderheid; een sterke Britse militaire basis, die ook ter beschikking van de NATO – en dus van Amerika – stond. Er waren nu twee oorzaken van wrijving. De twee bevolkingsgroe-

pen verdroegen elkander slecht en troepen van de VN probeerden sinds 1964 de vrede te bewaren. Desondanks brak er om de bloedige botsingen tweemaal bijna een oorlog uit tussen Turkije en Griekenland, in 1964 en 1967, met moeite door de NATO en de Verenigde Naties verhinderd. Het tweede probleem was dat president (en aartsbisschop) Makarios zich bij de militair 'niet-gebonden landen' voegde. Hij woonde de conferenties van die groep bij (de eerste in Belgrado in 1961) en trachtte zich los te maken van Athene en Ankara, zelfs van de NATO. Na 1970 kreeg hij in Washington de naam van 'de Fidel Castro van de Middellandse Zee,' meer een uiting van angst dan van kennis. In 1974 nu vonden de CIA en de Griekse junta van de vazal Joannides de tijd gekomen, een moordbrigade naar Nicosia te zenden om Makarios uit de weg te ruimen. Het moordplan mislukte, want Makarios kon vluchten, maar de staatsgreep slaagde wel. Een agent en terrorist van de Griekse geheime dienst, Sampson, was enige tijd staatshoofd. Dit was echter té uitdagend en Makarios' plaatsvervanger Kleridis nam de functie over.

Intussen echter zag de Turkse regering in de Griekse interventie een aanwijzing, dat Athene het hele eiland Cyprus wilde annexeren. Ze mobiliseerde leger en vloot, bezette een derde deel van Cyprus (het beste deel) en reserveerde dit voor de Turks sprekende bevolking. Wat had de Griekse junta kunnen doen? Twee dagen lang was Kissinger, van Washington uit, aan de telefoon om een oorlog te voorkomen. Maar Griekenland was voor zo'n krachtmeting ook veel te zwak en Cyprus lag ver weg. De verneuring van de Griekse officieren was echter zo groot, de woede van het volk jegens de Amerikanen barstte zodanig uit, dat dezen het beter vonden zich tijdelijk met de door hen in het leven geroepen junta op de achtergrond terug te trekken. Kissinger, de auteur van het mislukte plan (met name in *Le Monde* werden de achtergronden van deze affaire beschreven), had echter een pro-westerse reserve-politicus achter de hand: de conservatief Karamanlis. Deze werd door de junta uitgenodigd het gezag over te nemen en hij kwam op 24 juli 1974 aan het bewind. De

verkiezingen van 17 november bezorgden hem een klinkende overwinning, terwijl in datzelfde jaar het voortbestaan van de republiek, nog geproclameerd door het militaire regime, veilig werd gesteld. Hoewel de nieuwe regering voorlopig geen militaire samenwerking wilde met Turkije en wrok koesterde tegen de Amerikanen, die de Turkse invasie op Cyprus tenslotte hadden aanvaard, bleef ze de bondgenote van het Westen. Hoe had zij anders kunnen doen, met de volkomen economische, financiële en militaire afhankelijkheid van de Atlantische machten?

Maar de Amerikanen waren toch met moeite de dans ontsprongen. Eerst hadden ze het Griekse volk in 1967 een barbaars bewind opgedrongen; toen hadden ze het betrokken bij de interventie op Cyprus; en na de kwalijke gevolgen daarvan voor Griekenland had Kissinger geprobeerd zijn handen in onschuld te wassen. De Amerikanen waren nu wel bij niemand meer populair. En het was nog een geluk voor hen dat een conservatieve, anticommunistische democraat als Karamanlis het had klaarge-
speeld Griekenland in het gareel te houden.

Wanklanken in het Atlantisch concert

Zou men dit ook kunnen zeggen van Portugal? Het land bezorgde aan Kissinger en aan de secretaris-generaal van de NATO, Joseph Luns, regelmatig nachtmerries, omdat na de militaire staatsgreep van 25 april 1974 in het kabinet een communist, Cunhal, was opgenomen. Toen in november van dat jaar in Rome een NATO-zitting bijeenkwam inzake nucleaire planning, was Portugal van die besprekingen uitgesloten: het werd beschouwd als een 'security risk.' De CIA werd er uiterst actief en zond een van haar topfiguren, Vernon Walters, naar Lissabon, waar hij concludeerde dat het rode water snel wassende was. De Amerikaanse ambassadeur Scott werd ontslagen, omdat hij het gevaar danig zou hebben onderschat. Volgens de beproefde methode moest – teneinde een reden tot interventie te schep-

pen – de invloed der communisten zoveel mogelijk worden overdreven. Dan kon het kapitaal vluchten, de investeringen hielden op, bedrijven zouden sluiten en de contrarevolutie kon haar kansen krijgen. Het werd zelfs het Amerikaanse weekblad *Newsweek* (17 februari 1975) te gortig. Het sprak van anticommunistische 'dirty tricks' naar aanleiding van de berichten dat de Sowjet-Unie de beschikking had geëist over een oorlogshaven in Portugal, waarvoor uit Moskou een delegatie naar Lissabon zou komen. Volgens *Newsweek* was het bericht verspreid door . . . het Portugese ministerie van Buitenlandse Zaken onder leiding van de reformistische socialist Soares, troetelkind van de Socialistische Internationale. In werkelijkheid had het Portugese ministerie van Visserij in Moskou raad gevraagd inzake de verbetering van de sardinenvangst, die in moeilijkheden verkeerde. En daarvoor zou een adviserende Sowjetdelegatie naar Lissabon komen.

De verkiezingen van 25 april 1975 onthulden, dat het communistische gevaar niet bestond. Ongeveer de helft der stemmen ging wel naar socialisten en communisten samen, maar tweemaal zoveel naar de pro-NATO-fractie van Soares dan naar Cunhal, die overigens het lidmaatschap van de NATO ook had aanvaard. Bij uitreden zou zijn land helemaal kapot worden gemaakt, zonder dat de Sowjet-Unie – in de westerse invloedssfeer! – tussenbeide wilde komen. Hoewel Portugal niet tot het gebied van de Middellandse Zee behoorde, was het belangrijk door het afstaan aan Amerika van een enorme basis op de Azoren, het beschikbaar stellen van Portugese havens en van het opleidingscentrum voor piloten in Beja.

De revolutie van 'kapiteins' was overwegend patriotisch, ze beoogde een einde te maken aan de uitputtende en uitzichtloze oorlog in Afrika en wilde de gewesten Guinee-Bissau, Angola en Mozambique tot onafhankelijke, multiraciale staten maken, bevriend met het moederland. De exploitatie van 'de Afrikaanse provincies' was door de dictators Salazar (1932-1968) en Caetano (1968-1974) voornamelijk aan multinationale (overwegend Amerikaanse en Zuidafrikaanse) maatschappijen gegund. Het Portugese

volk werd steeds armer. De Beweging der Strijdkrachten (MFA) had generaal de Spínola, een NATO-aanhanger en koloniale houwdegen, die later de Afrikaanse gebieden onafhankelijk wilde maken als ze met het moederland en met Brazilië één pro-Amerikaans blok zouden willen vormen, bereid gevonden president te worden. Maar de ontwikkeling liep uit de hand en toen de MFA anti-imperialistisch en anti-feodaal werd (naar het voorbeeld van Nasser of de Peruaanse junta), trachtte Spínola van binnen uit te wroeten. Maar de MFA zette in de zomer de te rechtse regering af, verwijderde in september Spínola zelf en vrijdelde op 11 maart 1975 een door hem ondernomen staatsgreep, zodat hij met een aantal fascisten, vermomd als katholieke democraten, het land moest ontvluchten. Het programma van de strijdkrachten was overigens wel nationalistisch, maar daarom nog niet marxistisch. Grondbezitters konden land behouden tot 50 hectaren (méér als die niet bevoeid waren) en vergoeding krijgen voor afgestane akkers, en de industriële middenklasse werd gespaard. Aan de staat kwamen – vooral na de mislukte contrarevolutie van 11 maart 1975 – basisondernemingen, bedrijven van openbaar nut, banken en verzekeringsmaatschappijen, ter financiering van de sociale maatregelen, bestrijding van de grote werkloosheid en het analfabetisme. Maar dat gold in Washington reeds als communisme. De NATO publiceerde (NRC, 22 februari 1975) het volgende communiqué: 'Volgens welingelichte NATO-kringen heerst er bij de NATO diepe bezorgdheid over het aantal Russische functionarissen en diplomaten, dat zich voor de verkiezingen van april naar Portugal zou begeven. De secretaris-generaal van de NATO, Joseph Luns, zal de toenemende aanwezigheid van de Sowjet-Unie in Portugal bespreken, als hij in Washington president Ford ontmoet.' Daarop volgde de contrarevolutionaire staatsgreep van 11 maart. Aangezien die mislukte moest men vrezén, dat andere middelen zouden worden gezocht om Lissabon op de knieën te krijgen. Hoe vertrouwd was het democratische Westen dertig jaar lang geweest met het fascistische Portugal, dat zijn bevolking uitbuitte op feodale wijze, een katholieke dictatuur had ingesteld en met NATO-

wapens een koloniale oorlog had gevoerd! En hoe dodelijk schrok het van een patriottische, sociaal-gematigde omwenteling!

De volken van Zuid-Europa, die weliswaar kleine ker-
nen kenden van modern kapitalisme, maar overigens ver-
keerden in omstandigheden die het meest te vergelijken
zijn met die van Latijns Amerika, waren beschouwd als
weerloze vazallen van de hoog ontwikkelde kapitalistische
en imperialistische Atlantische wereld. Met hun miljoenen
werklozen, analfabeten, krottenbewoners en povere boe-
ren bleven ze massa's van emigranten uitstoten, die het
echte proletariaat vormden in West-Europa, Noord- en
Zuid-Amerika. (In de laatste eeuw ontvluchtten 26 mil-
joen Italianen hun land!) In de dertig jaar van dienstbaar-
heid aan het Vrije Westen was er (behalve in enkele
'pockets' zoals Noord-Italië en bepaalde centra elders) bit-
ter weinig veranderd. De miljarden die naar deze landen
waren gevloeid uit het rijke Amerika waren overwegend
bested aan bewapening, strategische werken, de verrij-
king van militaire, feodale en bourgeois-kasten of aan een
bescheiden minderheid van nieuwe rijken. Voor welke vrij-
heid, welke welstand moesten deze volken eigenlijk vech-
ten? Hoe lang zou men kunnen doorgaan ze te indoctrine-
ren en ze angst aan te jagen?

Aan de wateren van de Middellandse Zee, zij het aan
de Adriatische kust, lag ook Joegoslavië, een socialistisch
land met de grootste stabiliteit der zuidelijke naties. In
1945 was de nationale bevrijding voltrokken onder leiding
van de communistische patriotten, zoals in China en Viet-
nam zou geschieden. Omdat de communisten hun eigen
socialistische vaderland hadden, wezen ze in 1948 elke
Russische voorgedij af en maakten Joegoslavië tot een hoek-
steen voor de 'niet-gebonden landen.' Deze federale re-
publiek is nooit een internationaal probleem geworden en
ze heeft vaak een bemiddelende rol gespeeld. In het bin-
nenland waren de problemen groter. In 1950 besloot men
af te wijken van het sowjetpatroon. De grond bleef voor
tachtig procent in handen van kleine, gecoöpereerde boe-
ren. De gesocialiseerde bedrijven, hoewel eigendom van

de gemeenschap, onder controle van de communes waarin zij gevestigd waren, van de deelrepubliek of de federatie, behoorden te worden beheerd door de bedrijfsraden. Natuurlijk konden die niet optreden als eigenaren, maar als collectieve, aan de wetten gebonden organen van een soeverein volk. Dit systeem was een voortgezet experiment, zonder voorbeelden in de communistische of kapitalistische wereld. Het evenwicht tussen de belangen van de natie en die van elke bedrijfsraad afzonderlijk was moeilijk te vinden. Herhaaldelijk werden de wetten aangepast aan nieuwe ervaringen en behoeften. Er ontstonden ongewenste concentraties. In 1965 werd de oprichting gebillijkt van spaar-, handels- en investeringsbanken, niet meer van de overheid, maar van samenwerkende bedrijven. Het was nodig te vermijden dat een kaste ontstond van managers, technocraten en bureaucraten, die weliswaar geen produktiemiddelen in eigendom konden hebben, maar te veel weg hadden van de kapitalistische bedrijfsleiders, met wie ze veel te maken hadden bij im- en export. De besmetting van de kapitalistische omgeving, vooral ook door de invloed der miljoenen toeristen en van de Joegoslaven die in West-Europa werkten, was voelbaar.

Hoewel veel economische en politieke macht was gedelegeerd aan autonome organen, behield de Communistische Liga als enig toegelaten politieke partij – met de strijdkrachten – het oppertoezicht. President Tito vreesde, dat zonder deze gemonopoliseerde centrale macht de federatie zou kunnen uiteenvallen, door gewestelijk nationalisme, vooral in Kroatië, in de Vojvodina met zijn Hongaarse minderheid en in de Kosmet met zijn vele Albanezen. En hij was bovendien beducht voor een degeneratie van het socialisme, als de economische of politieke 'elite' te sterk werd of als de arbeiders in elk bedrijf te veel hun particuliere belangen zouden doen overwegen. Vandaar de autoritaire tendensen van een partij die een contrarevolutie nog altijd vreesde. Maar nergens in Europa hadden de arbeiders een zo grote economische medezeggenschap en de eensgezindheid over het volgen van de niet-gebonden koers in de buitenlandse politiek was vrijwel volkomen.

De Indische Oceaan

De laatste wereldzee die door de Verenigde Staten moest worden beheerst, was de Indische Oceaan. Zolang de Britten deze nog konden controleren en de Sowjetvloot er van geen betekenis was, maakten de Amerikanen geen bijzondere haast. Maar de Britse aftocht uit het gebied 'ten oosten van Suez' was onherroepelijk. Zo werden Hongkong, Australië en Nieuw-Zeeland, met Maleisië en Singapore, geheel opgenomen in de Amerikaanse invloedssfeer. Maar de weg naar het westen, naar de Perzische Golf en Afrika, was nog niet geplaveid. Op 15 december 1970 verschaftte Engeland aan de Verenigde Staten het eiland Diego García als vlootbasis. Het ligt in het hart van de Indische Oceaan, ten zuiden van Ceylon. Vandaar kon de expansielijn van het Amerikaanse imperium worden doorgetrokken naar de Perzische Golf – (Oman en Bachrein), waar de Amerikanen over bases beschikten, in samenwerking met de Sjah van Perzië – naar Ethiopië en Zuid-Afrika. Als voorwendsel voor deze aanleg van een militair netwerk werden de bewegingen van Sowjetschepen genoemd, hoewel die in de gehele Indische Oceaan geen werkelijke basis hadden, hoogstens de normale faciliteiten in India, Somalië, Zuid-Jemen en Bangla Desj, en een station voor hun vissersvloten in Mauritius.

Wat India aangaat, dit was voor Washington een probleem. In 1947 was er een felle strijd ontstaan tussen de twee staten waarin Brits-Indië was uiteengevallen, namelijk India en Pakistan. Het eerste land had het noordelijke vorstendom Kasjmir geannexeerd, hoewel Pakistan daarop aanspraak maakte. In 1955 nam Amerika dit Pakistan op in de alliantie met Perzië en Turkije, wat weezin wakte in het neutralistische India. Maar de grensgevechten tussen Chinese en Indische troepen van 1959 tot 1963 deden Washington besluiten India weer te begunstigen, als grootste anti-Chinese en anticommunistische Aziatische mogendheid.

Daarvoor scheen des te meer reden, omdat Peking begon Pakistan van wapens te voorzien tegen India. En de

banden van het feodale Pakistan met het communistische China wekten wantrouwen in Amerika. Washington protesteerde niet tegen de rol van vrede-stichter die de Sowjet-Unie op zich nam om Chinese invloeden zoveel mogelijk te weren. De nieuwe premier van India, in 1964 de opvolger van Nehroe geworden, Sjastrri, zag zich in 1965 geconfronteerd met een nieuwe oorlog met Pakistan. Deze werd toen beëindigd door Russische bemiddeling op een conferentie te Tasjkent. Nadien kwam India meer in het vaarwater van de Sowjet-Unie. Bovendien bleek het een geduchte strijdmacht op te bouwen. In 1971, toen het hielp om Oost-Pakistan (Bangla Desj) af te scheiden van West-Pakistan, bracht het daaraan een spectaculaire nederlaag toe. Toen in 1974 India ook zijn eerste atoombom tot ontploffing bracht, kon men denken aan de mogelijkheid dat drie grote mogendheden in Azië waren verschenen: de Sowjet-Unie, China en India. Dit laatste land, militair niet gebonden, scheen toch georiënteerd te blijven op Moskou. India nu was er sociaal en economisch bedroevend aan toe. Het zou niet slechter zijn geworden van invoering van een soort Chinees socialistisch systeem. Maar zijn heersende klassen en kasten handhaafden zich in een ontzaglijk gedifferentieerd (en verdeeld) land, eigenlijk een subcontinent van vele volkeren. Dit nam niet weg dat het evenmin voor de Verenigde Staten betrouwbaar was als voor de Sowjet-Unie en China.

Het werd steeds duidelijker dat daarom voor Washington de republiek Indonesië steeds belangrijker werd. In het geschil tussen Indonesië en Nederland om West-Irian was in 1962 al gebleken dat de Verenigde Staten niet achter Nederland stonden. Wat had dit nog in het Verre Oosten te maken? Anderzijds had Washington weinig vertrouwen in Soekarno; te neutralistisch en te 'rood.' Hij had communisten toegelaten tot de combinatie waarop zijn bewind steunde: de unie van nationalist~~en~~, moslims en communisten, de NASAKOM. Maar mocht dan Soekarno in de Verenigde Staten geen *persona grata* zijn, de invloedrijke generaal Nasoetion was dat wel. Het was de taak van de CIA te pogen, voldoende generaals voor zich te winnen om

in Djakarta een pro-Amerikaans regime te vestigen.

Wat de machinaties van de CIA aangaat zijn we nader ingelicht door Victor Marchetti en John D. Marks, die hun documenten publiceerden in *The CIA and the cult of intelligence* (1974). In 1956 en 1958 vonden militaire opstanden plaats in Sumatra, waar zelfs een tegenregering werd gevestigd tegen Djakarta. Maar ook in de centrale leiding van de strijdkrachten ontstond verzet tegen Soekarno, die te weinig anticommunistisch werd geacht. Op 11 januari 1965 had de communist Aidit de schepping voorgesteld van een volksleger, waarnaar Soekarno (in vertogen van 11 februari en 31 mei) wel oren had, om de beangstigende macht van de generaals te beperken. Deze laatsten vormden een militaire raad, die een duidelijke politieke en rechtse betekenis had. Daarbij kwam dat op 19 maart 1965 was besloten, dat de buitenlandse olie- en rubbermaatschappijen moesten werken onder controle van de staat, opdat deze zijn overeengekomen aandeel van de winsten zou krijgen. In hun verzet tegen de regering vonden de buitenlandse ondernemingen de rechtse generaals. Bij dit front moet men dan de grondbezitters rekenen die vreesden onteigend te worden als een veelbesproken agrarische hervorming zou worden uitgevoerd.

In deze omstandigheden vond dan de zogenaamde 'communistische staatsgreep' plaats, welke term blijk gaf van een typische vervalsing. Wat gebeurde er? De commandant van de lijfwacht van de president, Oentong, was gewaarschuwd dat er een staatsgreep op komst was van de raad van generaals, die Soekarno naar het leven zouden staan. De president zelf werd overgebracht naar de luchtbasis bij Djakarta en onder de bescherming geplaatst van maarschalk Dhani. Intussen arresteerde de lijfwacht een aantal generaals en fusilleerde er zeven van hen, onder wie de opperbevelhebber Yani. Hetzelfde lot was ook toebedeeld aan de minister van Oorlog, generaal Nasoetion (de vrouw van de CIA), maar deze kon ontsnappen, hoewel hij werd gewond. Hij en de andere overlevende hoofdofficieren mobiliseerden hun strijdkrachten en veroverden de macht, zodat Soekarno hun gevangene werd. De pre-

sident werd op 12 mei 1967 officieel afgezet (hij stierf 21 juni 1970) en de nieuwe sterke man werd generaal Soeharto. Indien de generaals een staatsgreep hadden willen plegen was dit nu in elk geval geschied, door de bloedige uitdaging van Oentong.

Waar was echter de communistische opstand? Nergens kwamen de communisten gewapend in beweging of probeerden ze de macht te grijpen. Daarvan werden ze wel beschuldigd, zodat ze in massa vermoord konden worden. Niet zij alleen: allen die aan de generaals of hun bedienden onwelgevallig waren, terwijl zich bij de militaire junta allerlei elementen aansloten, die aldus vrijdom kregen om hun tegenstanders uit de weg te ruimen. Men dacht na enkele maanden, dat er een half miljoen Indonesiërs was vermoord. Naarmate in de loop der jaren meer bijzonderheden bekend werden, steeg het vermoeden dat er een bloedbad was aangericht onder een miljoen mensen. Waar was dan het communistische complot? Wel, de officieren van de lijfwacht van Oentong werden communisten genoemd en zij zouden de macht hebben willen veroveren. Aldus hadden Nasoetion en Soeharto het vaderland gered. Hun politiek was duidelijk. De officieren bekleedden alle winstgevende posten, zij streken de steekpenningen op van de buitenlandse ondernemingen, zij verkochten de staatsfuncties aan de meestbiedenden (die dat bedrag weer verhaalden op de burgers) en zij maakten van Indonesië een der meest corrupte landen ter wereld. Maar voor de multinationale maatschappijen en de Verenigde Staten waren ze voortreffelijke bondgenoten. Ook aan de Japanners werden vele concessies gegund. Het Nederlandse bedrijfsleven kon proberen een graantje mee te pikken nadat de Staat der Nederlanden een zeer gunstige schuldenregeling had aangeboden en over de brug was gekomen met leningen, kredieten en ontwikkelingshulp. Voornamelijk was hier echter sprake van ondersteuning van een 'anti-communistisch' (wat was dat eigenlijk?) en pro-Amerikaans regime, al was dit dan een reusachtige moordbrigade.

Volgens de eerder genoemde auteurs had de CIA contacten met de militaire rebellen, die in 1958 in Sumatra

opereerden. Een van de luchtvaartmaatschappijen van de CIA, Civil Air Transport, had de piloot Allen Pope met zijn vliegtuig afgestaan om bommen te werpen op troepen van Djakarta. Sindsdien moet het verzet tegen Soekarno met succes zijn voortgezet, want na de val van deze president hebben de Verenigde Staten zich uitgesloofd het regime van Soeharto met lof en gunsten te overladen. Na het verlies van Indo-China, op 6 mei 1975, sprak president Gerald Ford over de voortgezette ambitie der Verenigde Staten, in de wereld een leiderspositie te handhaven. Wat het Verre Oosten aangaat zei hij, dat zijn regering nauwere banden zou aanhalen met Zuid-Korea, Taiwan en ... Indonesië. Dit scheen een der hoekstenen te zijn geworden van het Amerikaanse imperium in de Indische Oceaan.

De jaren van geweld

Zo was van alle kanten de toeneming van de factor van het geweld kenmerkend voor de wereld na 1945. Het deed er weinig toe, onder welke schone namen de macht der wapenen schrikbarend werd uitgebreid. De staten werden meer dan ooit arsenalen. Terwijl zij elkaar met wederzijdse vernietiging bedreigden, konden de onmenselijke strijdmiddelen ook worden aangewend tegen de eigen volken of tegen subversieve elementen daarvan, zodat zelden het fascisme zozeer was ingebouwd in de democratie, voorzover die aanwezig was. Het kon in de Derde Wereld vóorkomen dat rebellen zich meester maakten van de wapenen der kapitalistische fabrieken en – als protesterende kinderen van een verdoemde tijd – overgingen tot bevrijdingsoorlogen en stads-guerrilla's, terwijl in West-Europa en Noord-Amerika zich gewelddadige bewegingen openbaarden van 'zelfmoordenaars' uit wanhoop over een uitzichtloze toekomst. De verschijnselen van paranoia bij door angst bewogen collectiviteiten werden begeleid door individuele neurosen. Zelfs in het seksuele leven waren sadisme en masochisme zo

veelvuldig en zo openlijk naar voren getreden als zelden in de geschiedenis der mensheid het geval was geweest. De toegepaste martelingen waren produkten van een geperverteerde civilisatie. Alle factoren waren aanwezig om te vrezzen dat deze vorm van beschaving ten einde liep en dat het menselijke verstand op mateloze wijze in dienst werd gesteld van leugen en geweld. Er was één vertroosting *sub specie aeternitatis*, in het licht der eeuwigheid: dat met een bepaald patroon der samenleving nog niet de mensheid en haar vermogen tot redelijkheid en zedelijkheid te gronde gaan. Wellicht was het deze overtuiging die het verzet levend hield tegen de verschijnselen der ont-aarding. Maar ieder die van goeden wil is moge bedenken, hoezeer ideologieën moordend kunnen zijn.

LITERATUUR

Van de historische feiten en politieke verklaringen zijn de data en de bronnen gewoonlijk in de tekst zelf vermeld, evenals een aantal tijdschriften en boeken waarnaar wordt verwezen. Gezien de overvloed van publicaties over de internationale politiek sinds 1945 noem ik slechts enkele verzamelingen en studies over speciale onderwerpen met een overvloedige bibliografie. Zo de handboeken van de uitgeverij Anthony Blond, London, over: *Latin America, Africa, Asia, Western Europe, The Soviet Union and Eastern Europe, The Middle East*. Over dit laatste gebied verscheen ook van Europe Publications Londen, *The Middle East and North Africa*, met tal van documenten en historische gegevens.

Afgezien van in de inleiding en in diverse hoofdstukken van dit boek vermelde titels vestig ik nog de aandacht op de volgende werken: *Lord Strang: Britain in World Affairs* (1961); *Noam Chomsky: American Power and the New Mandarins* (1967) met een rijke bronvermelding; *Thilo Vogelsang: Das geteilte Deutschland* (1966); *Leonard Mosley: Power Play, Oil in the Middle-East* (1973); *Hylke Tromp: De Navo-staarders* (1974).

Vroegere publicaties van mijn hand, met bibliografieën: *Mexico en Midden-Amerika* (1957, tweede druk 1963); *Achter de schermen der diplomatie* (1959) *Beeld en balans van deze eeuw* (1960, tweede druk 1975) *Krupp 150 jaar* (1961) *Tito* (1962) *Chroestsjow* (1963) *Cuba* (1964) *Joegoslavië* (1964), tweede druk (1968) *Kennedy* (1965) *Indo-China* (1971) *Mao Tse-toeng* (1972) en bijdragen in de bundels *De Spaanse Burgeroorlog* (1973 en *Latijns-Amerika* (1975).

De schrijver

INDEX

(Cijfers verwijzen naar de pagina's.)

Algerije	214	Frans Afrika	213
Allende	102		
Angola	193	Gaulle (pres. De)	20, 142
Argentinië	96	Guatemala	85
Bangla Desj	233	Golda Meïr	128, 134, 137
Bolivia	100	Haiti	90
Brazilië	97	Honduras	91
Brezjnjew	29, 165	Ho Tsji Minh	166
Brits Empire	188		
Cambodja	176	India	232
Castro	101	Indo-China	166
Chili	102	Indonesië	233
China	147, 232	Irak	108
Chroesjtsjow	26, 87, 163	Iran	111
		Israël	32, 60, 128
Churchill	17, 24, 70, 106	Italië	221
Colombia	93		
Costa Rica	91	Japan	148, 162
Cuba	32, 71, 86, 101	Joegoslavië	230
Cyprus	225	Johnson (pres. VS)	46
Dominicaanse Republiek	88	Kennedy	36, 46, 87
Duitsland	17, 22, 38	Kissinger	23, 29, 44, 83, 108, 123, 174, 195
Dulles	20, 85, 167	Koeweit	109, 127
		Korea	161
Ecuador	93		
Eisenhower	31, 107	Laos	167, 179
Egypte	139	Liberia	210
El Salvador	90	Libië	211
Ethiopië	211	Lin Piao	154, 184
Ford (pres. VS)	29	Mao Tse-toeng	147 vv
Frankrijk	20, 28	Marokko	210

Mexico	68, 83	Roosevelt, (pres. V.S.)	69
Moboetoe	196	Ruimtevaart	36
Midden-Oosten	106		
Namibia	205	Saoedi-Arabië	109, 127
Nasser	139	Sowjet-Unie	15, 50, 148, 217
NATO	15, 30, 144	Spanje	223
Nicaragua	91	Sp. Sahara	191
Nigeria	189	Stalin	17, 51 vv
Nixon	46, 174 vv	Tito	25, 230
Oeganda	207	Truman, (pres. V.S.)	24
Olielanden	117, 122	Tsjechoslowakije	18
Pakistan	183, 232	Tsjou En-lai	147
Palestijnen	128 vv	Turkije	224
Panamá	92	Uruguay	100
Paraguay	99	Venezuela	94
Perón	96	Ver. Staten	13 vv, 217
Perú	94		
Polen	18, 23	Warschau-pakt	26
Portugal	227	Zaire	195
Rhodesië	188, 207	Zuid-Afrika	200

In dit boek wordt een beeld gegeven van de ontwikkelingen sinds de Tweede Wereldoorlog. Het bevat veel historische gegevens, maar het heeft voor een deel ook een polemisch (of zo men wil 'filosofisch') karakter. Het is een kritische doorlichting van de gangbare ideologieën. Volgens de auteur zijn de propagandistische elementen veelal vervalsingen van de werkelijkheid, die wordt omgezet in een netwerk van ideeën, ficties en mythen, ten gunste van het industrieel-militair complex of van overheersende klassen, kasten of categorieën in tal van landen. De schrijver geeft geen recepten voor een ander beleid, maar hij heeft sympathie voor de 'underdogs' en voor een vrijheidlievende vorm van socialisme, al is hij niet optimistisch over de toekomst.

Uit de inhoud van *De jaren der verleugening*:

- 1 *Het westen* onder invloed van de koude oorlog, multinationals, economische en militaire machten
- 2 *Oost-Europa* – streven naar een autoritaire verzorgingsstaat, een soort 'verlicht despotisme'
- 3 *Latijns-Amerika* – voedingsbodem van fascisme in naam van de 'vrije wereld'
- 4 *Het Midden-Oosten* – een westerse kruistocht om land en olie, met de aspecten van het zionisme
- 5 *Het Verre-Oosten* – de tweezijdige ideologie van China, en de Amerikaanse 'politiek van de leugen' in Indo-China
- 6 *Afrika* – de ontvoogding en haar parodieën
- 7 *Vrijheid der zeeën* – hun economische en militaire betekenis